

KOHAPÄRIMUS
LAHEMAA RAHVUSPARGI ALALT
EESTI KIRJANDUSMUUSEUMI
ARHIIVIDEST

Helen Hanni

Kaisa Sammelselg

Tõnno Jonuks

Eesti Kirjandusmuuseum
Tartu 2009

1. Palmse

E 37024 (10) < Kadrina khk., Hõbeda v. – Alfred Constantin Kivi < Heinrich Thalfeldt (1898) Sisestas Pille Parder 2004 [vesi/raha]

Kudas Palmse vald rikkaks saanud.

Kord läinud üks Palmse härra mere ääre jalutama. Näinud mere ääres ilusa naisterahva. See olnud näkk. See näkk hakanud rääkima: “Mul on kurvad päevad. Ma olen sunnitud tormi merel tõstma. Ma tean aga, kui ma seda teen, siis palju inimesi merel ära upub. Sellepärast ei taha ma mitte seda teha. Näe seda sõrmust mu sõrmes.” Nende sõnadega näidanud härrale sõrmust oma sõrmes - “kui keegi seda sõrmust saaks ära kiskuda, siis pole mul vaja tormi tõsta. Ole sa nii hea, näri see sõrmus katki!” Härra närinudki sõrmuse katki. “So, nüüd olen ma vaba!” öelnud näkineiu ja andnud Palmse härrale kaks kotti kulda tänutäheks. Härra läinud kullaga koju. Pole omale sellest sugugi võtnud, vaid jaganud ühe koti kulda vaestele, teisest kotist andnud iga Palmse peremehele pihutäie kulda. Sest ajast saadik saanud Palmse vald rikkaks ja on tänapäevani rikas.

2. Muuka keldrid Palmstes

E 5151 (9,1) < Haljala khk., Metsiku v. – D. Pruhl < A. Prants (1894) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Palmsi mõisa pargis (jalutusmetsas) on praegu mõned augud, ma tean kahes kohas, mägede sees, nõnda umbes ühe ehk ka kahe sülla sügavused. Sees on neil muna kividest müürid. Rahvas hüüab neid Muuka keldrid ja räägivad, et enne sõja aegadel on saal inimesed pelgus elanud.

3. Palmse mõis

E 49778/80 < Koeru – J. Sõster (1915) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Et Palmstes „Muuga ajast“ elavamad mälestused järele, kui mujal, oleneb vist küll sellest, et see Muuga aeg Palmsele küll sügavamad jäljed järele jättis, kui kuhugile mujale meie maale. Sest ajaloolikult on teada, et Palmse mõis ühes suure vallaga kuni Lutheri usu tulekuni Tallinna Tõnismäe munkade kloostri omandus oli. Sel ajal veel ei olnudki Palmse mõisat, vaid olivad veiksemad mõisad, nimelt Metstaga, mille varemete jätiseid Palmse praeguse pargi taga leidub, umbes seal samas ligidal olla ka ennem „Munkade müürid“ olnud. Teine olnud Muike, mis umbes kolm versta Metstagant loode pool; siis veel Kõnnu, Saku ja teised. Kõikide nende kohtade ligidal näidatakse veel praegu endiseid pühi paiku, kus pühad mehed elanud, nii on veel praegu teada püha koopa ase Jussimäe väravas, paarkümmend sülda ida pool teed mäeveerus, siss väga püha mees elanud, nii et harilikud inimesed ligigi pole tohtinud minna. Siis veel koopad Oruveski järve ääres, allikate ligidal, kus praegune Palmse mõis ja veel kaugemal metsa põhjas kõrgete mägede vahel, kus meie päävini põline mets kasvis. Kõige suurem koobas, õigem koobastik olnud Muike ligidal [Meritur] ojal natukene ida poole. Praegu pole enam midagi näha, peale vaevaltmärgatavate koobaste asemete, mille peal sarapuud kasvavad. Vanad inimesed teavad jutustada, et see koht nii püha olnud, et seal linnudki alati laulda ja sääsed hammustada pole tohtinud... Kui mina aga selles kaunis kohakeses muru peal maas olen lamanud, on linnud ikka laulnud ja sääsed oma hulle tempe mu nina kallal katsunud korda saata.

Ei ole mulle praegu teada, kelle omanduseks Palmse pärast kloostrite kinnipanemist sai, aga 1600 aasta ümber oli ta juba Metstakkenite omandus ja kui viimne Metstakken ilma pojata suri, sai Palmse umbes 280 a. eest (1630 a. ümber) pärimise teel Metstackeni väimeeste rootslaste parun von Pahlenite omanduseks. Rahva jutu järele olla Metstaga mõisnikud Metstakkenid eestlased olnud, samuti kui Muike omanikud Muickidki. (Muikide sugu on Palmstes veel praegu väga laialdane = Muik, Muikmann, Meikar, Muidik). Üleüldse ei saa ei Metstackenite ega Muick'ide peale kui mõisnikkude peale praeguses mõttes vaadata, sest need olid õigem suurem kloostri maade talunikud,

kes munkade käest vabaduse said ja siis saadud vabaduse mõjul jõukaks, sellega mõisnikkude sarnaseks said. Niisugusid põliseid vabasid sugusid on Palmeses mitu veel praegugi järele, peale Muick'ide sugu nagu Laavik, Sae, Pargast, Uustalu ja teised, kõik vanade kohtade nimed.

Üleval ette toodud ajalooline märkus on selleks, et näidata, miks Palmeses Muuga aega veel nii elavalt mäletatakse, sest Palmse rahva jõukuse algus ulatub kahtlemata „Muuga aega“ tagasi. Aga ka mujal tuntakse Muuga aja nime, mis ikka seda aega tähendab, mis enne ristiusu aega oli.

Muuga nimesid tean järgmisi: Muuga mõis Simunas, Muuga talu Koeru ja Peetri rajal Puivere külas, ja Muugamägi Harju-Jaani kihelkonnas kusagil Aanija metsas. Palmeses on „Muuga haudade“ nimelisi künkaid metsas palju, mis aga kõik mitte inimeste hauad pole olnud, vaid rahvas nimetab seal nähtavaste kõiki „muuga haudade“ sarnasuid künkaid muuga haudadeks.

RKM II 265, 275/82 < Kuusalu khk., Pärಿಸpea k. – Ölme Aasmaa < Madleena Sandström, s. 1879 a. (1969) Sisestas Helen Hanni 2009

Palmse

Eks tei tiie sidä kaik, kenn olete siel võib olla käüned. Neh, ku mennä siit Ilumää puold, siis on kohe Ilumää kabeli juurest hakkavad, molemill puol tied istudetud puud. Eks Palmuse moisa parun last nie neh istutada, viel orja ajal. Ja hiiepärn on ka vähä maad Ilumäe kabelist mennä Palmuse puole, korge kalda pääl tie ääress. Üks virst on viel Palmuse moisasse mennä, siel on tie ääres puie all Huntkivi. Sest räägiti, et tütrik on nojutud kiveks. Sie old sidäviisi, et Palmuse parun valind oma tütärele ühe toise moisa paruni poja mieheks, kenn vade old hüast rigas. Vade tütärele ei ole sie rigas krahv jälle ühtägi miele järel old. Küll tä oli etsind noidasi ja katsunud igäte päidi kurtada vanuelle inimistele, et tädä kuidagi muodi päästada, kas vai ka noiduda mingeks asjaks, et vaide pääseks senn peigmiehe kääsd. Ega tä sidä voind neh henes vanembie kuulles rääkidä. Vade siis, ku tuli käde sie laulatuksele menu, moonudetud sie Palmuse paruni tädär kiveks. Neh sie kivi on üks virst maad Palmuse moisas Ilumää kabeli puole tulla. Kive sise on raiutud nummer 1814 ja I. W. Nie olled senn paruni tütäre nime tähed ja senn kivistümise aasta nummer ka. Neh samate räägidä, ega maa ka tiie muidu midägi sest ajasd.

Siel kive kohal, toisel puol tied, puol virsta tiest iemal, on oite suur kivi, sidä hüüdäb rahvas siel Vahakiveks. Sie kivi oli oma nime saand sest, et noh, nie Palmuse ja Sagadi piirid olid vastakute ja inimised ei ole aru saanedigi, kenn on Sagadist ja kenn Palmusest perit. Vöhma küläs jälle noh eländ Kingu peress Krööda-nimeline naine, kes oli tahtund Sagadi ja Palmuse piirile kive viiä. Oliigi otand pollesse suure kive, et siis igä nägüb kaigile, kus se peris piir küläje vahele jääb. Vade, eks ole jälle menned polle paulad tämal katki enne aiga ja kivi oliigi langend siie endise Palmuse moisa pellule maha. Noh, sie kivi on siel paraaigugi ja võib igäüks valatama mennä, mes Kingu Krööt sinne pollest pillas. Nüüd o pandud sie kivi looduse kaitse ala kaa juo, samate räägidä, ega maa ole siel enäb nüüd käünd pääle senn, ku olin 20-aestane. Vade kived piid olema samas kohass ja judud räägiti siis sell ajal juo samasugused jusgu nüüdigi kive kohta.

Palmuse moisa pargi taga on oja ääres üks neljäkandiline suur, neh inimisest igä korgemb kivi. Sidä kive hüüedä viel paraaigugi Olgahütt. Palmuse paruni tütäre lusthuone oli siel kive pääl old ja kive all pidi olema pandud tütäre jauks varandus viel kaa. Lapselapsed kävid suvel siel valatamas ja kivi pidi olema ilusa roheline sammala, kohe jusgu sammegi all, üledse. Ja kive pääle kobutajess, sie kohe kobiseb ja kumiseb jusgu neh igä olis ald tühi. Moni viel rääkib, et Ruotsi kuninga kultdöld pidi olema siel Olgahüti all, mene sa sidä tiedämä, mes siel all on. Moned ütleväd, et siel pidi olema varandus küll peidetüd. Vade Palmuse moisass olid niisugused parunid küll, et nie lasid ehitädä aeva neid lusthuonesi ja templisi moisa ümbärille kohe mitmasugusi. Üht niisugust nimidid siel inimised sel ajal kaselusthuoneks, sie oli suure moisa taga ja pargis toisel puol tiiki ka. Sie oli sendä kaselusthuone, et sell olid kasetohega kaik lagi ärä lüödüd ja kuorimata kasepuust kaik tehtud. Eks neil oli kumer kadus pääl ja eks ne lusthuoned olid sammast pääl. No permand oli all ja lagi ka kadus kaa, vade seinäd olid sammastest tehtud. Eks neid ennemb, neh moisa ajal igä nägi tüöl, neh

olless ja müüde käies nägüsid ne ilusad kohad tie pääle.

Suure moisa taga, neh moisa puol tiiki, oli kaa mitu niisugust kadukse alust, mida saksad hüüsid lusthuoneks ja üks suur oli kohe sammaste ja trepiega otsaga tiigi pääl. Neh nie itse hüüdäned tempel sidä suurt. Sel templil oli kohe 15 sammast, oli sel templil seindeks. Neks eks see old jo nii mitmakandiline ja kumer kadus oli sell pääl ka. Sieldest templist mendud kohe tiiki ujuma ja kui oli niel sakstel tahtmine templis ka kohvi juua, siis tienijäd neh täüdüsid sakstele kaik kohvid-kuogid tiigi ääre templisse tassida, ega vasta tohtined sis kennegi sel ajalgi hakkada. Eks ne niisugugused lusthuoned olid neil iga suvel istumise jauks, eks ne luid raamatusi kaa siel. Sieldest kävi tuul jo hästi läbi, ku ei old seini. Ma kävin oma nuores polves aeva Palmuses tüöl, sendä tiien.

ERA II 153, 735 (29) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Palmse endine Metstaguse.

Palmse olnud enne ühe Herr von Metstageni oma. Tal ei ole poega old ja siis tuld Pale koduväiks. See toond omale Rootsist 50 perekonda ihukaitse vääks. Pale on Rootsi kuningal suur asjamees old. Palmse mõisas on praegu veel lõukoera kaju, mis Rootsi kuningas ise temale oli kinkinud.

Meie elasime Palmes oma paikses ühes koos. Isad naistemeestest poegadega koos, kui Palmse mehed Villandi küla ära ostsid, siis läksime laiali.

Vanal orjaajal peks oli ka samade moodi, pärast küsiti kas : „Kas sai ästi?“ „Ja, sai!“ aga kes see siis liiga tegi – keik olid omaksed. Kes siis jälle õige ull oli, nagu va Tõugu Hans, see satus kogu valla viha alle ja veel lapse lapsedki.

ERA II 198, 106 (133) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Palmse mõis old vanaste Metsataguse mõis (Hupel). Ta old ühe pojata herr von Metstakeni oma. Pole tuld väimeheks ja toond Rootsist 50 perekonda omale ihukaitse vääks. Palmse rahvas elas kongis nagu saartelgi – isa naisemehes poegadega ühes. Võerad anti soldatiks. Uhked Palmse rahvas olid teistest erilda kodu paigal, kui Metsikut Villandi küla ära ostasid. Rootslastena olid nad tublid kangrud, kelle tütreid kudumise mehele minemisega laiemale viisid (Rasiveresse).

ERA II 222, 498 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v. < Loobu k., Kaasiku t. – Hilma Martinson < Maria Uukkivi, 53.a (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

„Palmse“.

Rahvajutu järgi olnud ja elanud Palmse mõisas omanik parun Pahlen. Enne Pahleni olnud see mõis parun Metsdaageni käes ja hüütud seda mõisa paruni nime järgi, Metsdaageniks. Nüüd on tulnudki sellest parun Pahleni nimest välja nimi „Palmse“.

ERA II 222, 626 (16) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Juhan Mikenberg, s. 1861 (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kummitus Palmse mõisas.

Endises Palmse mõisas „härrastemaja“ lastetoas on kuulnud alati hääli ja koputusi, ent kui vaatama mindud, pole midagi olnud.

4. Palmse mõisa tondid

ERA II 222, 324/5 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Suru k., Vesivere t. < Väädimetsa – Benita Tamberg < Gustav Tamberg, 62 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Palmse mõisa tondid.

See oli siis, kui meie olime Palmes. Isa oli postivedaja. Õde magas eraldi toas. Ühekorral kui meie magasime, jooksis õde meie tuppa, et tulge kuulake, vaimud räägivad seina sees. Ise oli ingetu kui rääkis. Isa ja ema läksid siis kuulama ja tõeste oli old. Siis isa läks ja kutsus säält tädimehe ka kuulama. Siis läksin mina ka. Kõik olime siis tasa ja tõesti oli kuulda, kuidas seina sees keegi

koppis ja siis röökis see tuli nii kaugelt ja õudne, et ihu ajas kana lihale. See oli alati kell 10 õhtul ja kell 12 lõppes ära. Meie tulime säält ära ja ei tea enam midagi.

5. Palmse mõisa väravas püha tamm

ERA II 217, 264 (3) < Haljala khk., Aaspere v., Rõmeda k. – Aadu Allvee < Aleksander Alles, 56 a. (1939) Sisestas USN [puu]

Palmse mõisa väravas on vana tamm mida eestlased pidanud rahvajutu järele pühaks ja käinud seda kummardamas. Puu vanust arvatakse sadadesse aastatesse ja oli juba nii rabadaks muutunud, et oleks tuulest purustatud, aga siis klammerdati ta raudlattidega risti ja põiki kinni ja nii ta säilis kuni Vabadussõja ajal varastati need raudlatid ümbert ära ja tuul purustaski kuulsa puu, ainult üks haar on veel sest järgi jäänud.

6. Suur kivi Palmse mõisa aias

ERA II 222, 210 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k., Mäe t. – Ilmar Piikman < Ida Piikman, 30 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Virumaal, Palmse mõisa rohuaia nurgal asub suur kivi, mis olla püstitatud mõisapreili mälestuseks, kes end sellepärast ära poos säält, et teda sunniti vägisi mehele minema. Olla säält ka nähtud pärast mõisapreili poomist palju vaime.

7. Palmse mõisa väli

ERA II 222, 215 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k., Mäe t. – Ilmar Piikman < Ida Piikman, 30 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kord tulnud üks mees maalt silku kauplemast, saanud Palmse mõisa väljadele. Teolised olnud parajasti kündmas. Üks mees öelnud teisele: „Ma lähen ja panen selle hobuse seisma.“ Hobune ajanud ka rinna püsti ja jäänud seisma. Siis ütlenud mees: „Nüüd lasen selle hobuse edasi,“ ja hobune läinudki edasi. Kui hobusemehelt küsitud, et kes selle hobuse seisma pani, siis mees vastanud: „et ingel vehkinud tulise mõõgaga hobuse nina all.“

8. Palmse Näljakangrud / Näljakuhilad

E 38104 < Haljala khk. – D. Pruhl (1899). Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Palmse mõisa väljal on suured kivi kääpad (kuhjad ehk vared). Neisse ütles tema ka kivi vedama ja nende töös olema; aga üks kõige suurem „Mardi kääbas“ selle ütles enne olema selle moodi järele on teised pärast tehtud. Selle kääpal on üks võeras mees meistriks nimeks Mart olnud, sest on siis se kivi kuhi oma nime saanud. (Palmse keele murdes ööldi „kaebas“ - koguja)

ERA II 153, 737 (30) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Ühe korra old siin maal suur nälg. Inimesed surd ümberringi igal pool ära – kellegi ei ole luba old. Palmes old üks lesk proua. See last oma aidast inimestele vilja anda ja et muud tööd ei ole old, siis last põllu päält kivi unnikusse korjada, et inimestel ike midagi ammetit old. Sedaviisi pidanud oma rahvast üles ja ka ulga ümbertkaudu võerast rahvast. Selle mälestuseks on „Näljakuhjad“ Palmse mõisa väljal praegu alles.

ERA II 198, 117 (157) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Palmes old hea südamega lesk proua. Suure nälja ajal tuld Palmsele igast kandist inimesi. Muud tööd ei ole ulgale anda old, kui proua last väljale kivi korjada ja kuhja laduda. Igaüks saand kohe õhta oma palga vilja mõisa aidast kätte. Sedaviisi elatand ulga näljast rahvast üle, sellepärast

kutsuta neid paevaresid „Nälja kuhjadeks“.

ERA II 198, 294 (13) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009
Korra old suur nälj Palmse, old ea lesk proua, kes oma valla rahvast ja ka võerad hädast üle aidand. Et muud tööd ei ole anda old, last ta rahvast põllu päält kivi korjada ja unnikusse laduda. Õhta antud igäühele tema jägu vilja pääva palgaks kätte. Sedasi elatand ta ühe ulga rahvast üle Rahvas kutsub neid varesid: „Palmse Nälja kuhjad.“

ERA II 217, 264/5 (4) < Haljala khk., Aaspere v., Rõmeda k. – Aadu Allvee < Aleksander Allese, 56 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009
Palmse mõisa väljal võib näha huvitavaid, väga korralikult laotud kivihunnikuid või varesid. Need on pärit ajast, mil maal oli suur nälj ja Palmse mõisa parun von Pahlen jagas siis oma maa peal olevatele talupoegadele leiba, tasuks käskinud aga korjata põldudelt kive, mida säääl väga palju leidub ja need korralikult hunnikusse laduda. Sageli nimetatakse neid nälja kivivaredeks.

ERA II 216, 443 (11) < Haljala khk., Vihula v., Salatse k. < Venemaa, Bakuu – Erna Orgus < Tamara Orgus, s. 1900 (1939)
Näljakakud Palmse mõisa vastas põllul. Kui nälj oli suur, siis Palmse mõisaproua jagas ainult oma valla rahvale väikeseid leivakakkusid. Tema ei tahtnud aga ilma tasuta kakke anda, selle eest pidid lapsed ja vanad kandma kive põllult ja ehitama ilusad püramiidisarnased kuhjad. Peale seda kutsuti veel kaua neid “näljakakkudeks”. Need jäid ka mõisa ilustusteks ning on mõisa vastas põllul.

9. Palmse mõisa tiigid

E 19441 (9) < Haljala khk., Metsiku v. – D. Pruhl.

Rahva jutt on et igas suuremas vees ja kaevudeski on näkk, kui teda kuidagi inimene pahandab siis selle inimese ta võttab. Mõni ütleb keda ta armastab selle ta võttab, aga kui temale midagi lubatud saab siis selle ta ikka välja pärib. Ja kui ranna mees teda merel näeb, siis seda ta enam ei jätta ja keda näkk ärauputab see kodu käijaks enam ei pea käima. Ja kes ise ennast ära uputab, seda näkk enam ei taha.

Kord on üks Palmse mõisa toapoiss ühel kuuvalgel ööl tiigi ääres põõsas üht veiked valges riides last näinud, läinud ligemale vaatama, siis ei ole enam kedagi olnud. Mõni päev peale selle läinud tiiki ujuma ja upunud ära ehk ta küll hea ujuja on olnud.

Aga need kes teda on näinud ei ole mite kõik ära upunud, aga ikka selle järele on mõni inimene ära upunud, olgu küll, et mõni kord palju aega läks. Näkk peab üks hea vee vaim olema teda kardetakse aga armastakse ja auustakse

10. Palmse Vahakivi

E 41986 (4) < Haljala khk., Metsiku v. – F. Org. Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Palmse mõisa väljal on üks suur kivi nii kui talu einaküün, hüütakse vahakiviks, minu lapsepõlve ööldi ikka, see kivi Malla mõisa akna all on nii suur kui mõisa vahakivi.

E 39259/60 (1) < Kadrina khk., Palmse v. – H. Kuslapuu < A. Seemann (1899) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vaha kivi.

Vaha kivi Palmse mõisa väljal on paar sülda kumbagi pidi läbimõõduga ümmargune kivi. Seda olla keegi Kingu Krõõt Lõppi vanast põllest sinna toonud, seal läinud aga põllepaelad katki ja kivi kukkunud sinna, kus ta praegu seisab.

See Krõõt olnud ka suur nõid, muutnud ennast tihti üheks elajaks ehk pisuhännaks ja kandnud vara kokku, mis aga kätte saanud. Kord muutnud ennast mustaks seaks ja kandnud naabri pere rehe alt

suus omale vilja, sellepärast olnud ka seal peres alati suur viljahunnik rehe all. Alati kui naabriperes tuulatud, tuulatud ka Kingul ja alati, kui naaberperes tuulatud, tulnud must siga ja võtnud lõuad vilja täis, viinud oma pere hunnikusse. Et vili ühesugune olnud, pole naaber peremees midagi võinud teha, otsinud küll abi, aga miski asi pole aidanud. Viimaks õpetatud järgmist abi nii: tuula kuivi kuuse okkaid. Peremees teinud õpetuse järele. Tuulamise ajal tulnud jällegi must siga ja õimanud[?] salaja lõuad okkaid täis, viinud muidugi oma pere hunnikusse. Naabri peremees läinud järele ja näinud, et teised peres ka kuivi kuuse okkaid pealegi viljaga segamini tuulatud, peremees ütelnud: „teil seesama vili, mis meilgi“. Sellest saanud vastust pole enam kordagi pärast seda must siga välja vargile tulnud.

ERA II 216, 579 (10) < Kadrina khk., Palmse v., Võsupere k., Kiigepõllu t. < Haljala khk., palmse v., Käsmu k., Uuetoa t. – Ellen Eru < Juljane Eru, 43 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009
Kord elanud Võhmal vana nõid nimega Nõia-Epp. Ta kandnud alati kaasas kivi, mis olnud tal põlles. Kord tulles pikemalt reisult, olnud hästi väsinud ja tundnud, et kivi on põlles liiga raske. Korraga katkenud põllepael ja kivi langenud maha. Nõid tahtnud teda küll tagasi põlle panna, aga see hakanud kasvama ja muutunud väga suureks. Kivi olnud väga pehme, nii et nõia küünejäljed jäänud sisse. Sellepärast nimetatakse tänapäeval Vahakiviks.

11. Palmse nõiakivi

E 6760/1 < Haljala khk., Metsiku v. – D. Pruhl < E. Kinger (1893) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009
Nõia kivi Palmse. (See kivi on praegu Sagadi mõisa maa peal, rahvajutu järele on see enne Palmse mõisa maa olnud)

Ajaloolik ennemuistne jutt.

Kes Palmse mõisast Sagadisse läheb, näeb 2 ½ versta Palmse mõisast minnes pahemat kätt tee ääres, paarkümmend sammu teest eemal ühe eina kuhja moodi kivi, kuuse ja männi metsa sees. Sealne rahvas hüüdnud seda „nõia kiviks“. Kust see nimi selle kivile tulnud; räägib rahvas nõnda: Palmse vallas, Võhma külas, Kingu peres, elanud üks perenaine nimega „Krõõt“. See on suur nõid ja kuradi seltslane olnud, ennast mitmet moodi moonutanud. Temal olnud ahju ees põranda all hundinahk, kui selle sealt võtnud ja ümber pannud, siis olnud hunt; läinud püüdnud metsas loomi kinni, ja keetnud neid perele süüa. Ükskord homiku vara olnud pere veel tööle minemata, viskanud ühe murtud koera üle sanga tupp, ja keetnud perele lõunaks värsket leent; seitsaadik ei ole pere enam liha söönud.

Temal olnud mood iga laupäev võid teha, ükskord kui teised tööle läinud, pugunud sulane voodi alla, et näha saada, kuida perenaene võid teeb. Perenaene toonud natuke koort, pannud kernu, liigutanud natuke ümber, siis läinud heitnud ahju laele magama; natukese aja pärast tulnud nurgast üks suur must kass välja, tulnud kernu juure, oksendanud selle täis, siis läinud tuldud teed tagasi. Sellepeale tõusnud perenaene magamast ülesse, liigutanud kernus natuke ümber, või olnud valmis. Seitsaadik pole pere enam võid söönud.

Sääl juures on teine pere nimega „Kanguste“. Kui see vilja tuulanud, tulnud kange tuul ja viinud kõik vilja ära. Kui seda jo mitu korda olnud, toonud Kanguste peremees teiste nõu järele metsast kuuse oksa, pannud reie üles, kuivatanud ja peksnud, nii kui viljagi, kui see kuuse oksa reiejos hakanud tuulatud saama, tulnud kange tuul ja viinud kõik ära. Mõni päev peale selle hakanud Kingu perenaene kurtma, et ei tea mis lugu see on, meie leib on nii kuuse oksa magu. Sest on siis teada saadud, kes vilja ära viib. Nõnda on tema mitmet moodi varastanud ja teistele kahjuks elanud. Need ja palju muid kaebusi on mõisas tema peale kaebatud.

Sellepärast on tahetud teda ära hukata, Mõisa härra käsi peale toodud ja visatud mõisa tiiki, et pidanud ära uppuma, aga ei ole uppunud, tulnud sügavast veest välja, istunud ühe kesk tiigis oliva kivi otsa ja öölnud: „ei upu, ei upu, olen laps kel nõõpnõel perses.“ – Siis toodud tiigist välja ja viidud see nimetud Nõia kivi otsa, sääl on ta tulega ärapõletatud. Keha on küll ära põlenud, aga süda jäänud järele; üks mees on siis ühe kadaka kepi leikanud, vastu oksa oksad küljest ära kiskunud, selle kepika on siis selle põlemata südame läbi pistnud, siis läinud see süda suure

pauguga äkitselt lõhki ja karanud suure kuuse otsa ja olnud harakas.

ERA II 153, 546/7 (39) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kingu Krõeda kivi Palmse mõisa väljal.

Võhmalt Kingu Krõet võtand selle kivi Eru rannalt rüppe ja tahand omale Lauka soosse jala kiviks viia, aga kukk laulnud ja kivi kukkond maha. Krõet ise põletud pärast Kõnnu küla vainul kivi pääl ära. Süda ei ole ära põlend, kui lähend kriunudes metsa.

ERA II 198, 116 (155) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kõnnust Kingu Krõet olnud nõid. Põlles toond Eru rannast omale Laukasoosse suure kivi müraka põlles jalakiviks, aga see kukk tal Palmse väljale põllest maha, kui kukk lauland. Krõet ise põletatud Kõnnu küla vainul kivi pääl ära. Süda ei ole põlend, kui lendand kriunudes metsa.

ERA II 198, 292/3 (7) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Võhmal pidanud vanal ajal Kingu Krõet nõia ammetit. Ta võtnud Eru rannalt suure kivi rüppe ja tahand omale Laukasoosse jalakiviks viia. Ta saanud Palmse väljale, kui kukk laulnud. Kivi kukkond Krõeda rüpest maha, kus ta praegu on. Krõet ise põletatud pärast Kõnnu küla vainul ära. Krõeda süda aga ei ole ära põlend, vaid lendand kiunudes metsa.

ERA II 216, 482 (5) < Haljala khk., Vihula v., Villandi k., Aaviku t. – Vello Väin < Jaakob Nival, 70.a (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Nõiakivi.

Sagadi külast viiv tee Palmse Sagadist umbes kolm kilomeetrit asub Konetalu karjamaal suur kivi, mida kutsutakse „nõiakiviks“. Kord toodud sinna Palmse Võhma Kingu nõia Krõõt ja põletatud elusalt tuleriidal selle kivi otsas. See olnud niisugune nõid, kes nõidus teise asja pisikeseks ja pahaks. Sii viimaks surmati.

ERA II 216, 495/6 (1) < Haljala khk., Palmse v., Sagadi k., Madini t. – Hilda Kaljuvee < Toomas Peenmaa, 60 a. (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002 [nõid/puu]

Nõia kivi.

Palmse mõisast Sagadi poole 2,5 km vasakud kätt umbes 20 sammu teest kõrval on suur heinakuhja taoline kivi, mida hüütakse nõia kiviks.

Selle nime saamisest olen kuulnud. Kord elanud Palmse vallas Võhma külas Kinga talus perenaine: “Krõõt”. Ta olla olnud suur nõid, kimbutanud pererahvast ja külarahvast. Kuna Krõõda kahju ei suudetud enam välja kannatada, mindi häda kurtma mõisnikule. Mõisnik andnud luba nõida hukkata, ning käskinud kurjategia visata tiiki. Mõisniku käsu peale visatudki nõid tiiki, kuna säält tuld ta välja ja öölnud: “Ei upu, ei upu, olen laps, kellel nõöpnöel käes.

Nüüd kästud nõid viia eelnimetatud kivile ja põletada. Keha põlenud tal küll ära, aga süda jäend järele. Siis murdnud keegi noormees kadaka põõsast peene kepi, kiskund oksad ära ja pistnud selle kepi südamest läbi, nüüd läind süda valju pauguga lõhki, lennanud puu otsa, kus ta maandunud harakaks.

Sellest olla saanudki see kivi nimeks: “Nõia kivi”.

RKM II 415, 357 (1) < Haljala khk., Võsu k/n., Sagadi k. – Janika Oras < Laigu Aada, sünd. 1918 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Seal Palmse – Ilumäe vahelise kivi peal põletati nõid ära. Üüti Nõiakiviks.

12. Palmse / Võsupere kalmemännik

E 6789 (2) < Haljala khk., Metsiku v. – D. Pruhl < E. Kinger (1893) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kaks versta Palmisi mõisast Võsupere küla juures, on üks väike männikusalk. Hüütakse kalmemännik, peab vana matusse koht olema. Rahvas räägib, et säääl in rahaagu tuld nähtud.

katkE 46216/7 (III 1) < Haljala khk., Palmse v. – A. Seemann

Kalme männik on Võsapära küla juures, paar versta Palmse mõisast Viitna kõrtsi poole paremat kätt kiriku ja küladeede vahel. Sinna on katkuajal s. o. 1710. aastal surnuid maetud.

Umbes 30 aasta eest on sealt (liivakünkast karduhvlikoopaid kaevates) mitmed terved inimese kondid välja tulnud.

Aastal 1710, kui Tallinnamaal suur katk olnud, surnud Võsapära Külaotsa talus seitse inimest ära katku kätte. Andrekse peresse ei ole katk läinud – seal olnud must kass ja kukk.

Mitu aega peale katku leitud Külaotsa karjalauda seina seest seitse raudnaela, mis surnud inimeste mälestuseks sinna olla löödud, sest keegi pole kirjutada oskanud.

ERA II 216, 576 (6) < Kadrina khk., Palmse v., Võsupere k., Kiigepõllu t. < Haljala khk., Palmse v., Käsmu k., Uuetoa t. – Ellen Eru < Juljane Eru, 43 a. (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002 [arh/puu]

Kalme männik asub Võsupere külas Eru talu karjamaal. Säääl olnud sõjaaegne kalmistu. Kui praegune omanik kaevanud keldrit, tulnud välja sääält inimese pea- ja käeluid. Luud on maetud maa sisse tagasi. Sinna on kasvanud nüüd madal männimets.

ERA II 222, 497 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k. – H. Martinson (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002

"Kalmemännik" Palmstes

Virumaal, Palmse mõisast 2 km. eemal Viitna poole asub "Kalmemännik". Rahvasuu järgi olnud ennevanasti see kalmistu, matusepaik. Mõisaajal olnud seal "Kalmemännikud" teomeeste kartuli keldrid. Praegalt on see asunikude käes. Nüüdki veel on sealt maaseest välja tulnud surnuluid. Seepärast hüütakse seda männikud "Kalmemännikuks".

ERA II 216, 576 (6) < Kadrina khk., Palmse v., Võsupere k., Kiigepõllu t. < Haljala khk., Palmse v., Käsmu k., Uuetoa t. – Ellen Eru < Juljane Eru, 43 a. (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002 [arh/puu]

Kalme männik asub Võsupere külas Eru talu karjamaal. Säääl olnud sõjaaegne kalmistu. Kui praegune omanik kaevanud keldrit, tulnud välja sääält inimese pea- ja käeluid. Luud on maetud maa sisse tagasi. Sinna on kasvanud nüüd madal männimets.

13. Palmse hiiealuse mets ja seljandik

E 6789 (3) < Haljala khk., Metsiku v. – D. Pruhl < E. Kinger (1893) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Palmisi mõisast 5 versta mere poole on üks mets, mis hüütakse Iiealuse mets. Säääl on ka üks mää seljandik, hüütakse Iiealuse seljandikuks.

ERA II 153, 546 (38) < Haljala khk. - Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Iiealuse küla 2 ohvikivi Palmse metsas.

ERA II 198, 108/9 (139) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Palmstes Ilumä kabeli all seljandiku päalist üütakse kohta metsas Iiealuse metsaks, kus kaks suurt ohvikivi on. Nende juures old vanaste Iiealuse küla.

Seljandikul on kuristik moodi augud, kus suured männid sees kasvavad. Neid peetakse elu asemeteks. Uhandu all metsas on ahjuvared, kellest rahvas midagi ei mäleta.

14. Surnukuusk

ERA II 222, 495 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k. – Hilma Martinson (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002

Surnukuusk

Surnu kuusk asub Palmse vallas, Palmse mõisa lähedal, Maria niinepuust (hiiepuust) kaks sülda Ilumäe pool. Kõik, mis surnud Palmse poolt tulevad jäevad sinna seisma kuni kirikukell Ilumäel lööma hakkab. Sellest ongi see nimetus "Surnukuusk" rahvasuus.

15. Vahi talu rahaauk Reooja kaldal

E 46220/1 (2) < Kadrina khk., Palmse v. Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Raha augud.

„Vahi“ talu (Palmse mõisa ligidal, Palmse ja Sagadi raja peal, „Reu oja“ kaldal) põllu peal kündes hakanud üks kõva asi adra sahkade taha kinni, et seal kiva ei ole, andnud künnimees piitsaga härgadele selga, üteldes: „mis kurat siin on, et te ei tule.“ Härjad tõmmanud löömise peale tugevaste. Pide andnud järele nagu oleks ühe kõva asja küljest tükk lahti murdnud. Vau otsas adra raputades kukkunud haljas vask katla sang sahkade vahelt maha. Mees kaevanud ja otsinud katelt ennast taga, pole aga midagi leidnud.

16. Palmse mõisa mälestussammas

EFA II 37, 257 (5) < Kuusalu khk., Loksa l. – Maksim Kunitškin < Aleksander Gossman (1999) Sisestas Melika Kindel

Mälestuskilp koos kivipalliga

Teel Vihasoost Palmse pärast küla Võhma. Kõige kõrgemal kohal seisab vana mälestuskilp. Inimesed rääkisid baroonist – Palmse mõisaomanik, et tal oli imekaunis tütar, kes oli armunud noore meremehesse. Pärast nad mõlemad tutvusid ja meeldisid üksteisele. Neil oli suur armastus. Iga kord kui noormees tuli merest, ta ootas oma meest rannas. Ühel päeval juhtus nii, et kuritegijad vägistasid ja tapsid ilusad neid. Isa armastas oma tüdart ja tema auks laskis ehitada see mälestuskilp.

ERA II 221, 588 (4) < Kuusalu khk., Viinistu k., Kivistiku t. – Einar Kuub < Juljus Meistermann, 36 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Ilumäe ausamba tekkimine.

Palmse mõisas oli enne üks parun. Ja parun käind iga päev Ilumäel merd vaatamas. Kui parun ära surnud, siis püstitati selle auks ausammas.

ERA II 222, 633 (33) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Julie Mikenberg, s.1892 (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Mälestussammas Võhma väljal.

Võhma- ja Ilumäe küla vahelise tee ääres on mälestussammas. Sammas on kõrge, kivist ja on piiratud raudpostidele kinnitatud raudketiga. Sinna kohapeale, kus nüüd on sammas, langenud sõjas üks rootsi kindral. See tähistatud sambaga, millel rootsikeelsed kirjad.

17. Ilumäe vana asula

ERA II 222, 220 (14) < Haljala khk., Aaspere v., Liiguste k., Põlendkõrve t. – Ilmar Piikman < Rudolf Altmets, 55.a (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Säälsamas Ilumäe talu juures. Väiksel künkal olevat olnud vana asula. Säält tuleb välja surnuluid tihti põlluharimisel. Säält kardetakse vaime, kuna säält kardetakse öösel läbi minna.

18. Ilumäe kabel

ERA II 198, 290 (4) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

1843 a. ehitanud Baron M von der Pahlen Viitna kabeli ära lahutatud Kõnnu küla kääpad uueste üles on rahva tarvis, asutanud kabeli ligidale küla ja nimetanud mõlemad Ilumäeks. Kabeli torni jala sisse pannud rublatüki ööldes: „Niikaua kui see rublatükk siin paigal on, seisavad kabelimüürid üleval.“ Nime võtnud sellest, et Läsna Muuga kabel ja Viitna kabel ka Ilumäe nime kannud.

Liigustel on üks Ilumä nimeline ja endises Rasivas Iieru pere.

RKM II 251, 186 (26) < Haljala khk., Aaspere v., Loobu k. < Harjumaa, Rihasoo k. – Mall Proodel < Juta Viigand, s. 1929 (1967) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Teine vöölmündri lugu on. Ilumäel on kabel ja üks Hirschfeld valiti vöölmündriks ja see tahtis, et teda kuulutaks alla.

„Tervist, lugupeetud kogudus. Mina olen Hirschenfelt-et-Felt. Mina olen valitud. Saame tuttavaks“. Kui esimese tütre pulmad olid, siis kutsus seitse meest siga tapma. Aga siga oli aida alla kobrulehtede vahele peitu läind.

ERA II 216, 573 (1) < Kadrina khk., Palmse v., Võsupere k., Kiigepõllu t. < Haljala khk., Palmse v., Käsmu k., Uuetoa t. – Ellen Eru < Juljane Eru, 43 a. (1939)

Kord olnud merel laev torni käes. Kapten töötanud, et kuhu randa ta maabub, siis kingib lähemale kirikule väga ilusa heliga kellad. Tuul ajanud laeva Eru randa. Ja sellepärast ongi nüüd Ilumäel ilusa heliga kellad.

RKM II 276, 173/6 (89) < Kuusalu khk. < Harju raj., Kolga k. – Õilme Aasmaa < Eliisabet Sang, s. 1. nov. 1902 (1970) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001 [raha]

Varandusi otsimas.

Umbes viiskümnend aastat tagasi nägid Palmse vallas, Ilumäe küla elanikud põllul töötades, maanteel tõlda sõitmas. Tõllast astunud maha üks juudi välimusega mees. Mees küsinud töölistelt praeguse Ilumäe kiriku ja selle torni kohta andmeid. Tahtnud too võõras teada nimelt, kas Ilumäe kirikul on veel ikka see sama torn, mis algusest on olnud. Rahvas aga olid teadnud rääkida, et pikne on kord selle torni põlema löönud. Uus torn olevat ehitatud, kuid pool torni olevat vana, eelmine jäänud. Praegune torn kirikul, olevat endisest pisut pikkem. Võõras mees tahtnud teada, kus kohta paistab kiriku torni vari, täie kuu ajal ja kella kaheteistkümnene ajal öösel. Teine mees olnud ka kaasas, mõlemad mehed jäänud siis ootama südaööd. See olnud nii sügisepoolne suvi, nii et viljad põldudelt olnud ikka veel koristamata osaliselt.

Umbes kella kahe paiku samal ööl kuulnud kiriku lähedal elavad inimesed jälle maanteelt mürinat, mis kaugenenud vähehaaval Rakvere suunas. Sealt poolt oli päeval see vana, hobuste tõld tulnud ka. Kes need mehed olid, või kust nad tulid, või kuhu nad läksid, keegi ei tea midagi.

Hommikul läinud inimesed vaatama sinna põllule, kuhu teatsid öösel kiriku torni varju paistavat, mida seal näha on. Leitud keset rukki põllul suur ümmargune tühi auk, nagu oleks kohe suur tõrs sealt välja kaevatud. Ja inimesed arvavad, et seal olid peidetud Ilumäe kiriku varandused. Mingisuguste andmete põhjal leidsid nad selle üles ja kaevasid välja. Kadusid koos kullaga öösel.

EKLA, f 199, m 55, 15 < Kadrina khk. – L. Vilmre (1931)

Sisestas Anneli Uibo

Ilumäe kirik

Ilumäe kiriku kellade kohta on säilinud rahvasuus traditsioon, et keegi merehädas olev kapten näinud merelt Ilumäe kiriku torni ja töötanud pääsemise korral kinkida kirikule kella. Laev randunud õnnelikult ja kapten täitnud oma lubaduse (Rumberg).

ERA II 222, 28 (25) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aadu t. – Aino Heinakroon > E.

Heinakroon, 44 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Vaimud

Kord jõuluhommikul läinud keegi naine Ilumäe kirikusse. Juba eemalt näinud ta, et küünlad põlevad ja lauldakse. Naine oli mustis riideis, teised, kes kabelis olid, kandsid valgeid kleite. Naine ei tundnud kirikuliste hulgast kedagi peale oma tütre, kes juba palju aastaid on puhanud Ilumäe kalmistul. Tütar tuli ta juurde ja käskis ema kohe siit ära minna. Ema läks, aga unustas oma ülirätiku kirikusse, mis pärast leiti katki kistuna.

EKLA, f 199, m 55, 1 (I-1a) < Kadrina khk. – Linda Vilmre (1931) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Asjalisi mälestusi.

Kirikud ja kirikuis leiduvaid esemeid.

Kadrina kihelkonnas säilinud asjalisist mälestusist tuleks esijoones nimetada Pühale Katariinale pühendatud Kadrina kirikut ja selle abikirikut Ilumäel, Palmse vallas – Ilumäe kirikut.

EKLA, f 199, m 55, 11 (I-1b) < Kadrina khk. – Linda Vilmre (1931) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Ilumäe kirik.

Ilumäe kiriku täpset asutamisaega ei ole teada. Vanast kirikuraamatust selgub, et 1649. aastal oli kirik juba olemas. Samas nõutakse, et Kadrina pastor peaks igal neljandal pühapäeval Palmse mõisas jutlust, kuna kirik Ilumäel oli lagunenu. Need jutlused Palmse mõisas kestsid 80 aastat. Alles 1729. aastal tehakse algust uue kiriku ehitamisega Ilumäele. Ehitustöödega jõutakse lõpule 1731. aastal. Samal ajal hoolitsevad koguduse liikmed kingitustega kiriku tarbeasjade eest. Heinrich Johann Eek kinkis lõuendile maalitud krutsifiksi; Reino Peeter Vohmastest annetas puust 8-harulise lühtri (1744).

Järgneva aja kohta puuduvad teated kiriku saatusest. Andmeid on alles 1843. aastast, mil ehitati uus paekivist kabel Palmse mõisa ja valla ühisel jõul.

EKLA, f 199, m 55, 11/2 (I-1b) < Kadrina khk., Palmse v., Võhma k.; Palmse v. – Linda Vilmre < Hans Seemann, 70 a.; Gustav Greenvaldt, 65 a. (1931) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Ehituselt on Ilumäe kirik väga lihtne, ühelööviline ja lameda puust laega. Eriti huvitavad selles kirikus on akendel leiduvad mõisnike ja talupoegade vapid, mida Palmse mõisa omanik v. Pahlen lasknud Pariisis valmistada. Mis põhjusel talupoegadele vapid anti ja need kirikusse paigutati, selle kohta ei anna rahvatraditsioon kindlat seletust. Mõnede teadete järgi olnud vappidega talupojad vabad, teiste andmeil lasknud mõisnik vapid panna ainult akende ilustamiseks, andmata sellega mingeid õigusi talupoegadele.

EKLA, f 199, m 55, 12 (I-1b) < Kadrina khk., Palmse v. – Linda Vilmre < Gustav Greenvaldt, 65 a. (1931) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kuid need vappide omanikud olnud möldrid või käsitöölised, seega jõukamad harilikest talupoegadest. Nad abiellunud ainult omavahel ja pidanud endid talupoegadest paremaks ja kõrgemaks.

EKLA, f 199, m 55, 12/5 (I-1b) < Kadrina khk. – Linda Vilmre (1931) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Alustades kiriku lõunakülje kooripoolse aknaga oleks vapid järgmised:

1. Hr. Baron Arend Dierich von Pahlen, Erbherr von Palms. Anno 1729. Vappi hoiavad kaks tinasõdurit.
2. Fr. Baronin Magdalena Elisabeth von Pahlen, geboren von Dörfelden. Anno 1729. Kaks tinasõdurit kannavad vappi, mis kujutab kolme kala; vapi peal tiivad ja tiivadeks jälle kolm kala.
3. Diedrich Muick. Anno 1729. Vapi keskel tuuleveski, üleval kolm viljapead. Mõlemal pool vapi kõrval stiliseeritud viljapuuoksad.

4. Jacob Muick. Anno 1729. Vapi keskel on kahe härjaga rakendatud ader. Üleval jälle kolm viljapead ja vapi kõrval viljapuuoksad.
  5. Hr. Jacob Johann Krahn. Hauptmann von Palms. Anno 1729. Vapil, mida kannavad tinasõdurid, on kujutatud toonekurg pesa juures ja üleval vapi peal – toonekure pesa.
  6. Jacob Falck. Anno 1729. Vapi keskel on kujutatud pool veskiratast ja käsitöölise tööriista (sirkel ja nurgalaud). Üleval vapi peal on kolm viljapead.
  7. Martin Sae. Anno 1729. Vapi keskel jälle pool veskiratast ja tööriiste. Üleval vapi peal on saag.
  8. Arendt Porggast. Anno 1729. Vapp on sarnane eelpool kirjeldatuile poole veskirattaga ja tööriistadega.
  9. Mall Porggast. Anno 1729. Vapp sarnane eelmisele.
  10. Hr. Ewalt Muick. Anno 1729. Vapi keskel on süda, millest kasvavad välja kolm õit. Üleval vapi peal samasugused õied. Vappi kannavad kaks tinasõdurit.
  11. Jürgen Lawick. Anno 1729. Vapi keskel pool vankriratast ja tööriistu.
  12. Hr. Daniel Ohlers. Anno 1729. Vapi keskel olev kujutis segane. Vapi peal lind sõrmusega nokas.
  13. Gustaff Christian Mühlen Bach der Jüngere. Anno 1729. Vapi keskel on kujutatud meri, vapi peal üleval kolm lille. Vappi hoiavad kaks tinasõdurit.
- Viimane vappidest asetseb tornialuse ruumi lõunapoolsel aknal. Samal aknal on varem olnud teinegi vapp, kuid nüüd on katki. Teised vapid asetsevad paarikaupa kiriku peahoone kuuel aknal.

Ilumäe kirikus leiduvaist esemeist tuleks veel nimetada vana altarit, mis on paigutatud koori idapoolses otsas asuvasse ruumi. Altar on pärit 1731 a. ja barokk stiilis. Altaripilt kujutab Kristust ristil. Üleval on Pahlenite vapp (vapiväli jagatud neljaks; ühes ruudus on lõvi, teises ratsanik, kolmandas kolm õit, neljandas kaks püssi risti). Teine samasugune Pahlenite vapp (relieef) on kiriku pikihoones triumfikaare kohal seinal.

Praegu tarvitusel olev altar on marmorist. Altaripilt kujutab Kristust Getsmane aias.

Kellu on Ilumäe kirikus kaks: 1) Der Kirche zu Illomaggi. Von G. M. Baron von Pahlen 1843. 2) Der Kirche zu Illomaggi. Vpn G. M. von Pahlen 1844.

EKLA, f 199, m 55, 15/6 (I-1b) < Kadrina khk., Vohnja v., Soomukse k. – Linda Vilmre < Kaarel Rumberg, 78 a.(1931) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Ilumäe kiriku kellade kohta on säilinud rahvasuus traditsioon, et keegi merehädas olev kapten näinud merelt Ilumäe kiriku torni ja töötanud pääsemise korral kinkida kirikule kellad. Laev randunud õnnelikult ja kapten täitnud oma lubaduse.

EKLA, f 199, m 55, 16 (I-1b) < Kadrina khk., Palmse v., Võhma k. – Linda Vilmre < Hans Seemann, 70 a.(1931) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kirikus leidub on ka 2 kohalike elanike kingitud maali. Üks neist asetseb kiriku tornialuses ruumis kirikusse viiva ukse kohal seinal. Pilt kujutab Püha õhtu söömaaega. Pildi all on kiri: „ See on Kärnäri Jürgen Mühlbachi iagu. Astal 1812. 30 oktobre kuup.“ Rahvalt saadud teate järgi olevat mainitud pilt Palmse mõisa aednike enda maalitud.

EKLA, f 199, m 55, 16 (I-1b) < Kadrina khk. – Linda Vilmre (1931) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Teine pilt asetseb eeskoja kõrval olevas väikeses ruumis. Pildil on kujutatud Kristuse taevaminek. Pildi all on kiri: „Se on Palmi moisa aidamähe Gustavi Iagu. 1812. 30 oktobreku päeval.“ Samas eeskoja kõrval olevas ruumis leidub väike puust nikerdatud krutsifiks.

EKLA, f 199, m 55, 17 (I-2) < Kadrina khk. – Linda Vilmre (1931) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kristlikke kalmistuid.

Kalmistuid on Kadrina kihelkonnas kolm. Vanim neist asetseb Kadrina kiriku juures (laiendatud 1878 a); teine asetseb Kadrina-Rakvere maantee ääres, umbes 1,5 klm Kadrina kirikust. Kolmas

kalmistu on Ilumäe kabeli juures.

EKLA, f 199, m 55, 19/20 (I-2) < Kadrina khk. – Linda Vilmre (1931) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Ilumäe kiriku juures oleval surnuaial leidub talupoegade haudadel samasuguseid kiviplaate, nagu neid tavaliselt on harjutud nägema mõisnike kalmudel. Suuremalt osalt on need plaadid pärit möödunud sajandist.

Neist võiks nimetada järgmisi:

1) Nelinurkne paeplaat, nurkade ilustuseks relieefsed viisnurgad. Keskel on kiri:

Siin jääb Mullale Jumalla Rahho ses Tõnno Kuurberg.

Sündinud 7 Detsember 1774.

Surnud 24 September 1850.

Temma naene Kred.

Sündinud 6 Juli 1781.

Surnud 5 Oktober 1850.

2) Siin hingab Jumala Rahho ses

Maldis Schonberg.

Sündis Webru 17... (kulunud)

Suri 9 Apri 1841.

Väga palju leidub Ilumäe surnuaial vanu külasepa või [ei loe välja] tehtud väikesi raudriste. Kuid siin on nad osavamalt töötatud välja, keerulisemad ja rohkem ilustatud kui Kadrina kiriku juures. Peale selle leidub seal väga mitmekujulisi kiviriste, päris 19. sajandi algult. Allpool nendest mõned näited.

[käsikirjas joonistatud kolm kiviristi]

Lõppeks tuleks Ilumäe kalmistult märkida veel Pahlenite ühist matmisepaika. Haudadel on kiviplaadid või lihtsalt kivi- ja raudristid. Plaadidel on märgitud järgmised surmaaastad: 1790, 1793, 1799, 1805, 1817 ja hilisemad.

19. Ilumäe hiieniinepuu

ERA II 153, 911 (6) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008 [originaalkogust lehekülg kadunud, seega pole kontrollitud]

Hiie niinepuu 1 ½ versta Võhma külast ida poole. Tüvi on krobeline, aga peab veel tormiga vastu. Selle all peab rahakast olema, kust hallikas üle immitseb.

ERA II 222, 116 (16) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Viinistu alg- ja täienduskool (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Hiiepuu Palmse.

Palmse maantee ääres Ilumäe kabeli juures on näha üksik suur niinepuu. Sääli käidi vanasti ohverdama ja Jumalalt abi palumas.

E 54625 – M. J. Eisen. Sisestas Kaisa Sammelselg 2008
Verst Ilumäe kabelist püha niinepuu; seda kummardatud.

ERA II 216, 591 (1) < Kadrina khk., Palmse v. ja k. < Kadrina khk., Palmse v., Võhma k., Altoa t. – õpil. Endla Kristelstein < Anette Reinsoo, 33 a. (1939) Sisestas USN [puu/vesi]

Umbes 1 km Ilumäelt Palmse mõisa poole tulla, praeguse Ilumäe köstri maa peal oli vana pärn. Pärn ise on küll kõdunenud, kuid ta ase on veel praegugi kõigile silmapaistev. Selle pärna kõrval voolab hõbeselge allikas. Allikas ise on küll väga väike, kuid ta vesi ei kao mitte suure põua ajalgi ära. Sellele allikale ja ka pärnale oli toodud ennevanasti kõiksuguseid ohvreid. Näit. esimesi

piimasaaduseid, uudsevilja ja palju muudki.

ERA II 221, 572 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – M Kurisoo < Joosep Malmi, 65 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Hiiepuu Palmse.

Praeguse Palmse tee ääres on näha suur pärnapuu. Teorjuse ajal käidi seal Jumalat palumas ja Jumalale ohverdamas.

ERA II 222, 29 (27) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Tammispea k., Tõnu t. – Aino Heinakroon < A. Sõster, 68 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Kirik ja ohvripuu.

Ilumäe kirik on vanim Virumaal. Ilumäe kirikus pidid olema taluperemeeste vapid. Paar kilomeetri kirikust eemal on vana hiiepuu, vana haruline niin. Puujuurte all on suur känd, mis on täis paekive. Selle puu all käinud eestlased toomas ohvreid Jumalale. Puu alt mäekülje seest voolab allikas, kust saadud püha vett.

ERA II 222, 33 (36) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Tammispea k., Tõnu t. – Aino Heinakroon < A. Sõster, 68 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Hiiepuu Palmse.

1 km Ilumäe kirikust eemal on hiiepuu, ta on väga vana ja haruline. Õige vanal ajal käidud seal Jumalat palumas ja ohvreid toomas. Puud ei loata maha raiuda

ERA II 222, 177/8 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Radasaia – Joosep Merela < Artur Kalholm, 29 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Hiie puu Palmse.

Palmse maantee ääres väljal on näha üksik suur niinepuu. Sääl käidi ohverdamas ja Jumalalt abi palumas.

ERA II 222, 497/8 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v. < Loobu k., Kaasiku t. – Hilma Martinson < Maria Uukkivi, 53.a (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Marie niinepuu (hiiepuu).

Palmse vallas, surnukuuskede juures kasvab üks igivana niinepuu. Selle kohta räägib rahvasuu järgmist: Kord ennemuiste elanud üks tüdruk, nimega Maria. Ühel õhtul, kui tüdruk kõndinud teel, hakanud vanapaganad teda taga ajama. Suure hirmuga roninud tüdruk selle niinepuu otsa. Vanapaganad aga oradega torkinud tüdruku jalgu niikaua kuni veri välja tuli ja mööda puud alla jooksis. Vanapaganad lakkunud puu küljest vere ära. Tüdruku vari aga paistnud puu all jooksvasse allikasse. Vanapaganad hakanud seda allikat tühjaks jooma, et saaks tüdruku kätte. Suure joomise tagajärjel läinud vanapaganad lõhki, kuna tüdruk pääsenud veel eluga. Pärastpoole käinud vanad eestlased seal ohverdamas, mispärast hüütakse teda rahva sees kahe nime järgi hiiepuuks ehk Maria niinepuuks.

ERA II 222, 618/9 (3) < Klooga < Kadrina khk. – Ellen Sommer < Olga Danilov, s. 1886 (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Püha hiiepuu allikaga „Kõnnu väljal“

Endise Palmse mõisa väljal, mida hüütakse „Kõnnu väljaks“ on vana hiie puu, mida rahvas pühaks peab. Selle puu juures on ka allikas püha veega. Puu asub mäe pääl tee ääres, allikas aga puu all mäe sees. Hiie puu on väga vana, kaheharuline. Selle puu ja allika juures käinud vanad eestlased koos pidutsemas. Ohverdamist seal ei mäletata. Allika „pühas vees“ aga käidud leiba kastmas.

ERA II 222, 629 (24) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Juhan Mikenberg (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Ohverdamine Ilumäe kabeli juures Palmse vallas.

Ilumäe kabeli juures ohverdanud vanad eestlased. Praegugi on veel vana remmelgas seal näha, kus juures ohverdatud. Kivi pole enam näha võimalik, et seda pole olnudki.

RKM II 233, 580 (20) < Kuusalu khk., Kolga v., Kolgaküla – Ölme Aasmaa < August Soomre, s. 1891 a. (1967) Sisestas Melika Kindel

Püha hiiepuu Kõnnu väljal

Endise Palmse mõisa väljal on vana hiiepuu. Seda välja hüütakse ka Kõnnu väljaks. Rahvas pidanud seda vanasti pühaks puuks. Sama puu juures on ka allikas, kus olevat püha vesi. Puu kasvab mäe peal tee ääres. Allikas on puu kohal, tuleb välja mäe seest vulinal.

Hiiepuu on kaheharuline ja ka nähtavasti, kuulduse järgi, väga vana. Selle puu juures käinud vanad eestlased koos pidutsemas. Ohverdamist seal ei mäletata. Allika vett peetud ka pühaks veeks ja seal käinud rahvas ümbruskonnast aeg-ajalt oma leiba kastmas. See oli komme.

20. Kõnnumäe / Rõnnimäe hiis

ERA II 153, 911 (7) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008 [originaalkogust lehekülj kadunud, seega pole kontrollitud]

Hiis Võhma külast keskhommiku pool Rõnni ehk Kõnnu mägi. Mäe alt jooksevad 3 allikat, kus kange maake vesi see on, et allikate ümber rohtu ei kasva. Selle allika vesi tegevat kurgu haigeks. Iga kevade viidud veel inimeste mälestuses odra kookisid, verd jne. puude juurte peale iga kevade ja sügise. Ohvri kivi Palmse mõisa väljal pealt lai keskel suur lohk.

21. Kõnnu hiie silmaallikad

EKnS 49, 22/3 (9) < Kadrina khk., Palmse v. Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Hallika silmadest joomine on alati kardetav, sest sagedaste ei taha hallika vaim, et tema selget vett keegi surelik oma suuga solkima hakkab ja haldjas saadab siis ikka hoolimatale kaela haiguse karistuseks. „Silmahallikatest“ (need on hallikad, milles kange söehapu lubja vesi on, nagu Palmes neid Kõnnu hiies mitu. „Silmahallikate“ vesi parandada silmahaigusi) ei tohi keegi vett rüübatagi joomisest pole juttugi, kui ta karistust kanda ei taha.

22. Ilumäe Pura nurk

E 37006 (2) < Kadrina khk. – J. Roth - Mai Meinam, 70 a. (1898) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009
Raha auk

Ilumäe Pärtli Leenu näinud kord unes, et „Pura nurgas“, s.o, veikene metsanurgakene mõisa heinamaade vahel, peab raha olema, kästud minna kaevama, aga mitte kellelegi rääkida, Leenu rääkinud aga kohe hommikul isale, mis ööse unes näinud. Isa käskinud sealt kohalt minna kaevama. Tema läinud, leidnud aga mõned vaskkopikad. Poleks rääkinud, oleks raha saanud.

23. Tõugu kivikääpad

ERA II 222, 317/8 (8) < Kadrina khk., Vohnja v. – Erika Sammelselg < õemees, 39 a. (1939)
Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Kivikääbas.

Palmes Tõugu külas asub suur kivi kääbas. Vanasti kui oli suur leiva puudus ja nälg igas majas, leidus siiski üks mees, kes oli külas teistest rikkam. Kui teised tulnud leiba paluma, pole ta muidu annud, kui igäüks pidanud kive tassima ühte hunnikusse. Nii kasvanud suur kivi hunnik, mis on umbes keskmise talumaja kõrgune ja 3 sülla laiune ehk veelgi suurem.

ERA II 222, 632/3 (32) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Julie Mikenberg,

s.1892 (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kivimäed Tõugu väljal.

Tõugu küla väljadel on suured kivimäed, munakividest kokku aetud. Nende otsa lähevad hobuse teed. Need kivihunnikud on lasknud Palmse mõisa parun nälja ajal ümbruskonna rahvast kokku ajada, andes töö eest leiba.

Samasugused kivihunnikud on ka Palmse mõisa väljal, kuigi need seal on väiksemad ja neid on seal rohkem.

24. Muike

RKM II 106, 27/9 < Haljala khk., Palmse v. – J. Sõster (1934) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Palmse rahvas tundis Kp. mõõka. Kalevipoja mõök olevat Muike ojas – sellest mõõgast saanudki Muike oma nime (Muige-Muigu-Mõõgu-Mõõga, vrld. Mõõgu mõis Tallinna lähedal), aga see oletus ei jää seisma, sest Waldemar II kirjutas Muike Mudike, mitte Mõõgu. Nii näib, et see lugu on juba Kreutzwaldi „Kp“ laenatud. (lisamärkus: Ka oli Muike nime „Mudike“ kuju Palmse rahval tuttav, sest üks Muike suguvõsa haru kannab liignime „Muidik“.)

25. Korjuse Mikumägi

ERA II 222, 619/20 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kolgaküla k. – Ellen Sommer < Paula Sommer, s. 1888 (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002

Hukkunud laev Miku mäes

Palmse vallas, Korjuse küla juures on kõrge mägi, nimega "Mikumägi". Mäe all on allikas, mis ojana voolab Korjuse küla suunas. Allika äärel, maa sees on laeva kere. See on praegugi näha, pisut teest eemal. Ümbruskonna inimesed on seda kõik näinud. Laev on sügaval maa sees, nii et laeva kere kaared on ainult näha. Rahvajutu järel on meri sealt taganenud, s.t. rahvasuus on jutt et Narva-Jõesuust algavat mägi ja lõpevat Paldiskisse. See mägi olevat paiguti madal, paiguti väga kõrge ja väga kääruniline. Selle mäe taga on enne meri asunud, kuid taganenud praegustesse piiridesse. See juhtunud väga, väga ammu. Siis olevat laev, mis praegu Miku mäes, sõitnud sinna madalikule ja hukkunud. Nüüd on aga laev sügavale maa sisse vajunud, ent on siiski hästi säilinud, sest puu ei mädane maa sees.

RKM II 233, 564/5 (10) < Kuusalu khk., Kolga v., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < August Soomre, s. 1891 a. (1967) Sisestas Helen Hanni 2009

Laev Mikumäes

Palmse vallas Korjuse küla juures on kõrge mägi, mida rahvas nimetab Mikumäeks. Mäejalamilt keeb välja allikas, mis ojana edasi siis voolab Korjuse küla suunas. Allika juures mäe seest paistavad välja laeva riismed. Seda – laeva kere kaari – võib veel praegugi näha veidi teest eemal. Laev on aja jooksul sügavale maa sisse vajunud.

Rahvas arvab, et sellel kohal on varem ka meri olnud ja hiljem taganenud. Rahvas teab ka seda rääkida, et see mägi algavat juba Narvast ja lõppevat Paldiskis, mida siin kohal Mikumäeks nimetatakse. Mägi olevat väga kääruniline, kohati madalam ja kohati jälle kõrgem. Hiljem taganenud meri praegustesse piiridesse.

See lugu juhtunudki siis, kui siin kohal mäe jalamil veel meri olnud. Üks laev oligi siia mäele madalikule kinni jäänud ja sinna ka jäänudki. Sellel laeval olnud kapten nimega Mikk, sellest ajast nimetabki rahvas seda mäge Mikumäeks.

26. Pedassaar

RKM II 262, 397 (4) < Haljala khk., Võsu v., Laheküla, Vambola t. – L. Briedis < Salli Randmaa, 69.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vanasti on olnud siin Pedassaar. Vesi oli vahest läbi käinud. Aga see on suure maaga nüüd kokku kasvanud ja nimetatakse ikkagi Pedassaareks.

27. Vaimud Pedassaares meres

ERA II 218, 17/9 (2) < Haljala khk., Palmse v., Pedasaare k., Kaarle t. < Sagadi k. – Anni Meipalu < Anna Teadmata, 68 a. (1939) Sisestas USN [vesi]

Merevaim.

Kord olnud minu vanaisa, Taniel Romm, kes puhkab juba 14 aastat maamullas ja tema kasvandik Anna Teadmata parandamas Pedasaare neemes rüsaid. Korraga kuulnud nad merest hüüdmist, olnud selgesti kuulda, sest ilm olnud väga vaikne. Minu vanaisa ei olla kunagi uskunud vaime, ega nende olemasolu, nagu Anna Teadmata seda räägib. Meres ei ole midagi näha olnud. Esimene hüüd olnud väga tasane, kuna järgmine hüüd olnud poole kõvem. Nad seisnud terve aeg mere ääres, et näha, vast on keegi uppunud. Korraga kostnud kolmas hüüe ja see olnud nii tugev, et vesi oli natuke lainetanud. Rohkem polnud enam midagi kuulda olnud, peale kolme hüüde, kõik jäänud siis vaikseks. Peale seda on sinna neeme taha uppunud kolm inimest, mida need hüüded vist tähendasidki.

28. Vatku Vahakivi

ERA II 216, 379 (40) < Haljala khk., Vihula v., Koigi k., Kangru t. - Heinrich Kangru < Johannes Kangru, 58 a. (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002 [kalev/kivi]

Suur kivi.

Vatku on suur kivi nagu vaesemehe saun. Arvatakse et Kalevipoeg on vissanud selleisid kivimurakaid.

ERA II 153, 546 (37) < Haljala khk. - Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vahakivi, Vatku Hiieväljal, kelle pääl augus alati vesi seisab. Lääne poolt käivad jala asemed kivi pääle.

29. Vatku Joosepipere ohvrikivi

ERA II 153, 547 (40) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vatku küla Joosepi pere õues ohverdand selle pere peremees ja perenaine hoolega igast uudsest, kui minia perenaiseks saanud, ei ole ta uudsest midagi kivile viinud ja temale old kolm tumma poega, old aga neil rääkijaid õdesid ja vendi ka.

ERA II 153, 911 (9) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008 [originaalkogust lehekülg kadunud, seega pole kontrollitud]

Vatku külas Joosepi pere õues ohvrikivi – kuhu peremees ja perenaine ohvrid viinud. Pojanaine pidanud perenaiseks saades seda tühjaks. Tale sündinud 3 tumma poega – on uue maja alla jäänud. On ka rääkijaid õdesid ja vendasid olnud.

ERA II 198, 293 (8) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vatku old Joosepi pere õues ohvrikivi, kuhu peremees ja perenaine suure oolega igast uudsest ohvrid veend. Minia pidand seda tühjaks asjaks ja ei ole oma perenaise põlves enam ohvrid veend. Talle sündinud 3 tumma poega.

ERA II 216, 586 (19) < Kadrina khk., Palmse as., Kangru t. < Uuesküla – Ellen Eru < Anna Soovri,

84 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vatku küla Joosepirahva koplis olnud suur kivi. Sinna veetud kõiki vilja ja loomi. Üks pole sinna kivile viinud midagi ja selle pojad jäänud kõik vigaseks.

30. Vatku Jussiküngas

RKM II 276, 169 (87) < Kadrina khk., Vatku k. – Õilme Aasmaa < Eliisabet Sang, s. 1902 (1970) Sisestanud Kaisa Sammelselg 2009

Jussi küngas.

Praeguses Vatku külas, Juhanirahva pere endisel põllul asuvat küngast nimetab rahvas Jussi künkaks. Kunagi vanasti, kui katku haigusesse suri massiliselt inimesi, on neid surnuid sinna põllule hulgaliselt ka maetud. Viimane surnu olnud keegi Jussi-nimeline mees. Hiljem on sinna künga kohta veetud põldu puhastades kivivare. Kündmisega on tulnud sealt ikka välja inimeste luid. Hiljem ei küntud enam.

31. Vatku hiis, Lemmingi mets ja Katkusoonde koht

ERA II 198, 294 (12) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001 [katk]

Sõdade ajal käind Palmse rahvas Vatku iies ja Lemmingi metsas paus. Korra old aga nii suur katk, et iieski inimesed surd. Lemmingi metsa ei ole aga katk ommeti pääst, tõllaratas lähend mehikesel Katkusoonde katki, mis katku pidama võtand.

ERA II 198, 117 (160) < Haljala khk. – Hermann Länts (1917) Sisestas USN [katk]

Trükitud väheste erinevustega: J. Jung. Muinasaja teadus eestlaste maalt III (1910), lk. 155, nr. 49, saatja J. Sõster.

Sõdade ajal käind Palmse rahvas Vatku iies ja Lemingi metsas katku eest paus. Vatku iieski surd inimesi. Katk akand säält Lemingi metsa menema, aga tõllaratas lähend Katkusoonde katki - ei ole pääst.

32. Altja

H II 9, 392 (2) < Haljala khk., Vihula v. – J. N. (1889) Sisestanud EKI USN, kollatsioneerinud Mall Hiimäe

Jutukesed kohanimedest

Haldja [Altja] külal olnud enne suurt katkuaega teine nimi, kuna ta praeguse nime siis pärinud.

Katkupoiss maksakarva kolmenurgelise mütsiga ja sapikarva kuuega tulnud, kepp käes, ka Haldja külasse tulema. Küla otsa saies tulnud temale suur must kukk vastu ega ole teda enam edasi lasknud. Kui katk teisepoolt tee äärest mööda tahtnud minna, karganud kukk taale jällegi vastu, kuni katk viimaks mitme asjata katse järele ümber pööranud.

Nõnda jäänudki katk Haldja külasse tulemata, kuna ta mujal küll on rahvast tapnud. Haldja küla on Sagadi vallas mererannas.

katkE 57647 < Kadrina khk., Palmse v., Eru k. – Selma Noor (1926)

Katkupoisikene tulnud müüda jõe kallast Altja küla poole. Tal olnud kolmenurgeline kübar pääs. Must kukk aga takistanud teda külasse sisse minemast ja nii pääsenud küla katkust. See kukk olnud küla katkuhaldjas.

E 57646 (65) < Kadrina khk., Palmse v., Eru k. – Selma Noor (1926).

Altja külas Roenamaa silla otsas on nähtud nutvat naisterahvast. Kui inimesed lähenenud, siis kadunud ära.

33. Altja kõrts

ERA II 216, 270 (7) < Haljala khk., Vergi algkool – K. Kreek, õpetaja < õpilane (1939) Sisestas USN [mets/vesi]

Mäekõrtsi mäel nähtud haldjaid. Jaanirahva talu rannal nähtud haldjat pesemas. Sellest tulnud küla nimi Haldja, millest hiljem kujunes praegune Altja.

34. Altja näkk ja haldjad

E 8179/81 (3) < Haljala khk – T. Lepp < Wiikmann (1895).

KUDA SAGADI, RANNA ALDJA KÜLA OMALE NIME SAI.

Kord olla keik küla lapsed mere ääres mängimas olles ühes koos, siis olla vesi ühe pikka valge palgi randa toond, lapsed ütteld, see on näkk, lähme istume keik näkki selga, ja olla ka parajaste mahtuned, ainult üks laps pole istet saand, see ütteld, lass ma istun nakki nägara pääle seel tuld suur vesi ninda ruttu et see palk olla keige lastega merese uiund, ainult see laps, kes mitte istet ei saand olla maha jäänd, ja lugu vanematele reakides, et näkk viis lapsed, ära lähned küll veel vaatama, aga ei enam pole näha old, arvasivad muidugi, et näkk viis lapsed omale seltsiks; - sellepärast on nüüd veel vanema inimeste suis see jutt, et mõne aasta tagant peab ige siist külast keegi merese uppuma, et näkk tarvitab iga kord kui ta siia küla alla juhtub tulema kas nelja või viie aasta tagast oma seda last kätte, kes lubas näkki nägara peale istuda: Ütlevad veel. Oleksivad meie vanad nii targad kohe olned, ja selle lapse, kes jäerele jäi, merese visand, ei siis oleks Aldja külas ei ühkski inimene ära uppund, nagu nüüd see juhtub.

E 57646 (64) < Kadrina khk., Palmse v., Eru k. – Selma Noor (1926).

Altia külas (Haljala kihelkonnas, Vihula vallas) on palju haldjaid nähtud, millest külagi oma nime saanud. Neid haldjaid on mitu inimest näinud.

35. Altja Leeteperä

E 21209 (2) < Haljala, Metsiku, Pihlaspää k. – D. Pruhl < Liisu Kuthbah, 60 a.v. (1895) < Sisestanud Eva-Kait Kärblane 2001

Kord on Sagadi Aldja ranna letepäras, kaks uhkes riides naisterahvast tee ääres kivi otsas istunud, tõusnud sealt üles ja hakkanud teed müüda Võrgi küla poole minema, sealt läheb üks oja merde, seal oja jääres on nemad ära kadunud, ega ole enam kuskiltki nähtud. Siis oli teada et naad haldjad olid, kuhu naad muidu oleksid kadunud.

(Aldja Leeteperä on madal mere lahe, mis vahel kuiv on).

36. Kalmunõmme mägi Oandus

ERA II 216, 267 (1) < Haljala khk. – Vergi algkool < K. Kreek (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Umbes 1 ½ km Altjalt Vihula poole asub Kalmunõmme mägi.

Ennemuiste kohanud kaks pulmarongi kitsal teel nimetatud mäe juures. Kuna kumbki neist ei tahtnud teisele teed anda, tekkis tüli peiupoiste vahel. Tapluses surmati üks mõrsjaist. Sest ajast saadik kummitab seal.

37. Altja Paarma mägi ja talu

ERA II 216, 267/8 (2) < Haljala khk. – Vergi algkool < K. Kreek (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane

2002 [raha]

Põhjasõja ajal tulnud ühel kevadtalvel rootslased laevadega Altja neeme. Rootslased rajasid esimesed teed läbi metsa Altjalt Vihulasse ja Rakveresse. Rootslased matnud ka Altjale Paarma mäele kulda. Kord näidatud Paarma Jussile umbes 10-12 a. tagasi surnud, unes kulla asupaika. Juss kaevanud mäel, kuni kullapaja ahelad välja tulnud. Miks ta kaevamise järele jättis, on teadmata.

ERA II 216, 268/9 (3) < Haljala khk. – Vergi algkool < K. Kreek (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Esimene talu Altjal oli Paarma. See oli üle 260 aasta vana. Esimesed Paarma elanikud tulnud Soomest. Vanasti elanud Paarmal keegi Jüri-nimeline mees. Paarma Jüri olnud nii tugev, et võtnud selga tündri soola ja sinna peale veel oma noorema venna. Jüri hakanud ka vastu mõisnikkudele. Kord tahtud teda mõisas peksta, kuid keegi ei julgenud Jürit tabada. Jüri varjanud end 2 päeva Vanamõisa soos, siis põgenenud Soome, kus ehitanud enesele maja. Palgid maja jaoks kandnud ta seljas koju.

38. Altja varetnõmme

ERA II 216, 270 (6) < Haljala khk. – Vergi algkool < K. Kreek (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Altjal vanakõrtsi talu heinamaal leiduvad kivivared. Vanasti viinud ohverdamisele minnes igäüks ühe kivi. Nii sai heinamaa nime Varetnõmme.

39. Altja õnnekivihunnik

RKM II 415, 334 (26) < Haljala khk., Lauli k. – Liina Vainikko < Paul Teinimäe, sünd. 1904 (1989) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Altja rannas on väikestest kividest hunnik võrgukuuride juures. See on õnnekivihunnik. Alguses oli sinna üks koer maetud.

EFA II 37, 100/1 (2) < Haljala khk., Haljala v., Sauste k. – Kaire Kütt < Urve Kütt, 37 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Altjal on veel õnnekivihunnik Räägitakse, et ühel kaptenil, kes elanud Altja rannas, suri koer ära. Kapten matnud koera mere äärde ja pannud kivid peale. Kui möödamineja küsis: “Miks sa neid kive sinna hunnikusse paned?” Kapten ei julgenud öelda, et matab koera. Selle asemel ta ütles, et panen kivi siia kivihunnikusse, siis pidid soovid täituma. Peale seda hakati sinna kive panema ja midagi soovima.

40. Altja Suurkivi

RKM II 415, 375 (27) Tallinn < Haljala khk., Altja k., Vanakõrtsi t. – Janika Oras < Leida Mets, sünd. Summa, sünd. 1908 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Altja Suurkivi alt tulid kõik tited. Ma käisin lapsena piilumas seal all, et kas tuleb tittesi. Kodus kaebasin emale, et ei olnud ühtegi tite.

Mustajõel on Titekivi.

EFA II 37, 100 (1) < Haljala khk., Haljala v., Sauste k. – Kaire Kütt < Urve Kütt, 37 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Altja kivi

Altjal paadikuuride juures on meres suur kivi. Tüdrukud, kellel polnud oma noormeest. Tüdrukud, kes tahtsid oma tulevast meest näha. Pidid minema täiskuu aeg alasti ujuma. Selle kivi taha ja kivi peale koputama kolm korda. Siis pidi kivi peale ilmuma tulevase mehe nägu.

41. Vergi

RKM II 83, 21/3 (4) < Haljala khk., Vergi k. – Olavi Kullerkann < Albert Heinsaar (1958) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Sõna „Vergi“ on tulnud sõnast „võrgu“. Vanasti tsaari ajal oli siin kalurite elu kehv. Püünised tuli muretseda ise. Noorukid ja vanakesed käisid sõupaadiga merel. Täismehed aga läksid teenima suurtele laevadele. Kala hinnad olid odavad. Sügiseti tõusis räime hind, sest siis tulid hobustega Peipsi äärest ülesostjad. Nad külmetasid kalad praegusel Vergi algkooli looduslikul liuväljal. Siis ei olnudki veel kooli. Jää pühiti puhtaks ja kalad laotati sellele. Külmunud kalad pandi niinest kottidesse ja veeti hobustega Rakveresse ja sealt rongiga ka Petrogradi.

RKM II 83, 23/5 (5) < Haljala khk., Vergi k. – Olavi Kullerkann < Albert Heinsaar (1958) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

1905 a. oli Vergis sündmusi vähe. Talupoegade poolt põletati ära kohaliku piirivalve kordan. 1906 a. 1 jaanuaril tuli karistussalk. See koosnes 300 madrusest – räägiti et need olid laevadel vastu hakanud madrused, kes karistuseks maale saadetud ja ühest ohvitserist, kes vähe lonkas – räägiti, et suurtüki kuul oli jalale kukkunud. Nendega koos olid ka Loobu ja Vihula mõisa parunid. Teistele hirmuks põletati ära üks talu ja ähvardati 5 meest sealsamas maha lasta, kui ei anta välja süüdlasi. Lõpuks võeti kaks meest, Jakob Uutmänn ja Gustav Porgast pantvangiks. Nad olid nädal aega Rakveres. Siis vangistati tõelised süüdlased Johannes Veit ja Johannes Pentsop... Pentsop põgenes Pihkva vanglast ära ning läks välismaa laevadele.

RKM II 415, 393 (16) Tallinn < Haljala khk., Lobi k., Rätsepa t. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Verkis old niisuke lugu. Surnumatmine oli old, tulivad pärast matmist koju, peiesid peeti kodus. Old purjus ka ja jäänd magama. Üks oli ärkand ööse ülesse, et vanamies on kodu, et lakas kolistab nagu. Otsiti siis küll, aga ei leitud kedagi.

42. Vana Vergi kalmistu / Vana kabeli nõmm / Pihlaspea kabel / Pihlaspea-Jorika hiis

ERA II 216, 269/70 (5) < Haljala khk. – Vergi algkool < K. Kreek (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Vergist 2 km Pedassaare poole on vanasti olnud surnuaed. Sääl on alati pimedas nähtud vaimusid. Mõni oli näinud, et üks naine kedranud vokiga, mõni jälle, et saksad olid sõitnud tõllas, mustad hobused ees. Praegu on sääl veel kivihunnikud ja hiljuti olnud üks raudrist.

RKM II 262, 475/6 (20) < Haljala khk., Võsu v., Pedassaare k. – L. Briedis < Vilhelmine Kaukula, 78.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vana kabeli nõmm – Vergi poole minna paremat kätt. Kui mina käisin koolis, 60 aasta eest, oli seal veel haud ja lihvitud tahvel Anderseni nimega. Seda tahvlit enam ei ole. Nüüd on ainult veel kivid, rohkem on kive, öeldakse, et seal üheskohas on kabel olnud.

ERA II 153, 42 (45) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Pihlaspä.

Pihlaspä kabel old enne Sagadi metsas vana kabeli nummes. Koht peab praegu tunduma. Üks suurt sugu proua old merehädas ja palund kangeste Jumalat ja tõutand, et kui veel juhtub ära pääsema, siis teeb kabeli. Oli ka pääst ära ja lastki kabeli teha.

II Selles laevas old ka praeguse Sagadi Woka sugust mees. See oskand vähe puu tööd teha ja

parandand masti ära. Säält saandki omale nime von Fock Wokmast. Inimesed ütlevad küll, et meie oleme rootslased, aga meie ei ole rootslased. Meie oleme sakslased.

III See Salatse küla oli enne Olevesti kiriku küla. Meie sugu on rootslased. Esimene Wok(iog) oli voki treial. Teie sugu oli enne Läänel kui meie sugu. Teie sugu oli enne tuld kolme saja seitsemekümne ühe aasta eest. Olevesti kirik oli selle küla kolme saja aasta eest ära müünd. Siis oli see küla meie sugu kätte lähend.

Kahesaja aasta eest oli see küla Sagadi kätte lähend.

ERA II 153, 368 (27) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Üks õige suurtsugu proua olnud mereädas. Ta palund Jumalat kangeste, kui tuul bugspriti või bugi eest katki lõõnud ja tõutand kabeli ehitada, kui ära peaks pääsema. Laevas olnud vokitreial, kes vähe puutööd mõistnud ja masti ära parandanud, mis pääle nad kaldale pääsnud. Parandajale antud selle nimeks v. Fock s.o. Fockmast, kabel saanud aga nimeks „Bogelose“ s.o. ilma bugita (loode lajul). Kabel ehitatud vana kabeli numme, kus Sagadi metsas seda kohta Pihlaspääks kutsuta. Säält olnud torni alune paas vana koha pääl järele. Kui see ranna ääre viidud, et poogi tuli pääle paistnud, ei ole rannamehed enne kalu saand kui veedud paas vana koha peale tagasi. Miks kabel merekaldale ehitati pärast, sellest ei lausu rahvas midagi. Kabel jäi kihelkonnale ajapikas veikeseks. 1735 kinkinud Juliane v. Fock valla vaestele 7000 rubla, mis kapitaliga 1845 Eskule vaneneva Pihlaspä kabeli asemele uus kivi kabel valla teupäävadega Saksamaa meistri tehtud jala pääle ehitatud. Esku laulumees käib ka Pihlaspä surnuid matamas.

ERA II 153, 713 (18) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Pihlaspä.

I Üks suurtsugu proua old merehädas: Tuul lõõnd Bugi (buspriti) puruks. Ta palund kangeste Jumalat ja lubanud kabeli ehitada, kui veel peaks ära pääsema. Laevas old üks mees, kes natuke puutööd oskand. See parandand Bugi ära ja saanud omale nimeks v. Fock. Kui proua viimaks maale oli saanud, oli ta kabelile, mis ta ehitada laskis, nimeks pannud Bogelose s.o. ilma Bugspriti, kust pärast Pihlaspä oli tulnud. Vana Pihlaspä kabel oli enne vanast Sagadi metsas olnud, kus veel seda kohta vana kabeli nummeks peab kutsutama ja kus kabeli koht veel tunda peab olema.

II Sellest vana kabeli nummest veedud tornialuse paas mere ääre, aga kui majaka tuli pae pääle akand paistama, siis ei ranna rahvas enam kalu saand. Kui paas vana koha pääle tagasi veedud, siis saiand kalu jälle küll.

ERA II 153, 717 (20) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Pihlaspä.

Pihlaspä kabel old enne Sagadi metsas vana kabeli nummes. Koht peab praegu tunduma. Üks suursugu proua old mere hädas ja palund kangeste Jumalat ja tõutand, et kui veel juhtub ära pääsema, siis teeb kabeli. Kui maale oli saand, siis oli ka kabeli last teha.

ERA II 198, 110 (142) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Pihlaspea kabel.
Kord old 1 suurtsugu proua merehädas. Ta palund kangeste Jumalat. Kui tuul bugspriti katki lõõnd. Laeva pääl old 1 noormees, kes sugupärast puu tööd oskand. See parandand bugi ära. Proua tõutand kabeli ehitada, kui peaks ära pääsema, mis ka sündind. Uus kabel nimetatud Bogelöse, nüüd Pihlaspä. Mastiparandajale antud nimeks v. Fock. Fockmast – eestmast. V. Fockid peetakse roostlasteks, aga nad ei ole rootslased, nad on sakslased.

ERA II 198, 110 (143) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Pihlaspä kabel old enne vanaste Sagadi metsas männikus, mis „Vana kabeli nummeks“ üüta. Säält

old Tornialuse paas, mis randa viib, aga kui poogi tuli pöidla akand paistetama, ei ole rannarahvas mitte kala poega saand. Veedud paad metsa vana koha pääle tagasi ja kalu jälle küll.

E 21224/5 < Haljala khk., Metsiku v. – D. Pruhl < Gustav Paholm. Sisestas Kaisa Sammelselg 2008 Vanast Iie kohast.

Pihlaspää ja Jorika küla ligi, umbes poolteist versta merest eemal, on üks kõrgem kungas metsa sees, seal on palju pissikesi kiva maas, rahvas hüüab seda kohta Vana kabeli mäaks. Seal on enne vanast inimesed koos käinud, igauks kes senna on läinud, on ühe kivi senna ohvriks viinud, ilma ohvrita ei ole keegi läinud, sest on siis se kivi hunik siginud, mis seal praegu on. Kas se tõeste vana Iie koht on, või on seal mõni muu kabel olnud, seda ma ei tea.

43. Vergi tee

RKM II 83, 19 (1) < Haljala khk., Vergi k. – Olavi Kullerkann < Aleksander Akselin (1958) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Tee, mis läheb Vergist Rakvere poole, on rajatud Rootsi sõjaväe poolt. Sõjavägi on endale tee mõõkadega metsast läbi rainunud. Sellest sai hiljem maantee.

44. Ulkkari saar

RKM II 262, 396 (1) < Haljala khk., Võsu v., Laheküla, Vambola t. – L. Briedis < Salli Randmaa, 69.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Hulkari saar.

Peenikest kari on seal rannas olnud ja on teda praegugi. Väga karine rand ja hulk kari.

RKM II 262, 397 (3) < Haljala khk., Võsu v., Laheküla, Vambola t. – L. Briedis < Salli Randmaa, 69.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Üks teine samanimeline saar on siit edasi, umb. 3 km Vergi poole ja seda kutsutakse ka Hulkariks.

RKM II 415, 390 (5) Tallinn < Haljala khk., Lobi k., Rätsepa t. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Siin lähedal on Ulkari saar. Vanasti olid seal Inglise sõjalaevad käinud. Hobusega läksime sinna saarele – vankripõhja all on kivi.

45. Lobi küla Unikivi

RKM II 262, 398 (5) < Haljala khk., Võsu v., Laheküla, Vambola t. – L. Briedis < Salli Randmaa, 69.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Unikivi.

Kust see nimi on tulnud, ei tea, võib-olla on mõni seal maganud.

RKM II 262, 416/7 (10) < Haljala khk., Võsu v., Lobik. – L. Briedis < Roland Liikane, 66.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Unikivi.

Ema rääkis, oleks olnd praegu 97 a.

Katkupoiss oli tulnud Lahe küla poolt Lobi küla poole. Ta tulnud metsas sinna kivi juurde ja istund sinna kivi juurde maha. Oli jäänd magama. Ärganud üles kui päike oli juba madalal. Oli löönd käega: „Ei siin ole küla ega kedagi!“ Keerand kivi juurest tagasi ja kadunud teadmata suunas. Ja sellega jäi Lobi küla katkust puutumata. Sellest ajast oligi hakatud hüüdma kivi Unikiviks.

RKM II 264, 204 (9) < Haljala khk., Palmse v., Lobi k. – Rudolf Põldmäe < Roland Liikane, sünd.

1902 (1969)[katk]

Katkuaeg olnud. Katkupoiss tulnud Lahe küla poolt. Kahe küla vahel on paks mets. Madal kivi on metsas tee ääres. Katkupoiss istunud sinna kivi juurde, jäänud magama. Ärganud, kui päike madalas. Öelnud:

"Ei siin ole küla ega kedagi!"

Pööranud ringi ja kadunud, ei ole enam nähtud. Kivi hüütakse Unikiviks, paremat kätt tee ääres on, kõver, nagu voodi moodi.

Lobi küla jäänudki katkust puutumata. Küla praegust algust veel polnud, tehti alles 1900. aasta paiku. Enne oli paks mets kahe küla vahel.

RKM II 415, 379 (2) Tartu < Haljala khk., Lahe k. – Janika Oras < Britta Nõmm, sünd. 1910 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Lahe ja Lobi küla vahel on Unikivi. Seal on ikka uni peale tulnud kellegil. Pool on ära lõhutud, jäi tietegemisele ette.

RKM II 415, 388/9 (3) < Haljala khk., Palmse v., Lobi k. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1989)[katk]

Vanasti oli see katkuaeg olnud ja katkupoisid olid ringi käinud. Lahe külas oli ka valve, et katkumies tuleb. Rahvas läind seks ajaks luomadega seltsis metsa.

Siin Lahe ja Lobi küla vahel tie ääres on Unikivi. Nüüd jäi ta tietegemisele ette ja lõhuti ära.

Katkupoisid olid Lahest tulnud, olid väsind ja palav ja istund maha ja jäänd magama sinna kivile. Ja olid ärgand - juba õhtu, päike loojas ja lõõnd käega, et:

"Pole siin küla ega kedagi."

Ja nii Lobi küla pääsenud katkust.

Nii vähe rahvast oli katkuajal jäänud, et 50 km tagant nähti inimese jälge. Ema rääkis mulle seda.

1480. ja 1500. olid need katkuajad siin.

46. Lahe küla rahaauk

ERA II 222, 229 (3) < Tallinn – Loreida Kempman < August Randma, 41 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Suurem rahaauk Palmse vallas Lahe külas.

Õhtusel ajal hakanud mees minema naabri tallu. Teel näinud ta metsas suurt tuld. Metsa minnes selgus, et tuli oli põõsa sees. Mees lõi jalaga põõsasse ja ütles: „Mis kuradi tuli see on!“ Mehele jäänud jalga kinni suur katla sang, kui mees katla põõsast välja tõmbas, nägi et katel oli kulda täis, mees jättis katla sinna maha ja läks ise kodunt hobust tooma, sest käesviimiseks oli katel liiga raske. Kui ta hobusega kohale tuli, oli katel kadunud ja tuli kustunud. Ainult mõni vaskraha katla kohal maas. Mees kahetsenud, et ta ennem mõnd kullatükki tasku ei pannud.

47. Lobiküla

RKM II 262, 418/9 (14) < Haljala khk., Võsu v., Lobik. – L. Briedis < Roland Liikane, 66.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Lobi mõisal olid paadid, mis vedasid puid. Paatkonna mehed olid Hulkari saarel paatidega. Siin oli ka kõrts. Need mõisa paadimehed olid saanud prii söögi mõisa poolt ja käisid kõrtsis söömas. Mehed olid nimetand seda sööki prii lobiks. Lobi külal polnudki nime olnud ja pandudki siis külale Lobi nimi.

Seda rääkis ka minu ema.

RKM II 264, 197 (1) < Haljala khk., Võsu k/n., Lobi k. – Rudolf Põldmäe < Roland Liikane, sünd. 1902 (1968) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Siin Lobi küla metsas on vanad vundamendid. Võib-olla oli seal Lobi mõis, see olnud siin kunagi.

RKM II 264, 197/8 (2) < Haljala khk., Võsu k/n., Lobi k. – Rudolf Põldmäe < Roland Liikane, sünd. 1902 (1968) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

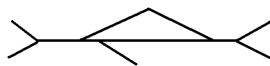
Lobi külas olnud Vahi talu vana puudevalvuri maja. Paatkonna kapten elanud siin. Lobi kõrts olnud. Paatkonna mehed käinud kõrtsis söömas, olnud prii söök – „prii lobi“. Sellest tulnud küla nimi. Mu ema rääkis. Hiljem kuulus küla Sagadi mõisa juure. Siit veeti mõisa puid, vedasid randa kokku. Viidi laevadesse paatidega, nimetati lossuvened, pandi 5-6 koormat puid sisse. Viidi laevadele, paadid olid purjedega või aerudega. Mererand oli puuriitu täis. Minu ajal veel veeti. Mitmel talul olid lossuvened. Puud viidi laevadega Tallinna või Peterburisse. Talvel veeti rannad puid täis. Valvur elas Vahi talus.

RKM II 264, 198 (4) < Haljala khk., Võsu k/n., Lobi k. – Rudolf Põldmäe < Roland Liikane, sünd. 1902 (1968) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Lobi külas olid õuemärgid, ma kogusin kord 36 märki. Kasetoht oli rulliks keeratud, hammastega kokku pressitud, juurikaga kinnitatud – need olid pullud. Neil olid õuemärgid peal. Meie märk oli .

Tegin tahvli, õuemärgid peal, andsin meremuuseumile. Mul on niieplokk aastaarvudega 1762

ja märgiga .

RKM II 415, 379 (1) Tartu < Haljala khk., Lahe k. – Janika Oras < Britta Nõmm, sünd. 1910 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Lobi küla nimi – ei tea, mis nad siin on lobisenud.

RKM II 415, 387/8 (1) Tallinn < Haljala khk., Lobi k., Rätsepa t. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Lobil oli mõisakõrts. Mõisniku paatide meeskond sai siin prii lobi, käisid siin söömas. Lobi külal pole enne nime old, sellest lobist on 1523 nimi alguse saanud.

48. Lobi Ussikuusk

RKM II 415, 388 (2) Tallinn < Haljala khk., Lobi k., Rätsepa t. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Ussikuusk on kohe Lobi külla sisse tulla tie ääres vasakut kätt, tal on isemoodi okkad. Siin oli mõisniku jahiloss, käisid siin jahilossis. Ükskord oli siis välismaalt selle kuuse toonud. Mis praegu kasvab, on juba tolle kuuse võsu.

49. Mustkivi Lobi külas

RKM II 415, 390 (7) Tallinn < Haljala khk., Lobi k., Rätsepa t. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Mustkivi on päris must.

Hilisem märkus: Animuru otsas Valgekiviga kõrvuti. Savilo kaelas on kivid (laht).

50. Äia- ja ämmakivi Lobi külas

RKM II 415, 391 (11) Tallinn < Haljala khk., Lobi k., Rätsepa t. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Sadamaranna ies on kõrvuti Äiakivi ja Ämmakivi. Äi ja ämm olid läinud kahekesi võrku sisse laskma. Tulnud suur torm, paat läinud ümber – sõitsid kivile peale paadiga. Äi uppus ära.

51. Taignakivi

RKM II 262, 398/9 (7) < Haljala khk., Võsu v., Laheküla, Vambola t. – L. Briedis < Salli Randmaa, 69.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Taignakivi.

Hästi lai kivi, sile, nagu oleks lihvitud. Ennem lapsed mängisid seal ja tegid seal pätsikesi peal. Kas sellest on see nimi tulnud, ei tea.

RKM II 262, 417/8 (11) < Haljala khk., Võsu v., Lobik. – L. Briedis < Roland Liikane, 66.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Taignakivi.

Vanal ajal noored käind sääl sarve puhumas. Sarv oli tehtud männa oksast. Oli võistlusi peetud, kes puhub kõige ilusamini. See kivi on seda värvi pruun nagu leivataigen.

RKM II 264, 198 (3) < Haljala khk., Võsu k/n., Lobi k. – Rudolf Põldmäe < Roland Liikane, sünd. 1902 (1968) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Taigna kivi on Käsmu lahe ääres. Küla noored käisid seal sarve puhumas. Võisteldi puhumises, kes ilusamini ja kõvemini puhus. Omatehtud sarv oli – ma olin poisike – puuoks tehti seest õõnsaks, võrud pandi peale. Sarve puhuti lõbustuseks, meri paistis hästi, noored kogunesid sinna. Tantsiti ka, seal oli lage plats. Kivi oli taigna moodi, suur kivi.

RKM II 415, 389/90 (4) Tallinn < Haljala khk., Lobi k., Rätsepa t. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Taignakivi on metsas. Leivataigna värvi, sellepärast on selline nimi. Seal kivi juures käidud laupäeva-pühapäeva õhtul tantsu löömas. Puhuti siis männaoksast sarve ja sarvepuhumise järgi tantsisid. See sarvepuhumine kostis Koolimäele ära. Hiljem tehti kiige Lobi ja Lahe küla vahele.

52. Pedassaare Oja-Suurkivi

ERA II 218, 21 (5) < Haljala khk., Palmse v. < Sagadi – A. Meipalu (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Oja-suurkivi.

Kolme kilomeetri kaugusel Pedassaarest asub Oja-suurkivi. See on siit ümbruskonna kõige suurem kivi, sellepärast ka suurkivi ja Oja sellepärast, et seal on heinamaad ja neid nimetatakse Oja heinamaadeks. See kivi on Oja-heinamaade juures riigi metsas. Räägitakse, et see kivi on tulnud jääajal Soomest, üks suur kaljupank. See kivi on leidnud suurt tähelepanu, sest ta on võetud nüüd looduskaitse alla.

RKM II 262, 399/400 (10) < Haljala khk., Võsu v., Laheküla, Vambola t. – L. Briedis < Salli Randmaa, 69.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Siit 3 km on Ojakivi. Vanasti olevat selle suured veed toonud.

53. Koolimäe

RKM II 415, 392 (13) Tallinn < Haljala khk., Lobi k., Rätsepa t. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Oli kool ja mägi, kutsuti Koolimäe küla. Seal oli küngaste peal kunagi mässajaid üles poodud.

54. Süsinõmme

RKM II 415, 392 (14) Tallinn < Haljala khk., Lobi k., Rätsepa t. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Seda metsa siin üitakse Süsinõmmeks (talutagune mets). Metsas on sihukesed vundamendid sies. Vanasti oli mõisnik siin sepasütt kütnud: puud pandi metsas põlema ja auku aeti seal ja kaeti pealt kinni. Seal nad siis sussisid. Ma käisin sealt augu kohast kaevamas, meeter maad ja olidki söed seal.

RKM II 415, 392/3 (15) Tallinn < Haljala khk., Lobi k., Rätsepa t. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Siin metsa ääres oli ikka tonditantsu näha. Peab olema täiskuu aeg, selge taevas ja kõva tuul. Ja siin metsas siis tantsivad tondid suure tuulega, väikeste puude varjud langevad maa peale, siis need tantsivad. Ikke suvel on näha. Kui tuli Lobi külla mõni uus inimene, siis ikka küsiti, et kas oled tonditantsu näinud.

55. Visakivi Lobineemes

RKM II 262, 398 (6) < Haljala khk., Võsu v., Laheküla, Vambola t. – L. Briedis < Salli Randmaa, 69.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Lobineemes on ka üks suur kivi tee ääres. Seda kutsutakse Visakiviks. Visa on see, mis kalast jookseb, niisugune verine vesi, seda nimetatakse visaks. Kalurid tulnud merelt. Vanasti olid märsid. Need olid kaladega seljas ja märss ei ole niisugune pidav nõu ja kalurid puhkasid seal kivil ja visa oli jooksnud sinna kividele ja sellest tuli Visa nimi.

RKM II 262, 418 (13) < Haljala khk., Võsu v., Lobik. – L. Briedis < Roland Liikane, 66.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Visakivi.

Üks kivi on siit Lobi neeme poole minna. Vanast kui kalamehed tulid merelt märsid seljas kaladega, sääli kivi pääl oli neil siis puhkekoht, piibutegemise koht. Lai madal kivi. Ei tea, kas kalamehed ise panid selle nime, et kivi on visa, tugev, kannab selle meeste puhkamise valu välja.

RKM II 264, 205 (11) < Haljala khk., Võsu k/n., Lobi k. – Rudolf Põldmäe < Roland Liikane, sünd. 1902 (1968) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Lobi neemel teeristil vasakul on suur kivi – Visakivi. See oli kalameeste puhkekivi – tulid neemelt, kalamärsid seljas, seal puhkasid.

RKM II 415, 391 (10) Tallinn < Haljala khk., Lobi k., Rätsepa t. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Visakivi on siit neeme poole minna. Sinna pandi märsid peale, et oli visa, kandis.

56. Pihlaspea ja Jorika külad

RKM II 262, 479 (28) < Haljala khk., Võsu v., Pedassaare k. – L. Briedis < Vilhelmine Kauküla, 78.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

See ümbrus kõik see rannaäär kuulus Sagadi mõisale. Vahepeal oli tükike Metsiku mõisa maad. Seda oli Sagadi mõisnik mänginud kaardimängus maha Metsiku mõisnikule. See oli Pihlaspea ja Jorika küla, väikesed külad. Need külad kuulusid ka Metsiku valla alla.

57. Pihlaspea haldjad

E 21209 (1) < Haljala khk., Metsiku v., Pihlaspea k. – D. Pruhl < Liisu Kuthbah, 60. a. v. (1895).

OS.

Hallijatest ehk Näkkitest.

Pihlaspää külas on oma matmise aed, enne on kabel olnud, seal on matmise ajal surnu hoone, vana surnu hoone on Mustjaja randa viitud, senna rannale võrgu lauks tehtud. Kord läinud ranna rahvas homiku vara merele, enne koitu suur selts mehi olnud seal nimetud võrgu lau juures koos, siis tulnud mere poolt üks hästi uhkes riides naisterahvas ja läinud senna lattu, mehed pannud lau ukse kinni, siis pantud tuli lattorni, muist mehi jäänud lau ette muist läinud laust vaatama, kes se naisterahvas on, kes enast nii on ehitanud. Mintud lattu, aga laus ei ole kedagi olnud, ehk kül kõik kohad on läbi otsitud.

58. Sagadi mõis

ERA II 153, 68 (92) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Woka preili.

Sagadi oli 171 aasta eest oopis kroonu mõis old. Siis vast on Wokad Sagadisse sigind. Sääl Narva pool peab ühes kohas Sutlepa (vai kuda pagan) mõis olema. See old ühe Woka preili mõis. See pidand aga esimene suli olema. Last igäuhega ümber, keda aga kätte saand, teiste naiste meestega ja kuda aga juhtund. See lähend ühe Inglis ohvetserile mehele. Aga siis lähend ikke taga paremaks. Last ühe oma armukese oma mehegi ära tapada. Paari aasta pärast ulatand see kuma ka Inglismaale mehe vendade kõrvu (Need olid ise ka ohvetserid old). Need olid kohe laevaga seie tuld, raiund öösse Woka preili neljaks tükiks, riputanud puu külge ülesse ja pand kirja juure: Arvage nüüd, kes see oli?

ERA II 153, 709 (16) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Sagadi.

Sagadi oli oopis enne kroonu mõis old. 171 aasta eest (1735 ümber) olid Wokad vast Sagadisse sigind. Katrina kääst olid mõisnikud saand odava innaga need mõisad siin ostada. Enne vanast old jo see maa puhas oopis daanlaste kääs.

ERA II 222, 239/40 (9) < Tallinn – Loreida Kempman < August Randma, 41 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Pumbatoru Sagadi mõisas.

Sagadi mõisa lähedal oli vana pumba toru, mõisniku poolt mahajäetud. Mõisa moonakad nägid seda toru iga päev. Ühel päeval nägi üks mõisa moonakas, et toru seest tuli välja rott. Moonas palus mõisahärralt seda pumba toru endale, mis seal mitmed aastad seisnud. Mõisahärra oli selle asjaga kaunis kergesti nõus, sest toru oli igaks asjaks kõlbmatu. Moonakas pani hobuse rakke ja läks ära tooma. Kui moonakas toru vankrile tõstis, nägi, et toru oli kulda ja hõbedat täis ja kindlasti olid rotid tassind. Moonakas läks linna ja müüs kulla ja hõbedat ära. Saadud rahaga ostis omale Sagadi mõisa lähedale talu, kus elab tänapäevani. Teised moonakad käinud ka kaevamas, kuid pole midagi leidnud. Isegi mõisahärra olnud kade, et lubanud toru moonakale ja ise jäänud ilma, kuid enam ei olnud midagi teha.

59. Veike küla ja Maakepaju mõis

ERA II 153, 66 (87) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Maakepaju mõis.

Sagadi mõis on enne Veikeküla meeste väljal old. Sääl peab veel karjamate ääres müüri asemes tunduma.

(Vana Sagadi mõisa lubja ahi)

Veike küla Pärtli kohas old enne Make paju mõis (Tiigipaju mõis). Nõmmes peab tee kohtki veel tunduma, kraavid kahel pool, mis Käukõrvest Veike küla pääle välja läheb. Heinamaal ei ole tee kohta enam tunda.

ERA II 198, 98 (122) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Enne old Sagadi mõis Veikeküla asemel. Mõisat kutsutud Maakepaju mõisaks. Mõisa kohal old Veike küla Pärtli pere, kellel ka viinaköök old. See pere toodud suure külasse Sameli nime all, praegu Sihioitsa.

Maakepaju mõisast lähesid tee Käu kõrbe, tee kraavid peavad praegu metsas nõmmes tunduma, aga einamaa kohas ei pea enam tee kohast aru saama. Käukõrvest käind üks tee Ahisadamasse.

Teine tie käind Võsupere pääle. Sellest teest tundund üks tük, kraavid kahel pool, lõuna pool Kohe sihi teed.

ERA II 198, 101/2 (122) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vanaste old Sagadi mõis Veikeküla Pärtli pere kohal, siis Sameli, nüüd Sihioitsa, kus veel 1835 viinaköök old. Mõisat kutsutud Maakepaju (teiste järel Tiigipaju) mõisaks. Riistu (Riid = soo?) einamaadelt üle Sügavoja tuld tee Maakepaju mõisa, Kone sihi teest lõuna pool metsas tundund mõnes kohas tee koht, kraavid kahel pool. Maakepajult läinud tee otsekohe alla Käukõrve silla otsa välja. Nõmmes peab tee koht praegu tunduma, aga einamaa kohast ei pea aru saama. Käukõrvest lähend tee Ahisadamasse välja. Sellest vanast teest risti käib Palmse mõisa kohta. Nõmmes kraavid kahel pool, einamaadel kohta enam ei tunne. Algab Sagadi nõmme metsavahi juures.

60. Koolimäe haldjas

E 40301/2 < Haljala khk., Metsiku v. – Daniel Pruhl < Juuli Einberg, Sagadi rand (1900).

HALDJAS.

Kord on üks Sagadi ranna naine hobusega kodo poole läinud, korruga tulnud ranna ligi, üks uhkes valges riides naisterahvas, pikad ruuged juuksed olnud peas, tema vankri kõrva tema ehmatanud, ja teretanud, naisterahvas ei ole tervist vastu võtnud, tema katsunud juttu teha, kust kaugelt külaline on, võeras pole selle peale sõnagi lausunud, läinud temast mööda, kui tema kodo juure jõudnud, kedranud see uhkes riides naisterahvas nende õue värava ligi männi all, uhke vok olnud ees, see säranud kui kuld, tema läinud kodo õue, vaadanud sealt, teine kedranud ikka, vok aga säranud, olnud punane ja iga karva kirjo, pärast tõusnud ülese, võtnud vokki kaenla, ja hakkanud (mere) ranna poole minema, läinud Koolimää mere rannal puusüldate vahele ja kadunud senna tema silmist ära.

61. Õnnetuse kivi Sagadi mõisas

ERA II 216, 487/8 (1) < Haljala khk., Vihula v., Aili k., Puusepa t. – Heino Bergström < Juhan Bergström, 70 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Õnnetuse kivi.

Kivi asub ühe kilomeetri kaugusel Sagadi endisest härrastemajast, sihitee ääres. Sihitee algab Võsu maanteelt Punastepostide juurest ja läheb Sagadi tiigi äärde.

Kord tahtnud mõisnik linna sõita ja lasknud hobused vankri ette rakendada. Hobused aga olnud perud, nii et kui mõisnik saanud vankrisse, ehmatanud hobused mingi looma üle, mis põõsast välja hüpanud. Kutsar oli kukkunud pukist maha, kui hobused lõhkuma hakkasid. Mõisnik jäi abitult lõhkuvate hobustega.

Saanud ühe kilomeetri kaugusele mõisast, kukkunud ta maha ja jäänud rataste alla.

Mõisnik surnudki sinnasamasse ära. Ja ta järeltulijad lasksid lähedal olevasse kivile kirjutada: „Inimene, mõtle oma otsa üle!“ Mis on ladina keeles kirjutatud.

62. Kelder Sagadi Tuuleveski mäel

ERA II 153, 66 (86) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts, 1868-1917 (1937) Sisestas ja redigeeris Mare Kalda [mägi]

Kelder Tuuleveski määl.

Sagadi Tuuleveski määl peab maa ühest kohast kumisema, kui pääl kõnnita. Sääl peavad vanad kirjad sees olema, mis veel seanaha pääle on kirjutatud, aga mõis ei pea seda keldrit laskema lahti võtada, et rahvas teada ei saa, kuda siin ennevanast inimesed on eland ja mis nad inimestega õige on tehend. Teumehed olid korra keldri koha pääle juhtund künnimaal. Küll olid pärast seda kohta otsind, aga ei ole leidand.

ERA II 153, 719 (21) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kelder Sagadi Tuuleveski määl.

Sagadi tuuleveski määl peab maa ühest kohast kumisema, kui peal kõnnita. Sääl all peavad keldris vanaaegsed kirjad olema seanaha pääl, kus keik üleval peab olema, kuda inimesed ennevanast siin elasad ja kus kellegi koht oli, aga mõis ei pea laskema seda keldrit lahti võtada, et inimesed vana aegadest teada ei saa. Teumehed olid korra selle keldri pääle künnimaal juhtund ja tahand pärast omast nõust keldri lahti võtada, aga ei ole keldrit märgile pand. Kuumand teise kunni ajal terve teu seltsiga otsida, aga ei ole enam pääle juhtund.

ERA II 198, 103/4 (126) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Paistemäe pääl Sagadi tuuleveski taga peab maa sees kelder olema, kus vanades kirjades seanaha pääl üleval peab seisama, kuda rahvas enne siin maal on eland. Külmaallika kohas leidand teumehed niisuguse koha, kus maa all kumisend. Mõis ei pea laskema keldrit lahti võtada – pärast inimesed saavad teada, mis siin õige on tehtud. Teumehed tahand oma käpa pääl pühapa keldri lahti võtada: küll otsined veel keldri kohta, aga enam ei ole leidand.

63. Jägedega kivi Sagadis

ERA II 217, 419 (71a) < Haljala khk., Varangu v. – T. Laevastu (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Sagadis olnud kivi, kus voki ja järi jalgade augud sees.

64. Sagadi rahvamaja

RKM II 415, 353 (11) < Haljala khk., Sagadi k., Ukumäe t. < Joaveski – Janika Oras < Ilde Aaven, sünd. 1910 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Siin Sagadis oli ennem rahvamaja, põles maha. Sinna läks Pärta elama. Julge naine, ütles: ega mina ei karda. Aga õhtul läheb magama ja kuuleb: ülevalt pööningu uks tehakse lahti ja tuleb komps-komps trepist alla... Seda ta kuulis ikka mitu korda. Ise rääkis: „Mina üidsin, et tule alla, mis sa mind nii viisi irmutad, et tule siis, näita ennast!“ Aga ei tulnud midagi. Seal rahvamajas oli enne kool ja sie kooliõpetaja tütar Ainu oli enda ära tapnud selles majas.

65. Võsu Ullikjärv

E 25023/4 (96) < Haljala khk, Metsiku v – D. Pruhl < A. Lemet
NÄKKIST.

Palmse Võsu küla juures oli üks järv. Sest on peale 30 aastat kui sealt kraav merde kaevati ja tühjaks lasti, nüüd on ta põld ja heinamaa, järve nimi oli Ullikjärv. Sealt rääkis üks vanamees nii:

Minu isa rääkis, kui tema veel noor olnud läinud suvel heina ajal üks pühapäeva õhtu Ullikjärve juure hoost otsima, et esmaspäev aegaste mõisa saaks. Tema otsinud hoost, aga ei ole kuskilt leidnud, hooste kellasid ei ole kuskilt kuulnud. Läinud jo pimedaks, tema mõelnud hobused jäävad nüüd seisma, ei maksa otsida, kellasid ei kuule, puhkan nattuke aega kui homiku valgeks läheb, hakavad hobused sööma, siis kuulen kelkasid. Leian hobused üles. Istunud suure männi alla maha, lasknud käsi puusakile ja kuulunud, kas kuulub kuskilt hobuse kellasid. Uni kippunud peale, tema jäänud jo tukkuma. Korraga kuulnud nii ilusad pilli healt, teinud silmad lahti ja vaadanud järve poole, eemalt kaugelt paistnud üks luik, kes vee peal ujudes tema poole tulnud ja tema kuulnud üht ilusat naisterahva laulu healt järve poolt. Tema hakanud targumine järve poole vaatama, see ei olnud mitte luik olnud, kes tema poole tulnud, vaid üks ilus naisterahvas, kes istudes vee peal tema poole tulnud. Tema arvanud kohe et see näkk on, ja kartnud et see teda enda seltsi meelitab. Tema vajutanud silmad kinni, ikka olnud näki kuju tema silmade ees ja ilus laulu heal kuulnud tema kõrvu. Tema olnud maas kui alvatud ega ole ühdgi liiget liigutada saanud. Ilus naisterahvas tulnud just tema ligi kalda ääre vaadanud tema poole ja naeratanud ise nii armasaste ja siis hakanud jälle kesk järve poole tagasi minema. Kui jo tükk maad temast eemal olnud, tõusnud tema püsti. Nii kui tema püsti tõusnud, olnud suur sulpsatus järve peale just nagu suur kivi oleks vette visatud, ilus naisterahvas olnud kadunud ja seal kohal järves on vesi vahutanud ja pullisid vee peale ajanud. Pääv tõusnud varsi selle peale. Tema pööranud ümber hobused seisnud üsna tema ligi mändide all, aga tema ei old sugugi kuulnud milla hobused senna tulid. Vist olid õhda juba peal. Sest ajast saadik ei ole tema enam ööse Ullikjärve jääre läinud.

Seda rääkis tema mittu korda.

66. Võsu Undiaugu

RKM II 415, 357/8 (2) < Haljala khk., Võsu k/n., Sagadi k. – Janika Oras < Laigu Aada, sünd. 1918 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Võsul meie kodu juures oli kaks suurt tamme, aga isa teadis, et need on ohvritammed. Need tammed on ära mädand juba.

Pere nimi oli Undiaugu. Seal oleks nagu maa õõnes seest olnud. Maa sees olla auk olnud, kust unte püüti. (Mu vanaisa oli Palmse mõisa jääger). See on praegune Liiva tänava lõpp.

67. Vihula mõis

E 26230/7 < Haljala khk., Vihula v. – T. Lepp-Viikmann < oma isalt (1896). Kulka stipendium 1793/00-7L [mõis]

166. Hiiu Ungru ja Vihula Elbrechti koostüü.

Kui Paltimeri suure ilmamerega kanavi läbi ühendud on saanud, sel ajal olivad tööd üle vaatmas paron Ungern Hiiumaalt, paron Elbrecht Virust, Vihula mõisa omanik, ja Aleksander von Schubert, kes Riias elanud, aga pärast Vihulas. Paron Ungern ja Elbrecht pidanud valtsid tuled oma suvemõisate pööningukambris, mille läbi sügise palju laevu mere pääl on saand õigelt teelt kõrvale eksitatud, ja laevad ränga lootiga vastu kivisid puruks jooksvad. Laevakapteni või kippari jutu järele (nimetakse Madi Käsper), kes Elbrechti laeva juhtja olnud, on nii palju teada, et keik hukkaläinud laeva varandus on saanud Vihula mõisa viidud. Sest mis Ungru käest on pääsnud, need Elbrechti kätte langenud. Rahvas aga kartnud sügisisel ajal Vihula Naarati randa, sest sääl on mere näkid või aldjad oma mängu pidanud, ja kuulnud koledat kisa ja appihüüdmist mere päält. Kes seda kuulnud, see katsunud, et sellest kohast eemale saanud. Elbrechtil aga olnud valitsetud mehed, kes seda koledat kisa hukkaläinud laevade pääl teinud ja rääkinud veel ümberkaudse rahvale kõledaid jutte merenäkkidest ja aldjatest. Sellepoolest kannab Aldja küla oma nime, et rahvas mitte mere ääre pole tohtinud minna, kui sääl niisugune lugu ette tulnud. Et Elbrecht üksi korda ei saanud, siis on võtnud Schuberti omale abiliseks. Elbrecht olnud pärastpoole Rootsi- või Daanimaal ja Schubert Vihulas. Kipper aga käinud laevaga seda vahet, üht ja teist teadust viies.

Kui aga Hiiu Ungur vangid pandud, siis leitud ta juurest kirjad, mis tunnistust annud, et ta Elbrechti ja Schubertiga ühenduses olnud. Öösel aga tulnud võeras mees Vihula mõisa ja tahtnud härra jutule. Toapois Hans annud asja härrale teada, härra kohe vasta: "Las ta sisse tuleb!" Mis võeras mees härrale rääkis, ei teata, aga niipalju on teada, et veel selsamal ööse härra mõisast välja läks – nimelt pool versta mõisast, üle jõe minna, on sakste saun. Ja härra elanud säääl saunas selle talve, aga keegi muu pole teadnud kui Toa Hans ainult. Teisel hommikul aga tulnud kohtuhammetnikud Vihula mõisa ja küsinud: "Kas härra kodu?" Hans vasta: "Ei ole, sõitis öösel linna." Kohtuhammetnikud pitseerind mõisauksed kinni, niisama aitadel, ja läinud oma teed. Hans aga käinud öösel härrale päävamoona viima ja viimaks Tallinna vahet käima, üks pakike kaenla all, mida ta härra käsul landstoa kohtusse pidanud ära andma. Hans käinud ju üheksat korda Tallinnas. Ja viimase korra ajal, kui Hiiu Ungur Siberi viidud, olnud ta Toompä lossi ees. Ungur palunud gubernerialt, kas ta võiks keppi omale kaasa võtta, sest ta armastada seda keppi ju lapsepõlvest saadik ega raatsiks taast lahkuda. Guberneri annud luba, võib võtta. Aga üks ofitseer ütelnud: "Mis vangil kepp teeb?" Võtnud kepi ja löönud vastu kivisid keskelt pooleks. Kepp olnud seest õõnes ja kuldraha otsast otsani täis, mis mööda uulitsat lajali veerenud. Hans ütleb: "Ma kummardasin ka maha ja sain paar kuldtükki pihku." Ungur aga, kui ta seda näinud, et ta kuldraha uulitsal veerenud, minestanud ära ja kukkunud uulitsaile. Soldatid aga võtnud, kannud ta tõlda. Raudlatt pandud üle tõllaukse luku, paar soldatit karand taha tõlla peale, paar mõlemi poole külgede peale, ja sõit läinud Toompäält alla. Kipper aga viinud Vihula härra silgutüandri sees ära Rootsimaale ja sääält pärast Saksamaale, Elbrecht olnud Ameriikas.

Kui lanstoa päält teadus tulnud, et Schubert surnud, võetud mõisauksed jälle lahti ja vahitud mõisakraamid üle, aga pole midagi röövitud kraami leitud, sest see saanud keldrite kaudu välja kantud ja teise kohta viidud, kellest ülevaatjad midagi pole aru saanud. Et mõisa paberid nii olnud tehtud, siis pärinud selle härra vennapoeg, ka Aleksander, mõisa ja jäänud sinna elama. Kui aga riigivalitseja ära surnud, siis tõusnud Schubert Saksamaal elusse ja käinud veel mõisa pääl. Elbrecht aga Ameriika-teel saanud meres surma, sest laev on hukka läinud. Schubert elanud veel Saksamaal mõni aasta ja surnud siis oma loomulikku surma. Peale surma lasknud härra keik kraamid, mis neist järele jäänud, aitadest ja mõisast välja pääle viia ja tulega ära põletada. Kui olnud juba poole põlenud, siis ütelnud härra: "Lähme jälle tooma." Senni vedaned, kui keik on põletud saanud.

Laevakippar, nimega Madi Käsper, olnud ikka veel laeva teenistuses ja käinud Rootsi ja Daanimaa vahet. Et laev väga vana olnud, tahtnud härra, et ta pidanud Inglismaale minema viinalastiga. Kippar aga vanamees, oma 70. aastas, tulnud Rootsimaalt ja ütelnud: "Ma küll selle laevaga enam ei lähe, ja olgu see viimane kord mere pääl." - Võrgi saare otsas mere sees on suur kivi, ta teadnud seda kivi küll, aga lasknud pärituulega laeva selle kivi otsa jooksta, mis kohe on põhja vaunud ja kus ta tänapäevani seisab. Laevamehed kui ka kippar saanud lootsikuga saarele ega ole keegi nendest ära uppunud. Kui meres vähene vesi on, siis paistab see kiviots veest välja, siis aga veel mitte, kus meri palju laiem on olnud. Seega jäi kippar maale ja hakkas põllumeheks ja talve puuriistu tegema, mida ta kaubale viinud. Schubertid aga käinud säääl ja saanud omale mänguasju, millest pärast kohale nimi pandud Mängi, mida tänapäevani alles seisab. Toa Hans aga jutustab, nagu mu isa rääkis, et Schuberti härra teinud saunas olles - raha, mida siis Saksamaale ja Hansu läbi Tallinna saatnud, üheksa tündrit kulda, see on: üks kullatünder olnud 8 tolli kõrge ja 4 või 5 tolli läbi mõeta. Viimase korra saanud härra surmakirja pandud. Aga sellest varandusest pärinud härra, mis Vihula mõisas, enam kui 1 ½ miljoni rbl.

Rahvasuus aga seisis kaua see asi. 1880. aastal, kui härra Peterbori linnas ära suri ja sai Haljalasse maha maetud, kõneldi palju, et olla tühi puusärk olnud, mis on saand maha maetud, härra aga ise peab Saksamaal elama ja tammepakk puusärgiga siia toodud. Seega tuli vana mälestus rahvasuhu tagasi, mis ju 100 aasta eest nii olnud, aga pärast mitte. Kuulati, kes pidi seda kõnelema. Aga seega jäi vaiki rahvasuu, milleläbi ma pikemalt oma isa suust kuulda sain. Härra ütelnud ise ükskord mu isa vastu: "Kas mäletad seda Toa Hansu, kes mu onkli juures oli?" Isa vasta: "Mäletan küll!" Härra vastand: "Ta on nüüd suur härra, veel suurem kui mina. Ta tuleb mulle Peterbori uulitsal vastu, ei enam teretagi minu. Ta sai suure varanduse, mis on taal viga!" - Kord vaatnud härra mõisapaberi ja ütelnud: "See Vihula mõisa pole veel makstud. Aga meie ei maksa ka enam, sest Elbrechtidest

pärija ei ole, ja see huppus mere pääl." Suvemõisa aga lasknud herra ümbre ehitada, et sest vanast enam midagi märki ei ole.

ERA II 153, 743 (33) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vihula.

Vihula mõisa alt peab maa-alune tee jõe ääre välja käima. Sääl keldrites peab vanast laevrikidest[?] viinasid praega järele olema. Mis ike Vihula mõisa näpu juhtus, kes seda veel välja andas.

ERA II 198, 78/9 (74) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vanasti käidud Kukumäe kohalt otsekohe laevadega Rakvere pääle. Laevadelle pandud ratad alle ja las käia.

Võimalik võis see kaunikeste venedega, mis 500 puudani jaksasid kanda, kui jões tarbeks vett oli sel ajal kui jõgede pääl veskite tammepä veel ees ei old. Veel 1850 aasta paiku õerutand peretüdruk pääva jahvatuse enne valget valmis, Pehkal Tehvani veskil old vanal ajal agudest tamm. Niisugusi tammesid sai läbi menemise korral õlpsasti eest ära.

Vihula mõisa alt käib maa-alune tee jõeale käima. Niisama ka Alljala kiriku koori alt Pähnimäe alla, kelle pääl enne vanast Aania linn old, säält Rakvere müüride ja edasi Vinni mõisa alla. Teine aar peab Rakvere lossi varemete alt Toolse müüride alla käima.

Rakvere linna alune peab keik õenes olema, niiet keige suuremad mere laevad võivad käia, aga seda ei pea lastama lahti võtada: ulk majasid on pääle tehtud ja kui need sisse kukuvad, kes selle kahju tasub. Niisama avar peab üks maa-alune tee Vasknarva kaudu Lunga linna pääle olema.

Alljala külas on aga tee võlvid nii lagund old, et üks poisike obuse ja adruga sisse kukkund kõrtsi aia taga, Rakvere poole kus tükk maad alla vajunud.

68. Vihula kõrve tee

ERA II 153, 747 (35) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vihula kõrve tee.

Rootsi Kaarel oli Vihula kõrvest otsekohe üles tuld. Säält ei ole enne teed käindki, aga tema last kervestega metsa maha raiuda Laia karjalt pääle, Sipa aia tagant läbi, otsekohe Linnamä pääle välja. Pak pandud paku kõrva merest Linnamääle saadik.

Linnamäält tuld otsekohe Armi kaudu Salatse pääle, säält Kavastu kõrtsi juure maanteele välja. Kaarlimõisa väljal saand venelastega vastakute, kus võidu mälestuseks naisterahva moodi kivi välja pääle praegu alles peab olema. Säält lähend ike Narva.

69. Näkikivi Vihulas

ERA II 217, 535/8 (7) < Haljala khk., Vihula v., Kosta k. – Hilda Kustavson < R. Kustavson, 53 a. (1939) Sisestas USN [vesi]

Näkikivi

Umbes kümme meetrit allpool Vihula saeveski tamme on suur lame, kuid madal kivi. Öösi õitsel olles nägid mõisatöölised tihti näkke selle kivi ümber tantsimas ja kivil istumas. Seepärast hakatigi seda kivi kutsuma Näki kiviks.

1936. aasta suvel sündis tolle kivi juures salapärane ja otse muinasjutuline lugu. Kohaliku koolijuhataja juures oli karjaseks Paasi külas elutseva rätsepa tütar Jensine. Et ilmad sel suvel olid väga palavad, ei võinud loomad päeval väljas olla ja seepärast aeti nad sööma alles õhtu eel, kui kõrvetav päike oli juba laskunud madalale ja ilm oli jahedam. Seega pidid loomad olema väljas peaaegu poole ööni. Mitu korda kurtnud tütarlaps teistele lastele, et ta kardab öösi üksi olla karjas. Ja see oli ka arusaadav, et väike, alles üheksaastane tütarlaps kartis, sest paljud vanemadki

inimesed ei julgenud öösiti mööduda Näki kivist. Ühel päeval aga kurtnud Jensine oma perenaisele, et tema öösi näinud imelikku nägemust. Ta istunud Näki kivil ja loomad söönud rahulikult kaldal. Korraga kuulnud ta kuis keegi kivi alt kutsunud: "Jensine tule!" Jensine tule!" Perenaine ehmunud väga, kuid püüdnud last lohutada, öeldes, et Jensinel pole tarvis täna õhtul karja minna, kuna ilm on üsna jahe. Tütarlaps ajaski loomad kohe karja ja ühes temaga läks ka õpetaja väike tütar, Lia. Jõudes jõe kaldale hakkas kari sööma ja lapsed läinud suplema. Väike Lia solistas muidugi madalas vees. Korraga näinud ta kuidas Jensine, kes suples Näki kivi juures, hakkas vajuma. Lia hakkas karjuma seda nähes. Keegi saeveski tööline tõi küll uppunu välja, kuid see oli juba heitnud hinge. See lugu tundub küll praeguse aja kohta liig muinasjutuline. Kuid tõsi ta on. Ja seda teab iga kohalik elanik.

70. Loobu

ERA II 198, 126 (184) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009
Kogu Loobu nurk on liivaseljäandikud soode vahel ja sood männi metsa all, kus pääle veikese Loobu mõisa ja Läsna küla maade metsas mõned üksikud, enamiste – põllu lõpuga pered leiduvad (Kaalikapõllu, Keldripõllu, Mikupõllu, Sauepõllu) ehk Ago Loobu ja Valgejõe aasudeks. Läsna on Katku kõrts ja metsa Seamägi. Pressi ja Valgejõe kõrts on ka Loobu järele. Keik kõrtsid on kuivad. Loobus oli enne postijaam.

71. Loobu mõis

ERA I 6, 355 (32) < Haljala khk., Aaspere v., Loobu-Läsna k. – Endel Kivimäe < Rahva jutu järgi (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Loobu puumõisa all pidi olema suur kelder. Räägitakse, et on olnud kunagi veinikelder. Keldri sissekäik oli mõisniku poolt kinni müüritud paarisaja aasta eest. Praegu pidi sisse pääsema aknatest, mis parajaste pidid inimese läbi laskma. Kelder pidi pikk ja lai olema, kui mõiski.

72. Läsna/Loobu Kabelivärv

ERA I 6, 355 (29) < Haljala khk., Aaspere v., Loobu-Läsna k. – Endel Kivimäe < Jaan Kivimäe, 66 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vana kabeli koht.

Loobu ja Läsna külade vahel Tallinn-Narva maantee ääres on rahvajutu järgi üks vanaaegne kalmistu. Hiljaaegu oli olnud säääl kohal kruusa auk ning kruusa kaevates tulnud sääält inimese luukeresid välja. Ka oli olnud umbes kuuekümne aasta eest säääl kaev. Kabeli koht pidi olema üks kõrgem kungas, mis praegu ühe kohaliku põllumehe põlluks on. Kalmistu kohal kasvavad praegu suured pajud, kased ja männid.

ERA II 217, 280 (29) < Haljala khk., Aaspere v., Rõmeda k. – Aadu Allvee < Katta Õunamägi, 68 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Loobus (Tallinna-Narva maantee ääres) olnud enamalt Kabeli mäel surnuaed ja kaev, mida veel vanad inimesed mäletavad, jo seal oli ikke vist kabel siis. Seal nähtud ühtelugu vaime, aga need vaimud seal saadavad sind kuni Liigakatku nõoni ja siis kaovad äkitselt ära.

E 37736

Kolmas vana kabel olnud Loobu mõisa [Haljala khk.] välja peal. Praegu peab üht kohta kabeli värvaks hüütama. Nüüd veel peab seal kohal hauakohad, müüriase ja kaev tunda olema. Kuida kahte viimast on nimetatud ehk kuida need kõik on otsa saanud, sellest ei tea rahvas midagi rääkida.

ERA II 198, 115 (152) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Läsna ja Loobu rajalt ¼ verst oli Loobu mõisa põllul vana „Muuga kabeli värav“, surnuauad ja teise pool teed kaev, mis keik sõjas ävind.

ERA II 198, 289 (2) < Haljala khk. – Hermann Länts (u 1917) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008
Säält teisel pool Lauka sood Loobu väljal tee ääres ¼ verst Läsna küla rajalt oli 1875 aasta paiku “Läsna Muuga kabeli” koht tunda. Kaev, surnu auad tundusid ja ühte kohta kutsuti “Kabeli väravaks”. Loobu väljal olnud suur lahing, kabel ävitatud ära ja äviski ära.

E 46227 (2) < Kadrina khk., Palmse v. - L. Puulbert. Sisestas Kaisa Sammelselg 2009
Läsna küla ligi on üks mäe kungas, mida kabelimäeks nimetatakse. Praegu käib sealt maantee üle, liiva kaevates pole sealt midagi iseäralist leitud.

RKM II 251, 173/4 (4) < Haljala khk., Aaspere v., Loobu k. < Harjumaa, Rihasoo k. – Mall Proodel < Juta Viigand, s. 1929 (1967) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008
Läsna oja oli vanasti suur ja sügav. Põhjasõja ajal oli seal suur kuusemets. Nii et Kabelivärava nimi on sellest jäänud. Väravad olid veel saja aasta eest alles. Tallinn-Narva maanteelt tuleb vana teele, Kabelivärava ongi seal. Olnud puukabel, Põhjasõja ajal põletati ära, teise jutu järgi, et viidi Ilumäele.

RKM II 251, 188 (30) < Haljala khk., Aaspere v., Loobu k. < Harjumaa, Rihasoo k. – Mall Proodel < Juta Viigand, s. 1929 (1967) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008
Siin Kabelivärava juures Tallinna teel oli teomees öösel naisterahvast seal näind. Pikkades valgetes riietes oli old ja ta vaadand selja taha, siis kadund ära.

RKM II 251, 264 (4) Haljala khk., Loobu k., Pikasilla t. – Mall Proodel < Maria Rael, 87.a (1967) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008
Kabelivärava nimi Arbavere tee ääres. Sellest on, et siin oli vana kabel. Vana türgiaegne vist. Viitnal oli ka vana kabel. Türgi sõja ajal jäänud. Luud olid, hiljuti tuli välja. Kaev oli ka hiljute näha – kabeli kaev.

RKM II 251, 266 (5) < Kadrina khk., Metsameeste k. – Mall Proodel < Liisa Kadekland, 64.a (1967) Sisestanud Kaisa Sammelselg 2009
Siin on Kabelivärav ja Hiiemets. Kabelivärav on vana tee ääres, ennevanast maeti sinna. Hiiemets, seal oli käidud koos, viidud sinna andisid.
RKM II 251, 268 (1) < Kadrina khk., Metsameeste k. – Mall Proodel < Melita Kadekland, 67.a (1967) Sisestanud Kaisa Sammelselg 2009
Meie isa on näinud ka vaimu. Kabelivärava juures oli. Tema tuli kalalt ja näeb, kadakapõõsa juures valges riides – naine oli ja siis äkitselt kadus ära. Vaata see on sellepärast, et seal oli kabel. Vaatas järele, siis oli aga kadakapõõsas, oli ära kadund.

73. Loobu Keldripõllu

RKM II 251, 174 (5) Haljala khk., Aaspere v., Loobu k. < Harjumaa, Rihasoo k. – Mall Proodel < Juta Viigand, s. 1929 (1967) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008
Põhjasõja röövlikoht, Keldripõllu.
Tegelikult ega mina muidu ka ei teaks nii palju, aga 1945.a. õpetaja nõudis, et teha kirjand neist vanadest asjadest, siis me käisime ühe vanamehe juures, see rääkis siis.
Enne oli vana tee. See ehitati ordu ajal. See oli esimene tee siinkandis. Tädi mees rääkis Aidametsa mäest. Mingi vana teekoht pidi seal olema, Põhjasõja ajal on seal peidus oldud. Ja seal Keldripõllu pool olid röövlid, panid köied välja. Ei lastud üle tee.

74. Hiiekoht Aasu jõe ääres

ERA I 6, 355 (31) < Haljala khk., Aaspere v., Loobu-Läsna k. – Endel Kivimäe < Rahva jutu järgi (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Hiiemets.

Loobu metstkonna metsas, Aasu jõe ääres on üks põline metsatukk. Rahvasuu räägib, et enamalt oli olnud säääl vanade eestlaste ohverdamispaik. Umbes saja aasta eest oli olnud säääl hiies ka ohvrikivi alles, kuid selle lõhkunud parun puruks ning müürinud talli müüri. Praegu pidi säääl kivi kohal alles olema ainult sambla kuhelik. Suurem osa puid on juba maha raiutud, kuid on ka mõni puupõrakas veel praegugi alles.

ERA II 217, 281 (31) < Haljala khk., Aaspere v., Rõmeda k. –Aadu Allvee < Aleksander Alles, 56 a. (1939) Sisestas USN [puu]

Loobu metstkonnas, Aasu vahtkonnas on praegugi mets, mida hüütakse Hiiemetsaks, ja selle praeguse metsa kohal old vanasti suur hiis kus vanad eestlased käind ikke ohverdamas ja kohut mõistmas ja ei tea veel mis.

RKM II 251, 173 (2) < Haljala khk., Aaspere v., Loobu k. < Harjumaa, Rihasoo k. – Mall Proodel < Juta Viigand, s. 1929 (1967) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Loobu jõgi ja hiiemets.

Loobu jõgi olevat püha jõgi olnud, seda käidud kummardamas. Ja hiiemets oli ka siin lähedal, kohanimi on jäänud. Loobu jõge on kaugelt käidud kummardamas.

Hilisem märkus: 1869 – sel aastal ostsid mõisnikult talu Aasu talu praeguste omanike esivanemad

75. Uku haud Loobu jões

E 50177/9 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1917) Sisestas Melika Kindel

Ukuhaud

Seal, kus umbes 40 versta pikune Vihaso jõgi, mis õndsa dr Fr. R. Kreutzwaldi hällikoha juurest, Jõepere mõisa alt, Kadrina kihelkonnast Virumaal algab – Vihaso küla juures, Kõnnu vallas, Kuusalu ja Kadrina kihelkondade piiril Munga lahte meresse voolab, on jõe paremal kaldal mere ääres üks koht, mis Ukuhaua nime kannab. Vanemal ajal olla see koht Kõnnu valla rahvale üheks üleüldiseks laastumaaks olnud (Sel ajal, mil rahvas veel mõisa teoorjuse all ägas, ei olnud nendel võimalust enestele rahakogumiseks, s.o müümise jaoks puid raiuda. Need puud, mis Ukuhauale ja teistele laastumaadele katki raiumiseks kokku veeti, olid mõisa päralt. Igal valla talul oli oma teatud määr süldasid puid metsas maha raiuda, mere äärde välja vedada, seal halgudeks katki raiuda ja pinudesse laduda. Viimane töö oli veel puude laadimine mõisa laevadele, kes neid Tallinna kaubale viisid.) (niisuguseid laastumaa kohti on valla piirides mitu olnud), kuhu sel ajal, kui puuleikamise saagesid veel ei olnud, olla talve aegadel metsast rahnu koormasid on välja veetud, kus neid siis kevadel kirvestega halgudeks katki raiutud ja suvel merd kaudu Tallinna veetud.

Vist on nimetatud Ukuhaua koht veel hiljeminegi, saagede ajal, nii kaua, kui igäihel veel vaba voli oli metsasid laastada, metsast välja veetud puude panipaigaks. Kui siis Kõnnu vallas 1881. a. maad kruntidesse aeti, kärbiti ka Ukuhaua platsist suurem osa kruntide külge, mille läbi see laastumaa oma endise tähtsuse kaotas ja sellest ajast peale tuleb Ukuhaua nimigi rahva suust harvemini kuuldavale kui endisel ajal.

ERA II 198, 201/3 (274) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001 [järv]

Soopõhjust kuristiku kaudu allikasse vajutuse all joost vesi on talvelgi külmaga nii soe, et ta allikat jäätada ei lase ja allikas aurades tükile maale jookseb, enne kui jääkirmistuse pääle tõmmab. Niisugune oja kannab Alljalas, nagu vee välja keedi kohtki, allika nime.

Kui aga allika vesi põhjani ära külmetab, jookseb allika vesi jää pääle, kus ta ära külmetab, allikas ajab uue vee kõrgemale, mis jälle ära külmetab, nii kaua kui ilm enam ei külmeta ja mõne jala paksune jää ise sulama akab. Niisugune allika vee külmetamine kutsutakse uhku ajamiseks, jää-uhku.

Tihti on jõgedel audades allikaid sees, kui allika sooned üle teise allika jooksevad. Põhjani külmetand jõest ajab niisugune aud niisama uhku, kui allikas.

Uku aud Loobu jões võis ehk omal ajal ka uhku ajad. Einamaalt, kuhu uhku pääle on ajand, võtab jää eina ära, kui ta liiga kaua kevadise eleda päävaga pääl seisab. Mõnes kohas põldudes ajas ennemine, kui kraavisid ei old ka uhku üles. Niisugune pikalt külmaks jäänd põld on varma kollasid lillesid – uku annesid ehk Rakvere saksu kasvatama.

Sulatab allikas alt selle jää esteks lahti, siis läheb ta suure veega juaga kolisedes alla, nii et vooljas kohtades verstade kaugusele kostab nagu Mustoja jõe pääl Kosta küla kohas. Nimed: Kose, Kuusalu, Gudsvale Kosta, kos on niisuguste karipääliste jõe vooluste nimetused.

Jutu järele tuli Kahala järv Kuusalu poolt metsast. Kui must ärg ees käis ja ammus, siis “mõuras” vesi madalal kivisel rannal enne, kui vesi tuli. Laadoga jääd tulevad vahest 12. juunil alla, mis kesakünni aeg on. Mageda vee jää on merejää kõrvast must, kui mõlemad alli karva jägu tumedamaks kujutada.

Laadoga järve jäädega seltsis käivad alati ülged, keda selle jää kaasas alati püütakse.

“Musta sõja moodi” tähendab pikamisi. Üle kallaste tulija jää liigub mööda veerdu pikamisi alla. Madala kaldale ajab virda tormiga suured jäämäd kokku. Järves tõuseb aga vesi selle jäävalli taga maast kaldast kõrgemale. Lõhub torm tema ära, akab lainega vesi üle jääkalda partsuma, mis nagu lapse nartsude loputamine kostab. Sellepärast ka iga järve ära minek lapse nartsu loputamise pärast. Kaanjärve äraminemise ajal pidid raudtee ja Narva maantee vahelised sood ühes laamas olema, et torm jääd Kuusalu kohta kokku ajada sai. Jõed olid nii jäid põhjani kõvaste täis tuubitud, et vesi jäävalli taga tõusma pidi akama, kunni keige nõrgemast kohast alla pääsis. Pilv oli jää nagu, lahtine vesi, kust mööda torm jääd ajama sai.

76. Läsna linnamägi / Ellumägi

E 46226/7 (1) < Kadrina khk., Palmse v. – L. Puulbert. Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Linna ja kabelimäed.

Umbes pool versta vanast Katku-kõrtsist Läsna küla poole minna on üks linnamägi – nüüd hüütakse seda mäga Sia mäeks – see on üks pikergune tuiskav liivane mäeküngas, ümberringi tüma soo moodi maaga sisse piiratud. Mäe poolt tulles tümast üle minna, tuleb kõva sööt, kus suur kasemets peal kasvas – nüüd suurem jägu maha raiutud – nimetatakse linnamäe kaasikuks. Sõja ajal olnu seal mäel üks alati vahi peal pikk lipuvarras, olnud märgiks. Kui see püsti oli, siis ei ole vaenlast karta olnud, kui aga vaenlane lähinenud, siis visanud vaht varda maha ja kõik põgenenud pakku. – Kas see tõeste mõni linnamägi on, seda ma ei tea, sest mulle on kõik need kohad nägemata, ka keegi ei tea ütelda, et sealt midagi vana aja mälestust oleks leitud.

ERA II 222, 312/3 (3) < Kadrina khk., Aaspere v., Metsanurga k., Mikupõllu t. – Erika Sammelselg < Kati Sammelselg, 58 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Mägi.

Aaspere vallas, Läsna külas asetseb väike mägi, mille nimi on Ellu mägi. Sõjaajal elanud seal üks mees ja naine, Ellu ja Jaku.

Vaenlased tulnud majasse, röövinud selle maja tühjaks, viimaks tapnud ka mehe Jaku ära. Et aga naine Ellu oli kodunt ära põgenenud, jäänud Ellu elusse ja sellest ajast peale hakatudki hüüdma mäge Ellu mäeks.

RKM II 251, 173 (3) < Haljala khk., Aaspere v., Loobu k. < Harjumaa, Rihasoo k. – Mall Proodel < Juta Viigand, s. 1929 (1967) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Meil oli põlluks Läsna linnamägi, seal olla olnud linnus. Paet on palju välja võetud ja kruusaaugud.

Nii paene, et midagi ei kasvanud. Metsa sees kaugele paistis.

77. Läsna vallamaja

ERA I 6, 355 (30) < Haljala khk., Aaspere v., Loobu-Läsna k. – Endel Kivimäe < Jaan Kivimäe, 66 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kohtu- ja Vallamaja.

Läsna külas koolimaja lähedal asub üks vana elamu rehealusega ühte ehitatud. Sääli oli asunud viiekümne aasta eest Loobu valla vallamaja ning vallakohus. Kohtunik oli valitud rahva hulgast 3 aastaks. Karistusviisid olid olnud kahesugused: vitsanuhtlus ja kinnipidamine. Kirjutajaks olnud sääli pikemat aega Jüri Toomingas. Praegu kasutab koolijuhataja seda elamut oma majapidamishooneks.

78. Uuemõisa soo

ERA I 6, 356 (33) < Haljala khk., Aaspere v., Loobu-Läsna k. – Endel Kivimäe < Jaan Kivimäe, 66 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Uuemõisa soo.

Valgejõe ja Läsna külade vahel asub suur turba raba. Rahvas kutsub seda sood ka „Uuemõisa“ sooks. Umbes saja aasta eest hakanud Aaspere parun sinna soosse mõisa ehitama. Ta lasknud juba tee valmis teha, kaevates kraavid mõlemile poole teed. Ka lasknud ta osa müürikive juba kohale tuua. Kuid siis jäänud töö seisma, sest parun oli lõpetanud oma elu enesetapmise teel. Nimelt kuulunud parun Vene keiser Aleksander 3 tapjate vandeseltsi, ning tagajärgede kartusel lõpetanud oma elu.

ERA II 222, 537/8 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Vanaküla, Kaasiku t. – Hilse Martinson < Jaakob Elstruk, 80 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Uuemõisa soo

Uuemõisa soo asub Loobu ja Valgejõe vahel. Rahvasuu räägib selle kohta järgmist. Vanasti see soo põlenud 4–5 aastat maa seest. Siis langenud maa sisse, nii et tekkinud soo. Pärast põlemist leitud seal suure mao luukere, mille seljaroog oli nii jäme kui koormapuu. Mao küljekondid olnud sama jämedad kui hobuse küljekondid.

Vanasti sinna olevat hakatud ehitama mõisat, kuid jäänud pooleli. Nii on pandudki sellele soole nimeks Uuesoo. Veel praegustki on seal näha suurt raudkivihunnikut.

79. Läsna röövliak

ERA I 6, 356 (34) < Haljala khk., Aaspere v., Loobu-Metsanurga k. – Endel Kivimäe < M. Talpsepp (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Röövliak.

Läsna ja Suru külade vahelise tee ääres on suur ja sügav auk. Rahvas räägib, et sääli olnud kunagi koopad, millistes röövliid sees elutsend, kes röövinud teekäijaid. Kuid röövliid olid tekitanud palju kahju ning inimesed otsustanud röövliitele kättemaksmist. Kogutud mehed kokku ning mindudki röövleid taga ajama. Parajasti, kui saadud koobaste kohale, langenud need müriks kokku, mille tagajärjel tekkinudki sinna suur auk. Röövliid saanud seekord põgenema.

ERA II 70, 512 (6) < Haljala khk. – K. V. Rakvere Ühisgümnaasiumi õpilased (1934) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Läsnal ühe metsavahi talu juures (25 k Haljalast ranna pool) metsas on suur auk. Augu ümber kasvab mets ja seal augu kaldalt läheb kitsas tee läbi. Seal augus olevat vanasti röövliid elanud. Olevat ühe rikka paruni ära röövinud.

RKM II 251, 241 (4) < Haljala khk., Pikasaare k., Maasikmäe t. – Mall Proodel < Kati Sammelselg, 82.a (1967) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008
Röövliaugu mäed.

Minu ema rääkis – Kõnnu poole – Röövliaugu mäed. Seal olid röövlid sees elanud. Läsna alla minna suure tee ääres. Seal on augud mägede sees. Kõrge mägi. Läsna järved on seal Linajärv ja Kalajärv.

80. Kaanjärv ja Kaanjärve mägi (Itika koobas) / Kalajärv

E 38242/3 (2) < Kadrina khk., Palmse v - A. Leeman (1899).

Läsna küla ligidal (Loobus) on üks järv, nimega "kaan järv", järve kaldal on mägi, mida järve nimega, "kaanjärve mäeks" hüütakse. Seal mäe sees koopas elanud vanal ajal kord üks mees, nimega "Itikas". Tema varjanud omas koopas sõja ajal ka teisi õnnetumaid röövlite ja mõrtsukate eest põgenejaid inimesi. Teiste seas olnud ka neli noort neitsit koopas varjul. Röövlid nuuskinud viimaks ka sealt inimesed ülesse, tahnud kõiki vangi viia, ka neiusid ühes teistega, need aga laulnud: "Õnnis on sõja surm, Vilets vees uppumine, Raske raua raiumine" ja kõik neljakeste hüpanud kaldast alla järve. Pärast nähtud neid mitmele korrale valges riietes järve peal kõndimas ja laulmas.

ERA I 6, 356/7 (35) < Haljala khk., Aaspere v. – Endel Kivimäe < Rahva jutu järele (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Itika koobas.

Läsna külast loode pool asub kõrge mägi nimega Kaanjärve mägi. Nimi on tulnud vist sellest, et sääl juures oleval järvel pidi palju kaane elama. Mäe all on nüüd juba kinnikasvanud koobas, millises elutsenud kunagi üks vanamees nimega Itikas. Itikas oli olnud enne mõisa tööline, kuid töö olnud raske ning vanamees põgenenud ühes oma kahe ilusa tütreaga metsa, kuhu ehitas endale koopa. Kuid mõisnik saatnud kasakad Itika tütreid üles otsima, keda mõisnik tahtnud mõisa viia. Tütred kui kuulda said, uputand enese järve ära, hüüdes uppudes: „Raske rauda raiuda, kerge vette uppuda!“ Varsti jõudnudki kaksteist kasakat Itika koopa juure. Kuid Itikas palunud jumalalt abi ning lasknud pussiga kõik kaksteist kasakat ühe pauguga maha. Pärast surnud Itikas suure kurvastuse pärast oma tütarde järgi ära. Kui pimedal ööl juhtub keegi Kaanjärvest mööda minema, pidi ta nägema vee peal Itika tütarde kujusid.

ERA II 217, 274/5 (21) < Haljala khk., Aaspere v., Rõmeda k. – Aadu Allvee < Katta Õunamägi, 68 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Läsna, Kaanjärve ja Keldripõllu mägedes on praegugi veel näha koobas. Selles koopas eland enne vanasti tohutu rikas eit oma kolme tütreaga. Kust ta selle varanduse sai, seda ei tea keegi. Põhja-sõja ajal tulnud soldatid Itika eide koopasse ja tahand tütarde kalla vägivalda toime panna, aga need saand veel jooksu ja öeld: „Kibe on tule põlemine, raske raua raiumine, hõlpus vees uppumine!“ ja hüpanudki Kaanjärve. Sõdurid olid aga Itika eide surnuks piinand ja selle kullaga ära põgenend.

ERA II 217, 280/1 (30) < Haljala khk., Aaspere v., Rõmeda k. – Aadu Allvee < Leena Lahi, 65 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Läsna, Kaanjärve mägedes peab olema suur koobas, mida hüütakse röövli koopaks, mispärast just, seda ei tea, aga see pidavat olema 40 m või 20 sülla ümber sügav, aga vett sees ei ole ega seegi õige asi ole.

ERA II 222, 310/1 (1) < Kadrina khk., Aaspere v., Metsanurga k., Mikupõllu t. – Erika Sammelselg < Kati Sammelselg, 58 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Org.

Meie lähedal, mis kuulub Aaspere vallale Metsanurgas Läsna küla lähedal, asub väike mäestik. Seal

on palju suuri künkaid ja orge. Kõige suurem org kannab röövliaugu nime. Oma nime on ta saanud juba ammugi. Vanasti elanud seal orus röövlid, sellepärast olnud väga kardetav inimestele. Org asub tee õige tee ääres, röövlitel olnud hea sealt inimesi varitseda. Röövlitel olnud pikad köied, nad pannud oma köied teele ette, kui inimene tulnud, siis tõmmand nad inimese köiega orgu, kus teda enne tapmist veel piinatud. Kellelgi sealt enam päästmist ei olnud.

ERA II 222, 311/2 (2) < Kadrina khk., Aaspere v., Metsanurga k., Mikupõllu t. – Erika Sammelselg < Kati Sammelselg, 58 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009
Koobas.

Samas mäestik, kus asub röövliauk, on veel teine koobas. Vanasti olnud see ka väga kardetav, seda koobast hüütakse Kaanjärve koopaks. Seal koopas elanud Põhja-sõja ajal üks röövel, teda hüütud Itikaks. Sel röövlil olnud kaks tütar. Neid tahetud ühes isaga hukata, aga see põlnud siiani veel täitunud. Sel korral, kui nende vaenlane jälle tulnud, polnud röövlit end kodu. Tütred arvasid, et nüüd nad peavad langema ja nad jooksid Kaanjärve, öeldes „Raske raua raiumine, valus tule põlemine, kerge vette uppumine!“ Koopasse tahetud sisse minna tule valgusel, et seal ka midagi näha, aga tuli kustunud alati ära.

RKM II 148, 322 (1) < Tapa raj., Vohnja k/n., < Kadrina khk., Varangu v., Varangu k. – Uno Kumpan < Helene Neimlo (sünd. Tombant), s. 1892 (1962) Sisestanud Kaisa Sammelselg 2009
Kaanjärve mägi.

Vanasti elanud Läsna küla läheduses Kaanjärve kaldal samanimelises mäes Itikas oma kahe tütreaga. Itikas oli naine. Kui oli hakanud Põhjasõda olid tütred koledast sõda kartnud ja jooksid sõja eest järve. Mäest alla joostes olid laulnud ise seda laulu:

Kibe on kivine!

Ale on hagune!

Raske raua raiumine

Hõlpus vette uppumine.

Pärast seda oli ka vana Itikas surnud.

RKM II 251, 172 (1) < Haljala khk., Aaspere v., Loobu k. < Harjumaa, Rihasoo k. – Mall Proodel < Juta Viigand, s. 1929 (1967) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008
Kaanjärve mägi.

Rootsi ajal olevat olnud see asi. Seal oli kolm järve – Linajärv, Kalajärv ja Kaanjärv. Seal Kaanjärve ääres on mägi ja koobas vees. Minu ema vanaisa oli lasknud selle koopa ukse kinni ajada. Seal oli Itika koobas. Itikas oli niisugune mees, kes põgenes ära teoorjusest. Vana Itikas oli ära surnud ja tüdrukud jäänud üksi. Siis tulnud mõisast neid tütreid tal otsima. Nemad öelnud, et:

„Raske raua raiumine,
kergem vette uppumine.“

Ehtinud end ära ja uputand Kaanjärve. Ei tahtnud mõisa orjusesse minna.

RKM II 251, 266 (4) < Kadrina khk., Metsameeste k. – Mall Proodel < Liisa Kadekland, 64.a (1967) Sisestanud Kaisa Sammelselg 2009

Mägedel on Itika koobas. Räägitakse, et kui sõja aeg oli, siis Itikas pidi röövel olema ja käinud seal röövimas. Elanud oma tütardega koopas, uksepiidad olnud näha veel seal hiljaaegu. Tüdrukud siis uputand ennast ära, kui tatarlased ratsahobustega tulnud. Öelnud:

Raske raua raiumine,

Hõlpus vee uppumine.

Röövlikoopad on seal, kus see Kaanjärv on.

RKM II 251, 357 (16) < Kadrina khk., Vohnja v., Mägiküla – Mall Proodel < August Hiimäe, 59.a (1967) Sisestanud Kaisa Sammelselg 2009

Põhjasõja ajal oli üks Itika nimega eland ja kaks tütar oli old ja venelased olid seal Läsna külas

röövind ja nemad olid nii hirmsast kartnud ja läinud uputanud sinna Kaanjärve ennast ära see Itikas ja tütre. Siis vanasti pidid olema selle koopa männipiidad ka veel näha.

RKM II 251, 448/9 (1) < Haljala khk., Loobu k., Tammoja t. – Mall Proodel < Helene Kaska, 74.a (1967) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Vat seal Läsna juures on Kaanjärv. Seal öeldakse Itika koobas. Ja siis üks kõrts olnud sealpool jõge ja minu vanaema isa old seal metsavaht ja siis tema rääkis, et temal käind seal üks mees ja kõrtsukoht ja pandud tähele ja tal old õlgkübar peas ja oli seda arutand ja muutnud teisiti ja. Hakatud teda siis kahtlema, et mis mees see on, kes nii kardab, kui lind lendab aknast mööda. Ja siis see isa oli kutsund need valla-ametnikud ja olid kinni võtnud. Ja öeld vanaema isale, et „ma ei oleks uskund, et Valgejõe kõrtsi Jüri mind laseb kinni võtta“. Oli siis rääkind ise, et „mina olen seitse aastat eland seal Kaanjärve kõrges koopas, et tulge, ma näitan rahasid, mis mul seal on.“ Aga keegi ei julgend minna, et tal on ehk seal teisi ka koopas.

See on seal Kaanjärve otsa kohas.

RKM II 251, 449 (2) < Haljala khk., Loobu k., Tammoja t. – Mall Proodel < Helene Kaska, 74.a (1967) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Itika koopad jõekaldas.

Siit jõekallast läheb tee, siis niipalju ma tean rääkida, et siin jõekaldas on ka vanad Itika koopad. Minu isa ikka vaatas, et siin on keegi inimene elanud. Nii pidi allapoole kuni Joaveskini välja.

81. Katku kõrts Läsna

RKM II 251, 188 (31) < Haljala khk., Aaspere v., Loobu k. < Harjumaa, Rihasoo k. – Mall Proodel < Juta Viigand, s. 1929 (1967) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Metsades Läsna ümbruses oli väga palju röövleid ja vargaid. Katku kõrtsi kohta on laulgi, aga ei mäleta.

Viitnal võis aega viita,

Pressil võis pussi otsida,

Katkul olid röövlid kallal.

Siis oli käimine tihe. Siis mets oli neid röövlikoopaid täis, kust nad jälle välja tulid ja tee pealt kinni võtsid.

82. Laukasoo / Araka soo ja mets

ERA II 198, 126/8 (186) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Läsna naabruses Metsataguse küla ja Kõnnu mõis Kadrina kihelkonnas kordusid Palmse vanasti: Metsataguse mõis ja Kõnnu küla. Palmse kääs old varemalt ka Arbavere, kelle vald Kõrveküla mõisast kaugel Vohnja maa sees on. Loobu ja Palmse vahe kohas on Laukasoo, versta 15 pikk, 7 lai, vist vanal ajal paepõhjaga laugas, merepõhjaks olemise ajal. Äärtest kasvatab turvas seda laugast keskkoha poole kinni, aga keskel on praegu „silmad“ lahtised kohad, kus kajakad kalal käivad, soos pesitsevad kured. Turvas on soos tükati 12 jalga sügavutasa, Palmse meeste ütlemise järele „kõrgemaks kasvand kui Ilumä kabeli torn“. Kõrgema Maltsakalda tagant ei joost laugas kuivaks ei Juaveski ega Muike kaudu, kasvab ajapikas turvast täis ja tõutab pärema põllu sinna anda, kui Loobu liiva sorikud ja Palmse pearunkad ongi. Viimased lainete löögid on Viitna järvede ümber old, kus madalal liivaleetel laukad pea liiva täis on veeretatud. Madala leete pääle on virda Maltsakalda laugastele kõrged kari kaldad kokku kandnud, veerd on Loobu jõe poole äkised, kalda rünkad käivad põhjast lõuna, teised korratumalt loogeti kõrvas, kerkides ja vajudes. Vatku maa on liivane, soone, mis Võipere poole kerkib, nii et pääle oja, mis Kihlevere kaudu Loobu jõkke Kaanisoo vee viib, teine osa vett Aaspere mõisa kaudu teisele jookseb.

E 37713/4 (3) < Kadrina khk., Palmsi – A. Seemann (1898). Kulka stipendium 1793/00-7L. O. Looritsa Endis-Eesti elu-olu II [soo]

Lauka soo.

Loobu jõe ääres on kaunis suur soo. Soos on sügavad laukad, sellepärast nimetatakse sood Laukasooks. Keski ei tea, mis moodi need sinna on tekkinud. Rahvas räägib, et olla prohvet Eelia ajal põlenud. Keegi pole ka nende põhja kätte saanud.

Kord mindud laugast mõõtma, pandud kivi köie otsa ja lastud vette. Kivi vajunud, vajunud, korraga aga tõmmatud köie otsast allapoole, sellejärele pole köis enam vajunud sugugi. Mehed tõmmanud köie veest välja, leidnud aga oma suureks imestuseks kivi asemel verise lambapea köie otsast.

Kord lasknud mees pardi auku maha. Pole muidu kätte saanud, kui läinud ise ära tooma. Hüpanud vette, pole aga vees edasi sugugi saanud. Suure vaevaga saanud kaldale tagasi.

ERA II 272, 449/50 (10) < Haljala khk., Aaspere v., Sauste as. – J. A. Reepärg < Jakob Pilli, s. 1857 (1940). Kulka stipendium 1793/00-7L. O. Looritsa Endis-Eesti elu-olu II [puu]

Metsapõletamisest ja puieveost.

1868. aastal olid suured metsapõlemised. Põles ära Araka soo mets, et jäid poolpõlend puud järele. Araka on suur soo, Loobust (Tallinna maantee) paremat kätt mere poole, 3-4 versta eemal metsameeste perede juurest (oli kaks peret). Seal sai osta põlend puid 25 kop. koorm. Ise pidid maha raiuma. Seal oli metsaülemaks Jaan Toomingas, endine Aaspere mõisa toapoiss. Tema elukoht oli maantee kaldal, siinpool Loopu üks verst maad, ja nimetati Liiva koht. Sinna makseti pärast raha, kui metsast koormaga tuldi. Seal muidu koormaga mööda ei saand, kui pidid raha ära maksma. Ma olin Kruusenbergil sulaseks ja vedasin talle suured virnad (pinud) ahjukütet õue. Käisin ka Araka metsast puid vedamas. Talust sinna metsa sai üle 20 versta. Obune oli Kruusenbergil ea, et oli ea temaga töötada. Kui suvel kündsin, siis ise laulsin. Perenaine ütles, et on ilus kuulata, kui sa laulad. Peremees kosis selle naisterahva (aidamehe lese) raha pärast. Nende vahel oli paha. Tüli ja riidu oli seal palju. Ma tüli ei tahand. Mees tegi naisega kiusta. Kui tuli koju, ise oost lahti ei teind ega rakke pand.

83. Karula küla

ERA II 153, 37 (32) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Karula küla.

Karula mõisa väljal kahel pool teed old ahju vared, ikke kaks ahju perset vastakute, et aga palk vahelt läbi mahtus. Hiired kandand väljalt keik need vared vilja täis.

84. Karula rahakatel

ERA II 153, 78 (122) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts, 1868-1917 (1937) Sisestas USN, kollatsioneeris Ell Vahtramäe, redigeeris Maarja Oras [raha]

Rahakast.

Karula väljal Save kalda pääl on mehed kündand. Minu emaisa sahkadesse jäänd rahakasti sang, old kohe tunda värsk koht, kust oli ära murdud. Küll oli terve teuväega otsind vagu mööda, aga ei ole enam kätte saand, kust kohast sang ära tuli.

ERA II 153, 775 (50) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts, 1868-1917 (1937) Sisestas USN, kollatsioneeris Ell Vahtramäe, redigeeris Maarja Oras [raha]

Rahakatel Karula väljal.

Teumehed kündand 100 aasta eest Karula mõisa väljal Savekalda pääl Niitaja mää. Härjad jäänd ühel pidama. Ta löönd härgi taga, aga ei ole sahu enam maa sisse saand. Vaatand järele – rahakatla sang old sahkades, üks koht old veel hele, kust sang katki oli lähend ja katla küllest ära tuld. Küll

olid mehed selle vau targu läbi otsind, kündand mittu korda sedasama vagu müüda, aga ei ole enam selle koha pääle juhtund, kus rahakatel oli.

ERA II 198, 86/7 (94) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001 [raha]

Niitajamääl, Savekalda pääl ajand teumehed rahakasti käepideme küllest saha otsa. Murdumise koht old värske. Küll kündaned mehed seda vagu mitu korda ja otsined terve teu vääga. Vist ei old kellgi neid “sanu” mis ka aldias, keda kasti juure oli vahiks pandud, raha kasti kätte oleks pidand andama. Muidu ei oleks aldias auuas rahu ega vahtimisest lahti saand ja oleks pidand raha tarvitamist selle kääst nurja ajama, kes ta välja võtas. Ehk kes teab, mis “tõutusega” ta sinna õige oli pandud. Pärast akand keik mehed kartama, jätand otsimise järele ja ei ole tohtind sellest teisele kääle ingada.

85. Karula mõisa muuga kabel

ERA II 153, 38 (36) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Muuga kabel.

Karula mõisa õues on vana muuga kabel, samasuguste aknatega kui kirikki.

Kui teda mõisi last jääkeldriks ümber teha, on kabeli alt kolm vilja salve välja tuld. Salve postide ääres tundund veel vilja teed. Ühes old rukid, teises odrad, kolmandas kaerad.

ERA II 153, 767 (46) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Muuga kabel.

Karula mõisa õues on Muuga kabel jääkeldriks. Rahvas leidand selle suure kuuse metsa seest üles. Kui 80 a. eest seda jääkeldriks oli tehtud, siis oli kabeli põranda alt kolm vilja salve välja tuld. Salve postide ümber oli veel ketest aru saand, et üks ruki, teine odra, kolmas kaera salv on old. Kabeli all old ka üks paar veikesi käsikivi, mis keldritegija mõisast omale jahvatada toond.

ERA II 198, 281 (6) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

7 versta Vainupäält maa poole on Karula mõisa õues jääkeldriks vana kivi „Muuga Kabel“ gooti aknatega. Rahvas oli selle kabeli suure metsa seest ülesse leidand. Kui seda kabelit jääkeldriks ümber tehtud, leitud kabeli põranda alt kolm viljasalve. Salve postide ümber old veel ketest tunda: rukid, odrad ja kaerad. Nende kahe kabeli vahe koha pääl on Kalmumägi, kust 3-4 jala päält liivast surnute luid, rahasid, kivi kerves ja kivi labidas on välja tuld. Muuga kabelist paar versta Tiigi küla poole, endise Anna küla kohal, kus 26 peret pidand olema, oli Põdrakangru vare ja Rahakangru vare. Verst maad rannast Keldame soos on veel 7 kivi kangrut.

Üleval pool Muuga kabelit kutsutakse üht einamaa tükki „Tammepääliseks“, kus nii kaua vesiveski võib olnud olla, all pidi „Iiesilla ladu“ kui vana veski määle tuuleveskiks tehti. Praegune Karula tuuleveski on Kandle pool teed oopis teise rünka otsas.

86. Põdrakangru ja Rahakangru Karulas

ERA II 153, 78 (121) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts, 1868-1917 (1937) Sisestas ja redigeeris Mare Kalda [arh]

Põdrakangru ja Rahakangru vared.

Karula Aru metsas old enne 26 peret suur Annu küla Labida veskiga. Nairismaal Tiigi pool väljal old Põdrakangru vare ja tükk maad Tiigi poole Rahakangru vare. Nüüd põld. Juttu ei ole rahva hulgas midagi. Nooremad ei tea neid kohtegi: "Mis kangur sel Põdral on?"

ERA II 153, 763 (43) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts, 1868-1917 (1937) Sisestas

ja redigeeris Mare Kalda [arh/knimi]

Põdrakangru ja Rahakangru vared.

Karula Aru metsas old enne 26 peret suur Annu küla Labida veskiga. Nairismaal Tiigi pool väljal old Põdrakangru vare ja tükk maad Tiigi poole Rahakangru vare. Nüüd põld. Juttu neist ei ole rahva hulgas midagi. Nooremad ei tea neid kohtegi:

"Mis kangur sel podral on?"

Nende ligidal on madalam õenes auk, ½ vakamaad suur, täis raisakontisid – Koeranina auk.

ERA II 153, 759 (41) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kangrud Karula väljal.

Tiigiküla raja ääres, Annu küla juures old kaks suurt kivi varet: Põdra kangru vare ja Rahakangru vare. Sääligidal olnud Koeraninaauk, kus ilmatu palju raisakontisid vedelenud.

Karula mõisa väljal, Karula küla ligidal old väga palju ahju varesid, ikka kaks ahjuperset vastakute, nenda, et palk aga vahelt läbi mahtunud. Need ahju vared oled old iired keik väljalt päid täis kandnud. Sõja ajal põletatud see küla keige inimestega maha.

87. Sarapiku mägi Karulas

ERA II 153, 761 (42) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Sarapiku mägi Karulas.

Sarapiku määl on nii palju ussisid old, et sinna ligidale millalgi ei ole tohtinud erni teha – ussid söönud erned ära. Säält olid inimesed aga ühel ommikul kirstu moodulise augu leidand ja Madikse pere redel oli sees old. Külarahvas arvasid, et Madikse rahvas rahaagu olid leidand, need aga salgasid ära. Aga varsti pärast seda oli perenaine rumalaks lähend: seisand aga alasti voodis ja ise kisendand: „Tule, tule, Uuetua Juhan! Reinu-Antsu Abram situb koopa!“

NB! Uuetoa ja Reinu-Antsu old endise Aari küla pered, Palava Järve Juhani sauna ligidal. Koopad old keks Aari välja, kuhu rebased kevade pesad tehend.

ERA II 198, 87 (95) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001 [raha]

Muidu matand Karula rahvas ikke sõjaaegadel oma kraami Sarapiku määle, kus nii kole palju ussisid old, et erni ei ole sinna ligidale tegemistki old – ussid söönd erned ära. Sarapiku mäält leidand külarahvas ühe ommiku kirstu suuruse augu ja Madikse pere ahjuredel oli sees old. Kui Madikse rahvalt oli küsitud, kas nad rahaagu leidasid, salgand need ära, aga varsti pääle selle lähend Madikse perenaine rumalaks, seisand aga alasti voodis ja ise kisendand.

88. Aasumetsa ja Vanaküla matusekohad

ERA II 222, 632 (31) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Vilhelmiine Sofie Ingliskokk, 78 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Matusepaiku.

1. Palmse vallas, „Aasumetsa“ talule majaehitamisel tulnud maa seest välja inimese luid ja üks terve luukere, arvatakse, et seal on olnud varem matusepaik.

2. Aaspere vallas, Vanakülas olevat ka olnud matusepaik, kuhu Suure Katku ajal maetud inimesi.

89. Vainupea kabel

ERA II 153, 50 (55) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vainupä.

Laev lähend rikki. Kapten mees Madis tõutand kabeli teha kui maale tabab pääsema. Sennasama männi ääre, kuhu ta maale saand, ehitand ta kabeli.

See old enne koguni veikene paar sülda pikuti poolteist sülla laiune.

ERA II 153, 360/1 (19) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Üks laeva kapten Madis oli mereädas old. Laev oli ukka saand keige meestega. Madis oli laua tüki pääle pääst ja tõutand kabeli ehitada, kui ta veel peaks kaldale saama. See oli tal ka korda läinud ja sinnasamasse männi äärde mere kaldale, kuhu teda virda maale oli toonud, ehitanud ta kabeli puust, üht pidi 2 sülda, teist pidi 3. 1820 ümber oli kabelikene lagund ja uueste ehitusel lisatud süld iga pidi juure. 1907 paiku oli seegi jo kabeli kihelkonnale nii pisikeseks jäänud, et uus kivist kabel suurem tehti. Nii tekis Vainupä kabel. Madikse nimi jäi Vainupä külas ühe perele.

Kirjalikud tunnistused Vainupä kabeli asutamiste ja ehitamiste kohta on muidugi Haljala kiriku arhiivis olemas, aga kui palju neid 2000 aasta järele peaks olema uurijatele kui Vainupä kudagi praeguse Olevesti kiriku seisukorda soetuks ja tema alguse kohta karvapäälseid teateid tahetakse. Veike asutus, kui ta elusoone pääle juhtub, kasvab, läheb suureks; kuna mõni suurtegi asutatud kiduraks jääb ja kokku kipub langema.

ERA II 153, 749 (36) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vainupä kabel.

Merel old kange torm. Ühe kapten – meie Madikse laev lähend Vainupä all meres riki. Ise pääst laua tüki pääl. Mees oli palund Jumalat ja tõutand kabeli ehitada, kui temal seda õnne peaks olema, et veel kuidagi eluga maale pääseb. – Pääst ja tehend kabeli sinna sama männi ääre, mere kaldale kuhu ta kuivale sai.

Vainupä kabel olnud 1822 just mere kaldal 1/2 x 2 sülda ja täieste mädand ja lagund. Seega 1750 ümber tehend ennem enne kui pärast. Siis lisand minu vanaisa sülla igapidi juure. Praegu on sääl ruumikam kivi kabel. Vainupä külas on Madikse pere.

ERA II 198, 87 (98) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vainupä kabel last ühe kapteni proua mere kaldale sinnasamma männi äärde ehitada, kuhu see kapten laua tüki pääl mereädast suure veega käind vesi üle audade. Kabel old õige pisikene. 1820. aasta ümber lisatud süld igatpidi juurde. Nüüd on vast tehtud kivi kabel. Kabel ja purjes puu (ühele poole kasvand okstega mänd ühelt poolt ja linn ja ladu teiselt poolt olid vanaste Vainupä kalameestele kupu sisselaskmise märgiks. Paha ilmaga läksid oopis Remmispäält merele.

ERA II 198, 280 (4) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Juhtund laev keige meestega Vainupä all põhja menema. Madikse nimeline kapten pääst laua tüki pääl merde. Ta palund kangeste Jumalat ja tõutand kabeli ehitada, kui juhtub ära pääsema. Sinna sama männi ääre just mere kaldale, kuhu virda ta maale viskand, tehend Madis väikese kabeli poolteist sülda üht pidi, kaks teist pidi. Kabelit ütutud „Kapten me'e Madikse“ kabeliks nii kaua kui 1820 aasta ümber kabel järsku lagund old. Uus kabel tehtud kaldast kaugemale ja igapidi süld suurem. Rahvas hakkas uut kabelit küla järele vist Vainupäaks üüdama. Vainupä külas on veel Madikse pere.

Vainupääle maeta ranna külade surnud Vihula Mustoja jõest Mutikalt saadik Aili, Vainupä, Eisma, Andiküla, Karepa ja Rutja.

ERA II 216, 285 (9) < Haljala khk., Vihula v., Kõldu k., Aadu t. < Eisma – Helga Tensau < Oto Esna, 19 a. (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002 [liba]

Vainupea kabeli sisse oli müüritud sõja ajal raha kassa, mille sakslased on ära röövinud. Vast hiljuti oli sääl kassa ase 1930 a. Löödi kabelile katust ja siis pandi sinna, kus kassa oli olnud 1930 a. arv.

Säälsamas kabelis on ka üks vanem kelladest.

90. Kaarnakivi Vainupeal

ERA II 153, 25 (1) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kaarna kivi.

Vainupä ligidal meres on kaarnakivi. Selle on jää sinna Soomest toond. Õhta, kui inimesed magama eitand, ei ole rannal midagi old. Kui hommiku inimesed üles tõust, old rannal suur kivi ja vana kaarnas istund otsas. Sellepärast aketudki kivi kaarna kiviks hüüdma.

ERA II 153, 305 (4) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vainupä juures meres on „Kaarna kivi“ sülda 5 vee sees ja sülda 3 pääl vet. Inimesed eitand õhta magama – meres ole midagi old. Ööse toond jää Soomest selle kivi Virusse uduga. Kui ommiku inimesed üles ärkand ja udu ära lahkund, istund va kaarnas aga kivi otsast. Sellepärast akandki rahvas kivi kaarna kiviks üüdama. (Et aga kaarna kivi = Rabenstein võlla koht oleks, ei ole ma juhtund kuulema).

ERA II 153, 753 (38) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kaarna kivi.

Inimesed eitand Vainupääl magama. Merel ole keski midagi tähele pand. Ommikuks jää toond Soomest suure kivi. Vana kaarnas istund aga otsas. Sellest aketud kivi Kaarna kiviks üüdama.

NB. „Kaarna kivi“ Rabenstein on muidu võlla koht. Kaarnas aga lind, kes võllast inimeste raiska sööb.

ERA II 198, 280/1 (5) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vanal ajal eitand Vainupä rahvas õhta magama, merel ole midagi näha old. Ommikuks toond jää Soomest Vainupä alle suure kivimüraka. Vana valgelingind istund kivi otsas, kui udu ära selgind. Rahvas akandki kivi „Kaarna kiviks“ üüdama.

91. Käsmu

ERA II 153, 42 (44) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Aaspere parun oli rääkind, et Käsmu oli asutand Cäspär Astwart. Tema oli Käsmu omale Pressi kõrtsi ja Saku mõisa vasta vahetand. Sellepärast kutsutagi Käsmu lahet Cäspärwiik.

ERA II 153, 617 (8) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Käsmu.

Aaspere parun oli rääkind, et Käsmu oli asutand üks Cäspär Astwart. Ta oli omale Käsmu Pressi kõrtsi ja Saku küla vasta vahetand Palmse kääst. Seepärast üüetagi Käsmu lahte Casperwick. Neeme otsas on Saatukari ja lahe suus meres suur kivi Piprakott. Ega Aaspere mõisatest ole rikkaks saand. Tema on kauplemisega oma rikuse korjand. See parun kolm põlve tagasi, on rikas old, ühe ommikuga löödud 48 reie maha. Venemaal old tal 2 suurt mõisat. Säält oli toond omale koka ja tuapoisi. Need olid niikaua siin old, kui Venemaal rahvas priiks lasti, siis oli kok oma kohta tagasi kolind, aga Vanjuska lapsed on siie rahva ulka jäänd.

E 50267/9 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1917)

Aastat 25 tagasi läksid kord kaks Viinistu küla meest oma väikse aluksega (jaalaga) Käsmu (Kasperviiki) piirivahtide kardoni juurde alukse passi kirjutada laskma, et siis Soome rannale sõita. Sel ajal, kui üks mees sõupaadiga kaldale kardoni juurde läks, jäi teine aluksesse. Ilm oli ilus ja vaikne. Korraga kuuleb aluksel olija mees valju hüüdmist ja arvates, et seltsimees rannalt temale midagi hüüab, hakkab ta ringi vaatama, aga kusagil ei ole kedagi näha. Aga nüüd sünnib ime! Seal hakkab alus, mis ankrude peal seisab, järsku ringi käima, nagu oleks ta kerilaudade peal, mida näkid või vettevaimud ümber keeritavad, ja tegi nõnda kolm ringi. Mees imestab selle ennenägemata sündmuse üle ja jutustab sellest ka seltsimehele, kui see kaldalt tagasi jõuab. Nad aimavad ette, et neid hädaoht varitsemas on.

Suvine päev oli õhtus, kui nad ankrude ülesse tõmbasid ja teele asusid, mis neid seekord mitte kaugele ei viinud! Tõusis häkiline tuulehiil, mis nende alukse ümber lükkas ja neid endid ka meresse paiskas. Nendel läks veel õnneks merest välja paadikesesse ronida, aga sellel olid mitmesugused puudused. Ta oli nii väike, et selles kahele mehele napilt ruumi jätkus; pealegi oli aerused ainult üks paar ja meri oli vaheajal laenetama hakanud ning nad olid kaldalt mõni verst kaugel. Et paadi põhjas paar lauätükikest juhtus olema, siis võtsid nad hädakorral need aerude asemel tarvitusele ja suure vaeva ja võitlemise järele sai nendele viimaks veel õnn osaks Käsmu küla ligidale kaldale peaseda. Ümberläänud alus aga jäi kõige asjadega merele saagiks ega saanud tema omanikud sellest enam midagi kuulda.

92. Madlilepp

ERA II 217, 507/8 (1) < Haljala khk., Palmse v., Käsmu k. – Kalju Jüriska < Liisa Schneider, 78 a. (1939) Sisestas USN [puu]

Madlilepp.

Käsmus, Aaspere paruni suvitismõisa lähedal kasvanud vanasti jäme põline lepp, mis sarnanend juba Ameerikas kasvavatele puu-hiiglastele. Puu oli kõrge umbes 20-25 m ja puu läbimõõt 1-1,5 m. Merekaldal kasvas ta kargetes meretuultes tugevaks ja võimsaks. Ta hargnes ladvapool kaheks, kus sirutas oma jändrike oksid laiali igas suunas. Tüvi oli kaetud paksu umbes 1 dm. puukorbaga, millest siis lambakarjased väikesi paadikesi valmistasid. Puu ise oli umbes 200-300 aastat vana, sest keegi ei mäleta puu kasvu algust. Huvitav on märkida seda, et puu oli kasvanud seest õõnes, ja ühest küljest lahti, kus siis lambakarjased vihmavarju leidsid. Oma nimetuse "Madlilepp" on ta saanud järgmiselt:

Kord elanud vanasti Käsmus üks vanaeit nimega Madli. Millegipärast inimesed hakkanud teda hülgama ja põlgama, ning Madli asunud külast välja sinna jämedasse leppa elama. Oma vanadusepäevad veetnud vanake seal, seni kui ta leiti kord surnult oma "elamus". Puu aga olevat kaua püsinud merekaldal, kuni leitud temagi sügistormist murtud. Praegu kutsutakse selle puu ümbrust "Madlilepaks" ja seal kasvab veel praegugi üks elatanud lepp, kuid see olla õige "Madlileppa" võsu, mis ajajooksul sirgunud peaaegu ema sarnaseks.

93. Piprakott Lobi külas

ERA II 153, 25 (3) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Piprakott.

Pipra laev lähend rikki. Virda toond pipra koti maale. Mees vaatand merele ja ööld: „Teine tuleb veel.“ Ootand ja ootand, - ei tule, ei tule. Viimaks võtand luubi ja lähend vaatama – old oopis terav punane kivi. Teised akaned meest irvatama ja hakatudki kivi „Piprakotiks“ hüüdama.

ERA II 153, 545 (28) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Piprakot Käsmu lahe suus.

Pipra laev lähend katki ja virda toond pipra koti maale. Mees vaatand merele ja ööld: „Teine tuleb veel!“ Ootand ja ootand – ei tule, ei tule. Viimaks lähend luubiga vastu vaatama: Old oopis punane terav kivi. Teised akaned meest irvitama ja kivile jäändki „Piprakot“ nimeks.

ERA II 153, 619 (9) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Piprakot.

Pipra laev lähend riki. Virda toond õhe pipra koti maale. Mees vahtind merele ja ööld: „Teine tuleb veel!“ Ootand ja ootand – ei tule, ei tule. Vötand luubi ja lähend vaatama – old oopis terav punane kivi. Teised akand meest irvitama ja kivile jäändki „Piprakot“ nimeks.

ERA II 198, 114 (149) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Pipralaev lähend umbe. Virda toonud koti pipart maale. Mees vaadanud rannast: „Teine tuleb veel!“ Ootand, ootand – ei tule, ei tule. Istund venesse, lähend vasta, saand koti juure, old oopis suur punane terav kivi. Teised akand meest irvitama ja kivile nimeks jäändki Piprakott.

RKM II 415, 391 (12) Tallinn < Haljala khk., Lobi k., Rätsepa t. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Piprakivi on sadamaranna küla all (4 talu, al.1900). Isesugune väike kivi, päris must. Seal oli vanast laevaehitusplats.

94. Käsnu suurkivi

ERA II 192, 162/3 (22) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k., Lauri t. < Valkla k. – Rudolf Põldmäe < Hindrek Johanson, üle 80 a. (1938) Sisestas Helen Hanni 2009

Käsnu on üks kivi, Käsnu mehed reakisid, et jää on toond selle sinna. Kole suur kivi on. Nemad voadand, et kole suur must tomp on jää peal, kui jää käis tuulega. Tuld randa, old kivi. Ta on 9 ehk 10 jalga kõrge.

95. Käsnu järv

ERA II 198, 114/5 (150) < Haljala khk. – Hermann Länts (u 1917) Sisestas USN [vesi/järv]

Sügavas Käsnu järves peab veteema oma noore tütrega elama. Nad peavad Viitna, Kahala ja Ülemeste järve aldjatega ühes kelgus olema.

Käsnu mees lähend sügise noore jääga üle Ülemeeste järve. Aldias sõitand jõe alt mehega jalaksed vastakute.

"Kust sa oled?" - "Käsmust." - "Kui koju lähed vee oma järve vanaeide ja noore tütrele tervikseid!"

Aldias viskand jäepanga mehe rekke. Mees nähend pärast, et see old vana õbe.

ERA II 217, 515/6 (5) < Haljala khk., Palmse v., Käsnu k. – Kalju Jüriska < Maunus Kivila, 75 a (1939) Sisestas USN [järv/vesi]

Käsnu ja Üllikjärve vaimude vahekordi.

Võsu külast väljas metsa sees, asunud vanasti väike järv, mida hüütud Üllikjärveks. Ajajooksul on see järv kinni kasvanud, nii et praegu endise järve asemel on karjamaa. Seal järves elanud siis järve vaim, kena noormehe näol. Üllikjärvest umbes 10 km NW poole asetseb Käsnu järv, milles elanud vanasti järve vaim noore neiu näol. Käsnu järv on praegugi alles, aga ka seda järve ähvardab kinni kasvamine.

Vanasti kord tulnud keegi mees hobusega Üllikjärve juurest mööda, et sõita Käsnu. Jõudnud järve kohale, kerkib äkki järve äärest ülesse kena noormees ja lausub mehele: “Vii Käsnu järve neiule tervisi ja ütle, et Üllikjärve noorhärä saatis.” Sõnad ütelnud, kadunud noormees jälle ära. Mees sõitnud edasi kuni jõudnud Käsnu järveni. Kõige kitsamas järve kohas, kus tee päris järve kaldalt

mööda läheb, hüüdnud mees: “Käsmu järve neiu, Üllikjärve noorhärä saatis sulle tervisi!” Vaevalt sõnad lõpetanud, kui mehele hüppanud vankrisse suur haug, tänutäheks terviste toomise eest. Mees aga sõitis edasi rõõmustades värske kala üle, mille ta saanud jumalamuidu ja ilma vaevata.

96. Käsmu Kalaoja

ERA II 198, 271 (2) < Haljala khk - Hermann Länts (u 1917) Sisestas USN [vesi]

Käsmu järves peab veteema oma noore tütreaga elama. Säält jookseb Kalaoja välja. Tahetud järve korra kuivaks lassa, aga järve põhi peab lahe pinnast sügavam olema nenda, et seda teha ei ole saadud ega saagi. Kalaoja juurest tehti vähest viisi teliskivi.

97. Leemeti kivi

RKM II 415, 334 (25) < Haljala khk., Lauli k. – Liina Vainikko < Paul Teinimäe, sünd. 1904 (1989) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Leemeti kivi. Vanasti läks üks laev Käsmu randa, kapten Leemet. Päästis ära – oli löönud kivi sisse risti.

Hilisem märkus: Aarne Vaik Käsmu Meremuuseumist nimetas seda kivi veel Peetrikiviks ja Titekiviks. Ja see rist pidavat olema Kroonlinna null, kõigepealt märgitud aastal 1846 ja teine 1968.

98. Hallid

ERA II 216, 269 (4) < Haljala khk. – Vergi algkool < K. Kreek (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Soomest Haili neimest tulid kolm venda merele ja jäänud merehätta. Nad randusid Mustoja neemes ja jäid sinna elama. Üks vendadest läks Külaotsa väimeheks. Teised surid ära, aga üks jäi järele ja sellest ongi jäänud nende liignimeks Hallid.

99. Tammispea küla

ERA II 198, 291 (5) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kõnnu valla maa pääl Eru ligidal on Tammispä küla. Teisel pool Haljala kihelkonna servas on Essu järele Tammispä karjamõis. Tammispä küla on Muuga audade piirkonnas ja võiksid temas korra Dominikani püha Kadrina kloostri mungad elanud olla. Tammispä küla on Loksa kabeli järel Kuusalu kihelkonnas ja ka püha Kadrinale pühendatud. Tammispää ja Vihasu külaga on Kuusalu kihelkond Kadrina kihelkonna sisse üle Loobu jõe tunginud. Ilumäe ja Viitna kabelid on Kadrina kihelkonna maa, kuna Läsna Haljala kihelkonda on. Dominikani klooster oli Tallinnas 1246-1532 kui viimased mungad ise oma kloostri maha põletasid. Kui praegused rajad vanad oleksid, võiks öölda, et Dominikani mungad Haljala kihelkonnast Kadrina pääle läbi murdsid. Valgejõelt Lämi jõeni olnud enne kõik Toolse piiskopi maa.

100. Tammispea kivi

ERA II 153, 546 (36) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts, 1868-1917 (1937) Sisestas USN, kollatsioneeris Ell Vahtramäe, redigeeris Maarja Oras [kivi/mets]

Suur kivi Tammispä ligidal Palmse metsas, kus sest ajast, kui kivid veel pehmed olid, kuradi jäljad järele peavad olema. Esimisest jalgadest on inimese moodi jäljad ja tagumistest jalgadest eesli moodi jäljad.

Metsajumal ajanud oma lendava hobusega selle kivi otsa. Eesli moodi jäljad on lendava hobuse jäljad ja inimese moodi jäljad on metsajumala enese jäljad.

ERA II 153, 911 (10) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008 [originaalkogust lehekülg kadunud, seega pole kontrollitud]
Suurkivi Võhma ja Tammispää vahel metsas ümmargused eesli jala moodi ja pikergused inimese jala moodi jäljed. Kui kivid pehmed olnud, seisnud Vanakurat kivi otsas. Inimese jäljed esimestest jalgadest ja eesli jäljed tagumistest jalgadest sinna kivi sisse.

ERA II 198, 106 (132) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009
Tammispää ja Võhma külade vahel metsas on kivi otsas inimese ja obuse jäljed. Kurat on sääli kivi otsas käind, kui kivid pehmed olid. Obuse jäljed on kuradi tagumiste jalgade jäljed, inimese jäljed esimesete jalgade jäljed.

II Selle püha kivi otsas käind kivide pehme olemise ajal metsajumal oma lendava obusega, inimese jäljed on metsajumala jäljed, obuse jäljed lendava hobuse jäljed.

III Palmses on Lemingi pere karjasöötamise õigusega Loobu metsas.

IV Leming, Lemingine – soomlaste metsajumal

V Inglisekeelne leming, ka saksakeelne – Lapimaa

VI Iirimaa pealinna Dublini ümbrus Pale

VII Palmse mõisa omaniku nimi rahva keskel Pale (Paron von der Pahlen)

ERA II 198, 293 (9) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001 [pagan]

Tammispää ja Võhma vahel suure kivi otsas on inimese ja obuse jälja moodi jäljad, mis sinna sell ajal jäänd, kui kivid veel tümad old ja kurat selle kivi otsas käind: esimestest jalgadest jäänd inimese jäljad tagumistest eesli jäljad.

Teised räägivad, et see kivi enne vanast püha old: Metsajumal käind oma lendava obusega kivi otsas. Oma jäljad on inimese jälja ja obuse jäljad eesli jälja moodi.

101. Kosta järv

ERA II 153, 30 (13) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kosta auvi ots.

Kosta järves olnud vana elatanud aug. See old nii vana, et keik sambladki old seljas. Tema söönd keik pardi ja ane pojad ära.

Ühe korra old põuaga järves vähe vett. Aug jäänd kuivale. Teni pere poiss kargand auvi selga. No ei ole tahand kedagi auvi seljas seisada. Saand pussi taskust ja sapsind keik auvi pea lõhki ja marraskali. See old Kosta auvi ots.

ERA II 198, 28 (52) < Haljala khk. – Hermann Länts (u 1917) Sisestas USN [järv/vesi]

Kösta järves eland suur aug. Seljas kasvand jo tal samblad, peas pisikesed sarve mügarad, suured võhad suus – nii vana risu old. Keik Kosta meeste anepojad nopind ära, jalust kinni ja vee alle, kui järve ujuma juhtund pääsemad. Ta old nii tige, et oostegi kallale tuld, kui obusid ujutama mendud. Juhtunud kuiv suvi olema – jõgi nirisend aga vähe, mõnes sügavamas augus old veel sugu pärast vett. Aug käind ike ühest august teise - ävitand vähidki jõest ära - muud tal old jo - keik otsas.

Üks Kosta pois pand tähele, kus aug on, saand selga kargada. Nii vähe old vett, et poisile midagi teha ei ole saand. Poiss sopsind nii kaua pussiga pähe, kui viimaks augi toss väljas.

Kisu veel inimesi auda. Sa oled neid küll paigale pand.

ERA II 198, 78 (73b) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kosta järves eland nii vana aug, et samblad old seljas. Keik Kosta meeste ane ja pardi pojad kiskund vee alle ja söönd ära. Kes obused ujutama lähend, selle kiskund jalgupidi vee alle ja uputand ära. Juhtund ästi põudane suvi olema. Vesi kuivand ära - aug viskand ikke veel ühest august

teise. Üks seakarjane kargand auku auuvi selga; ei esteks ole sugu jaksand pidada, pärast sopsind pussiga auuvi pea lõhki ja võtand ingelt ära.

"Uputa veel inimesi."

Maheda järves peab mõnes kohas aukudes 3 sülda vett olema. Järves peab niisukene auvi malakas olema, kellel jo samblad seljas on. Ega selle liha enam süia sünni. Keik teised kalad, ane ja pardi pojad peab ära sööma. Kes upuma läheb, selle peab jalgupidi auda vedama. Ta peab aga ennast varjul oidama, et keski teda ei nää. Tamme parandimise ajal lastud järv kuivaks, siis üks oli juhtund nägema, kui ühest auuast teise vilksatand.

102. Tepelvälja

ERA II 153, 43 (46) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Tepelvälja.

Mina olen küll eestlane. Enne veel, kui sakslased seie maale tulid olime eesti vanemad vai mis. Kui sakslased seie tulid, olid nad Venemaale eest ära lähend. Kui säääl orjapõli õige kibedaks lähend, tulned seie tagasi ja hakand Tepelväljale tuba tegema. Säääl old sell ajal suur mets. Ei ole muidu saand kui seljas kandand palgid metsast tua juure.

Need olid esteks pisikesed oled. Siis oli hakand labidatega omale maad tõstama, teine omale, teine omale. Viimaks saand kaks peret.

Nad olid kolme vennakse old, aga sellest kolmandemast vennast, sellest ei räägita midagi, tea kuhu see siis sai. Tepelväljal on aga kaks peret.

Venemaalt olime omale nimegi saand Tepe – степь ja meie järele aketi peresid Tepelväljaks hüüdama.

Tea, kuda nad Tepelväljal mõisaga vanka lähend. 1843 oli meid sunni viisil Kostale Jürirahvale toodud. Jürirahval olid enne Jürmannid. Kui Salatse küla ära müüdi, oli Jüri Juhan Lääne kohta tahand ära ostada.

103. Eru linnamägi

ERA II 153, 361/2 (20) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Eru külas on mere kaldal saare või kingu moodu umbes 7-8 dessantini suurune 10 sülla kõrgune mägi, kus enne Eru linn olnud, vaenlased tulnud aga põletanud linna maha ja tapnud inimesed ära. Koha päält tuleb süsi, kontisid ja vanu rahasid välja. Teised räägivad, et tahetud linna teha, aga ööse kistud seinad maha, mis pääva ajal tehtud, sellepärast, et tõutust ei ole tehtud. Siis on rahva juttudest näha ähvardust:

„Eramäki pateri, ta pe maha Laia Jаланema kibi p'l.“ Nii et seal üks ristiusu asutus ikka korra oli. Nimi on Kreeka έρως [? kreeka tähed – pole kindel, et ärakiri õige] = püha sõnast tulnud, mis Rasiveres „Ieru“ perenimes kordus. Nimi jäi Eru külale ja Eru kõrvele, kuhu ka küla sigis.

Pehme keelega mehed tegid Erust või έρως'est „Ilu“; Eru või Irumägi andis nende keeles „Ilumägi.“ Japanlased ei saa „l“ ütelda, kuulevad ja tarvitavad selle asemel „r“; Hiinlased ei saa „r“ ütelda, tarvitavad „ls“ „r“ asemel. Rahvasuus on rohu sedel: „Suru suur soola tera, Läsna raske raud lähker“, mis ruttu kästakse korrata.

Abi ei näi sest olnud olema – „Läsna Muuga kabeli nimi olnud Ilumägi“. Kabeli ase on ¼ verst Läsna küla rajast Loobu mõisa väljal, kus 1875 aasta ümber kabeli värava koht surnuaudade kohad ja kaev järel olid. Nüüd on kõik selge sula põld. Tuli sõda. Läsna ja Loobu väljal oli suur lahing. Kabel ävitati ära ja äbiski Läsna ära.

ERA II 198, 115 (151) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Eru linn, 7-8 d[essantiini?] suurune, 10 sülla kõrgune mägi Eru külas Jalaneeme otsas, old

teukjes[?]. Valmis ei ole saanud – mis päeva ajal tehtud, ööse lahutatud. Linna tegu jäändki kese. Pablaste määil iies põletatud Jaani tulesid ja peetud merejumala auks pidusid. Säält tuleb süsi, konti, vanu rahasid künniga välja. Kolmes külles meri ja mets.

Arveta siiski, et Eru linn on oldki, aga vaenlane võtand linna ära, tapand rahva ja vanema ära, riisund linna ja põletand maha.

Linna nimi aga jäänd Eru küla.

Muuga auuad on sääil ligidal einamaadel.

Võhma külas on kaks kabeli aset.

ERA II 198, 289 (1) < Haljala khk. – Hermann Länts (u 1917) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008
Ilumä.

Eru külas on neeme otsas 7-8 dessäntini suurune sülla kümme kõrgune mägi – vana Eru linna ase, mis põlluks on, kust tuhka, süsi, kontisid vanu rahasid välja tuleb. Kolmes külles on meri. Mere pool kasvab mets. Vaenlased tulnud aga linna pääle, tapnud vanema ja rahva ära ja põletanud linna ära.

Teised räägivad, et sinna katsutud linna ehitada, aga mis päeval tehtud, kisutud ööse maha, sellepärast, et tõutust ei ole tehtud ja linna tegu jäändki kese.

Sellelt linnalt tahab Eru küla omale nime saanud olla.

Pablaste määil Jalaneeme otsas iees põletatud ennevanaste Jaanitulesid ja peetud merejumala auks pidusid. Eru lahe (Monkwiki) suus on Mohni saar (Ekholm) tuletorni või poogiga. Eru külast versta 3 on Erukõrve küla. Sääil ligi einamaadel on ½ versta Tougu iiest põhja pool “Muuga auad”. Võhma külas olnud 2 kabeli aset.

ERA II 221, 607 (13) < Kuusalu khk., Turbaneeme k. – Aino Eekholm < Taali Eekholm, 51 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Eru linnamägi.

Praegusse Eru külasse taheti vanasti linna ehitada, kuid samal, kui päeval tehti, lahutati öösel ära. Kuid ei tea, kes lahutas. Sellest ka see nimi: Eru linnamägi.

ERA II 222, 170 (21) < Kuusalu khk., Viinistu k., Lõuka t. – Heino Kain < Johanna Kain, 40 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Linnamägi Erus.

Kord vanasti piirasid taanlased eestlaste maalinna Lindanisa, selle ära võites otsustasid nad ehitada veel kaks linna, aga kuhu, tekkis neil küsimus ja viimaks ei jäänudki muud nõu, kui mindi merele ja lasti kaks palki merde, sest sinna otsustasid nad linna ehitada, kuhu palgid maabuvad. Üks palk läks praeguse Tallinna kohta, kuhu linn ehitati. Teine palk läks aga Eru lahe randa. Ka sinna taheti linn ehitada, veeti palke ja ehitusmaterjali töö algas, aga igapäevane töö lõhuti öösel ära, aga kes seda lõhkus, pole teada, viimaks enam ei ehitatudki. Ja praegugi kutsutakse seda kohta Linnamäeks.

ERA II 222, 209 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k., Mäe t. – Ilmar Piikman < Ida Piikman, 30 a. (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002

Linnamägi Erus

Palmse vallas Virumaal Erukülas, mitte kaugel rannast, asub suur kõrgete külade mägi, mis olla vana Eestlaste linnamägi. Vene-Türgi sõja ajal. Kindral von Phalen, kes oli Palmse mõisa omanik ja kellel olid sääil suvilad, olla toonud keegi mees maale kolm tündri kulda. Säält on leitud ka hiid ja mõningaid asju.

ERA II 222, 519/20 (7) < Kuusalu khk., Viinistu k., Vanapere t. – Hilma Martinson < Richald Lillhein, 42 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Eru linnamägi.

Põhja-Harjumaal, Mungalahe (Munkviik) lõuna kaldal oleva Eru küla juures on üks ümmargune mägi, mis rahvasuus Eru linnamäe nime kannab. Mägi on mere kaldal, kõrgus umbes 15-20 meetrit

merepinnast ja pindala keskmine ligi 1 hektarile. Rahvasuust kuulnud, põlvest-põlve käinud jutustuse järele olla sinna mäe otsa hakatud korra linna ehitama, kuid kõik, mis päeval olla üles ehitatud, on öösel teadmata kelle poolt jälle maha lõhutud. Kas seal tõesti kunagi maalinn (linnus) on olnud, või on selle ehitamine ainult kavatsuseks jäänud, selle kohta puuduvad teated.

104. Eru kabel / Kalmemännik / Võhma kabelimännik

E 46219 (1) < Kadrina khk., Palmse v. – L. Puulkert. Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vanad kabeli asemel

Esimene olnud Eru tee ääres ja nimelt Võhma küla vahel „Vene toa“ pere juures söödil. Sealt on liiva august palju inimese luid välja tulnud.

Seal ligidal olevat kadapikku nimetatakse „kalme kadapikuks“.

E 37736 < Kadrina khk. – Veera Dööring. Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Teine vana kabeli koht on Eruste ääres – Võhma külas – Palmse vallas. Praegu on seal prii sööt ja liivaaugud, aukudest on palju surnuluid välja tulnud. Sööti ja ümberkaudist kadapikku nimetatud ka „kalmu kadapikuks“. Keegi ei tea, kuidas seda kabelit on nimetatud.

Kolmas vana kabel olnud Loobu mõisa välja peal. Praegu peab üht kohta „kabeliväravaks“ hüütama. Nüüd veel peab seal kohal hauakohas müüri ase ja kaev tunda olema. Kuidas kahte viimast on nimetatud ehk kuidas need kõik on otsa saanud, sellest ei tea rahvas midagi rääkida.

ERA II 198, 116 (156) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Matukse asemel on: Kalmunõmm Vihase küla juures, **Kalmu männik Võhma küla juures**, teise Võsupere juures, Jussikäabas Vatku küla Iieväljal, Joosepi pere põllul Vatku küla Joosepi pere põllul, Kivikäabas Tõugu Võe Niidi määal, teine Uues külas Naanu põllul, kolmas Palmse väljal, Näljakuhjad Palmse mõisa väljal. Naanu käabast üüta ka Surnu käापaks.

105. Esku kabel ja Esku kabeli vaim

ERA II 198, 110 (144) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

1845 ehitati Eskule Juliane v. Focki 1735 a. valla rahvale valla teu päävadega kabel, kui Saksamaa meister kabeli jala valmis oli saand. Ülejäägid anti vallale, nii kaua puujärgi laud, ristipuud, makseti leerilaste ja laulatajate kaeravakad, ristimise ja matmise rahad, kui raha jätkus.

NB. Bug rootikeeli liivrite mast. Vendi keele Jumal.

Bogelose – mastita või Jumalata? Lobineemes on Ristisadam. Lahes endise Jaani Indriki tua kohas old Kalmuaed, kust surnukontisid välja tuld. Lobineeme otsas Venesäär ja Latva madal. Lahest läheb 2 teed üles. Saksamaa aja mulgust Kõrvesilla teed mööda Ahisadamasse ja Võsu kaudu Lignedamale. – Lahes Sibi pere.

RKM II 415, 393/4 (17) Tallinn < Haljala khk., Lobi k., Rätsepa t. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Olin Esku kabeli juures karjas. Mu peremies oli Esku kabelis kellalööjaks. Rääkis, et mõisnik oli matnud ühe niisuguse olendi maha – pool old koer ja pool old inimene. Matnud surnuaia kõrvale, üks niisugune kungas oli seal näha.

RKM II 415, 365 (2) Tallinn < Haljala khk., Altja k., Vanakõrtsi t. – Janika Oras < Leida Mets, sünd. Summa, sünd. 1908 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Eit rääkis. Nemad käinud külalastega koos Eskul leeris. Talvel tulnud leerist koju ja tee peal nägid, tuli vastu nagu heinasaad, kaks keppi all ja läks mööda ja kõik. Nemad karjusid seal hirmuga. Ja siis järgmine päev olid nagu nied keppide jäljed viel lume sies.

106. Esku surnukivi

ERA II 216, 274 (12) < Haljala khk., Vergi algkool – K. Kreek, õpetaja < õpilane (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Eskul on ühes kohas tee ääres üks kivi ja räägita, et seal kusagil on olnud vana maja, mille röövlid maha põletanud ja inimesed tapnud. Naine ja lapsed olevat tules surma saanud, kuna mees saanud küll tulest välja ja püüdnud teisepoolt ka naist ja lapsi välja tuua, aga röövlid nägid seda ja võtsid mehe kinni ja tahtsid ta ära tappa, aga mees rabas röövlite käest lahti ja pani metsa minema. Aga kus röövlid sellega leppisid, et mees jooksu paneb, ja jooksid mehele järele. Kaua aega olid nad mehele järele jooksnud, kuni mehe viimaks kätte saanud ja ära surmanud. Pannud kivi laiba peale ja raiunud sinna peale aastaarvud.

107. Laevapõhja ase / Koljaku mägi

RKM II 262, 478/9 (26) < Haljala khk., Võsu v., Pedassaare k. – L. Briedis < Vilhelmine Kauküla, 78.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Laevapõhja ase, Viikingi laeva moodi ase, Tõrvaaugu mäe ja Koljuka mäe vahel, kus ei kasva muud kui madal vesisammal. Sealt olevat, kui minu isa käis koolis (isa oleks olnud nüüd 110 a.), toonud vana köster-kooliõpetaja omale hõõvlipaku. Punane puu oli olnud. Tema saand kätte veel laevakaared. Arvati, et kunagi on seal suur meri olnud ja laev on sinna randunud. Meist 5 km eemal Sagadi poole minna Esku surnuaia lähedal. Koljuka mäelt tulles 2,5 km.

RKM II 264, 203/4 (8) < Haljala khk., Võsu k/n., Lobi k. – Rudolf Põldmäe < Roland Liikane, sünd. 1902 (1968) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Koljaku mägi on 4-5 kilomeetrit Võsult, seal Laevapõhja allikas. Mu ema rääkis: isaisad toonud laevaga hõõvlipaku puid, laev jooksnud kinni, seal olnud meri. Lobi neem võis olla saar. Seal on kallas nagu laev mäe sees.

108. Palganeem

ERA II 222, 210 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k., Mäe t. – Ilmar Piikman < Ida Piikman, 30 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Virumaal palmse vallas nõndanimetatud Palganeeme otsas asub suur kivi kääbas ja Turbaneeme, Kasipea ja Viinistu küladel on nimelauaks saanud, et kes esimest korda Palganeeme läheb, viskab sinna kivi. Võib-olla on see traditsioon tekkinud vanade kalmude asupaigaks.

ERA II 222, 520/1 (8) < Kuusalu khk., Viinistu k., Vanapere t. – Hilma Martinson < Richald Lillhein, 42 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kummitus.

Eesti Põhjarannikul, Munga- ja Käsmu lahtede vahel oleval poolsaarel, mille nimi „Palganeeme“, olla mitmed isikud igasuguseid viirastusi või midagi nn üleloomulisi asju näinud; iseäranis poolsaare ühinemise kohal kindla maaga; Munga lahe ja Käsmu vahelisel maaribal. Korra läinud üks Kõnnu valla noormees Eru küla poolt Käsmu; ilm olnud vihmane ja rutanud, et ennem kohale jõuda. Metsavahel, enne järve ligi jõudmist ilmunud äkiste tema juurde kaks võõrast meest, mõlemail pikad riided seljas; põlevad küünlad käes asunud teine teisele poole tema kõrvale ja hakanud vaikides temaga seltsis edasi sammuma. Noormees alanud nendega juttu ja küsinud, et „kuidas ometi küünlad sarnase tormise ja vihmade ilmaga põlevad?“ Kuid et ta ühegi oma küsimuse peale ainsadki vastust ei saanud, tuli temal äraseletamata õudne tunne; ta võtnud taskust noa (teadmata mille mõttega) visanud selle tee peale ja selle peale kadunud tema kaaslased tema silmade eest sinnasamasse paika; siis hakanud jooksmas ja jooksnud puhkamata 3 km kuni jõudnud Käsmu.

ERA II 165, 41/2 (11) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ranna t. – Linda Merela < Jaakup Sepman, 50 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Palganeeme kivehunnik

Igäüks, kes sest kivehunnikust mööda lähteb, viskab sinne ühe kive, see on onnekivehunnik. Igäüks, kes onne etsib, see mingi sinne, viskagu ühe kive sinne üles ja soovigu siis midägi, kui kivi üles jääb, siis on onne, muidu ei tule sest välja midägi sel päivil. Igäüks, kes sinne aerupuid lähteb varastama, proovib seel enne onne. Kui kivi ala tuleb, siis ei lähä varastama, metsavaht on kohe kannul ja ottab varga kinni. Kui kivi aga püsümä jääb, siis võib julgest seelt puid otta.

Sen hunniku Palmuse parun vahetand Aaspere parunile kahe koera eest. Ja nüüd on riigi omadus. Palganeeme haldjas asub seel igäl öösel pika halli habemega, kannel kääs ja vahtib üksisilmi mere poole.

ERA II 221, 574/5 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Otsa t. – Manivald Kurisoo < Joosep Malmi, 65 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Õnnekivihunnik Palganeemes

Viinistult 5–6 km eemal üle lahe asetseb Palganeem. Palganeem on saanud oma nime seepärast, et seal suuri palgipuid on.

Rootsi valitsuse ajal juhtunud järgmine lugu Palganeemes. Gustav Adolf sõitnud kord Rootsist laevaga Eestisse. Teel sattunud nad tormi kätte. Mitmepäevase vintsutuse järele ajanud tuul nad Palganeeme randa. Et see koht püsiks ja oleks tulevastele põlvedele teada, kus ta surmast pääsis, kirjutas ta värviga kivile. Ta käskis neid, kes sealt mööda lähevad, oma õnnekivi asetada tema kivi kõrvale. Pika ajaga on kogunenud kive nii palju, et on 2–3 m kõrgune kivihunnik. Igal kivil on mingisugune soov pääl. Ka räägivad vanad inimesed, [et] kelle kivi jäi visates hunniku otsa, selle soov täitus. Kelle kivi aga alla langes, sellel polnud õnne loota. Ka igal kivil on näha selle isiku nimi, kes selle sinna on pannud. Mõnel kivil on juba nimi ära kustunud, sest see on tehtud värviga.

ERA II 221, 593 (13) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kiviku t. – Einar Kuub < Joosep Meistermann, 41 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Palganeem

Palganeeme otsas elasid enne mereröövliid. Ja nendel oli sääl üks maja. Viimaks võeti mereröövliite käest maja ära. Ja Rootsi kuninga auks tekkis Palganeeme otsa kivihunnik. Kes esimest korda sinna läheb, viskab ühe kivi hunniku ja soovib endale õnne. Kui kivi jääb hunniku peale, läheb õnn täide. Kui aga kivi maha langeb, pidi see tähendama halba.

ERA II 221, 598/9 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k. – Aino Eekholm < Taali Eekholm, 51 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Palganeeme õnnekivid

Palganeeme põhjapoolsel otsal on praegu suur kivihunnik, kus on palju nimesid peal. See kivihunnik kannab Palganeeme õnnekivide nime. Rootsi kuningas Karl XII oli pannud sinna esimese kivi, kuid seda pole teada, kas ta sinna nime kirjutas või ei. Peale seda hakkas igäüks sinna kive panema ja igäüks kirjutab sinna nime peale. Värvipott ja pintsel on seal juures.

ERA II 221, 658 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lõuka t. – Helgi Kain < Johanna Kain, 40 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Palganeeme kivihunnik

Kord olivad tormihädas üks laeva meeskond, nende hulgas ka Rootsi kuningas, kes pääsesid suure vaevaga Palganeeme otsa maale. Siis võttis kuningas maast ilusa sileda kivi ning kirjutas sellele värviga, mis oli laevalt kaasa toonud, oma nime ja paigutas selle ühele lagedale platsile. Seda sama tegid ka teised laevamehed. Nüüd on sinna aegade jooksul kogunenud suur kivihunnik, sest igäüks, kes esimest korda sinna läheb, paneb oma nimega kivi sinna. Suurel valgel kivil mis hästi silma hakkab on kirjutatud „21. VII 1934a käisid siin 3 hiidlast ja 5 mulki” ja võib olla on see seal praegugi, kui suured vihmahood seda kirja pole hävitanud.

ERA II 221, 674 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Roogidu t. – Ines Hein < Marie Silbermann, 55 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Palganeeme kivihunnik

Palganeemes olevat laotatud ühte kohta rannale suur kivihunnik. Kõik kivid pidid olema tähistatud mitmesuguste aastaarvudega.

ERA II 222, 36 (44) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Aino Heinakroon < J. Varma 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Palganeeme õnnekivid

Palganeemes on suur õnnekivihunnik. See olla Rootsi kuninga alustatud. Igaüks, kes tahab õnne saada, peab panema sinna kivi mingi märgiga. Kividel on nimetähed, ristid, kriipsud, südamed jne.

ERA II 222, 104/5 (45) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ranna t. – Linda Merela < Jaakop Sepman, 50 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kividest õnnekuhi

Palganeemes on suur kividest hunnik. Kes Palganeemes ennem ei ole käinud ja esmakordselt sinna läheb, visaku kivi sinna kivihunniku otsa ja soovigu ise midagi, siis see soov täitub. Sääl on kivide küljes nimed, kes selle kivi visanud.

ERA II 222, 119/20 (22) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Ulrich Heinakroon < (1939) (1939) Sisestas Melika Kindel

Õnnekivid Palganeemes

Palganeemes on õnnekivihunnik, kuhu igaüks, kes sinna läheb, peab panema ühe kivi ja kui sääl midagi soovib, täitub see soov. Kes aga ei pane kivi sinna, see kaotab oma õnne.

See kivihunnik olla asutatud sinna Rootsi kuninga poolt. Kivihunnik asetseb Palganeeme poolsaare põhjaosas.

ERA II 222, 144 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lõuka t. – Heino Kain < Johanna Kain, 40 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Palganeeme kivihunnik

Tormihädas oljad Rootsi laevamehed ja kuningas pääsesid Palganeeme otsa maale. Kuningas võttis ühe sileda kivi ja kirjutas oma nime sellele ning asetas selle ühe lageda kohale, nii tegid ka teised laevamehed ja panid oma kivid sinna samasse.

Nüüd on aegade jooksul kogunenud sinna suur kivihunnik, sest igaüks, kes esimest korda sinna lähb, paneb oma nimega kivi sinna. Kivide pääle on kirjutatud palju inimeste nimesi ja mõnel suuremal kivil on ka kirjutatud luuletisi.

109. Pajupõllu / Pajuveski kalme

ERA II 153, 41 (40) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Pajupõllu naha katel

Mees kündand Paju põldude pääl. Ühekorraga ei ole kudagi enam saand sahku maa sisse. Mees vaatand järele – saha otsa hakand vask sõrmus. Mees pand sormukse tasku ja kündnud edasi. Siis jäänd härjad seisu ei ole jaksand enam vedada. „Mis, kurat, sinna otsa jälle hakkas?“ ööld mees kui rahakatel mürinal maa sisse lähend siis oleks ta raha kätte saand.

ERA II 198, 57/8 (42) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001 [raha]

Lääne Pajupõllu küüral (vanal küla asemel vaata nr. 34) on vaskraha katel maa sees. Mõnikord peab katla pääl sinine jutt kui viina tuli põlema, kui aldias peab raha ülelugema, kas keik veel järele on.

Pois kündand Pajupõllu küüral nagu lastud vares, siivad lohakalli. Äkiste jäänud ärjad vau pääl saisu: pois rõhund atra ma sisse ei ole saand. Vaatand järele: lai vask sõrmus saha otsas, ilusad kirjad pääl. Pois pistand sõrmukse tasku ja akand vauga edasi menema. Kui vana kohta tagasi oli saand ei ole ärjad vedada jaksand. Pois siugand astlaga taga: “Meis kurat sääl saha otsas teil jälle on?” Rahakast lähend suure kolinaga maa sisse. Pois leidand saha otsast värskest ära tuld raha katla sanga.

Kui pois kodu oma äpardust kurtand ja sõrmust näitand, ööld: “Küll on säält mehi vask sõrmuksid ennegi välja kündand. Oleksid sa ööld: “Jesus sõunaku!” nüüd oleksid rahakasti mees, aga oota, et ta nüüd veel sinu eluajal sulle saha otsa akab.”

NB. Salatse meeste sõimunimi Sagadi meeste seuras on – sahklusikas.

ERA II 198, 87 (96) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001 [raha/arh]

Karula mõisast ½ versta Vainupää poolt Kalmu mäält leidand kruusi ja liiva vedajad 3 jala päält surnute luid, vanu rahasid, vasksõrmuksid, süsi, kivi kirve ja kivi labida.

110. Palganeeme röövlimaja

ERA II 221, 598 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k. – Aino Eekholm < Taali Eekholm, 51 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Palganeeme majaehitamine

Palganeemes elasid vanasti meriröövlid. Umbes 300 aastat tagasi. Nendel oli neeme otsas üks onn elamiseks. Sellest ei ole nüüd aga jälgegi järel. Peale seda tahtsid merimehed sinna endile maja ehitada, kuid nad ei saanud. Niipea, kui päeval maja ehitasid, nii lahutati öösel see ära. Ja sest ajast peale ei olegi seal maja olnud.

111. Lemmuselja

RKM II 106, 29/31 < Haljala khk., Palmse v. – J. Sõster (1934) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008
Sõit maailma otsa on Palmsest pärit, kus ta lood palju keerulisemad kui Kr. „Kalevipojas“. Kas Kp. laev (laevad) Palmse ehitatud? Võimalik. Kas aga sellest talu „Laavike“, mida rahvas hüüab „Laevike“, oma nime on saanud, ei tea. Igatahes on Laavike ligidal ka vanal ajal laevu ehitatud, sest seal kasvas laevamets, nagu tänapäevalgi, seal ligidal – Lemmuseljal – magas Kalevipoeg ja seal on metsad ja heinamaad täis ta „kännivagusid“ - metsaga umbe kasvanud mereliivaluited.

112. Paasi küla niinekink

ERA II 216, 465 (1) < Haljala khk., Vihula v., Paasi k., Roode t. < Haljala khk., Vihula k., Lauri t. – Hugo Tomband < Leena Tomband, 47 a. (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002 [raha]

Arvatakse, et Põhjasõja ajal olevat maetud Lauri talu heinamaale n.n. “Niinekingule” varandusi, millest on tekkinud künkad. Vihula poolt minnes esimese lao ees olevat koht, kus kepiga vastu maad lüües maa kõmisevat. Rahvas arvab, et maa on alt tühi ja on maetud varandust. Keegi otsimas pole seni käinud.

113. Nõmmeveski

E 39266 (4) < Kadrina khk., Palmse v. – H. Kuslapuu < A. Seemann (1899) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Näkk pesemas

Mitmele korrale nähtud Vanaküla jõe ääres üksikut naisterahvast valges riides kõndivat. Kord näinud üks teekäija jällegi „Nõmme veski“ ligidal keset jõge kivi otsas imeilusat naisterahvast

ennast pesemas. Teekäija läinud sõna rääkimata mööda – naisterahvas jäänudki kivi otsa pesema.

ERA II 222, 562/3 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kõnnu k., Kiisküla t. < Viinistu k., Otsa t. – Alma Allemann < Eliise Hong, 46 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Suuk maganud Nõmmeveskil ööd ja säääl majas olnud üks mees, kes mädanenud poolest kehast saadik ära, viimaks mees surnud. Suuk heitnud siis õhtul magama ja olnud umbes kesköö, kui tema sängi ette ilmunud üks meesterahvas. Hakanud siis Suugi nina ees kirpu põuest otsima ja tõmmanud hammastest tuld. Viimaks hakanud külalisel vististi paha ja kadunud.

ERA II 223, 627/9 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vahi t. – Evi Kariste < Jüri Laagerküll, 67 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Nõmmeveskil olevat kord koer välja urgitsenud ühe puu alt karbi rahaga. Karjapoiss on need ära viinud ega teata nüüd, kuhu nad on jäänud ehk missugused nad olnud. Ei teata ka, millal sinna pandud.

114. Erinevad paigad (Joosepirahva põllul olev hauakääbas Vatkus)

ERA II 198, 291/2 (6b) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001 [puu]

Võsupere küla juurest “Kalme männikust” ja Võhma küla ligidalt “Kalmu männikust” peab surnu kontisid välja tulema. Vihasu “Kalmu nõmmes” on vaimusid ja viirastusi nähtud. Vatku küla Iieväljal on Jussikäabas, **Joosepi pere põllul Hauakääbas**, Tõugu Võiie Niidi määl Kivikäabas, Uueküla Naanu pere väljal Surnu või Kivikäabas, Palmse mõisa väljal Palmse Välja Kuhjad, kuhu igale poole surnuid on maetud.

Vatku küla näib Iie pesapaik oma Iieväljade ja Iiemetsaga olema, Iieväljal on suur Vahakivi, kellel vesi alati pääl peab seisama. Edela poolt käivad astmed kivi otsa.

Palmse mõisa ja Ilumä vahel kasvab tee ääres Iie niinepuu Rõnni või Kõnnu määl. Määst tuleb 3 allikat välja, kellest ühel nii kange vesi on, et tema ümber rohtu ei kasva ja kurgu aigeks teeb. Puu juurte all peab rahakast olema, kust allikas üle jookseb. Puu alle viidud ohvriks kevade piima ja mett, sügise odra kookisid ja verd.

Iiealuse küla koht on Iiealuseseljandikul, kus maja asemed natukene peavad tunduma. Seljandik käib Võhma ja Korjuse vahekohast läbi. Näib nagu oleks sell ajal aukudes elatud: koopad olid sell ajal vist lagedal nõmmel liiva sisse kaevatud, kaetud kõik natuke isekohast välja tehtud.

Jalaneeme otsas Pablaste määl oli Iie mets, niisama üleval pool Vihapuu küla ja jõe suus.

Iie koht oli ka Lasnal säääl kohas, kus nüüd koopaid “Röövliaukusid” näha on.

115. Näkk Pauna jões

ERA II 192, 68 (40) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k., Kelbari t. saun < Peterburg – Rudolf Põldmäe < Juliana Vanberg, 83 a. (1938)

Minu vend oli Sillaotsa karjas, tema rääkis: Pauna jõgi on Vihasoos, ta old jõe ääres, vaadand, et üks naisterahvas peseb jões kivi peal. Suured rinnad old, visand rinnad õla peale ja pesnd. Ta läind ligemale, et voatab. Soand sinna, põle kedagi old. See oli näkk, aga enne kadus ära, kui ma teda näha sain.

116. Vihasoo matmispaik

ERA II 221, 661 (8) < Kuusalu khk., Viinistu k., Sääre t. – Helgi Kain < Ida Kaja. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Õine naise laul metsas.

Vihasoo külast sealpool asub matuse paik, mis vast vististi 30 a. tagasi asutatud, kuhu matavad veel praegugi kaks või kolm perekonda, kes jumalat ei usu, veel nüüdki. Kord piirivalve oma vahi ajal jalutanud tee peal, mis säält ligidalt läbi viib. Korraga kuuleb ta naisterahva laulu, mis kostub jumalasõna tauliselt pool lugeses, pool lauldes. Et see öine laul nii selgelt kuulus, läks ta vaatama, kes on veel öösel metsas. Kui ta sinna sai, kust laul kuulus, hakkas ilus kõla ülespoole tõusma ja vaikima, kuna varsti päris ära kadus.

ERA II 222, 157/60 (13) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Sääre t. – Heino Kain < Ida Kaja, 44 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Öise naise laul metsas

Vihasoo küla metsas asub matusepaik, mis vast vististi 30 a tagasi asutatud, kuhu matavad veel praegugi kaks või kolm perekonda, kes jumalat ei usu veel nüüdki.

Kord piirivalvur oma vahiajal jalutanud tee peal, mis sealt ligidalt läbi viib. Korraga kuuleb ta naisterahva laulu, mis kostub jumalasõna tauliselt poollugeses-poollauldes. Et see öine laul nii selgesti kuulus, läks ta vaatama, kes on veel öösel metsas. Kui ta sinna sai, kust laul kuulus, hakkas kõla ülespoole tõusema ja vaikima, kuna varsti päris ära kadus.

117. Vihasoo kalmenõmm

ERA II 192, 69 (41) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k., Kelbari t. saun – Rudolf Põldmäe < Juliana Vanberg, 83 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Kalmenõmm

Vihasoo külas – Kalmenõmmeks üütakse, seal pidand enne olema surnuaed. Sealt peab inimese konta välja tulema, sõja aal tapetud ja maetud maha sinna.

ERA II 222, 630 (27) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Liisa Parktal, s. 1863 (1939) Sisestas Melika Kindel

Matusepaik Kalmunõmmes

Vihasoo küla juures asub Kalmunõmm. Sinna nõmme olevat maetud Krimmi sõja ajal surnuid. Veel praegugi olevat näha seal künkaid, mis sarnlevat hauakünkaile.

118. Vihasoo ohvripuu

ERA II 222, 136 (52) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Tammispea k., Tõnu t. – Ulrich Heinakroon < Anton Sõster (1939) Sisestas Melika Kindel

Ohvripuu

Vihasoo ja Risti vahelisel maantee ääres on ohvri puu. Säält käidi vanasti ohverdamas.

ERA II 222, 33 (38) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Tammispea k., Tõnu t. – Aino Heinakroon < A. Sõster, 68 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Ohvripuu

Vihasoo ja Kasispea vahelise tee ääres Uutsa põllu heinamaal on jändrik niinepuu. Seal käidi ohverdamas.

119. Vihasoo hiiemets

EKLA, f 199, m 55, 34 (I-5) < Kadrina khk., Palmse v., Eru k. – Linda Vilmre < Jakob Noor (1931) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Palmse vallas, Loobu jõe suus mere kaldal on Hiiemets. Vanasti käidud seal merejumalale ohverdamas.

120. Väike- ja suur Vookivi Lobi külas

RKM II 415, 391 (9) Tallinn < Haljala khk., Lobi k., Rätsepa t. – Janika Oras < Roland Liikane, sünd. 1902 (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Neeme otsas on kaks Vookivi. Väike ja Suur Vookivi. Seal vahelt käidi Käsmu lahes kalal.

Hilisem märkus: Siit läksid kohalikud 1944 Rootsi.

121. Pruudi kirstukivi Pedassaares

RKM II 262, 475 (19) < Haljala khk., Võsu v., Pedassaare k. – L. Briedis < Vilhelmine Kauküla, 78.a (1969) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Vergi poole minna Pedassaarest maantee ääres maja otsas kraavi kaldal pruudi kirstu kivi. See kivi oli olnud pruudi kirstus kui saaja läks pruudi kirstuga ja kirst läind ümber ja kivi kukkunud välja.

122. Karula/Vihula hiis

E 21388 < Haljala khk., Metsiku v. – D. Pruhl. Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Karula mõisa maa peal Haljala kehelkonnas peab üks Iie koht olema. Mis seal tehtud, ehk kus kohal ta õieti on, ei ole ma teada saanud.

177. Elukivi Mohnil

ERA II 111, 660 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Eliine Kruusval < Jüri Kruusval, 56 a. (1935) Sisestas Helen Hanni 2009

Elukivi asub Mohni saare länssääre otsas. Kord sõitnud sinna kivi otsa kaljas, mille nimi oli Elu. Laev purunes puruks, kuid inimesed said luubiga randa.

Sest ajast saadik nimetata[kse] seda kive Elukiviks. See nimi tuli sellest, et selle laeva nimi oli Elu.

ERA II 221, 579/80 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Otsa t. – Manivald Kurisoo < Maria Malmi, 56 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Elukivi

Elukivi asetseb Mohni saare läänepoolsemas otsas. Ta asetseb saare otsast umbes pool kilomeetrit eemal. Kivi on nõgus otsaga. Kivi oli teadmata igäühele 1906. aastast saadik. 1906. aastal 24. septembril juhtus järgmine lugu. Tuul oli õhtuks paisunud päris tormiks. Laev tuli ulgumerelt ja tahtis sõita saare alla tuulevarjule. Laevamehed ei teadnud, et säärares kohas on kive. Et oli öö, siis polnud võimalik näha laineid kivi kohal. Laev sõitis täies purjes pärituult alla. Äkitselt käis tugev vapustus läbi laeva. Laev oli jooksnud kivile. Muist laevamehi magas ja neil tuli aluspesu väääl laevast lahkuda. Nad läksid väikse sõupaadiga Mohni saare randa. Laeva nimi oli Elu. Laeva nime järgi on hakatud kivi hüüdma Elukiviks. Laeva kapteni nimi oli Piispa. Kivi asub kuue sülla sügavuses vees. Kivi pääl on seitse jalga vett. Enne ei teatud, et kivi on säääl. 24. septembril 1906. aastal vana aja järgi avastati see kivi.

ERA II 221, 588 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanatoa t. – Einar Kuub < Ida Kuub, 39a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Elukivi

Mohni saare juures vee sees on üks suur kivi. Ja selle kivi nimi on Elu. Ühekorra sõitis kivile Koivisto laev nimega Elu kinni ja hukkus sinna. Ja siis pandi kivile nimeks Elu.

ERA II 222, 38 (48) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Aino Heinakroon < J. Varma 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Elukivi

Mohni länspää otsas on suur kivi vee all. Sinna oli kord laev nimega Elu otsa sõitnud. Laev sai otsa, kuid meeskond päästeti. Kivi kutsutakse Elukiviks.

ERA II 222, 97/8 (34) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Käspri t. – Linda Merela < Eduard Hõimlo, 33 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Elukivi

Mohni läänepoolses otsas nelja sülla veel on üks kivi, see on rannast ½ versta. Selle kivi peal on vett umbes üks süld. See on väga suur ja lai kivi. Ennemalt seda kivi ei teatud. Üks purjelaev nimega Elu seilanud sinna kinni ja hukkus. Sellest ajast peale hüütakse seda kivi Elukiviks.

Sinna lähedusse on ka kaks Mohni tuletorni paati ümber seilanud ning mehed uppusid. Üks oli Jaapani sõjas ja teine sõjalaeva Varjaku peal. Laev lasti sõjas puruks, ta pääses tervelt, tuli koju ja läks Mohni majakameheks. Kaua ta seal ei saanud olla, sest uppus. Kahe esimese uppuja kohta luuletas laulu Tõnis Selling. [Järgneb luuletus]

ERA II 222, 110 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Ulrich Heinakroon < Jakob Varma, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Elukivi

Mohni länspää otsas on kivi, mille nimi on Elukivi. Mohni saare põhjapoolset otsa kutsutakse länspääks. See kivi on saanud oma nime sellest, et sinna üks laev, nimega Elu jooksnud kinni. See kivi asetseb rannast eemal 4–5 km. Mohni saarest on ta kaugel ¼ km. Vett on tal pääl 5 jalga.

ERA II 222, 249 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Metsala t. – Ilmar Sepmann < Olga Sepmann, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Elukivi

Mohnis länsäärel on kivi nimega Elukivi. Kivil on vett pääl umbes 1,5 meetrit. Kivi on hädaohtlik laevadele. Nime saanud ta sellest, et kord sõitnud kivile laev, mille nimi olnud Elu. Laev hukkunud säääl, aga inimesed pääsesid kaldale.

ERA II 110, 46 (96) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Richard Manitski (1935) Sisestas Melika Kindel

Elukivi ja Hundikivi

Mohni saare ligidal meres on üks suur kivi. Sinna jäi üks laev kinni nimega Elu ja siis pandi selle kivi nimeks ka Elu. Viinistu mehed korjasid selle laeva sealt ära.

Mohni saarel kasvas ennevanasti paks haavamets ja säääl elasid röövlid. Ja kes siit rannast paadiga välja läks, röövisid nad kohe ära. Nüüd on ta lage maa, vaid mõned üksikud puud kasvavad peal.

Ja veel kuulsin ma, et Prangli saarel oli olnud ennevanasti hunte. Inimesed olid neid taga ajanud ja hundid olid joosnud meresse. Meres olnud suur kivi ja hundid minnud selle kivi otsa ja siis jäänudki see kivi Hundikiviks.

178. Mohni

ERA II 110, 249 (13) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Ida Piibeman < vanaemalt, 79 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Mereröövlid Mohni saarel

Kui veel Mohni saarel mereröövlid elanud, pole ükski laev ei pääsenud säält mööda. Sest mereröövlid riisunud ta paljaks. Kord tulnud üks kuningas just selle pääle, et mereröövleid hävitada. Ta pannud tammiku põlema ja kõik ilusad tammed põlenud ära. Aga ühes ka röövlid. Muist hüpanud merre, muist põlenud ära. Sellest ajast pääsevad kõik laevad Mohni saarest mööda.

ERA II 110, 393/4 (38) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Linda Manitski (1935) Sisestas Melika Kindel

Mohni saar

Mohni saar, kus praegu tuletorn asub, olid vanasti elanud mereröövliid. Sääil saarel oli kasvanud tammemets. Kui keegi merele sõitnud, olnud röövliid oma paatidega vastas ja röövinud kõik, mis meestel olnud, mõne mehe visanud röövliid meresse ja mõne jätnud nad poolsurnult paati lamama ning ise läinud saarele tagasi.

Ükskord läinud inimestel korda seda saart põlema panna. Ja kõik röövliid olid põlenud tules ja nendega ühes ka tammemets. Ainult üks pärn jäänud järele. Nüüd ei ole sääil enam suuri puid, vaid väikesed kadakapõõsad.

ERA II 110, 578/9 (14) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Arvi Kalholm < Joosep Kalholm, 39 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Kust Mohni saar omale nime sai

Mohni saar kannab vanades kirjades nime Ekholm – see on rootsi keeles tammesaar. Vanaste kasvanud saarel paks tammemets, sinna asus aga elama palju julgeid mereröövleid. Ja et nendest kuidagi muidu lahti ei saanud, siis pandi saare tammik põlema. Nii kaudati mereröövliid saarelt, ühtlasi aga hävines ka saare ilus tammemets ja praegu katavad pinda madalad kadakad, kohati aga ainult tuisuliiv.

ERA II 165, 27/8 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Roogidu t. – Agda Laine < Marie Silbermann, 55 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Ekholmi (Mohni) saare nime tekkimine

Mohnis on old suut tammemets. Seel old röövliid ning röövinud laeva ja ka inimesi, mes käde saadi. Tamm on rootsi keeles „eek” ja saar on „holm”. Sest on siis vist kogu pandud ja sest on nimi tuldkki.

ERA II 165, 39/40 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Käsperi t. – Linda Merela < Eliisabet Merela, 55 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Mohni saare tammik ja mereröövliid

Mohni saarel old enne tammemets ja seel eläned mereröövliid. Seelt oli neil hää kää merel laevu röövimas, sest seelt näid nad hästi merele. Nee näütäned seelt tuld ka merele, et laevad sinne tulsid. Ja Länspää otsas kaugel meres on suured kived, sinne on nüüd treimal üles pandud, enne ei old, ja siis saadi seelt laevad hästi kinni.

Röövleid ei ole saadud kuidagi hävima. Kes mantrilt läks, nee tapeti ära ja oldi ka sõjariistus vastas. Siis ei old parata, kui pandi see saar polema, nii et sidä kustutada röövliid ei saaned. Muist röövliid saand laivujegä minemä, muist aga polend ja moni mend meresse ja uppund sinne. Suuremere pool on üks sadam, midä hüüedä Ruhnu sadamaks, seel olled neie laivad.

Tammemets polend kaik maha, ainult üks pärn on järele jäänd. Ja saarel liiva seest tulevad veel paraaigu süsid välja.

ERA II 165, 46/7 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Agda Sepmann (1937) Sisestas Melika Kindel

Mohni tammik ja röövliid

Mohni saarel kasvanud vanasti suured ja põlised tammed. Neis suurtes metsades elanud röövliid. Need käinud röövimas laevu ja inimesi. Muidu ei ole saadud röövleid hävima, kui pandud mets põlema. Sest ajast pääle kadunud ka röövliid.

ERA II 221, 590 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kiviku t. – Einar Kuub < Joosep Meistermann, 41 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Röövliite saar

Mohni saarel oli enne suur tammemets. Seal elasid mereröövliid. Kui inimesed läksid saarest mööda, võeti kinni ja surmati. Inimesed maeti liivasse. Viimaks süüdati tammemets põlema. Ja vägeva tuulega tulevad luud liivast nähtavale.

ERA II 221, 603/5 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k. – Aino Eekholm < Taali

Eekholm, 51 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Mohni saar

Mohni või Eekholm. See on Rootsi nimi ja pärast kuuleme, miks see just Eekholm on, miks mitte mõni teine.

Oli aeg, kui Mohnis elasid meriröövlid. Saarel kasvas tihe tammik, kus röövleil oli hea peidupaika leida. Eestis oli aga tol ajal inglasi ja esimese tammemetsa põletasid Inglise sõjaväed täielikult. Möödus aastaid ja juba kasvas uus tammik. Kuid ei tea, kelle käe läbi see põlema süttis. Kolmandat korda aga enam ei kasvanud tammemets, vaid maa hakkas kadakaid kasvatama. Nüüd, kui ilus tammik hävines, kadusid saarelt ka röövlid. Nendest jäid järele aga koopad ja ka varandust.

Sellel ajal kui Soomest Eestisse soola veeti, leidis minu vanaisa kesk saarelt suure koopa maa seest. Koobas oli nii suur, et ta kaksteist kotti soola sinna peitu pani. Nüüd on see koobas juba maandunud ja seda on raske üles leida.

Teiseks on Mohnis ka hulk haudu. Ei tea, mis usulised rahvad seal on elanud, sest nendel kõigil on maetud pead põhja poole. Hauad olevat kõigil kividega seestpoolt ära laotud, et nad sisse ei langeks.

Mohnis olevat ka haldjas. Kord läks mees linnujahile. Jäänud siis kivi ääre varitsema. Kuid äkki lõi keegi temale käega vastu nägu, mis pidi tähendama, et ta sealt ära läheks.

Teinekord jälle läks minu ema Mohnis lammastele heinu viima. Ta pani heinad seinale tehtud sellekohasesse korvisse, et lambad hästi kätte saaksid. Hommikul lauta minnes nägi ta oma suureks imestuseks, et heinad olid keskpõrandal ja lambad olid redelil, kuhu nad ise ei oleks saanud. Sellest on möödunud juba umbes 30 aastat.

Peale tammemetsade põletamist vallutasid rootslased meie maa. Rootslaste ajal pandi ka maarahvale perekonnanimed. Et minu vanaisa isa sell ajal Mohnis elas, siis pandi ka tema nimeks Eekholm, ja tähendab eesti keeles Tammsaar. Sellepärast pandi see nimi, sest saarel kasvasid tammed. Selle saare õige nimi ongi Eekholm (Tammsaar), mitte Eekholm, sest see on murdesõna.

ERA II 221, 636/7 (13) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanapere t. – Nelli Lilhein < Rihart Lilhein, 41 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Eekholm

Mungalahe (Monkviik) suul, Viinistu külast 5,5 km mere sees on 2 km pikk ja 0,5 km lai Mohni (Eekholmi) saar. Sellel saarel – nii jutustab rahvasuu – kasvanud enne põline tammemets, kus mereröövlid sees elanud. Et neid röövleid ei ole sealt hävitada saadud, siis on see mets põlema süüdatud. (Praegu on teadmata, kelle poolt ehk millal see toiming on olnud.) Sellest põlisest metsast on veel üks igivana pärn alles jäänud, mille kroon umbes 6 sülda lai on, tüvi on tal seest õõnes ja õõnsuse sisse käib avaus, milles inimene vabalt tuule ja vihma eest võib varju leida.

Selle saare keskel on ka üks endine matusekoht, kus sagedasti tuul surnuluid liiva seest välja ajab. Ka on sinna väikesi kiviääpaid laotud, kuid mis otstarbel, kas on need haudadele peale tehtud või mingil muul otstarbel – seda ei ole praegu teada. Luukerede järele otsustades, mis sealt päevavalgele on tulnud, on need väga suured inimesed olnud, päris anakipojad. Ei ole teada, et mandri elanikud endi surnuid saartele oleks matnud. Kuidas aga sinna matusepaik on saanud, kas tõesti seal kunagi mereröövlid on asunud või on sinna laevaõnnetustel maetud hukkunuid, kuna siis oleks pidanud ikkagi olema saarel elanikud, kes neid matuseid on korraldanud – see on tänini teadmata. Koht on nii huvitav, et see tõesti vajaks kaevamist ja uurimist, mida seal senini ei ole tehtud. Saare nimi, mis merekaartides Eekholm, on Rootsi päritoluga, mill sellel saarel veel tammiku on kasvanud.

ERA II 221, 667 (12) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lõuka t. – Helgi Kain < Tõnis Kain, 47 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Mereröövlid

Aastakümneid on sellest mööda, kui Mohni saart kattis põline tammemets, kus elas röövlite päalik oma meeskonnaga, kes käisid mööda sõitvaid laevu rüüstamas ja nende meeskondi tapmas ja uputamas. Et see röövimine liiga sagedaseks läks, otsustasid ligidalt elanikud ja laevamehed sellele

röövimisele lõppu panna. Tehti mitu katset, et neid hävitada, aga ükski ei õnnestunud, sest iga kord põgenesid röövlid metsa, kust neid oli võimatu kätte saada. Viimaks ei jäänud muud nõu, kui pisteti mets põlema ja ühes metsaga põlesid ka röövlid. Ka kutsutakse saart Ekholm, mis pidavat olema rootsikeelne sõna ja pidavat tähendama tammesaart.

ERA II 221, 673 (1) Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Roogidu t. – Ines Hein < Marie Silbermann, 55 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Mereröövlid Mohnis

Vanal ajal oli kasvanud Mohni saarel suur tammemets. Sääli oli elutsenud mereröövlid. Nad olid ümberkaudsetel meredel käinud laevu riisumas. Et mereröövleid kaotada, pandud mets põlema. Nii hävinud mets ühes röövlitega.

ERA II 222, 21 (15) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Aino Heinakroon < J. Varma 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Mereröövlid Mohnis

Vanasti elasid mereröövlid Mohnis, kes röövisid varandust ja tapsid inimesi. Mohnis oli sel ajal paks tammik. Röövlid ei lasknud elanikke rahu elada. Siis pandi mets põlema ja röövlid põgenesid üle mere Soome.

Mohnis on vana majaase ja alles paari aasta eest leiti liiva seest inimese luukere. Mohnis on palju vanu, kõdunenud tammekände, mis tõendavad, et siin on kord olnud vägev tammik. Praegu ei kasva Mohnis ühtki tamme, saar on liivane ja vähe on puid. Seal on paar suurt kive – Ämmakivi ja Ninakivi.

ERA II 222, 93/4 (30) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Käspri t. – Linda Merela < Elisabeth Merela, 56 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Mohni saar

Vanasti olnud Mohni saarel tammemets. Sääli metsas elanud mereröövlid. Nad näidanud laevadele tuld, et tuleksid sinna tule peale ja röövisid siis laevad paljaks ja tapsid ning piinasid inimesi. Ka sõitsid laevad tule peale ja sattusid madalikule, mis asub Mohni otsas.

Neid mereröövleid ei ole kuidagi saadud hävima säält saarelt. Kuid korra saadud juhuslikult panna selle saare põlema. Suur tammemets hävines ja sellega ühes ka röövlid – mõned põgenesid paatidega, mõned uppusid meresse ja mõned isegi põlesid tules. Nii saadud röövlid hävima. Mohni saarelt pidavat tulema maast veel praegugi süsi nähtavale.

Saarel kasvab nüüd veel väikseid madalaid kadakapõõsaid ja üks suur pärn, seest õõnes, et inimene võib vabalt püsti seista. Praegu ei kasva sääli saarel ühtegi tamme. Praegu on saarel suur tuletorn ühes tuletorniga tegevuses olevate elanikkudega, masinisti ja ülevaatajaga. Saarel pesitseb igal kevadel ja suvel linde, millede pesad on kaitse all, et keegi mune ei saaks viia ja pesi lõhkuda.

ERA II 222, 115 (14) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldja t. – Ulrich Heinakroon < Anna Hong, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Tammemetsas

Mohni saarel elanud enim mereröövlid. Kohalikud elanikud aga ei saanud rahulikult elada ja nad süütasid metsa põlema. Röövlid pagesid Soome. Praegu on tulnud kesk saarelt välja tammekände. Sellepärast ongi Mohni saar nii paljas. Need vähesed puud on sinna istutanud kohalikud elanikud.

ERA II 222, 169 (20) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lõuka t. – Heino Kain < Johanna Kain, 40 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Mereröövlid

Aastakümneid on sellest möödas, kui Mohni saart kattis põline tammemets, kus elas üks mereröövlite pealik oma meeskonnaga, kes käisid möödasõitvaid laevu röövimas ja nende meeskondi tapmas ning uputamas. Et see röövimine liig sagedaks läks, otsustasid ligemad elanikud ja laevamehed sellele röövimisele lõpu teha. Tehti mitu katset, et neid hävitada, aga ükski ei

õnnestunud, sest igakord põgenesid röövlid metsa, kust neid oli võimatu kätte saada. Viimaks ei jäänud muud nõu üle, kui pisteti mets põlema ja ühes metsaga põlesid ka röövlid. Ka kutsuti saart ennem Ekholmiks, mis pidavat olema rootsikeel[n]e sõna ja pidavat tähendama tammesaar.

ERA II 222, 194/5 (19) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Joosep Merela < Elisabeth Merela, 56 a. (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002

Mohni saar

Vanasti olnud Mohni saarel tammemets. Sääl metsas elanud mereröövlid. Nad näidanud laevadele tuld, et tuleksid sinna tule peale ja röövisid siis laevad ja tapsid ning piinasid inimesi. Ka sõitsid laevad tule peale ja sattusid madalikule, mis asub Mohni otsas. Neid mereröövleid ei ole kuidagi saanud hävima säält saarelt. Kuid korra saadud juhuslikult panna see saar põlema. Suur tammemets hävines, ja röövlid – mõned põgenesid paadiga, mõned ujusid ja mõned isegi põlesid tules. Nii saadud röövlid hävima. Mohni saarelt pidavat tulema maast veel praegugi süsid nähtavale.

Saarel kasvab veel väikeseid madalaid kadakapõõsaid ja üks vana pärn, seest õõnes, et inimene võib vabalt sees püsti seista. Praegu ei kasva sääl saarel ühtegi tamme. Praegu on saarel suur tuletorn ühes tuletorniga tegevuses olevate elanikkudega, masinisti ja ülevaatajaga. Saarel pesitseb igal kevadel ja suvel linde, kellede pesad on kaitse all, et keegi mune ei saaks viia ega pesi lõhkuda.

ERA II 222, 260/1 (11) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Metsala t. – Ilmar Sepmann < Julius Sepmann, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Mereröövlid Mohnis

Vanasti olnud Mohni saar mereröövlite asukoht. Saarel kasvanud suur tammemets. Röövlitel olnud omal laevastik, kui nad nägid merel laeva, tormasid nad sellele kallale ja röövisid selle, inimesed aga tapeti. Hiljem läinud aga mets põlema, ei teata, kas süüdati või pääses tuli lahti röövlite eneste käest. Mets põlenud kõik ära, kuid siis kadunud säält ka meriröövlid. Võib olla põlesid nad tules ja võib olla nad ka põgenesid.

E 44732 < Kadrina, Palmse v. – Joh[annes] Sõster < Tõnis Kruusvall (1904) Sisestas Helen Hanni 2009

Kalevipoeg käis sagedaste Soomes, mis käikudel tal Mohni haud takistuseks ees oli. Mohnis käinud Kalevipoeg ennast kuivatamas. Seal istudes vajutanud ta Mohni maagi keskkohalt nõgusse.

Mohnimaa (Ekholm) on ranna ligi, aga laevameestele on ta praegugi tähtis, sest laeva teed käivad temast ligidalt mööda. Pealegi olivad endisel ajal tema ümber lahedes pea ainukesed head sadamad Viru rannas.

E 44737 < Kadrina, Palmse v. – Joh[annes] Sõster < Tõnis Kruusvall (1904) Sisestas Helen Hanni 2009

Mohni maad on Vanapagan kord ka keskkohal katki tahtnud kraapida, et mere laened saare alla laevade peale tuleksivad. Et ta aga koera viisi, tagumine ots ees, kraapinud, pole ta näinud, et kahelt poolt kraabitud kaevanduste otsad vaheliste läinud. Kalevipoeg kihutanud viimaks Vanatühja minema. Sellepärast on Mohni saar veel tänapäevani s-tähe moodi. Ka Suursaare olla Kalevipoeg kesk kohalt nõgusse istunud. Seal olla ta selja ase kalju sees veel tänapäevani näha. Suursaare veike sadam ei olla muud kui Kalevipoja jalgade hauk, mis ta seal istudes kalju sisse tagunud, nii kui rannapoisid neid liiva sisse teevad.

Ise pole ma Suursaares käinud ega tea neid kohte.

179. Kalmuliivak Mohnil

E 50837/40 < Kuusalu, Viinistu k. – S. Lilhein (1919) Sisestas Melika Kindel

Veel üks kalmukoht

Ekholmi saare keskpaigas on paarisaja sammu pikune ja saja sammu laiune liivak. Selle keskel on üks pikk, madal, must, nagu tule all kannatanud kivi, mille juures varemalt valgeks pleekinud luid näha oli, mida inimese omadeks tunnustati. Sellest on nüüd peale 30 aasta, kui ma noore mehena

saare rannal kala noodal käies isiklikult selles kalmukohas viibisin, kuid sel ajal ei näinud ma peale luitunud luude seal muud midagi iseäraliku, võib olla, et ma ei mõistnud näha. Mõni nädal tagasi kuulsin kellegi suust, et aegade jooksul on tuul kõnesolevast liivakust liiva ära kannud ja liivaku läänepoolses osas on liiva alt mõned raudkivi hunikud nähtavale tulnud, mille ümbruses liiva sees hulgana inimeste luid olla. Vast mõne päeva eest küsisin oma venna, Ekholmi majaka teenija käest, kas tema selle asja kohta laiemat seletust teab anda, kuid temagi ei teadnud paremat öelda, kui seda, et kivid hunikutes laiali on vajunud ja et kivid ise ära põlenud, nagu sauna ahjukerise omad olla; ka kivihunnikute arvu ei ole teada.

Kes on küll need luud sinna matnud ja kivid kokku kuhjanud? Selle kohta ei tea keegi midagi kosta! Mõned vanad inimesed arvavad, et saarel vanal ajal mereröövlid olla asunud, kes siis oma ohvrite surnukehad sinna liivasse matnud. Kas see kõik aga nõnda on, seda ei või keegi kinnitada.

Kas siin, kivihunnikute all peale surnuluude ka veel mõnda vana aja mälestuse asja peitub, seda teeks kaevamise ettevõtmine selgeks. Kui Teil mõnda uurijat teada on, keda sarnane asi huvitab, siis võiksite temale sellest teatada. Suve ajal on hõlpus Ekholmi peaseda, sest Tallinna ja Võsu suvituskoha vahel sõitja reisijate auru laev sõidab saare juurest mööda. Saar on Eesti Vabariigi omandus.

Saarel oleks veel muudki huvitavat näha. Kalmuliivaku kagu poolne kallas on järsk, umbes 3 sülda kõrge. Sääal on praegusest maapinnast sügavamal muinasaegne maapind näha, mis aegade jooksul liivakivi alla on maetud. Uurija silm võiks siit ehk muudki leida.

Saarel majaku ligidal kasvab vana põline pärnapuu, kelle tüvi 2 sülda jäme on. Maa rajal on puul 3e jala kõrgune ja 1½ jala laiune lõhe, mille läbi inimene puu õõnsusesse võib minna. Puu krooni läbimõõt olla 6½ sülda.

180. Madi haud Mohni lähedal

E 52622/3 < Kuusalu khk., Kolga v., Viinistu k. – S. Lilhein (1916) Sisestas Melika Kindel

Kalevipoja kohta on niipalju nimetada, et peale selle, mida raamatutest olen juhtunud lugema – siin rahva suus muud uuemat ei kõnele. Ainult Kalevipoja suuruse kohta, mäletan lapsepõlvest seda juttu, et ta hiigla suur on olnud. Soome lahe lõunarannal olema Ekholmi saare lääneotsa ligidal, olla ühes kohas 60-ne sülla sügavune merehaua koht, mida kohaline rannarahvas Madi haua rööpaks nimetab (vist on vanemal ajal keegi Madi või Matti nimeline mees – nüüd neid nimesid siin enam ei ole – selle sügava koha üles leidnud). Kui siis Kalevipoeg oma reisudel Virust Soome ja sealt tagasi käinud, ei ole, nimetatud sügavas kohas vesi Kalevipojale kõrgemale ulatanud, kui ainult põlveni. Seega pidi Kalevipoeg ligi 300 sülda pikk olema ja see on küll liigpikus, mis arvustust ei jõua välja kannatada.

181. Haldi

ERA II 165, 52 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vallimäe t. – Ines Sepmann < Miina Vassiljev, 52 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Haldi saar

Rahvas räägib, et enne olnud Haldi saarel väga paks mets. Sääal arvanud inimesed elama haldjaid. Seepärast antudki saare nimeks Haldi.

ERA II 221, 638/9 (15) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanapere t. – Nelli Lilhein < Rihart Lilhein, 41 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Haldi kari

Kolga majuraatmõisas elanud korra üks väga kuri krahv (Stenbock, eesnime ega kindlat aega ei ole teada, kuid arvatavasti oli see 19. sajandi alul). See lasknud mõisa talli põrandasse raudkrambid teha, mis nuhtluse ajal peksetaval üle käte ja jalgade oleks pandud. Korra juhtunud üks väljamaa laev Viinistult 5,5 km kaugusel oleva Mohni (Ekholmi) saare randa kinni jooksma. Sarnasel juhul

olnud rannaelanikud kohutatud sellest mõisnikule teatama, kes siis esimesena teatega mõisa jõudnud, saanud mõisnikult tasuks 5 rbl.

Krahv sõitnud ka seda laeva vaatama ja võtnud mõned Viinistu küla mehed, kes teda paadiga saarele sõudnud. Sealt tagasi tulekul hakanud aga tormile ja mehed saanud Viinistu küla vahel olevasse Haldi saare karisse, kus on suured kivid ja kus on sügav vesi ning tormiga alati lained murravad. Sinna olla krahv uppunud. Räägitakse, et see olla sihilikult nii tahtetud või kavatsetud. Nõnda jäivad raudkrambid tallipõrandas tarvitamata.

ERA II 221, 668 (13) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Helgi Kain (1939) Sisestas Melika Kindel

Haldajad pidutsemas

Minu kodust umbes kolmsada meetrit eemal asetseb saar, mille nimi on Haldi. Halt on kaetud kuuskedega ja ka säääl asub üks elamu, kus elab Hintrek Varma oma perega. Selle saare kohta rääkis keegi külamees [Toomas Kalholm], kes praegu küll juba puhkab mulla põues, et säääl ennevanasti elanud haldjad, kes iga suvi laupäeva õhtul kord tuld põletasid ja selle ümber pidutsesid. Viimati nähtud sääält haldjaid umbes sada aastat tagasi.

ERA II 222, 172 (23) < Kuusalu khk. – Heino Kain (1939) Sisestas Melika Kindel

Haldjad pidutsemas

Minu kodust umbes kolmsada meetrit eemal asetseb Viinistus saar, mille nimi on Halt. Halt on kaetud kuuskedega ja ka säääl asub üks elamu, kus elab Hintrek Varma oma perekonnaga. Selle saare kohta rääkis mulle keegi külamees [Toomas Kalholm], kes praegu küll juba puhkab mullapõues, et säääl ennevanast elanud haldjad, kes iga suvi laupäeva õhtul kord tuld põletasid ja selle ümber pidutsesid. Viimati nähtud sääält haltjast umbes sada aastat tagasi.

ERA II 221, 679 (14) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vallimäe t. – Ines Hein < Miina Vassiljev, 54 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Haldisaar

Rahvas räägib, et vanasti olnud Haldi saarel väga paks mets. Säääl arvanud inimesed elama haldjaid. Seepärast antudki saare nimeks Haldi.

EFA II 37, 61/2 (1) < Kuusalu khk., Loksa v., Viinistu k. – Piret Bonde < Nelli Mikiver, 75 a. < Edgar Lilheina materjal (1999) Sisestas Melika Kindel

Viinistu poolt sirutab Haldi (saar, mis on paarsada meetrit rannast eemal, saar on kaetud kuusemetsaga) poole Sadamneem, vahel on veel üks kivine kari. Selle kariga on seotud üks lugu. Mohni saarele oli üks laev kinni jooksnud. Kolgas olnud siis mõisnik, kes rahvaga väga kuri, see kuulnud ka sellest ja tulnud Viinistule. Oli soovinud mehi ja paati Mohnisse minekuks, et saaks ka laevast saaki. Sai paadi ja mehed, siis avariis olevale laevale, ei ole teada kuidas saagiga oli, kuid ilm läinud tormiks ja pidid pea hakkama tagasi tulema. Tuul olnud põhja poolt ja sellega tegi Viinistu randa suure laine. Mehed otsustasid minna Haldi saare alla ja säääl randuda. Läksid Sadamneeme ja Haldi vahelt läbi, kuid õnnetuseks viis laine paadi sinna kivikarile, kus paat küljeli läks. Viinistu mehed said Sadamneeme randa, kuid kuri mõisnik oli uppunud. Hiljem rahvas rääkinud, et mehed tahtlikult ei soovinud teda päästa.

EFA II 37, 73 (12) < Kuusalu khk., Loksa v., Viinistu k. – Piret Bonde < Leida Manitski, 73 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Viinistu küla alguses mõnisada meetrit rannast on väike Haldi saar. Vanasti oli saare ümbrus nii sügav, et tugevate tuulte ja mere poolt tormidega olid paadid saare all tormivarjus. Aastal 1901. olid mehed natuke viina võtnud ja üks rüütel ning Viinistu külast pärit Jaagup Sepmann hakkasid öösel minema paatide juurde, kuid tormiga uppusid mõlemad. Sellest ajast peale hakkasid inimesed nägema Haldi saare kohal vaime.

183. Sadamneem ja kalakabel

E 50227b/8 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1917) Sisestas Melika Kindel Kalakabel

Rahvasuu räägib, et Kõnnu rannas Viinistu küla juures oleval Sadamneeme künkal, mis küla laienemisega juba üle 40 aasta küla majade all seisab, olla vanaste kabel olnud, mis Kalakabeli nime on kannud. Nime järele otsustades võis see palvemaja olla, kus kohaline ranna rahva, kes juba vanast hallist ajast peale kalapüüdjad on olnud, käisid Jumala käest eneste kalapüügile õnnistust paluma.

Matusepaika ei ole selle kabeli läheduses mitte olnud. Selle koha ligidal, kus nimetatud kabel olla seisnud, on meres veetalune kivi, mis Kabelipae nime kannab, muud lähemad teated peale koha mälestuse on aeg enese rüppe varjanud ja puuduvad täieste.

ERA II 222, 113/4 (12) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Ulrich Heinakroon < Jakob Varma, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kalameeste kabel Viinistus

Sadamneemel Haldja talu kohal olnud enne kalameeste kabel. Maarjapäeval viidud sinna kalu, soola, leiba ja raha. Pärast, kui hakatud kaevama kartulimaad, tulnud säält välja, kus kabel asunud, raha ja telliskivitükke.

ERA II 110, 570/1 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Arvi Kalholm < Joosep Kalholm, 39 a. (1935) Sisestas Helen Hanni 2009

Kabelipaas

Vanal ajal, kui sadam Haldi saare all asus, siis olid suuremad veed, sest nüüd on maa kasvanud ja vee sügavus saare all väga madal. Vanast aga asusid suured laevad saare all ja käisid läbi sadama neeme ja Haldi vahelt. Sel ajal olnud saarel telliskivitehas, kus katuse- ja telliskive põletatud. Veel olnud Sadamneemel meremeeste kabel, kus nende jumalateenistus peetud ja ka vaestele meremeestele abi korjatud. Siis oli meie Mudasadama õitseage, nüüd on aga sadam teise kohta, koguni Haldi saare alt välja nihkunud. Ei ole enam saarel telliskivitehast, on aga jäänud vana sadama kohale see nimi, Sadamneem, ja ka meremeeste kabelit tuletab meelde ainult Kabelipaas.

ERA II 221, 575/6 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Manivald Kurisoo < Jakob Varma, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kuidas tekkis kabelipaas

Viinistu küla lõunapoolsemas otsas asetseb seitse talu, mida kutsutakse Sadamneemeks. Kesk Sadamneeme asus vanasti kabel. Kabeli ukse ees oli suur kivi. Kivi oli selle jaoks, et kurjad vaimud ei pääse kabelisse. Et rahvas uskus ebausku, siis mõtlesid nad, et üle kivi ei pääse kurjad vaimud. Ise käisid nad redeliga üle kivi.

Et meri sööb järkjärgult maad, siis on sattunud kabeli ukse ees olev kivi umbes veerand kilomeetrit rannast eemale.

ERA II 222, 15 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldja t. – Aino Heinakroon < Anna (Hong) Hiisla, 44 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2008

Kabelipaas

Vanasti oli Sadamaneemel Viinistul kalameeste kabel. Kabel oli olnud just mere ääres, praeguse Haldja talu kohal. Maarjapäeval viisid kalamehed kabelisse leiba ja kalu, siis pidi järgmisel aastal olema hea kalasaak. Kabeli ukse ees olnud kõrge paekivi, seal käidud redeliga üle. Kivi oli selleks seal, et kurjad vaimud ei pääse kabelisse. Põldu harides on leidud vanu kuldrahasi.

ERA II 165, 53 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi t. – Helgi Kain < Hindrek Varma, 65 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kalakabel Viinistul

Kalakabel asub nüüdse Haltja talu õues. See oli selle jaoks, et säääl pidi elama vanade inimeste arvamise järel hää vaim. Sellesse viidi ohvreid enne mereleminemist, sest siis pidi kõik hästi minema ja kalasaak ei pidavat ka äpardama.

Ja kui Jaan Hong omale maja ehitas ja maja juure kartulimaad tegi, leidis ta 10–15 raha, mida sellel ajal veel ei osatud uurida, mis rahad need on, ja neid ei ole ka enam järel.

ERA II 222, 160/1 (14) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi t. – Heino Kain < Hindrek Varma, 65 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Sadama neeme kalakabel

Vanad inimesed, nagu seda igas jutus kuulsime, olid väga usklikud – nad uskusid kaabjalgasesse, vaimudesse ja haldjatesse. Kord ehitasid viinistlased endale kalakabeli, kus käisid häid haldjaid palumas, et saaksid rohkem kalu ja kui oli hea kalasaak, toodi heale haldjale andeid raha näul. Nii leidis keegi külamees nimega Jaan Hong umbes viiskümmend aastat tagasi mullapõuest vanu rahu, mis peenramaa kaevamisel välja tulid. Arvatavasti asus kalakabel raha leidmiskohal ja asub ka seal kohal, umbes 60 m rannast eemal kivi, mida hüütakse Kabelipaeks. Kuid kahjuks ei ole neid rahu enam järel.

ERA II 222, 126 (33) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Ulrich Heinakroon < Jakob Varma, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Sadamneeme sünd

Sadamneeme maanina on saanud oma nime sellest, et selle juures asunud vanasti sadam. Sadamneemeks nimetatakse Viinistu küla lõunapoolset osa.

ERA II 222, 563/4 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kõnnu k., Kiisküla t. < Viinistu k., Otsa t. – Alma Allemann < Eliise Hong, 46 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Rannas, nimelt Viinistul surnud üks vanataadikene nimega Ankertau ja naabripoiss varastanud hiljem vanamehe surma tema toast taskukella. Möödus siis hulk päivi. Kui poiss oli tulnud Sadamneemest ja poiss juhtus vaatama selja taha ja oma ehmatuseks näeb ta, et seesamane Ankertau jookseb talle järele. Jõudnud siis poiss suure vaevaga ligidalolevasse koolimajasse. Nii pääses poiss vaimu eest.

ERA II 165, 25 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Roogidu t. – Agda Laine < Marie Silbermann, 55 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Sadamneeme hauaplatsid

Viinistu küla lõunapoolisel küljel nimegä Sadamaneemel. Sadamaneemelt on löuetud palju luid ja palki, sest seal on old kabel ja senn ümbär haudade maad.

ERA II 222, 124 (28) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k. – Ulrich Heinakroon < Teele Ajama (1939) Sisestas Melika Kindel

Kabelikivi

Kabelikivi asetseb nüüd küll meres, aga enne asunud maal. Suur kivi asunud kabeli ukse ees. See kivi olnud selleks, et kurjad vaimud ei pääseks kabelisse paha tegema. Kuna inimesed käisid redeliga üle kivi kabelis. Sellest tulnudki kabelipaas. Kabelipaas asetseb Haldi juures meres vee all.

ERA II 222, 127 (34) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aadu t. – Ulrich Heinakroon < Elisabeth Heinakroon, 44 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Haldi paas

Haldi paas on saanud oma nime sellest, et ta asetseb Haldi saare juures meres ning ta on paekivi. Ta on vee all.

185. Linaleokivi

ERA II 222, 101 (38) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Radasaia t. – Linda Merela < Artur Kalholm, 29 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Linaleokivi

Haldi saare juures meres on Linleokivi, sääl kohal vanasti leotatud linu. Nii saigi kivi nimeks Linaleokivi.

ERA II 222, 129 (38) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ale t. – Ulrich Heinakroon < Kristjan Kiviloo, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Linaleokivid

Linaleokivid on saanud oma nime sellest, et sääl peetakse linu ligumas. Need kivid asetsevad Haldi all meres.

187. Sobekuusik

ERA I 5, 87 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Linda Manitski < Juula Manitski, 63 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Sobekuusik

Kord tulnud üks mees hobusega sõites Loksa poolt. Jõudes Sobekuusiku, näinud ta säält tuld ja üks mees liigutanud seda pika kepiga. Sinna kohta jõudes hakkanud mees teda tulega loopima. Mehel tuli hirm ja ta sundis hobust ruttu sõitma. Koju jõudes rääkinud ta sellest teistele ja hommikul vankrile vaadates leidnud ta sealt mitu kuldraha.

ERA II 110, 37 (76) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Linda Manitski (1935) Sisestas Helen Hanni 2009

Sobe kuusik

Kord tulnud üks mees hobusega sõites Loksa poolt. Jõudes Sobe kuusiku, näinud ta säält tuld ja üks mees liigutanud seda pikka kepiga. Sinna kohta jõudes hakanud mees teda tulega loopima. Mehel tuli [hirm peale] ja ta sundis hobust ruttu sõitma. Koju jõudes rääkinud ta sellest teistele ja hommikul vankrile vaadates leidnud ta säält mitu kuldraha.

ERA II 221, 625 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanaõue t. – Nelli Lilhein < Katta Lilhein, 62 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Sobekuusik

Sobekuusik asub mere ääres, Turbaneeme ja Kasispea küla vahel. Rahva keskel on see kuusik tuntud kuulsa kummituskohana. Kord oli üks randrüütel kuusiku ligidale rannale magama jäänud. Oli maganud hulk aega ja ärgates ei ole saanud ta aru, kus ta on. Vesi oli olnud ümberringi igal pool, kuhu ta vaatas. Alles pärast unest selgimisel oli saanud aru, et ta on meres üksikul kivil ja püss tema juures kivil. Rand aga ei ole olnud liig kaugel ja teda oli juba märgatud ja päästeti kaldale.

ERA II 222, 526/7 (14) < Kuusalu khk., Kõnnu v. < Viinistu k., Vanapere t. – Hilma Martinson < Richald Lillhein, 42 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Sopekuusikust

Harjumaal Kõnnu vallas Kasisp[e]a juures merekaldal on üks väike kuusik, mis Sopekuusiku nime kannab. Selles kuusikus on enamalt – vanarahva jutu järel – mitmesuguste äraseletamatult hariliku, sureliku mõistusele arusaamatut nähtud.

See olnud korra teorjuse ajal, kui üks naine laupäeva õhtul mõisast töölt tulnud. Õhtu olnud ka väga hiline, kui ta Sopekuusikusse oli jõudnud. Seal näinud ta tee lähedal ühte aidataolist hoonet, millel katus ja lagi pealt ja üks eest ära olnud, ka põrand puudunud sellel; keset aita põlenud tuli, mille juures mees istunud ja tuld kohendanud. Et naine väga väsinud olnud, heitnud ta väljapoole aida seina äärde puhkama ja jäänud sinna magama. Kui ta viimaks ülesse ärganud, olnud hoone ja

mees kadunud; ka tuleasemest pole olnud jälgegi näha.

ERA II 222, 527 (15) < Kuusalu khk., Kõnnu v. < Viinistu k., Vanapere t. – Hilma Martinson < Richald Lillhein, 42 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Sopekuusik

Ükskord hilisemal ajal heitnud üks piirivaht või tol ajal niinimetatud randrüütel seal mere kaldale magama. Ülesse ärgates leidnud ta ennast 15–20 sammu kaldast eemal meres oleva suure kivi otsast.

ERA II 222, 527/8 (16) < Kuusalu khk., Kõnnu v. < Viinistu k., Vanapere t. – Hilma Martinson < Richald Lillhein, 42 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Sopekuusik

Korra talvisel ööl läinud üks V. (Viinistu) küla mees (K. T.) hobusega sellest kuusikust läbi kodu poole; mees ise istunud ree peal. Seal hakanud tema järele üks pikk naisterahvas tulema, jõudnud tema kõrvale ja kõndinud vähe aega vaikides edasi. Äkiste aga hüpanud mehe eest üle ree teisepoole ja kõndinud jälle vähe aega tema kõrval. Siis hüpanud ta uuesti üle ree teisepoole tagasi. Mehel tulnud hirm ja tema tulnud hobusega sõitu, kuna naine tema kõrval ikka nagu vari vaikselt edasi vajunud ja oma hüppeid üle ree sooritanud. Umbes 0,5-km sõidu järele, kui mees üle Karjamäe põhjasilla (mille alt läbi heinamaadelt kaevatud lai kraav merde jookseb) jõudnud, jäenud see lummutus temast maha.

189. Risti telliseahjud

ERA II 222, 31 (32) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Tammispea k., Tõnu t. – Aino Heinakroon < A. Sõster, 68 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Telliskivivabriku varemed

Vabriku varemed on Kasispeal Risti õues. 1875. a lammutati ehitis, sest Loksale ehitati suurem telliskivivabrik. Varemed on väga kõrged ja iga möödasõitja võib neid näha.

190. Kõnnu mõis

EKLA, f 199, m 55, 55/6 (I-10,9) < Kadrina khk., Saksi v., Lasila k. – Linda Vilmre < Karl Siipan, 70 a. (1931) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kõnnu

Kõnnu (ka Tõdva-Kõnnuks nimetatud) rüütlimõisa omanikest mäletab rahvas krahv Kotzebued. Selle järele olnud mõis eelmise venna, kindral Kotzebue, käes. Kuna viimane ei ole elanud kunagi Kõnnus, olnud seal asetäitjaks ta väimees parun Rosen. Kotzebue suguvõsa väljasurres läinud mõis krahvinna Elisabeth Kellerile. Kõnnu mõis võõrandati 1920 või 1921.

EKLA, f 199, m 55, 56 (I-10,9) < Kadrina khk. – Linda Vilmre (1931)

Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kõnnu mõisa härrastemaja on ehitatud umbes 35 a. tagasi. See on ühekordne puumaja, ilma kunstilise väärtuseta. Praegu kasutavad maja eraisikud.

191. Kalleparda mägi

ERA II 222, 217/8 (11) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k., Mäe t. – Ilmar Piikman < Ida Piikman, 30 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Harjumaal Kõnnu vallas jookseb Suurpea külast Kasispea küalani pikk seljandik. Millega on ühenduses mitmed [juhtumid] tondinägemist. Kohta, kus seljandik ristub Loksa-Viinistu maanteeaga, nimetatakse Kalleparda mäeks läheduses oleva talu järgi. Enne olid säääl olnud suured kivid tee

ääres, kuid Loksa telliskivitehaste ehituseks veetud säält kive. Siis leitud säält palju surnuluid. Arvatakse, et säääl on vana kalm. Säääl olevat nähtud ka valgetes riietes naist öösiti.

ERA II 222, 30 (29) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Tammispea k., Tõnu t. – Aino Heinakroon < A. Sõster, 68 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Matusepaik

Loksa joal Kalleparda mäel on Põhjasõja-aegne matusepaik. Kord läinud Kalleparda peremees kartuliauku kaevama, ta leidnud august päris uue siidirätiku ja toonud selle koju. Igal öösel oli käinud teda palumas noor naine ja palunud rätikut tagasi. Viimaks annud peremees rätiku ära ja naine ei tulnud enam tagasi.

192. Junkru talu rahaauk

ERA II 222, 223 (19) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kasispea k., Rägatiku t. – Ilmar Piikman < Elisabeth Meesak, 41 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Kasispeal keegi näinud unes kolmel korral, et Junkru talu heinamaal on rahaauk. Poiss tahtnud minna kaevama, kuid ema ei olevat lubanud. Seda olevat mitmed teisedki unes näinud.

193. Kurioja

ERA II 222, 31 (31) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Tammispea k., Tõnu t. – Aino Heinakroon < A. Sõster, 68 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kurioja

Kurioja asub Vihasoo ja Kasispea vahel. Vanasti olnud Kurioja ümbrus väga savine, kust sügisel ja kevadel oli raske läbi pääseda vankriga. Kurioja ümbrus on väga lohuline, lohud on veel selgesti näha, mis on vankrirattad vajutanud.

194. Jaani-Tooma kivi

E 41942/3 < Kadrina khk. – Joh. Sõster (1904) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kasispea külas on mereranna ligidal suur kivi, mida praegu Jaani-Tooma kiviks hüütakse. Sarviku olivad Kalevipoja lingu kivid putkama ajanud, mis Soomest Virusse lendasivad, ja mis veel praegu Pärisepea ja Turbuneeme neeme otstes näha on. Kui vanatühi jälle tagasi tulnud, siis tulnud Kalevipoeg, keda soomlased rahva ütelse järele Viru Piruks hüüavad, Mohni saare kohast Soome lahest läbi, kus tal ka vesi üle saapa sääre tulnud ja tilli kallale kippunud. Kalevipoja hobuse ase on Palmses Viitna kõrtsi ligidal Narva maantee ääres. See ei ole mitte see ase, millest Kreutzwald Kalevipoja laulus räägib. Äike ja Kõu – Palmses Kõue ajanud siin Sarvikut oma teravate Pikse nooltega taga.

195. Loksa kirik

ERA II 221, 629/30 (11) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanapere t. – Nelli Lilhein < Rihart Lilhein, 41 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2008

Tulesammas Loksa kiriku ees

XIX sajandi algupoolel, ühel hilissügisel, mil meri juba hakkas kinni külmetama, jäivad Kolga mõisa omaniku krahv Stenbocki päralt olevad laevad (rahvasuus nn mõisalaevad) Papi lahes (Papenviik) ka Hara saare juurde talvekorterisse, kuhu ka üks põhja soomlaste laev terve meeskonnaga talveks oli jäänud.

Kord oli ühe mõisalaeva kajutiuks ära lõhutud ja kajutist raha ära viidud. Sellest juhtumist jutustas kahjusaanud laeva kapten Hara kõrtsis, kus seekord ka Soome laeva mehed juhtusid olema. Üks soomlane, kes juttu pealt kuulnud, öelnud et seda raha võib kergesti kätte saada. Küsinud omale ühe

klaasi viina, seganud selle sees sõrmega; siis jäänud klaasi põhja mingisugune hall mass nagu saue kõrt. Teistkordsel sõrmega segamisel jäänud aga viin selgeks, puhtaks kui kõige puhtam kristall. Siis käskinud soomlane teisi sinna klaasi sisse vaadata ja seal olnud näha pilt, kus üks mees kirvega kajuti ust lõhkunud. Siis öelnud soomlane, et selle kadunud raha saab kätte. Käskinud minna asjast huvitatuid ühel neljapäevaööl Loksa surnuaiale, käia seal kolm korda vastupäeva ümber kiriku ja siis võtta kolme haua pealt mulda. On see tehtud, panna muld riidetüki sisse ja viia ühe kasvava kuuse juurika alla. Kuusk tuli valida niisugune, millel juurikas on kuskilt maapinnast väljas ja vähe maast lahti. Siis, kui tuul liigutab kuuske, liigub ka juur ülesse ja alla, rõhub sellega mulla peale ja see pidavat viimaks hakkama varga südametunnistust vaevama, nii et varas viimati ise selle raha ära toob.

Mehed pidasid isekeskis nõu ja siis läksid kolm meest, Kvelstein, Luttermann, kes ise ühe teise laeva kippar oli, ja üks kolmas mees, kelle nime ei tea, ühel neljapäevaööl Loksa surnuaiale ja algasid oma „palverännakut“ ümber kiriku.

Teist korda kiriku ukse ette jõudes tabas aga mehi kole ehmatuse ja hirm. Kiriku ukse eest maa seest tõusnud äkitselt tulesammas hirmsa vuhinaga ja mürinaga torni kõrgusele ülesse ja see teinud meestele sõidu sisse. Mindud otsemat teed üle surnuaia müüri, siis umbes ½ km nn Kuivaja metsast läbi ja enne pole juletud tagasi vaadata kui alles merejäääl, kust otse Hara saare poole kihutatud. Hara saarde ja sealt Hara küla kõrtsi jõudes rääkinud mehed oma õudsest juhtumisest soomlasele, see aga ütelnud: „Ei sidä olis ollut tarvis pelgäda!“ Nii jäigi mõisalaeva raha kätte saamata.

ERA II 222, 166 (18) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lõuka t. – Heino Kain < Johanna Kain, 40 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Naisterahvas nutmas

Vanasti, ühel uueaasta hommikul kella kuue ajal läks Viinistu elanik Kesküla Juljus Loksa kirikusse, mis asetseb kümme kilomeetrit eemal. Kui ta sai umbes ühe kilomeetri käidud, oma kopli kohal nägi ta lahtiste juuste ja musta sitsipluusiga naisterahvast istumas kivil ning nuttis ise. Juljus läinud teelt kõrvale naisterahva juurde ja küsinud temalt, et mis tal viga on, kuid naisterahvas oli nutnud edasi, nagu poleks ta midagi kuulnud. Siis saanud Juljus natuke tigidaks, et miks ta ei vasta, ja teistkordse küsimuse peale teinud naine mingit imelikku häält ja kadunud äkitselt nagu maa alla ja Juljus läinud omateed edasi.

197. Suur kivi Loksa küla väljal

ERA II 165, 171 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Vanaküla, Abrami t. – Ülo Lainveer < A. Lainveer (1937) Sisestas Melika Kindel

Suur kivi Loksa väljadel

Praegu on Loksa väljadel näha väga suurt kivi. Räägitakse, et vanasti oli seal talupoeg kahe härjaga kündnud ja kivi langend taevast mehele ja härgadele peale ning matnud need.

198. Loksa kabel

ERA II 192, 163 (24) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k., Lauri t. < Valkla k. – Rudolf Põldmäe < Hindrek Johanson, üle 80 a. (1938) Sisestas Helen Hanni 2009

Loksa puukabel asus sellesama platsi peal, aga vähe jõe pool.

199. Matmispaik Loksal

RKM II 233, 566 (11) < Kuusalu khk., Kolga v., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < August Soomre, s. 1891 a. (1967) Sisestas Melika Kindel

Matmispaik Loksal

Loksal Vanakõrtsi talu maa-alal olnud vanasti surnumatmise paik. Jõgi läbib seda kohta ja nii ka

Loksa maanteed. Uue silla ehitamisel üle jõe tulnud kaevamisel välja kohe mitmes suuruses inimeste luid. See matmise paik olevat olnud juba väga vanal ajal, aastaarvu ei mäletata enam. Ka on jutt, et Vanakõrtsi talu rehealuse alt minevat mingisugused käigud alla või maa-alused koopad, aga väljakaevamisi olevat tehtud kunagi, kuid tagajärgedest ei tea.

ERA II 222, 620 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Julie Mikenberg, s. 1892 (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Matusepaik Loksal

Loksal Vana Kõrtsi talu maa-alal olevat matusepaik. Uue silla ehitamisel tuli sealt välja inimeseluid. Räägitakse, et see olevat väga vana kalmistu. Vana Kõrtsi talu rehe alt minevat koopad sisse. Sealt on ka kaevatud, kuid tagajärjed teadmata.

201. Pärಿಸpea

ERA II 149, 548/50 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Adolf Kronström (1937) Sisestas Helen Hanni 2009

Kalevipoja uinak Pärಿಸpeal

Pärಿಸpea neem oli rikas suurtest kividest, samuti Käsmu neem ühes Palganeemega. Vanasti olla need kivid olnud kõik Käsmu neemel. Kui aga Kalevipoeg tulnud Soomest tagasi, siis maandunud ta just Pärಿಸpeal ja heitnud veidi puhkama, pea Odakivi künkal, jalad Purekkaril.

Vanakuri tahtnud Kalevipoega surmata ja hakanud teda Palganeemelt kividega loopima. Loopind, loopind, aga ei trehva. Viimaks võtnud ühe eriti suure kivimüraka ja visanud sellega. See kivi kukkunud aga Painuva juures merre. Vanakuri pahandanud: „Odakivile osutasin, Painuvale paiskasin.” Kivi vettekukkumisest aga pritsis vett Kalevipoja näole. See ärkas ja märgates kivepildujat Vanakurja, võttis ühe ettejuhtuva kivi ja virutas Vanakurjale otse sarvede vahele. Vanakuri sai suurivaevu punuma.

Sellest ajast on Pärಿಸpea neeme ümbrus täis suuri kivimürakaid. Painuva juures meres olev kivi [on] kõige suurem.

Märkus: Mainitud juttu kuulsin Viinistus. Kellelt, ei mäleta. See oli umbes aastal 1925. Jutustaja oli mõni noorem inimene. Kindlasti on siin tegemist hilisemaegse jutuga. Käsmus leidub näiteks saar, mida hüütakse Kuradisaareks. Kuid kaugemal seda nimetust ei tunta. Ka on Käsmus mõni aastakümne tagasi rajatud kivi-hunnik, kuhu iga Käsmu külastaja peab viima kivi. Need olevat õnnekivid.

ERA II 165, 22 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Signe Hong < Maria Kain, 72 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Pärispää küla

Ennevanast hüüetud Pärispää küla mereröovlikülaks, sest seel käünd palju röövli ja praegu pidi olema Pärispää Matsu talus kaheteräne meek.

Pärispää ja Viinistu vahel ei ole old ennevanast suurt teed, vaid old selge kiverägastik ja paks mets. See olla tehtud vast nüüd hiljuti.

ERA II 165, 47 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Agda Sepmann (1937) Sisestas Melika Kindel

Pärಿಸpea oli Veneküla

Enne kutsutud Pärಿಸpead Venekülaks. See nimi tulnud sellest, et säääl elanud Vene rüütliid. Nii õppinud ka pärಿಸpealased vene keele selgeks.

ERA II 165, 51 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vallimäe t. – Ines Sepmann < Miina Vassiljev, 52 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Pärಿಸpea küla oli Veneküla

Enne elanud Pärಿಸpea külas Vene rüütliid, kellelt Pärಿಸpea poisid õppinud vene keelt. Kui siis

Viinistu ja Pärisea poisid riidu läinud, hakatud sõimu pärast seda hüüdma Venekülaks.

ERA II 221, 678/9 (13) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vallimäe t. – Ines Hein < Miina Vassiljev, 54 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Pärisea küla oli Veneküla

Vanasti elanud Pärisea külas Vene rüütliid, kellelt Pärisea poisid õppinud vene keelt. Kui siis Viinistu ja Pärisea poisid riidu läinud, hakatud sõimu pärast Pärisead hüüdma Venekülaks.

ERA II 222, 23 (18) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Suuraia t. – Aino Heinakroon < Maunus Kalholm, 56 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Katk Päriseal

Sõjaajal hävitas katk palju inimesi Päriseal. Lemedi vanamees mattis surnud valge hobusega Pärisea liivasse. Rahvas ütleb: „Katk istus Lemedi lees pael.” Liivast on leitud palju inimesi.

ERA II 222, 24 (19) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Suuraia t. – Aino Heinakroon < Maunus Kalholm, 56 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Pärisea – röövlküla

Vanasti elasid röövlid Pärisea metsades, nad tapsid möödaminejaid ja röövisid nendelt raha. On leitud röövlite eluasemeid metsades ja inimese luud nende asumispaikades.

ERA II 222, 120 (23) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Ulrich Heinakroon (1939) Sisestas Melika Kindel

Pärispää – Röövlküla

Ennemalt, kui mereröövlid elasid Pärispääl ja küla nimetati Röövlküülaks, siis oli nendel maja metsa sees. Kui inimesed sinna asusid pääle mereröövleid, tuli säält välja telliskive.

ERA II 222, 627/8 (20) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Juhan Mikenberg, s. 1861 (1939) Sisestas Melika Kindel

Pärisea – mereröövlite küla

Kõnnu vallas Pärisea külas on enne elanud mereröövlid. Hiljem kadunud röövlid ja nüüd on seal jälle küla, kus elavad talupidajad ja kalurid.

E 50427/32 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1917) Sisestas Melika Kindel
Rannarahvas ja mereröövli amet

Pärisea neem Kõnnu rannas Kuusalu kihelkonnas oma 7 versta kaugemale merde ulatava madalikkudega on küll endisel ajal, mil mere- ja laevaasjandus veel madalal astmel oli, paljudele laevadele hävitajaks olnud ja selle läbi meremeestele surnuaiaks saanud. Veel praeguse aja siinsed vanad inimesed mäletavad kaks juhtumist, kus mere- ehk laevamehed surma said. Üks väljamaa kaubalaev vajunud kõige koormaga ja meestega madalikule mere põhja. Viimaks ajanud torm osa laevarisudest kaldale, aga laeva koormast ei ole jälgegi leitud; arvatakse et laeval soolalaadung peal oli. Teise, ka väljamaa laev, kellel tubakalaadung peal olnud, lükanud torm kalda lähedal küljeli; sellelt saanud ainult üks mees – kellel korda oli läinud ennast laeva külge kinni siduda – kohalise rannarahva poolt elusalt ärapeastetud. Teised said meres surma ja nende surnukehad uhuti laenetest kaldale. Need puhkavad Loksa surnuaial oma viimast und – kaugel omaksetest ja kodumaast.

Praeguse aja rahva mälestustes on seal veel mitugi laeva hukka saanud, kelle pealt mehed on ärapeastetud, aga 3–4 laeva on ka tervetena või kergeste vigastatult madalikudelt lahti võetud. Aga iseäranis võis endistel aegadel – vanal ajal – Pärispäele sattunud laevade ja meremeeste hädaohtu veel see märksa suurendada, et Pärisea küla rahvas vanaste mereröövlid on olnud. Teatavaste ei lepinud nad sellega, mida saatus nendele kalda juurde kätte tõi, vaid nad võisid merel, mööda sõitvatele laevadele kardetavad olla.

Veel umbes veerandsada aastat tagasi öelnud üks Päriseale kinni jooksnud väljamaa laeva kapten oma madrustele järgmist: „Nüüd oleme hädaohu küüntesse sattunud, sest vanad merekaardid

näitavad; et siin südid mereröövlid elutsevad. Kui praegu veel lugu nõnda on, siis on meil vaevalt peasemise lootust!” Aga kudas pannud kapten imeks, kui rahvas, kellest ta enesele kurja kartis, temale ja ta madrustele kõigeti vastutulelik ja abiandja on olnud.

Pärispalt üle Soome lahe põhja poole on Pärispa neeme vastu Pellingö saared, mis ka kaugele merde ulatavad. Ka seal on vanaste mereröövlid elanud. Endiste Pellingö mereröövlite järeltulijaid, praeguse aja pellinglasi trahvitud veel paarikümne aasta eest (ma ei tea, kudas praegu lugu on) – surmaski oma esivanemate tehtud patude pärast. Kuna matmise juures kõikidele surnutele kahte kirikukella saab löödud, on pellinglasi ainult ühe kellaga maetud!

Kuid, kas on mereröövli amet siit Eesti rannalt nüüd täiesti kadunud? Ei ole. Paljude saarte- ja rannarahvaste juures on röövimise tung endise aja mereröövlite pärandusena kuni tänapäevani alale jäänud, mida madalikkudele kinni jooksnud ja randa aetud võõraste laevade juures näha võib. 1883. a. sügisel suure tormi ajal, kui Narva ja Tallinna vahel 18 kaubalaeva tormist oli randa aetud, juhtus kolmemastiline Rootsi barklaev Aurora Kolga Juminda küla rannale kinni, kus te täieste rikkunud sai. Laeval olivad said kõik eluga peastetud. Laeva kaptenil olnud proua kaasas, kellel väike laps olnud. Kui nad laevalt ärapeastetud, laotanud proua ühe tekki ranna liiva peale ja pannud lapse selle peale. Aga oli leidunud rannarahva seas niisugune südameata isik, kes lapse alt tekki ära kiskunud (varastanud) ja lapse paljalt külma ja märja liiva peale jätnud! Ka olla selles laevas üks elus siga olnud, kes raudvarrastest tehtud aias elutsenud; ka see toodud kaldale, aga varastatud pärast ära.

Need on ühest kohast ainult paar näitust röövimisest, aga kui palju võis sealgi veel röövimist ette tulla, mille kohta teated puuduvad!

Juminda rannal on sellest ajast peastepaadi kuur peastepaadiga olemas, mida Aurora kapteni proua surmast peastmise mälestuseks sinna on asutanud.

Umbes tosin aastaid tagasi sai üks Käsmu küla (Kaspervik – Viru rannal) laev kodurannas hukka. Selkorral kirjutas keegi sealne isik ühes Eesti ajalehes umbes järgmiselt: „Kohaline (Käsmu) rahvas kannavad laenetest kaldele uhitatud hukkaläinud laeva kraami vargsel viisil ära ja ometi peavad nad ended haridusliselt enam edenenuks kui teisi lähema ümbruskonna rahvast!” (Käsmus on juba peale 30 aasta meremeeste kool asunud.)

Vast 5 aasta eest juhtus Ekholmi saare juures ühele väiksele kodumaa laevale avarii. Teatud isikute poolt ei varastatud seal mitte üksi laeva purjed ja köied ära, vaid ka laevameeste riided. Jaa, niisugust mereröövlite tegu tuleb veel meie päivil ette, kus ühe käega merehädalisele abi pakkutakse, aga teine käsi kobab juba õnnetuma varanduse järele, et seda enesele röövida!

ERA II 222, 167/8 (19) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lõuka t. – Heino Kain < Johanna Kain, 40 a. (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002

Auroora õnnetu saatus

Umbes seitsekümmend aastat tagasi läks reisile seitsmeks aastaks suur purjek nimega Auroora. Temale olid lastitud palju toidumooni ja loomi, laev läks oma esimesele reisile. Paksu udu tõttu laev ei saanud edasi sõita, vaid pidid ankrust merre heitma. Nad tulid Pärispea juurde, kuid ankur ei jäänud põhja pidama ja laev jooksis kivile ning siis tõmmati üles lipud märgiks, et laev on hädas. Siis mindi Pärispealt laevale ja selle asemel, et mehi päästa, tapeti kõik peale kapteniproua ja väikese lapse, sest kapten oli palunud nende elu pärast. Kõik vara ja toidukraam rööviti ära ning viidi külasse, kus see ühetasa ära jagati, kapteniproua ühes lapsega toodi randa ja jäeti ta sinna. Naine mähkis lapse tekisse, mis oli siidist, ning pani ta rannaliivale magama, minnes ise külast toitu paluma, kuid enne kui ta minema sai hakata tulid Pärispea elanikud sinna ja võtsid lapse ümbert siidist teki. Siis tõutas kapteniproua nende tulevasele sugule häda ja viletsust, mis ka on täiesti täide läinud, sest praegusest nende inimeste järeltulevast suguseltsist on palju inimesi vigaseks jäänud.

Uduga ühes käiv torm lahutas laeva ja viis selle kajuti Hara randa, sealsed inimesed korjasid kajuti ära ning praegugi on Auroora kajut Haras sealaudaks.

E 52726/9 < Kuusalu khk., Kolga v., Viinistu k. – S. Lilhein (1916)

Katk

Siinsed vanaaja inimesed – ka praegused vanad juurde arvata – ei ole katku ega koolerat teisiti

enestele ette kujutanud, kui ikka inimeste näol. Neis kohtades, kus nimetatud taudid vallale peasenud, olla selle jaoks saadetud mehed mingisugust kihvtist tolmu laiale külvanud, kust ta siis kas tuule tõukel või muul moel inimeste külge sattunud ja neid surmanud.

Nii räägitud Pärисpea külas katku kohta (arvatavaste on siin selle katku asjaga tegemist, mis meile teise katku nime all teada on), et katk on kedagi Kuja Erikut, kellel sel ajal valge hobune olnud, käskinud katku läbi langenud surnuid maha matta ja lubanud Erikule selle töö eest tavalise tasu - teda ennast, s.o Erikut, elusse jätta. Teatavaste pidi Erik niisuguse kaubaga nõus olema.

Kui ma kord selle vanataadiga, kes mulle Pärисpeal tulnud rüüstajatest lähemaid teateid andis, katkust juttu tegin ja seda arvustasin, et kudas võis üks niisugune silmale nähtamatu olevus, nagu katk on, rääkida, seal vastas vanataat: „Kudas ta nägemata oli? Minu vanemad, kes sellest oma ajal eneste vanemate suust kuulsid, rääkisid mulle, et katk olnud mees, kellel valged riided seljas, valge kaabu peas ja kepp käes olnud. Kepp, mille sees vist kivht varjul oli, olnudki temal surmariistaks. Need, kelle külge katk oma kepiga pistnud, langenud kõik surmaohvriks, aga kellest puutumata mööda läinud, need jäänud elama!”

Et Pärисpeal kord inimesi hulgana ühekorraga on langenud, keda kas Kuja Erik või mõned teised on matnud, seda tunnistab veel praegu küla lähidal olev koht, mis Kalmu või Kalmude nime kannab ja kust tänapäevani surnuluid liiva seest välja tuleb.

Peale kalmude on veel Pärисpea küla ligidal üks park, mida Kabeli liivakuks kutsutaks. Kas seal kunagi kabel või mõni matusepaik on olnud, selle kohta puuduvad kahjuks igasugused teated.

Siis on veel Kõnnu valla Vihasoo küla juures Kadrina kihelkonna jaos Kalmunõmme-nimeline paik. Ka sinna olla katkuajal inimesi maetud.

RKM II 338, 235/8 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k. – Õilme Aasmaa < Bernhard Niiholm, s. 1902 (1972) Sisestas Melika Kindel, Helen Hanni 2009

Pärисpea kohanimed

Pärисpeal on algusest saati olnud moned nimed aeva igä paraaigugi seisunud. Jusgu Müttäpeld. Siel, neh, olnud pallju aeva, noh neid müdämulla hunnikusi aeva alade nähä. Müttäpelluks hüüedä maad Tervhauald Ojakaldani. Pähknepellid oli Järviealld Mähüotsani, neh, siel olnud enne pellduie servis oite pallju pähknepuid. Tervhauaks nimideda kohta, neh, jälle senndä, et siel hauudetud vanal ajal terva. Noh, eks sidä olnud paatie ja laevuie tervamiseks alade tarvis.

Saunalaht o lahesopp varjuline, vasta Suome lahte, Hobuluo ja Pähkneliiva vahel. Sest on sie Saunalahe nimi tulld, et vanal ajal olnud saun kohe just siel samas mere ääres. Ku merimihed mereld tuulepääl tulid jolkujega (väikesed laevad) siis oli saun soojaks, neh, küdetüd. Noh, oli muodis, et täüdüs pääle külmitämist kohe naha tuliseks vihtuda, et siis ei tule sie vaa juoksja kontie kallale. Kadajutku pere olnud neh siel alade saunaküttäjä. Paatie maaletulemise jauks on juomid olled siel kohas rannal, kus on paraaigune Alligu pere. Enne ku kuo menndi, käüdi kohe juo saunas vihtumas neh ärä.

Hargimääks hüüedä, neh, kova rohemaa mäge, et siel olnud vanast munkaeie kabel ja siel kadul olnud plekk, kus näd näüdid laevuelle oiget tulld. Neh, plegi pääl oli tuli ja sis hargid olid ümbär, kus pääl oli punane riie. Siis nägüs läbi punane. Mererüövlid olid Purekaris ja Mohnis valetulejega. Ordumankaie kabel oli see. Mererüövlid lohkusid kabeli ja ubudid mungad meresse, neh, sinne Hargimää kohta kohe. Muist saaned juoksu ja nie menned Tallinna, abi paluma. Tuldd sis siel ja tehtud mererüövlielle lopp pääle ka.

5–6 miest olled küla kaitseks igäl üösel väljäs, mungad ka abistanned. Hauaniemel olled valvurie maja, vaide postid, sarvikad ja kadus. Üks ruotslane, Eerik nimi, oli last tehä Mohni majakalle tuolvergi. Huoneteperi pere kerraga näüdeti Mohnis tulld laevuelle merele.

RKM II 338, 216/8 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k. – Õilme Aasmaa < Bernhard Niiholm, s. 1902 (1972) Sisestas Melika Kindel

Pärисpea ajalugu

Nüüd, 1979. aastal (?) on juo Pärисpea külä 1719 aastat vana.

Pärисpea külä nimi on neh sellest tulld, et sie nieme ots oli niisugune, neh, kohe pää muotine ja kasv

viel siel Purekkari ligidel, neh, pärnapuu tukk. Siis oli jusgu pärnaspää, vade pandud Pärисpea, neh, et vähä paremb on üellä.

Vade neh laevad jälle just Purekkarist laadined puid ja kivi lastiks, neh, neid vietud Suome, siis oli viimaks vietud nie pärnapuud ka kaik Suome.

No üks Mati-nimeline miis oli andand neu, et ueti sie tukk sield maha ka. Kui nüüd vanemad mihed sidä nähned, panned nie ninda pahaks, et noh, oli oite ilus tukk ja merele paistund viel igä ilusamb. Ja et inimised eläsid neh kaik viel Huoneteperil, siis ei ole sidä Matit enämb luatud siel olla ja täädüs tulla ärä ja sidä peret, kuhu tä siis elämä asut hendäs, aeva nimidedä Madijoostiks. Neh, et Mati sinne juoksis.

RKM II 338, 218 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k. – Ölme Aasmaa < Bernhard Niiholm, s. 1902 (1972) Sisestas Melika Kindel

Pärисpea küla esimesed asukad

Esimäseks hakkaned neh siin paraaigusel Pärисpeal elämä vaide moni perkond, soomlased ja rootslased. Linholm, Niiström, neh, Rankvist ka, toised tulled peräst puole.

Katku ajal, aestal 1600, oldd juba Pärисpea küla nimi. Hakkatud ehitämä, neh, puolsaare keskele seljändigule huonei, eks olid servämüöde pellud ja mes neil olid, heinämaad.

RKM II 338, 222/3 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k. – Ölme Aasmaa < Bernhard Niiholm, s. 1902 (1972) Sisestas Helen Hanni 2009

Paraaigusest Pärисpeald Viinistule mennes teist on monisada mietri iemäl, neh, siel louna puol metsäs ja kivikingul oli oldd esimane küla neupidamise saal, kus arudeti oma alguse aestu. Ses samas saalis pietud ka sis kuoli, neh, vaide kolm kerda nädäläs. Toistpäiväl obedetud kuolis ajalugu, neljapäiväl oldd rehknuridamine, laupäiväl oldd usuline obedus ja lauluje obetamine ka. 1874. aastal vast asudetud Pärисpea kuol. Obetajajeks olled viis vanemba miest. Igä obetaja huoleks oldd vähemälld viis last obetada, vade vahest oldd ka viistoist last mihe jauks. Kaik suured inimised voined kuuldamas ka käüä, kenn vade tahid.

EFA II 37, 107/10 (4) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Kristiina Rosen < Meeri-Johanna Rosen, 80 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Asustusajalugu

Pärисpea esimesed asukad olnud sõjapõgenikud, kes taganedes Mõõgavendade Ordu sissetungimise eest, osa ka Paala lahingust osavõtjad, tulnud 1217. a. sügisel mööda Valgejõe kallast Virumaalt, Porkuni juurest ja jõudnud Aasusse (Loksale), kuhu jäid peatuma. 1219. a. kevadel on suurem osa – 72 inimest, rändanud 10 km edasi põhja poole ja rajanud Pernispe küla (endine küla nimi). Oma eluasemed ehitasid nad keset põlismetsa – Hooneteperile, et olla varjul neid ründavast ohust. Seal asusid nad põletama alet ja harima põldu. Esimene viljaseeme toodud rahvapärимuse järgi kotiga seljas kaugemal asuvaist küladest, hiilides läbi metsade.

Üksinda põlismetsade taga – 25 km eemal teistest küladest, jäi ta Taani sõduritele ja preestritele kauaks leidmata. Rahvapärимuse järgi on küla asukohta avastanud Kuusalu kloostri mungad alles mõnikümmed aastat hiljem Kolgaküla mäele paistnud suitsu järgi, kui põletati alet. Kalapüügiga esimesed asukad ei tegelenud.

Pernispe küla on ajalooürikutes nimetatud alles 1259. a., kui Taani kuningas Erik V (Klipping) kinkis Guathallia tsisterslaste kloostri munkadele 9 küla Harju- ja Virumaal, nende hulgas siis ka Pärисpea. Võib-olla abi eest inimeste ristimisel. Hiljem on Pärисpead mitmel korral ajalooürikutes nimetatud – 1290 Perispe, 1588 Pergipee, 1630 Pernisphah, 1683 Pernisphal, 1690 Pernispeh, millest näha, et inimesed on siin elanud püsivalt.

16. saj. hakkas küla muutuma Hooneteperilt praegusesse küla asukohta, kuid on veel paar sajandit ainult Pealt- ja Altküla – ehk Oruküla. Aja jooksul küla kasvas ja muutus seitsmeks küla osaks: Odakivi küla, Piksi küla, Aleküla, Pealtküla, Alt- ehk Oruküla, Hauaneeme küla ja Mähuots. Mähuotsa majad on tänaseks kõik hävinud. Seal oli ka piirivalvekordon, tugev telliskivi-ehitus (ehitusaeg teadmata). Selle ja kõik majad lasksid sakslased 1944. a. taganedes õhku. Niisamuti on

hävunud Hauaneeme küla, kus elab alaliselt üks perekond. 3 maja kuulub suvitajatele. 4 maja on täiesti kadunud. Inimesed kas surnud või põgenenud üle mere.

Enne sõda oli Pärисpeal 105 elumaja üle 500 elanikuga, praegu on 48 maja, kus elavad inimesed alaliselt. Paljud vanad majad ja kohad on suvitajad ära ostnud ja uued majad peale ehitatud, osa seisab tühjana.

Vanasti käis tee läbi Palumetsa, seal oli üks koht, mida kutsuti – Palukatku, kus oli madal soine ala. Sealt oli sild üle ehitatud, öeldi Katkusillad. 10-15 a. tagasi oli endisi silla palgijuppe veel näha. 1720. a. paiku muutus küla nimi Pernispe – Pärисpeaks.

EFA II 37, 110/1 (5) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Kristiina Rosen < Meeri-Johanna Rosen, 80 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Ehitised

1260. a. tulid mungad siia alaliseks. Algul külainimestega koos Hooneteperil, hiljem ehtasid oma kasarmud – 3 tükki Pähkne männikusse, 1 Pähkneemele. Hargimäe kõrgele kaldale ehtasid kabeli, mis täitis ka tuletorni otstarvet. Üks koht Pähkneeme otsast Hargimäe poole oli tuntud veel 19. saj. Kabelialune rand. Kabeli lagunenu pärast munkade lahkumist – 16. sajandil osa munke jäänud siia eraisikutena, maaharijatena või mereröövlitena.

Rahvapärinus räägib, et Taani mereröövliid võtnud kunagi kabelist kõik mungad ja uputanud Pähkneeme ees merde. See koht meres Järvie kehveli taga, kandis hiljem kaua nimetust – Kabelihaud. Nüüd ununenud.

Vanasti olnud Pärисpeal kaks kõrtsi, üks Hinnu talus, teine keskkülas, praeguse Miku talu maa peal. On ju laulgi – topsi juurde, topsi juurde, tulge poisid ruttu. Noh viinatopsi tõstma. Lähemalt nendest kõrtsidest ei tea rääkida. Aga salakõrtsi oli 1930. aastate sees külas palju.

EFA II 37, 111/3 (6) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Kristiina Rosen < Meeri-Johanna Rosen, 80 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Isikud

Mereröövimine, mis alguse sai juba 15. saj. Läänemere piirkonnades, hakkab võtma hoogu ka siinsete elanike hulgas – ja kestab 18 saj. algupooleni, kus see asendub salakauba veoga (sool ja tuletikud Soomest). Kõige kardetumad mereröövliite asupaigad olnud Pärисpea ja Hiiumaa. Munkade kabeli valetuledega meelitati laevu Purekkari karidele, mis see aeg oli veel terves pikkuses – 2 km – veealune kari ja ööpimeduses laevasõidule eriti ohtlik. Mereröövi sallisid hästi ka Kolga mõisnikud, sest see tõi neile lisasissetulekuid.

1709-1710 oli külas pooleteise aasta jooksul kool Kulli talus. Koolmeistriks küla kõige aegade targem mees – noor Kulli Jüri – Rootsi päritolu Jürgen Nyman. Ta koostas eesti keeles küla käsikirjalise ajaloo, mis läks tulekahju ajal kaotsi. Kuid sellest käsikirjast olevat Kolga mõisnik Stenbock lasknud teha saksakeelse tõlke. Tõlke käsikiri võib veel juhuslikult olla Stenbocki järglaste käes.

1834. a. olla Pärисpea ja ümberkaudsete külade antud perekonnanimed. 41 nime küla kohta. Üks perekonnanimi seitsmele inimesele. Külas oli siis 125 meest ja 159 nime [naist – M. Kindel]. Tavaliselt hüüti peremehe nime järgi nii pereliikmeid kui ka talusid. Praegugi on siin talunimed – Mardiijaani, Mardiijaagu, Jaagupeetri, Peetrijaani. Esimene perenimi külas oli Pendla. Hiljem ka Pendla talu. Pojad ja pojapojad jne.

EFA II 37, 115/7 (1) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Kati Relvik < Helmut Relvik, 74 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Pärисpea küla algus

Pärисpea küla oli ja on üks suuremaid ja vanemaid Põhjarannikul. Esimesed asukad saabusid siia juba 13. sajandi algul. Arvatakse, et tegemist oli peale kaotatud Paala lahingut 1217 sealt põgenike ja nende perekondadega, kes otsisid ordurüütlike eest siit varju. Esimene kirjalik teade külast on aastast 1259, nii et tänavu (1999) oli küla ametlik 740. aastapäev, olgugi et küla oli juba ennem olemas. Küla asupaik ei olnud mitte praeguses kohas, vaid paar kilomeetrit eemal metsa sees. See

koht kannab veel praegugi nimetust Hooneteperi, küllap seal asunud majade järgi. Ka hiljem veel, suure katku ajal, olla seal elatud ja varjul oldud. See on kõrge kruusaseljandik metsa keskel ja sealt on viidud arvamatu hulk kruusa nüüd viimsel venelaste ajastul Suurpea sõjaväelinnaku ehitamiseks. Veel mõnikümne aastat tagasi oli seal nähtav kaevu asukoht, kivivooderdisega, kuid täisvajununa. Nüüdseks on see hävinenud. Hiljem muudeti merele lähemale ja moodustus Keskküla, kus olevat vanim talu olnud Matsu. Aja jooksul elanike arv kasvas ja muudeti keskusest kord korralt kaugemale, nii et ja ka praegu koosneb küla seitsmest osast. 1. Keskküla ja esimeste seal asuvate uute talude järgi. 2. Oruküla, 3. Aleküla, 4. Piksiküla, 5. Hauaneeme, 6. Odakivi ja 7. Mähuots. Viimane on nüüd küll täielikult hävitatud, kuna seal oli venelaste, sakslaste ja jälle venelaste tugipunkt.

Esimesed küla avastajad olid sakslastest mungad, kes nägid kerkivat nende arvates tühjast metsast suitsu taeva poole. Pärismeast 20 kilomeetri kaugusel on nüüd Kolgaküla küla ja sealt seljandikult paistab üle metsa praegugi meri ja Pärismea poolsaar. Sealt nägidki nad suitsu kerkivat. Mungad muutsid samuti Pärismeale ja ehtasid siin Hargimäele kabeli. Hiljem olla sealt valetuledega laevadele märku antud ja laevad karile meelitatud, kust siis koos kohalikelega saaki nõuti. Kaks korda on Pärismea poolsaar olnud üks suurimaid seadusega pahuksis olevaks kohaks. See oli tol eelpool mainitud mereröövliate ajastul ja teistkordselt esimese Eesti Vabariigi ajal salapiirituse veoga.

Pärismea küla tipp hetked olid 1930. aastate lõpu aastad enne sõda. Siis oli siin üle saja talu, nüüd on 73, ka neistki suvilatena ainult suvel kasutatavaid 29. Elanike arv oli tollal üle 500, nüüd umbes 150. Põhjaliku löögi küla arengule andis viimane sõda ja põgenemine Rootsi. Sellest ei ole toibunud praegugi.

EFA II 37, 123/6 (6) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärismea k. – Kati Relvik < Helmut Relvik, 74 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Minu mälestuste ajal hävinenud talud Pärismea külas:

Kõrve II – omaniku surma järgi ehtas pärija sellest materjalist sauna.

Karitaguse ja

Toarahva – asusid liig mere lähedal ja venelaste spiooni kartusel 1950. aastate alguses sunnitud sealt elanikud lahkuma ja majad hävinesid.

Kunnari II – omaniku surma tõttu hävines.

Pikapõllu II – perekonna Rootsi mineku tõttu Vene piirivalve omistas maja ja vedas kütteks.

Liivakivi – omaniku surma tõttu tühjaks jäädes hävines.

Miku – perekonna Rootsi mineku ja hilisema omistaja lahkumisel lagunes ja lammutati.

Lami-Jaani – omaniku Rootsi mineku tagajärjel hävines.

Oru-Anne – omaniku surma tõttu lammutati.

Lemeti – viimane korstnata suitsutalu Pärismeal veel Eesti ajal. Perekond muutis teise kohta ja hävines.

Peetri-Jaani II – perekonna Rootsi mineku tõttu hävines.

Liiva – lagunes ja lammutati.

Põllu – põles koos omistajaga.

Uie – perekonna muutumisega hävines.

Allika – põles maha.

Ale II – omanik süütas ise segaduse hetkel.

Poerneeme (lühidalt Poerne I) – perekonna teisale muutmise tõttu hävines.

Poerneeme (lühidalt Poerne II) – omaniku surma tõttu hävines.

Aiaotsa – perekonna muutmisel teisale hävines.

Mähu I,

Mähu II,

Lõuka ja

Kordon – sõja ajal inimesed evakueeritud ja hiljem põlema süüdatud.

Tünnerneeme – omanik muutis teise külla ja pärija viis maja minema.

Niidu – perekonna lahkumisega hävines.

Männikaia – omaniku Rootsi muutmisel hävines.

Soone ja

Küla palvela – sakslased asusid sees ja varjates ülesmuste eest enda varustuse müümist, süütasid põlema.

Kiigepõllu-Käspri – omaniku surma tõttu hävines.

Miko (Hauaneemel) – perekonna Rootsi muutmisel hävines.

Mihkli II – omaniku surma tõttu hävines.

Peebu II (Viktor) ja

Teedu II (Arno) – venelased vedasid kordonile juurdeehituseks.

Otsa II (saun) – omaniku teisale muutmisega hävines.

Helbri – hävis põlengus.

Päästekuur paadiga – see jäi venelaste kahuri patarei tulejoonele ja hävitati venelaste poolt.

EFA II 37, 128/30 (7) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Kati Relvik < Lehti Niiholm, 64 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Mulle räägitud lood minu kodukohast

Paljud muistendid on juba koos vanade inimestega rahva mälestustest kadunud. Mõned lood olen siiski oma vanaemalt kuulnud, kellele on neid tema ema ja vanaema rääkinud. [K. Relviku kommentaar – M. Kindel]

Pärисpea küla alguses Odakivi talu juures on Odakivi (Odakive – rannamurdes) karis Kalevipoja visatud Odakivi. Seal lähedal on ka koht, kuhu randusid väikesed laevad, mis vedasid kive, kartuleid Tallinna, Soome ja ka Riiga.

Edasi tulles jõuame Viinistule viiva tee harule. Siin lähedal, Pikapõllu talu kohal, on Kalmuaugud, kuhu katku ajal maeti surnuid. Surnuid oli vedanud Kuja Eerik valge hobusega. Sinna on ka teise sõja ajal maetud mõned merest randa tulnud uppunud. Kui 1955. aastal hakati Suurpea-Pärисpea vahele sõjaväeosa ehitama, oli sealt palju liiva tee ehitamiseks veetud ja surnute kondid vedelesid maa peal.

Viinistu teeristilt keerab tee metsa, seda kutsutakse Paluteeks. Seal tee ääres on suured kivid Kirjuhärg ja Lõhkine kivi (Lõhkine kivi murdus), mille olevat äike pooleks lõõnud. Seal keerab tee Hooneteperile. Seal olid esimesed Pärисpe küla elanikud asunud.

Paluteed mööda edasi minnes jõuame Palu allikateni, mis kuiva ajaga on küll päris kuivad. Veel edasi minnes jõuame sookohtadele, kuhu on ehitatud ümmargutest puudest tee. Neid nimetatakse Katku parteks. Katku parred olid säilinud kuni selle suveni, kui suured metsaveomasinad need puruks sõitsid. Need olid ehitatud mitusada aastat tagasi, kui sealt salaja soola veeti. Seda kohta kutsuti Palukatkuks. Sealts vähe kõrval on koht Hundipalu. Sinna oli sõja ajal Tallinna pommitamise ööl visatud kaks pommi, need augud on praegugi veel alles.

Eesti kõige põhjapoolsema tipu Purekari neemele viiva tee äärde jääb koht, mida kutsutakse Riiupõlluks. Seal olla riieldud, aga teadmata on jäänud kes ja miks. Seal ligidal on ka kivi, kus olid olnud röövliid kunagi laagris ja sellest ka nimi, mis on säilinud tänaseni – Röövlikivi.

EFA II 37, 133/6 (9) < Kanada, Toronto < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Kati Relvik < Agnes Niiström, 76 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Jutustus Pärисpeast

1219. aasta kevadel asusid esimesed elanikud Hooneteperile – sõjapõgenikud Virumaalt. Siis oli Pärисpea üksik küla põlismetsade taga ja metsa sees. Saunalahe kaldal kasvanud männidki ulatunud vanasti okstega vette. Saunalaht asub Hobuloo ja Kuissaare vahel – Poerne talu juures – Purekkarist lääne pool.

1260-dast aastast alates, kui Pärисpea anti Ojamaa (Gotlandi) kloostri munkadele – ehtasid mungad kabeli Hargimäele. See koht on umbes Soone talu kohal, veidi lääne poole, mere ääres – kõrgema liivakünka peal. Mungad lahkusid Pärисpealt 1519. aastal. Pärast seda lagunes kabel.

Külanimi oli algselt Pärnispea. See on tulnud merele paistnud suure pärna metsatuka järgi, mis hävines hiljem aegade jooksul. Eesti iseseisvuse ajal – 1918-1940 oli pärnapuid alles veel Pärispeal – ainult Kuja talu õues ja Pentla heinamaal.

Pärast munkade aega tuli mereröövlike aeg. See kestis 18. sajandi algupooleni, mil see asendus salakaubaveoga. Peamiselt soola veoga Soomest. Neli kardetavamad mereröövlike asupaika Soome lahe rannikul olidki eestipoolisel rannikul Hiiumaa ja Pärnispea. Soomepoolisel rannikul Pellinke ja Porkkala. Pärnispea Purekkari poolsaare ümbruse merepõhi on praegugi uppunud laevavrakke täis.

16. sajandil küla asustus hakkab kalduma Hooneteperilt, et rohkem praegusesse küla keskpaika, kuid piirdub siin veel paari sajandi jooksul üksnes praeguses Päältkülas ja Altkülas. Altküla kutsuti ka Orukülaks. Seal asus kaks Oru talu.

16. sajandi alguses tehtud külakaardil oli Hobulood (asub lääne pool Purekkari poolsaart) veel saar. Purekkari on lugematu hulk kivisid meres, ainult selle põhja osas oli üsna väike – Hobuloost poole väiksem saareke. Aga sajandi lõpul tehtud kaardil on mõlemad saarekesed juba mandrimaaga ühenduses. See tähendab, et vesi oli varem kõrgem.

20. sajandi keskpaigani oli Pärnispea suurim küla Kuusalu kihelkonnas elanike arvu poolest, kuid jäi väheseks maapinna suuruselt. Haritava maa suurus oli umbes 300 hektarit. Külas oli umbes 250 elanikku.

1784. aastal rajati hilisemas Hauaneeme külas esimene talu Hauaneeme. Hiljem oli seal kuus talu.

1817. aastal tekkis Alekülas esimene pere Ale. 20 aastat hiljem oli seal kaheksa peret.

1849. aastal hakkab tekkima Mähuotsa küla. Esimene pere Mähu.

1876. aastal tekkis Odakivi küla.

Õuemaade arvu järgi oli kohti: Päältkülas – 20, Altkülas (Orukülas) – 8, Hauaneeme külas – 6, Mähuotsa külas – 5, Aleküla – 19, Piksikülas – 7, Odakivi külas – 12. Noorte kooskäimisepaigaks ehk külavainuks oli Sobemägi (Sobe talu juures).

1837. aastal suurim tulekahi külas – küla keskel põles maha seitse elumaja. Tuli sai alguse Pentlalt.

1874. aastal 15. oktoobril alustab tegevust Pärnispea algkool. 1922. aastani maini käisid siin ka Viinistu küla lapsed. Kool oli ainult 9 ja [?] klassini.

1880. aastal hakkab soolavedu asenduma salapiirituse veoga. Piiritust veeti purjekatega peamiselt Saksamaalt. Teine salakauba artikkel olid tuletikud, mida toodi Soomest, samuti ka riidekaupa ja kohvi. Purjekate arv külas ulatus umbes 20-ni. See periood oli küla kõrgaeg. Sellel ajal tekkisid mitmesugused seltsid ja ringid. See aeg kestis kuni II Maailmasõjani. 1940. aastal tulid ka Pärispeale venelased ja elu muutus hoopis teistsuguseks.

Selline oli elu Pärnispea külas mitusada aastat tagasi. Sellel aastal tähistasime Pärnispea küla 740. ja Pärnispea kooli 125. aastapäeva.

EFA II 37, 139/46 < Kuusalu khk., Loksa v., Pärnispea k. – Marika Relvik < Helmut Relvik, 74 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Pärnispea

Pärnispead on nim. juba 1259. a. Siis ei olnud küla nimi Pärnispea vaid Pernispe 1290. See nimi on tulnud kõrgendikul kasvanud ja merele paistnud pärnametsa tuka järgi, mis hävines aegade jooksul. Veel on nimetatud Pernispa 1687, Pernispeh 1890 ja Pernispah 1716. Sellest on näha, et inimesed on elanud siin püsivalt. Küla rajajateks olid kaugemalt Eesti sisemaalt tulnud inimesed, kuid praeguse elanike põhiosa moodustavad rannakeelt kõnelevad eestlased. See murre on välja kujunenud hilisematel segunemist Soomest tulnud uute asunikega. Hilisematel ajajärkudel võis külas kohata üsnagi kirjut seltskonda – teadaolevatel andmetel rootslasi, taanlasi, sakslasi, lätlasi, venelasi, ukrainlasi, poolakaid – sõjaväelastena, munkadena, merehädalistena või mõnel muul põhjusel siia jäänud inimesi. Rahvas teab veel ka nimetada norralasi, hollandlasi, prantslasi, hispaanlasi ja itaallasi Tänapäevalgi võib Pärnispea külas kuulda kuidas vanemad inimesed räägivad murrakus. Näiteks üks lause: “Harvast kehvä löhvästáb, aga sidägi panna hajuks” (Harva vaene lõbutseb, aga sedagi pannakse pahaks).

Pärnispea küla asub ranna ääres ja seal oli hea kala püüda ning Pärnispea kasvas kiiresti. Juba 19. sajandi lõpul oli 100 kodu. Pärnispea poolsaar on väga kivine. Seal asub ka Purekkari neem. Sel

neemel asub Purekkari rändrahn, mis on 4,4 m kõrge ning 22,1 m on übermõõt. Pärисpea poolsaare pikkus on 12,3 km, suurim laius on 5,7 km, suurim kõrgus 19,4 m. Pärисpea asub Eru ja Hara lahe vahel

1920. aastal toodi Pärисpeale esimene mootorpaat "Vellamo". Järgnevatel aastatel lisandusid sellele veel mõned samalaadsed paadid, mida polnud üle viie ja mis likvideeriti 1930. aastate jooksul.

Põhjasõja ajal 1710. a. laastas katk jälle Pärисpead. Endise 200 inimese asemel oli nüüd külas ainult 62. Legend räägib: must mees (katk) tulnud ratsahobuse seljas külasse ja teinud Kuja Eerikuga lepingu, kes siis oma valge härjaga vedas katku surnuid ja mattis neid. See koht küla serval kannab praegugi nime Kalmuaugud. Ei ole teada, kuhu maeti Pärисpea küla surnud enne Loksale matmist 16. sajandist. Võib-olla oli seal ligidal matmispaik, sest Kalmuaukudest üle Viinistu tee metsa poole, kus kunagi oli küla kiik, tuli auke kaevates hulk inimluid välja.

Aastate möödudes küla kasvas ja jagunes mitmeks osaks: Odakive küla, Piksi küla, Ale küla, Pealtküla, Alt- ehk Oruküla, Mähuots ja Hauaneeme küla.

1928. aasta jaanuaris alustati Pärисpeal talvise noodapüügiiga. Võrreldes Viinistuga oli see tegevus sel alal küllaltki vähene ning lõppes peagi sootuks.

08.03.1931 toodi külla esimene tuletõrje käsiprits. Alates 1944. aastast anti prits hooldajate kätte ning see jäi roostetama Kiigapõllu aida seina äärde.

16.10.1931 Toimus Sobemäel esimene, hiljem iga-aastaseks saanud, vilja ühismasindamine. Seni peksis iga talu oma reht käsitsi. Masina olemasolu tingis nisukasvatuse tõus. Viimane vilja ühismasindamine toimus 1948. aasta sügisel.

1934-1935 oli Pärисpea küla oma arengu suuruse ja rahvastiku taseme kõrgpunktis.

02.06.1935 oli hilisem teadaolev lumesadu Pärисpeal. Varahommikul langes maha mitme sentimeetri paksune lumekord, mis lõunaks ära sulas. Enne seda olid hilisemad nõrgad lumesajud esinenud mitmel aastal 10. mai paiku.

29.12.1940 uppus kaks Pärисpea küla elanikku. See õnnetu juhtum jäigi külas tükiks ajaks viimaseks omataoliste seas. Siiamaani nõudis meri keskmiselt ühe ohvri aastas. Õnnetused juhtusid peamiselt kalapüügil, harvemini laevasõidul. Muid uppumisjuhtumeid oli harva.

12.10.1941 toimus varaseim teadaolev sügisene lumesadu, mis 27. kuupäevast jäi maha püsiva lumekattena.

03.11.1943 põletasid sakslased maha baptistide palvemaja, mida nad olid kasarmuna kasutanud.

31.12.1955 sai küla endale elektrivalgustuse.

16.08.1959 toimusid küla 700 aasta juubelipidustused, mis viidi läbi Kõrveniidas. Tegelikult oli küla vanus siis juba 740.

01.04 algas Pärисpeal bussiliiklus.

1971. aastal juunis kaotati õpilaste vähesuse tõttu Pärисpea algkool (alla 6 õpilase). Vähesed lapsed hakkasid käima Loksa koolis, kus vanemad õpilased olid Pärисpealt käinud juba üle 25 aasta.

30.11.1971 lõpetati kala töötlemine Järvi all seoses Viinistu kalatööstuse avamisega järgmisel päeval.

27.06.1975 lõppes külas kutseline kalapüük. Paadid viidi Turbuneeme.

23.07.1995 leidis koolimajas aset jumalateenistus ning armulaud, kus teenis EELK Loksa-Maarja koguduse õpetaja Edgar Valkmäe.

14-16.06.1996 toimusid Pärисpea külapäevad.

Juuni 1996 peeti Pärисpea rannas jaanipidu.

17.08.1996 külastas Pärисpea küla Erich Tonne Kanadast.

11.12.1996. külastas Pärисpead Soome naisteklubi "Martad", kes jagasid kohalikele kasulikke õpetusi nii kudumises, lauakaunistamises kui ka toiduvalmistamises.

16.10.2126 kella 10 paiku võib Pärисpeal näha küla ajaloo esimest täielikku päikesearjutust (1914. aastal oli kaetud maksimaalselt 99% päikesekettast).

**EFA II 37, 146/8 < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Marika Relvik < Helmut Relvik, 74 a. (1999) Sisestas Melika Kindel
Pärисpea kooli ajalugu**

Pärispea algkooli ehitamist alustati 1874. a. kevadel ja lõpetati sama aasta hilissügisel. Koolimajas oli suur klass, vahekoda, kaks õpetaja tuba ja köök, kus elas kooliteenija. Kaks eeskoda – üks õpetajatele, teine õpilastele. Esimesel aastal, kui kool avati, oli 50 õpilast. Pärispealt ja Viinistult kokku. Hiljem käis Pärispea koolis ka osa Suurpea lapsi. Koolitunnid algasid kell üheksa ja lõppesid kell kuus õhtul. Lõuna oli 1-2 tundi. Pärispea koolimaja õnnistati 1875. a. jaanuaris. Algul oli kool kolmeklassiline, hiljem muutus neljaklassiliseks. 1926. aastast muudeti kuueklassiliseks.

Algaastail ainult loeti tunnis raamatust, pähe ega jutustada ei antud. Rehkenduse kirjutas õpetaja tahvlile ja õpilased käisid seal lahendamas. Esimene laul, mis koolis õpetati, oli “Mu jõud sind tahan armastada”.

1890. aastal võeti maakoolides õppekeeleks vene keel. Ainult usuõpetus oli eesti keeles.

Esimene jõuluvana tuli Pärispea kooli 1927. a., ka emadepäeva hakati pühitsema.

Esimesed VI klassi lõpetajad olid 1928. aasta kevadel.

Kool suleti 1971. aastal, mil kolm aastat jäi puudu sajast.

14.04.1996 tehti koolimajas remonttöid ning valiti seltsimaja juhatus.

EFA II 37, 148/9 < Kuusalu khk., Loksa v., Pärispea k. – Marika Relvik < Helmut Relvik, 74 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Ehitised

1921. aastal asutati Pärispeale raamatukogu.

1921.-1922. aastal ehitati Pärispeale baptistide palvemaja, mis õnnistati sisse 1922. aasta juulis.

Mõne aastaga tõusid baptistide arv 40-ni, kellest umbes 80% olid naised.

1922. a. ehitati Pärispea Kaubatarvitajate Ühistu poolt kauplusehoone. Kaurse Jaani ettepanekul oleks maja tulnud ehitada kahekorruseline, millest alumisel korrusel oleks saanud kauplus ning ülemisest rahvamaja, kuid teised liikmed hääletasid selle ettepaneku vastu ning küla jäi rahvamajata, kauplus avati samal aastal jõulude paiku.

EFA II 37, 153/4 (5) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärispea k. – Argo Aug < Ida Aug, 93 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Esimesed elanikud olevat tulnud sisemaalt sakslaste pealetungi eest muinasajal. Küla nimi oli tekkinud merele paistva pärna metsatuka järgi. Siis vist nimetati seda Pernispeaks. Esimesi külaelanikke võib siis nimetada ka sõjavõgenikeks.

EFA II 37, 103/4 (1) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärispea k. – Kristiina Rosen < Meeri-Johanna Rosen, 80 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kivid

Keset Palumetsa (siinse metsa üldine nimetus) on suur lõhkine kivi. Muistend jutustab: Hunt viis Kunnari perest põrsa. Vana emis jooksis hundile järele ja nõudis põrsast tagasi. Hunt ei anna. Emis nõudis uuesti. Hunt aga pugus põrsaga selle lõhkise kivi vahele peitu ega annud põrsast ära. Siis vana emis vihastas ja käratas hundile peale: “Davai tengi – või kolova prots!” Selle ütlemise peale ehmatanud hunt nii ära, et andiski suure ähmiga põrsa emisele tagasi. Aga seda kivi kutsutakse sellest ajast **Hundikivi**. Selle suure lõhkise kivi lähedal on teine suur rändrahn. Eks selle kivi ääres oli hunt ammusel ajal kirju härja maha murdnud. Sellest ajast on kivi nimi – **Kirjuhärg**.

Kui minna Purekkari neeme poole, jääb tee äärde suur kivimürakas. Põhjasõja ajal olla Karl XII sõjavägi seal laagris olnud ja kivi nimi on **Laagrikivi**.

Purekkari neemes on jällegi suur kivi, nn **Titekivi**. Selle kivi alt olla ennem kõik külanaiste tited toodud.

Kesk Pärispead tee servas oli ennem suur lame kivi. Selle kivi peale olid jõukamad pered külavaestele andeid toonud – ja seda kivi kutsuti **Vaestekivi**. Üks küla peremees lõhkus selle kivi ära ja vedas oma lauda vundamendiks.

EFA II 37, 152 (2) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärispea k. – Argo Aug < Helju Murd, 70 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Muude kivide seas on veel **Plangukivi, Kirjukivi ja Näkakivi**. Viimast tuntakse küll rohkem nüüd Titekivi nime all.

EFA II 37, 152/3 (3) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Argo Aug < Meeri Rosen, 80 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Tittesid olevat toodud ka Purekkari neemel oleva Titekivi alt. Selle neeme nimi võis olla tulnud sellest, et sinna on palju purjelaevu karile jooksnud, või sellest, et see neem on kui üksik kihv, mis pureb merelaevade põhjasid.

EFA II 37, 104/6 (2) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Kristiina Rosen < Meeri-Johanna Rosen, 80 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Veekogud

Hauaneeme laht – looduslik sadamakoht, maanukkide varjus. Seal olid väikesed purjekad tuulevarjus ja ka ka talve ajal, kui enam merd ei seilatud. Aga juhtus ka nii, et torm tõi laeva randa ja peksis puruks, kui ankrud ei pidanud.

Aga siin on palju madalaid meres, aga ei tea kõike, millest nimed tekkinud. Maanu madal – sealt olla Maanu-nimeline kalur esimeseks kalakasti toonud. Soola madal – seal olla ammustel aegadel soolalaev hukkunud. Lahesuu madal – see nimi on arvatavasti sellest, et ta jääb lahe suule, kus algab juba suur meri. Migu madal. Aksli madal. Vahe madal. Madi huarööbas – hästi sügav koht meres.

Palumetsas Hundikivi lähedal on 2 Paluallikat, ennem olid ilusad suured, aasta läbi veerohked, kuid nüüd on hein peale kasvanud ja suvel ei olnud enam vett. On veel Hiireallik, aga millest nimi, ei tea.

EFA II 37, 106/7 (3) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Kristiina Rosen < Meeri-Johanna Rosen, 80 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Puud ja metsad

Ennemuiste põgenes kusagilt mõisast Kai-nimeline orjatüdruk mõisniku esimese öö õiguse eest siia metsa varjule ja peitis ennast puu otsa. Mõisasulased tulid koertega järele ja käsutasid tüdruku puu otsast alla. Tüdruk ei tule. Siis hakati kividega loopima ja loobitigi tüdruk surnuks. See metsa osa kannab siiaaani nime – Kainumme.

Ühe metsa osa nimi on Hundipalu. Vanasti olnud siin väga palju hunte ja seal olnud huntide pesapaigad.

Põhjasõja ajal olnud 1710.–1711. a. külas suur katkulaine. 200 inimesest jäi 62 inimest järele. Legend räägib: Must mees (katk) tulnud ratsahobuse seljas külasse ja teinud Kuja Eerikuga lepingu, kes siis oma valge härjaga vedas katku surnuid ja mattis neid. Seda kohta tee ääres metsa all kutsutakse Kalmuaugud. Ennem katk külas 1603. ja 1657. a. Seeaegset ohvrite arvu ei ole teada.

E 50266/7 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1917)

Jälle haldjas laevas

Kord tulid kalapüügi paadid Pärисpa küla all ankrus olevatest rannasõidu laevadest mööda kaldale. Seal nägid kalapüüdjad, et ühe laeva kajutist mees välja tuli, laeva ninasse läks ja jälle tagasi kajutisse pööras. Viimaks selgus, et laevades sel korral ainustki meest ei ole olnud, vaid seal nähtud mees olnud haldjas.

Pea selle järele alanud suur põhja-ida torm, mis laevad ankrud pealt lahti kiskus ja neid randa ajas, kus nad rikkunud said. Haldja nägemine laeval tähendas siis selkorral laevadele tulevat õnnetust ette.

ERA II 165, 61/6 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k., Peebu t. – Eliise Kalholm < Johannes Ruukholm, 61 a. (1937) Sisestas Helen Hanni 2009

Mälestusi oma vanematelt enneaigadelt, kui oli tuletornie näütamine ja mereteadus palju nõrgemb. Pärисpää kui kaige pikema neeme otsas Eesti rannas juhtus siis averiisi laevuega, palju õnnetusi.

Minu emaema old ühüksa-aastane, kui old jälle suuremb onnetus laevuega. Laev tuld Saksamaalt soola ja potasega Purekkari randa. Laev kogu laadinguga sai toleaegele Kolga krahvile, kes teedä saadel seie sõitand onne vasta ottama.

Ööbimä läks ta Perispää Lami tallu. Ehtul andand krahviproua perenaisele kohvioad, et see hoomigul tämale kohvi tegis. Perenaisel tundemata kogu kohvi asi. Hoomigul pand varakult kohvipaa keemä. Oad ei saa ega saa pehmeks. Krahviproua tüdünd ärä ootamast ja mend valatama, miks kohvi ei tuua. Plahvatand proua naurama ja öeld, et ega samate keidedä kohvi. Perenaine suure hädägä vabandand, et kohv pole veel valmis. Krahv ja proua mendki söömätä ärä.

Krahv mend randa ja ragendand käik hobused ja paadid soola väljä lossama. Selle mihed vedänd Hobuloomäele ühte hunniku. Kui moisa meestest mahti, siis toodi ka kohalikkudele elanikkudele soola. Emaema mend rannale vaatama, kas ka tämä isa oli seel. Viimane otand tämält kuue seljäst ja pand soola täüs, kuna laps pidi väikäse särgiga tagasi koo tulema.

Potasega oli aga pahem lugu. Inimised asja ei tundend. Lõid lahti tündrid, sel ajal pold jo kotte. Võeti kuued seljäst ja pandi täüs potast. Peräst aga tuli väljä, et senga pole midagi tehä ja kuued olid otsas.

Toisest laevast olid nämäd saand suhkuri, see oli old märg ega seisund kussagi. Siis oli sidä Peebu talus väljä jagatud. Et suhkur silmänähtävält kadus, pandud sidä kaevuisse, et saaks vesi magusaks. Vesi aga mend ühes suhkruga maa sisse.

Sen aigane karduni ülemb arvand ka, et potasest on kasu, otand sineli seljäst ja pand sinne sisse, millest veel palju aiga tagasi lauldud laulu:

Undrikelt sõi uue kuue

Tüürü Toomalt toise poole

Kugu pojalt koived katki.

Senn laeva mihed päästeti küll ära ühes kapteni ja senn prouaga. Enne päästeti ainult inimhinged, öösel mend aga kangemad mihed ja toond ärä ka kapteni varanduse. See palund küll, et tämä asjad tagasi tuuaks, ei ole röövliid seda mitte teinud. Kapten teht tõutuseks, et see peab nende lastele ja lastelastele käde tasutama, mes on ka sündinud Peetrijaani ja Allika perekondades.

Soola väljä lossamas oli ka toiste hülgas Hauaneeme Jürg oma väümihe ja pojaga, kes olid löödänd ankuri viinaga. Pohi löödud kohe sisse ja hakatud viina lorpsima. Lorpsitud nii, et vana Jürg jäänd maulla maha. Kui väümees mend pojaga lasti tooma, hüüdänd vana Jürg: „Ooga siis urje öüsi, ooga iinaaa!“ Tämä ei öeld ühelegi sanale esimast tähte.

Samal ajal, kui Hobuloos soola tühjendeti joba kolmat päiva, oli keski tähele pand toist laeva müräkä Kuissaare kari kõrvalt kummula. Kohe anneti see teedä paadimeestele, kes kohe ka kohale läksid. Teedä veedi ka moisa kupjale, kes elas Suurpää külas Häme [?] talus ja küla nimega oli tämä nimi Läbisöäme.

Toisel hoomigul tuli ka kohale Kolga krahv. Hobused pand ta Tabanile, ise mend aga talitajaga randa. Rannale menses juhtund tee pääl krahvile silma midagi hullu. Üks hoone oli ärä lohutud ja palgid teele loobitud, krahviherrä kohe küsümä tallitajalt, et miks see kaik samate on. Tallitaja rääkind, et siie tahtund kolm vanatüdriku sauna ehitädä, aga külämihed lahutaned senn ärä. Krahv andand siis käsu, et keski ei tohi enämb näie sauna ärä lahutada, kui see on üles tehtud.

Kuissaare jooksnud laev oli tubakalastiga, see oli andand palju laerikku külärahvale. Ka oli kogu meeskond uppunud. Mihed mend riidu seili ja vandi jagamisel ja seel löödud üks surreks. Millest veelgi lauleti laulu, laulusanad käüvad nii:

Körtsitaadil oli püha

istus kortsi laua taha

ütles: siin on valmis kohv

tulge jooma Jakolohv (see oli talija nimi).

Mihed körtsi kokku käüvad

ühe hulgast ärä sõiväd.

Tõstsid riidu, tõstsid kära

tapsid Nelli Jüri ära.

Siis nad olid häda ohtus
kävid tihti linna kohtus.
Viimaks üteli Vana Heit
küll askurand see maksab koik.

See oli Tallinnast Siiraki kuntuuri laev ja tuli Peterburist. Nüüdki kannab see koht, kust laev löüeti Siirakikehli nime.

202. Ristiga kivi

ERA II 222, 120/1 (24) < Kuusalu khk., Kõnnu v. – Ulrich Heinakroon (1939) Sisestas Melika Kindel

Merehaldjas

Pärispääl Muhukari juures, kui karjane oma karjaga mööda läks, tulnud merest välja haldjas. Inimesed hakkasid lehma kinni püüdma, kuid siis läks haldjas merre tagasi. Vastu Kõrve talu aeda on praegugi näha rist kivil.

203. Loomajälgedega kivid

RKM II 233, 203/6 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k. < Viinistu k. – Õilme Aasmaa < Madleena Sandström, s. 1879 a. (1967) Sisestas Melika Kindel

Loomajälgedega kivid

Ku olid olled vanal ajal kived pehmed. Ega sidä saaki valeks kennegi ajada, kenn ei tiie perisesti. Pärисpea inimised on nähned oma silmägä ja voivat igäüks valatama tulla, kenn tahtub. Neh Piksi tanuvas on kive pääl mulligu jälg. Vähä maad saab mere äärest tulless tanuva mööda mennä ja kohe se kivi on just tie kaldal. Sidä nägeb kohe sield igäüks suvel, ku maa paljas on. Neh, sie on madal kivi ja lume ald ei näü väljä.

See on harilik hall kivi, muidu sile pääl, vade (vade) nuore looma jälg on selgesti kive pääl nähä. Jäle kohd on kohe madalamb, kuhu luom on tallanud.

Ja Kalevipoja hobuse jälg on jälle Kesatanuvas kive pääl. Küla puold tulles kieräb üks tänuv Pärисpäste heinämaisse, pahemba kätt. Tuhli maa tügüd jääväd neh paremalle puole. Molemal puol tanuva olid ennemb puust püst aiad tehtud, vade eks nüüd on aeva aiad kaik traadist. Igäl tuhlimaa tügül oli vade pellu pienar vaheks, ega siel oidu oldigi. Ega siel pellul mahtuksis hobusega ümbär kierdäda, ku aiad vahel olisid. Ald puold tuhlimaie hakkasivad heinämaad, siel kasvavad igä enämiste lehtpuud. Siel, kus tuhlimaa tügüd lopuvad, lähteb tanuv kaviguks. Kohe tanuva alguses, kus tuhlimaa tügüd lopuvad, on hall kivi ja kivi pääl on oite suur hobuse jala jälg. Sell hobusel ei ole raudu kaa all old, sendä et jälg on rauata. Rahvas rääkibigi, et sie pidi olema Kalevipoja hobuse jälg.

Sie jälegäa kivi on siel old kogu muistamise aja ja ega sie kau sield enne, ku lohuda ärä. Vade ega sidä ole kellägi tarvis lohkuda, kenes tülüks se on. Las sie olla siel toistelegi inimistele valatada, kenn tahtub. Sie on küll Kalevipoja hobuse jälg. Ega siis hobusi raudetud ja mene tiie, kas eläsigi kedägi.

204. Laagrikivi

EFA II 37, 18 < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Kaisa Kaisel < Klarissa Vaas [?] (1999) Sisestas Melika Kindel

Pärисpeal asub Laagrikivi endise sõjaväe ja endise Tünnerneeme maadel mere ääres. Vanasti tulid sinna mereröövliid. Pärисpea küla elanikud ajasid nad sealt väljä. Sellest tekkis nimi Laagrikivi, kuna

mereröövlid olid seal juures laagris.

ERA II 165, 68 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k., Peebu t. – Eliise Kalholm < Johannes Ruukholm, 61 a. (1937) Sisestas Helen Hanni 2008

Laagrikivi

Pärисpea neemel, minu kodukohas, Mähu otsas on üks suur kivi, mida kutsuda Laagrikiveks. Ennemalt, kui Vene rüütliid siin, olid nad seal kive juures laagris. Sealt on leitud ka pool mõõka ja mõni rubla Vene raha. Kivi on minu vanaisa krundil. Et venelased seal laagris olid, on ka kivi saanud nimeks Laagrikivi.

205. Pärисpea Liukkivi

ERA I 6, 786 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpää k. – Paul Ariste (1940) Sisestas Melika Kindel

Liukkivi

Pärисpää küläss on liukkivi, kust naiset laskivat alle, kui ei saanet mehele. Kivi ühelt puolt lähtep pikkämüöte matalammaks, laukune kivi. Nüüt poissit ülevält laskevat istuvalla liuku püksütakumiku pääl. Kaunis suur kivi. Üks tie on sise kulunut. Monet lassa kivel ka liuku.

EFA II 37, 130/1 (8) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Kati Relvik < Lehti Niiholm, 64 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Legend

See olla juhtunud minu vana-vana-vana-vanaisaga, kui ta oli karjapoiss.

Nad olid koos sõbraga näinud lõkketuld, mille juures istunud kaks suurt koera. See oli nende arvates rahatuli. Kui nendel oleks olnud hõberaha sinna tulle visata, oleksid nad saanud seal leiduva varanduse endale. Kuna nendel raha ei olnud, ei julgenud nad ka tule äärde minna. Nii ei saanudki neist rikkaid mehi.

See sündmus oli aset leidnud Liukivi nimelise kivi juures. Seal kivil on paljude põlvkondade lapsed käinud liugu laskmas ja kivisse teed sisse kulutama. Seal olen ka mina käinud liugu laskmas.

206. Kirjuhärg ja Lauklehm

ERA II 110, 584 (23) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Arvi Kalholm < H. V. (1935) Sisestas Melika Kindel

Jutt Kirjust härjast

Kord käinud vanal ajal Tabani Jaan nõmmes karjas. Ta oli näinud, kui hunt murdnud kirju härja ja lauklehma maha kahe suure kivi vahel. Sellest ajast saadik hüütakse neid kaht kivi Kirjuhärg ja Lauklehm. Kirjuhärja all oli olnud hundipesa ja see hunt oli surnud sinna ära.

ERA II 222, 279 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k., Tabani t. – Arvid Sandstöm < Jakob Sandstöm, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kivi Kirjuhärg

Pärисpea külast umbes 1 km lõunapoole Palunõmme-nimelises männimetsas vähekäidava tee ääres on suur, maapinnast umbes 2 m kõrge kivi, mida Kirjuhärjaks nimetatakse. Oma nime on ta sellest saanud, et vanasti hunt ühe kirju härja olevat selle kivi juures ära murdnud. Selle hundi pesa olevat olnud selle kivi serva all. Hunt olla sinna surnud.

ERA II 222, 279 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k., Tabani t. – Arvid Sandstöm < Jakob Sandstöm, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kivi Lauklehm

Kord vanal ajal käinud Tabani Jaan karjas ja näinud, kuidas hunt ühe suure kivi juures lauklehma

ära murdnud. Kivi ongi nimetuse saanud Lauklehm. Kivi asub umbes kolmveerand km külast lõunapool männimetsas.

208. Odakivi

ERA I 5, 25 (33) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Felix Varma < Jakob Varma, 73 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Kalevipoja Odakivi

Kord tulnud vaenlased tülitama kanget Kalevipoega. Siis võttis Kalevipoeg oma oda ja tahtis vaenlasi visata, kuid oda jooksis ühe kivi külge. Selle kivilt tuli tükk küljest ära ja jäi nagu oda. Sest ajast pääle hakkas rahvas seda Odakiviks hüüdma.

ERA II 110, 35 (70) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Viinistu algkooli õpilased (1935) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Lastemuinasjutt

Korra istunud Vanapagan Pärisea liivarannal. Kalevipoeg näinud seda Soomest: võtnud kivi ja visanud Vanapaganat määratu suure kiviga. Kivi pole käinud Vanapaganale külge, langenud ranna ette merde, säääl läinud pooleks. Üks pool kukkunud sinna samasse kohta, teine lennanud Turbaneeme. See kivi, mis jäi Pärisea randa, kannab nime Odakivi. Aga see, mis lendas Turbaneeme, nimetatakse Painuvakivi.

ERA II 110, 267/8 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Verner Manitski (1935) Sisestas Melika Kindel

Odakivi

Korra tulnud mees Pärisealt, jõudnud Odakivi juurde, näinud säääl valget kogu kivi ääres midagi kivi alt kaevamas. Mees vaadanud ja kohkunud, pistnud jooksu nii mis jõudnud. Mees jooksnud nii mis jõuab mees koju, rääkis seda teistele, teised ütelnud, et see oli vaim. Teisel päeval tulnud mees metsast ja leidnud raha, siis oli mehel hea õnn.

ERA II 110, 583 (21) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Arvi Kalholm – Harry S. (1935) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Jutt Odakivist

Ükskord tulid vaenlased Pärisea neemele. Kalevipoeg oli parajasti Juminda neemele ja võttis ühe tuura kätte ja viskas sellega vaenlasi. Kuid tuur ei tabanud vaenlasi, vaid lendas otsapidi ühte kivisse. See kivi seisab praegu ühes karis, mida nimetatakse Odakivi kariks. Seda kivi kutsutakse ka Odakiviks, sealt paistab praegu väike tuuraots välja. Nüüd asub selle kivi otsas kast, millesse teeb aul pesa.

ERA II 114, 465 (17) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Siguriaia t. – Rudolf Põldmäe < Joost Kalmholm, 85 a. (1935) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Pärispääl on Odakivi, Kalevipoeg oli viskand, oma voima näitand. Teise poolt lahet Vihasoo poolt viskand. See on nii suur kivi, küll see ikka majasuurune on. Odakiviks üüta. Kas tema, sitt, nii kaugele viskas, kuulujuttu muidu teevad.

ERA II 114, 511 (32) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Venesepa t. – Rudolf Põldmäe < Anna Elisperk, 79 a. (1935) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Kalevipoja visatud kivi

Kalevil oli üks vägev poiss ka old, kes akkas viskama üht suurt kive siit Juminda sääre otsast, akkas viskama Viinistule või Painuvasse, ise öeld: „Nüüd paiskan Painuvasse,“ ja oskas Odakivesse. See suur kive on veel seal, oige suur kive, on justkui üks veike saun. See pidi olema Kalevipoja visatud sinna.

ERA II 114, 576/7 (3) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k. < Juminda k. – Rudolf Põldmäe < Juhannes Mooser, 76 a. (1935) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Odakivi

Veike laht on Odakivi laht, seal on üks suur kivi, Kalevipoeg viskand selle kivi sealt Tallinna poolt, see tuli vist sealt idapoolt. Vanarahva sana järele Kalevipoeg või vanakurat öelnd: „Osutasin Odakivesse, paiskasin pergeli Paenuvasse“ – ta viskas siis Vanapaganad.

ERA II 161, 176 (13) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärismepe k. – Rudolf Põldmäe < Jaan Lintov, 75 a. (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Odakivi pidi olema Kalevipoja tuodud, seljast oli viskand. Selle tuond hiukseplehis.

ERA II 221, 660 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Sääre t. – Helgi Kain < Ida Kaja (1939) Sisestas Melika Kindel

Saajad Odakivil

(Saajadeks kutsuti vanasti pulmaronge.)

Kord juhtusid Pärismepeal Odakivi juures kaks saajat kokku ja siis oli kombeks, et teisest saajast tapeti peigmees, kuna teisest saajast tapeti pruut. Ja siis pidid ellu jäävad peigmees ja pruut abielluma ja siis ühinesid ka saajad. Ja peale selle kuulis keegi Viinistu mees, kui ta oli teel Suurpeasse, Odakivi kohalt valge naise nuttu. Ta läks vaatama, kuid ta ei näinud kedagi, kuid kuulis, kuidas nutt kaugenes vähehaaval mere poole. Ja Suurpäält tulles nägi keegi teine mees, kuidas alasti poiss jooksis säält samast kohast üle tee ning sellele ütles mees: „Poiss, kurat, kuhu sa jooksed!“ Kui mees koju jõudis, oli ta väga haige.

ERA II 222, 152/3 (11) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi t. – Heino Kain < Hindrek Varma, 65 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Saajad Odakivil

(Saajaks kutsuti vanasti pulmarongi)

Kord juhtusid Pärismepeal Odakivi juures kaks saajat kokku ja siis oli kombeks, et teiselt saajalt tapeti pruut, kuna teiselt saajalt tapeti peigmees ja siis pidid ellujäänud peigmees ning pruut abielluma, siis ühinesid ka saajad.

Ja peale selle kuulis keegi Viinistu mees, kui ta oli teel Suurpeasse, Odakivi kohalt naise nutmist. Ta läks vaatama, kuid ta ei näinud kedagi, kuid kuulis, kuidas nutt kaugenes vähehaaval mere poole. Ja Suurpealt tagasi tulles nägi keegi teine mees, kuidas alasti poiss jooksis säält samast kohast üle tee ning sellele öelnud mees: „Poiss, kurat, kus sa jooksed.“ Kui mees koju jõudis, oli ta väga haige.

ERA II 222, 88 (21) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Linda Merela < Mariie Kain 80 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Odakivi haldjas

Odakive rannas asub suur kivi. Säält kivi otsast nähtud mereneitsit-haldjat ennast pesemas. Sellel olnud mustad pikad juuksed ja helevalge nahk. Säält kivi otsast nähtud teda tihti pesemas. Siis ei ole olnud säält elanikke ligidal, kõige ligemal Pärismepe külas, Kõnnu vallas.

ERA II 222, 138 (56) < Kuusalu khk. – Ulrich Heinakroon < J. Manitski (1939) Sisestas Melika Kindel

Alasti poiss

Kord tulnud üks mees Odakivist hobusega mööda. Üle tee jooksnud üks alasti poiss. Mees ütelnud: „Poiss, kurat, kuhu sa jooksed.“ Siis hakanud kõht mehel hirmsasti valutama.

E 48173/5 < Samosje < Kuusalu khk., Kolga v. – Joh. Lindvest (1911)

Odakivi

Ühekorra, kui Kalevipoeg Suurekõrve nõmmes Jaagu-Mari kärgal päikese paistel puhanud, tülitanud teda Vanapagan ja läinud temale painijaks peale. Kui Kalevipoeg viimaks ülesse ärganud,

saanud ta varsti aru, kes teda vaevamas käinud, ja ähvardanud temale kätte maksta.

Läinud siis Vanapagana asupaigast Kuradikambri kuusikust teda taga otsima. Et teda sealt ei leidnud, tulnud Kalevipoeg viimaks mererannale ja näinud siis, et Vanapagan teisel pool lahte kivi otsas magab. Kalevipoeg saanud rannalt ühe jääraijumise tuure kätte ja sihtinud sellega Vanapagana südame kohta. Tuur lennanud aga kõrvale ja lõhkunud kivi küllest suure tüki ära. Vanapagan pannud minema.

Kalevipoeg pannud imeks, et oda (tuur) mitte Vanapaganat ei tabanud, ja läinud jalgse läbi lahe vaatama, milles viga seisab, et tema märki ei osanud. Tuura ligemalt vaadates näinud, et selle vars vähe kõver olnud, ja lausunud siis:

„Osav olnud oda tegija,
valsk aga varre vooldaja.”

Sellest ajast peale hakatud seda suurt kivi Odakiveks hüüdma.

Teine kord olnud Kalevipojal Vanapaganaga jälle samane lugu ees ja Vanapagan maganud ta Odakive otsas. Ei ole siis Kalevipojal muud saadaval olnud, kui võtnud Hara rannalt, kas Haagi ninalt või Lõuka mäelt suure kivi ja visanud sellega Vanapaganat. Visanud kolmele korrale, aga kõik läinud üle ja kukunud teinepoole Pärisme neeme Painuva lahte vee sisse. Vanapagan peasenud jälle.

Läinud siis jälle vaatama ja oma visatud kive teinepool neeme nähes, öelnud:

„Osutin küll Odakivele,
a' paiskand pergu Painovasse.”

EFA II 37, 149 < Kuusalu khk., Loksa v., Pärisme k. – Marika Relvik < Helmut Relvik, 74 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kivid

Pärismeal on Odakivi. See on suur rahn, mille Vanapagan olevat visanud Tallinna poolt, sooviga purustada Loksa kabel.

Pärisme küla on ilus oma korralike värvitud elamajade ja kõrvalhoonetega ning hooldatud õuedega. Igaüks hoolitseb selle eest, et muuta oma kodu aina ilusamaks.

EFA II 37, 152 (1) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärisme k. – Argo Aug < Ida Aug, 93 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Odakivi olivat oma nime saanud jäljest, mille oli jätnud sinna Kalevipoja oda, kui see oli sihtinud kivi otsas istuvat Vanakurja. Selle juures oli vanasti tehtud ristimisi ja sealt oli võetud püha vett.

EFA II 37, 209 (1) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k., Seppa t. – Merlin Rõõm < Milvi Kolk (1999) Sisestas Melika Kindel

Odakivi

Kalevipoeg oli Pärisme neemel, kui parajasti vaenlased tulid. Kalevipoeg tahtis tuuraga vaenlasi visata, aga viskas hoopis otsapidi ühte kivisse. See kivi seisab praegu ühes karis, mida kutsutakse Odakivi kariks.

EFA II 37, 119/21 (4) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärisme k. – Kati Relvik < Helmut Relvik, 74 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Legend kividest

Oli kord Kalevipoeg Soomes külaskäigul ja istus enne kodumaale tulekut Porkkala rannas kivil. Seal istudes näeb, et Vanakuri sammub mööda Pärisme rannikut. Kalevipoeg vihastas sellise jultumuse üle ja otsustas karistada. Vaatas ringi, leidis paraja sauna suuruse kivi ja heitis selle sarviku suunas. Hoog oli liiga suur ja see vuhises üle Pärisme poolsaare Turbuneeme küla alla merre. Seal on see veel praegugi nähtav Painuva talu all meres, Painuva kivi nime all. Teise kivi suund oli veidi parem, see osus Pärisme poolsaare tippu Purekari neemele, kus see on samuti veel olemas. Siis otsis kolmanda kivi ja heitis selle Pärisme Odakivi randa, aga ikkagi jäi Vanakuri tabamata. Kuna sobivat kivi enam ei olnud läheduses, siis heitis ta käes oleva odaga samas suunas.

See tabas sama kivi ja see jälg on praegugi kivis olemas. Ja sellest on saanud ka kivi ja selle ümbrus on nime – Odakivi.

Pärispea külast paar kilomeetrit eemal metsatee veerel on kaks suurt kivi, teine neist kahes osas, olevat välgu tabamuse tagajärg. Nendel kividel on huvitavad nimed: Kirjuhärg ja Lauklehm. Kunagi aegade hämaruses olevat hundid seal koduloomi murdnud – esimeses kirju härja ja teises lauk lehma. Nimed on püsinud praeguseni.

EFA II 37, 256 (4) < Kuusalu khk., Loksa l. – Maksim Kunitškin < V. Kunitškina (1999) Sisestas Melika Kindel

Odakivi

Kord tulid vaenlased Kalevipojaga tülitsema, siis Kalevipoeg sai vihaseks ja võttis kätte oma oda ja viskas vaenlasi, kuid oda lendas ühe kivi poole ja sealt tuli tükk küljest ja see jäi nagu oda. Sellest ajast nimetatakse seda Odakiviks.

EFA II 37, 259 (1) < Kuusalu khk., Kuusalu v. – Andres Soosaar (1999) Sisestas Melika Kindel

Pärispea ja Suurpea küla vahel seisab suur kivi, mida rahvas kutsub Odakiviks. Rahvasuu räägib, et Kalevipoeg visanud Loksa rannast Juminda neemelt Pärispea neemele oda. Tahtis tabada sellega vaenlasi. Oda aga lendas otsapidi kivasse. Sellest saigi kivi nimetuse Odakivi. (Oda asemel on teises jutus kasutatud ka tuurakala).

EFA II 37, 331/2 < Kuusalu khk., Kuusalu v., Mäepea k., Kadapiku t. – Martin Kass < Õie Aland, 62 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kalevipoeg Kuusalu kandis

Kord oli Kalevipoeg läinud Kuusalu kanti. Oli ilus päikeseline päev. Kalevipoega vaevas uni. Ta leidis Suurekõrve nõmmel omale pehme aseme. Viskas pikali, natukese aja pärast olid kõik kohad norskamist täis. Paganapoisid olid metsa all mängimas ja kuulsid norskamist ja raginat. Nad jooksid kiiresti koju uudist viima. Paganal oli hea meel sellest, et nüüd saab ta Kalevipojale kätte maksta. Kutsus appi eide ja poisid. Nad hakkasid nõiasõnu pomisema. Kalevipoeg magas sügavalt ja ei kuulnud midagi. Pagan kutsus hundid, kes jõid järve tühjaks, ja metssead sõid rohu ja tegid männiku maatasa. Lõpuks Kalevipoeg ärkas, ei olnud enam luhta ega järve. Ta sai kohe aru, et see oli Pagana töö. Kalevipoeg tahtis Paganat õpetada. Lõpuks kuulis imelikke hääli ja ta nägi Paganat Loo kandis mäni all põõnamas. Kalevipoeg võttis tuura, mis maas vedeles ja viskas Paganat. Pagan oli väga hea kuulmisega ja sai ruttu eest ära, aga hakkas peale seda kokutama. Kalevipoeg võttis ruttu suure kivimüraka ja viskas selle vihinal lendu. Kivi ei jõudnud Paganani. Praegu on tuntud see kivi Odakivina.

ERA II 153, 545 (32) < Haljala khk. – Hermann Länts (1937) Sisestas USN, kollatsioneeris Ell Vahtramäe, redigeeris Maarja Oras

Odakivi Turbaneeme otsas meres, kellega kurat Juminda ja Loksa kabelit puruks püüdand, aga ei ole, vaene mees, saand külge ja lauland:

"Osutasin Odakivi,
paiskasin ka Painuva,
ei saand külge kellele."

ERA II 198, 126 (183) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001

Tallinna poolt suure mää otsast püüdand Kurat Juminda kabelit Odakiviga puruks viskada, aga ei ole külge saand – Odakivi kukund Pärispä neeme otsa. Siis saatand Painuva kiviga Loksa kabelit, aga Painuva lähend üle ja kukund Kassispä küla otsa maha. Kurat lauland:

"Osutasin Odakivi,
Paiskasin ka Painuva,
Ei saand külge kumbagi."

ERA II 198, 293 (10) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001
Kurat püüdnud Tallinna poolt mä otsast Odakiviga Jumida kabelit puruks viskada, aga viskand mööda. Odakivi kukund Pärispä neeme otsa. Siis saatand Painuvaga Loksa kabelit, aga ei ole ka külge saand. Kivi kukund Kassispä küla juure maha. Kui ta nähend, et kabelid terveks jänd lauland ise:

“Osutasin Odakivi,

“Paiskasin ka Painuva,

“Ei saand külge kumbagi.”

209. Odakivimägi

ERA II 110, 327 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k. – Eugen Lillepool < Rihart Manitski (1935) Sisestas Melika Kindel

Odakivimägi

Vanemal ajal valitses arvamine, et kui kaks pulmarongi vastamisi juhtuvad, siis see suurt õnnetust tähendab. Õnnetuse ärahoidmiseks tapeti ühelt pulmarongilt pruut ja teiselt peigmees. Ülejäänud pruut ja peigmees pidid tahes või tahtmata abielluma.

Kord juhtunud Odakivimäel kaks pulmarongi vastamisi. Teiselt tapeti pruut, teiselt peigmees. Peale selle kartsid inimesed pimedas Odakivi mäelt läbi minna, sest seal olla sagedaste vaime nähtud.

ERA II 110, 582 (19) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Arvi Kalholm < Nelli L. (1935) Sisestas Melika Kindel

Jutt Odakivimäest

Vanasti, kui meie maal veel ristiusku ei olnud, siis juhtunud sageli kaks pruutpaari Odakivimäel vastastikku. Sääl tapeti ühelt peigmees, teiselt pruut ja need kaks, kes ellu jäänud, astusid abiellu. Seda arvati suureks õnnetuseks, kui kaks paari vastamisi satuvad, ja sellepärast surmati teisel mees teiselt naine. Vanemad inimesed räägivad, et seal olla suuri varjusid nähtud, mis isegi üle puude ulatuvad. Valges riietes mehi olla ka sealt nähtud, kes reas mäest alla jooksnud. Mina pole küll neid seal näinud, kuid pimedas ei julge ma siiski käia, sest ennemuistsed jutud kohutavad mind.

ERA II 165, 15/6 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanaõue t. – Nelli Lilhein < Kata Lilhein, 61 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Odakivimägi

Odakivimägi asub Pärисpea ja Loksa teel. Sääl ligidal on ka Odakivi. Muiste oli juhtunud säääl Odakivimäel kurb juhtum. Kord oli saanud säääl kaks pulmarongi vastamisi. Nende vahel oli tekkinud riid, sest kumbki ei tahtnud teisele teed anda. Siis oli tapetud säääl teine peigmees ära. Sinna on püstitatud ristikivi, mis asub mäe veerul.

Peale seda räägitakse Odakivimäest mitmesuguseid jutte, ikka on keegi sääält midagi näinud või kuulnud. Arglikud isegi ei julge öösel sääält mööda minna. Kord üks oli hakanud uue-aasta hommikult Pärисpealt Loksa kabelisse minema. Kell oli olnud hommikul 3, kui ta oli jõudnud Odakivimäele. Oli olnud pime ja külm. Korruga oli kuulnud lehma amumist. Ta oli mõtelnud, et ei tea, kelle lehm talvel välja on pääsenud. Kui ta aga teekäänakule oli jõudnud, nägi ta päratu suurt alasti meest, kes tast ligidalt mööda oli läinud ning talle otsa vaadanud. Mees oli väga hirmunud ja kui ta tagasi vaatas, ei näinud ta enam kedagi.

ERA II 165, 22 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Sääre t. – Signe Hong < Ida Kaja, 44 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Odakivimägi

Odakivimägi on Pärисpää Odakive heinamaal, seeld nähtud vanast vaimusi. Ühe kerrä saand kaks pruutpaari vastamisi, üks valge poiss joost mööda ja tapand kummagist paarist – ühest peikmihe, teisest pruudi.

ERA II 165, 36 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Linda Merela < Maria Kain, 72 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Odakivemägi

Pärispää ja Suurpää vahel [on] Odakivemägi. Seel määil sai kaks pulmasaaja vastamisi. Toisest saajast tapeti pruut ja teisest peigmees. Ja seel oli old enne kivi, minel oli old rist neile mälestuseks. See kivi on aga juba maa sisse vajund.

ERA II 221, 605 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k., Kiigemäe t. – Aino Eekholm < Eduard Adler (1939) Sisestas Melika Kindel

Odakivimägi

Odakivimäe all saanud kaks pulmasaaja kokku. Mäe all saanud aga ühe saaja pruut surma. Ja peale seda igal laupäevaõhtul oli mäe all näha valges riides naisterahvast mere poole vahtimas. Tal olid suured mustad silmad ja vahest oli kuulnud teda ka laulmas.

ERA II 221, 625/6 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanaõue t. – Nelli Lilhein < Katta Lilhein, 62 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Odakivimägi

Suurpea ja Pärispea küla vahel on mägi, mida kutsutakse Odakivimäeks. Ka seda mäge tuntakse kummituskohana. Kord vanemal ajal olevat Odakivimäel kaks pulmarongi vastamisi saanud. Kumbki aga ei ole tahtnud teineteisele teed anda. Tekkis riid, mille tagajärjel ühest pulmarongist peigmees tapeti ja teisest pruut. Pääle seda olevat hakkanud sääil kummitama. Kord olevat Pärispea elanik uue aasta hommikul pimedas hakkanud minema Loks kirikusse. Oli jõudnud Odakivimäe alla, kui hakkas kuulduma lehma ammumist. Mäe pääl oli tulnud talle vastu suur alasti mees, oli möödunud temast ja kadunud metsa.

Teinekord olevat kaks naist tulnud Loksalt. Olles mäe pääle saanud, tulnud vastu väike valges riietuses laps, paljajalu. Oli möödunud neist ja kadunud põõsastikku. Naised sellest ehmatanud, ei olevat teineteisele teel sellest midagi rääkinud. Alles kodu jõudes olid nad arutanud, mis see oli, kui seegi nägemus oli jäänud kummituseks.

ERA II 222, 87/8 (20) Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Linda Merela < Mariie Kain 80 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Odakive mägi

Päldrijaani vana Mart tulnud Odakive mäelt Suurpea küla poolt Kõnnu vallas. Siis jooksnud poiss, valge peaga, alasti üle tee. Mart õeld siis, et poiss, kurat, kussa jooksed. Ja sellest jäänud Mart haigeks, nii et kantud vankrilt tuppa, kui koju sai. Sees olnud suur valu.

ERA II 222, 90 (24) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Linda Merela < Mariie Kain 80 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Haldjad Odakivimäel

Odakivimäel saanud kaks pulmasaaja vastamisi ja siis võtnud pulmalised ühest paarist peigmehe ja teisest paarist pruudi ja tapnud ära. Ja sellest arvedagi nägema neid nägemusi ehk haldjaid Odakivimäelt.

ERA II 222, 131 (42) < Kuusalu khk. – Ulrich Heinakroon (1939) Sisestas Melika Kindel

Juhtum Odakivimäel

Odakivi tee ääres on näha rist kivi pääl. Sääil on tapetud üks pruut ja peigmees. Vanasti olnud kombeks, et kui saavad kaks pruutpaari tee pääl kokku, siis tapeti teisest paarist peigmees ja teisest paarist pruut. Tapjad olnud omast paaridest.

ERA II 222, 198/9 (22) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Joosep Merela < Mariie Kain, 80 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Odakivimäest

Pärtlijaani vana Mart tulnud Odakivimäelt Suurpea poole. Siis joosnud poiss, valge peaga, alasti üle tee. Mart öelnud siis, et poiss, kurat, kus sa jooksed. Ja sellest jäänud Mart haigeks, nii et kantud vankrilt tuppa, kui koju sai. See olnud kõhuvalu.

ERA II 222, 277 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärisea k., Tabani t. – Arvid Sandstöm < Jakob Sandstöm, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Vaimude mägi

Pärisealt 2 km maanteed mööda lõunapoole Odakivi talu juures on 3–4 m tõusuga kõrge koht, mida Odakivimäeks kutsutakse. Seal asub ka vaimude koht. Muinasjutt seletab, et vanasti olnud niisugune komme: kui kaks pulmarongi kuskil kohtavad, tapetakse teiselt pruut ning teiselt peigmees. Eks ühekorra Odakivimäel kohtanudki kaks pulmarongi teineteist. Sääl toimitud, nagu komme nõudnud. Surmatud ühelt pruut, teiselt peigmees. Sellest ajast ongi seal mäel mitmet moodi vaimusid nähtud.

ERA II 222, 277/8 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärisea k., Tabani t. – Arvid Sandstöm < Jakob Sandstöm, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Muinasjutt vaimudemäest

Üks talusulane tahtnud kord hommikul vara kirikusse minna. Jõudnud Odakivimäe juurde, kuulnud ta lehma ammumist. Mäele minnes tulnud talle suur mees vastu ja puhunud suust tuld välja. Koletis tahtnud paremalt poolt mööda minna, mees ei lasknud teda sealt ja siis kadunud vaim ära.

ERA II 222, 278 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärisea k., Tabani t. – Arvid Sandstöm < Jakob Sandstöm, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Muinasjutt vaimudemäest

Kord tahtnud keegi mees öösel metsa minna. Jõudnud Odakivimäele, näinud ta punast meest pea allpool puu oksas rippumas. Mees pistnud jooksu, aga vaim hüüdnud: „Ära mine!” Mees jooksnud siis ilma tagasivaatamata külasse.

ERA II 222, 518 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v. < Viinistu k., Vanapere t. – Hilma Martinson < Richald Lillhein, 42 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Odakivimägi

Kõnnu vallas Pärisea küla piirides on üks mäeküngas, millest [tee?] üle käib ja mida Odakivi mäeks nimetatakse. Selle mäe juures tee ligidal on üks kivi, millele on sisse raiutud rist. Rahvasuu räägib, et kunagi vanemal ajal olla seal kohas kaks pulmarongi kokku juhtunud; pulmalised olla seal riidu läinud ja siis on ühest pulmarongist pruut ja teisest peigmees ära tapetud. Selle kurva sündmuse mälestuseks olla siis kivisse rist raiutud.

E 50259/60 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1917)

Haldjas tüdruku järele jooksnud

Kord läinud Pärisea külas üks tüdruk Tubi Elts Odakivimäe pealt kadakamarju korjama. Ühe põõsa juurest teise käies näab ta, et sealse suure kivi juures üks mees on maganud, kellel käed küünarnukist saadik ja jalad põlvedeni punased olnud.

Tüdrukut nähes tõusnud mees maast üles ning hakkanud tüdruku poole minema, mis peale tüdruk nõnda on ära ehmatanud, et enam muud pole mõistnud teha, kui visanud sõela ja kadakamarja koti käest maha ja pistnud kõigest jõust küla poole plagama ning lasknud kõige tee – 2 versta – tulist jalu edasi kuni kodo väravasse, et aga punase käest paku peaseda.

E 50261/2 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1917)

Haldjas kahe neiu vastu läinud

Ühel sügisel õhtul 1887. a tulnud kaks Pärisea küla neitut väljas koju. Kui nad Odakivi mäest alla jõudnud, tulnud nendele üks väikene, arvata 4–5-aastane lumivalges riidis tütarlaps vastu.

Suure tee kõrval on väike jalgteed ja tütarlaps tulnud seda jalgrada mööda, kuni ta neidude kohale jõudnud, et teerada ühe kadaka põesa tagant läbi viis, siis on ka tütarlaps selle põesa varju läinud ja ei ole sealt enam nähtavale tulnudki.

Et Odakivi mäe juures asuvates peredes sel ajal niisugusi lapsi ei olnud ja laps nii järsku ära kadus, tuli see nägemine neidudele võõrastav ette ja nad rääkisid sellest loost hiljemine Odakivi mäe jalal asuvale Kõrve (Kõrve koht asutati 1887. aastal. Ülestoa koht oli juba mõni aastat varemine Odakivis. Vanemal ajal olla Odakivis üks saun olnud, kus üks naene Tiiu oma tütreaga elanud. Sellel tütrele olla kurg väikesi toonud, mida siis emaga ühel nõul teise ilma on toimetanud. Sellest tullagi nii sagedasti nähtud Odakivi haldjad ja vaimud.) koha peremehele. See olla öelnud, et tema naene seal mitu korda haldjast on näinud, kuid tema ise ei ole seda nägema juhtunud.

E 50263 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1917)

Haldjas jalgupidi puus rippunud

Kord läinud üks Pärissa küla noormees Odakivi mäest üles. Seal näinud ta, kudas haldjas jalgupidi puu otsas rippunud ja öelnud ise mehele: „Tule, tule, ära kardada!” Mees läinud oma teed edasi ja haldjas jäänud edasi puu otsa rippuma.

E 50263/4 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1917)

Haldjas alasti üle tee jooksnud

Kord tulnud üks Viinistu küla mees Odakivi mäelt läbi. Seal näinud ta, et üks väikene poisikene jooksnud alasti olekus üle tee. Mees öelnud seda nähes: „Poiss, kurat, mis sa alasti jooksed!” Nii kudas mees selle sõna suust välja saanud öeldud, jäänud ta kohe haigeks ja olnud mitu nädalit voodis maas.

210. Palu tee Pärಿಸpeal

EFA II 37, 154 (6) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärისpea k. – Argo Aug < Illar Aug, 62 a. (1999)

Sisestas Melika Kindel

Palu tee oli Pärისpea-Kasispea vaheline poolsalajane metsatee piiritusevedajatele. Nüüdseks on ta muidugi juba enam-vähem kinni kasvanud.

211. Palu- e Hundikivi

ERA II 110, 325/6 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärისpea k. – Eugen Lillepool (1935) Sisestas

Melika Kindel

Palukivi

Ennemuiste olnud Palukivi all hundipesa. Ühekorra hulkunud emis oma põrsastega seal ümbruses ringi. Korraga kargas hunt kivi alt välja, haaras põrsa ja viis selle kivi alla oma pessa. Emis jooksis hundile järele ja karjus: „Давай деньги! Давай деньги!” mis meie keeli tähendab anna raha. Hunt tüdines sea karjumisest viimaks ära ja viskas kaks toobipõhja suurust kuldraha kivile. Nende asemel olla veel praegugi kivil järel, kuid sammeldunud. Vanarahvas räägib aga, et kivi otsast ei tohi enne maha hüpata, kui peab huikama.

ERA II 222, 273/4 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärისpea k., Mihkli t. – Leonhard Sandström < Mooses Sandström, 61 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Hundikivi

Kord varahommikul lonkinud siga põrsastega Odakivimäel. Põrsaste virina peale hiilinud sinna hunt. Nähes rasvast suutäit, haaranud ühelt kõrist kinni ja lidunud metsa. Vana emis ruttu järele. Sörkinud nii hundipesani, mis olnud Palus lõhkise kivi vahel. Hunt pugunud kohe pessa ja teinud põrsa tahejaks. Emis aga joosnud ümber kivi ja hüüdnud: „Tavai tengi, tavai tengi, kui ei, siis kolova prots!” Hunt näidanud seale hambaid ja ähvardanud teda murda. Siga aga jätkanud enda

nõudmist. Hunt tüdinenud viimaks sea virisemisest ära. Toonudki siis kivilõhest paar toobipõhja suurust raha ja visanud kivile. Nüüd jäänud siga rahule. Hundipesa on nüüd kivilõhest kadunud, aga rahaasemed on seisnud seal kaua. Nii on nendelgi sammal pääle kasvanud. Hundikivi nimetatakse ka Palukiviks, sest ta asetseb Palu nõmmel.

ERA II 110, 582 (18) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Arvi Kalholm < Linda S. (1935) Sisestas Melika Kindel

Jutt lõhkisest Palukivist

Palutee ääres asub suur lõhkine kivi. Vanasti olla Jumal selle kivi taevast alla visanud ja siis läinud see keskelt lõhki. Vähem pool on langenud aja jooksul sinna kõrva maha. Suurem pool on praegu püsti, pealt lame. Sinna kivi otsa on kerge ronida ja võib säääl isegi magada.

212. Palu kaev

ERA II 221, 594/5 (15) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kiviku t. – Einar Kuub < Miina Meistermann, 65 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2008

Palu katk ehk kaev

Pärispea küla juurest läheb Põlendnõmmele suur siht. Kahel pool sihti on suur mets, mida hüütakse Paluks. Ennevanast olid rahvas säääl sõjavägede eest peidus. Inimestel oli kaasas loomad ja kõiksugu varandus. Loomade suud seoti vitstega kinni, et siis ei saa loomad ammuda. Peidus olivad kaevasid sinna kaevu, mida Paluks hüüta.

Põlendnõmm sai nime [selle järgi], et seal oli ühekorra suur tulekahju. Mets põles maha. Järele jäi ainult lagendik.

213. Pärispea kalmuaugud

ERA II 222, 122 (26) < Kuusalu khk., Kõnnu v. – Ulrich Heinakroon (1939) Sisestas Melika Kindel

Katk Pärispeal

Pärispää, kui katk sõja ajal kõik inimesed maha murdis, jättis ta ühe elama, see oli Lemedi vanamees. Rahvas ütleb: „Katk istus Lemedi leespael.” See Lemedi vanamees mattis siis valge hobusega surnuid Pärispää liivasse.

ERA II 221, 572 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Sääre t. – Manivald Kurisoo < Ida Kaja, 45 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Pärispea luited

Pärispea ja Viinistu vahel metsas on ohvrikivi. Pääle Vene-Rootsi sõda, kui möllas maal katk, vedas valges riides mees viie paari härgadega surnuid ohvrikivi juurde. Praegugi on leida säääl looma- ja inimesekonte, millelt tuul on liiva päält ära tuisanud.

RKM II 214, 125/6 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärispea k. – Õilme Aasmaa < Madleena Sandström, s. 1879 a. (1966) Sisestas Melika Kindel

Pärispäl, neh enne, ku sie külä hakkab, kus on senn külä inimistel tuhlimaa tügüd, hüüeda – Kalmuaugud. Sendä Kalmuaugud, et kui enne vanal ajal, pääle soda katk mölläs, maeti sinne peaaigu kaik kogu Pärispä inimised.

See hirmus katk oli mölländ siis, ku oli Rootsi ja Vene soda. Kenn viel eläsid ja jaksid, olid siis härgiegä vedäned neh surrei sinne, siel on liivak maa, sinne sai häästi maa sise auku kaevada. Peaaigu kaik inimised olid senn kerra ärä surred ja sinne Kalmuaukule maha maetud. Sendä see nimi pandigi selle platsile.

Suured männüd kasvavad siel ümbär ja eks ole neist seemmi varist maha ka ja noori mändü ka kasvama hakkand sinne kohta, vade sie koht, kus on jusgu vähikäne surre aid, on polvest-polveni

kaigil teedä. Vahest ku moni sinne tuhli aiduie ääre kaevas tuhli auku, tuld inimiste luid väljä. Ega sinne enämb neid ka nüüd kaevada. Lassa olla.

EFA II 37, 18 < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Kaisa Kaisel < Klarissa Vaas [?] (1999) Sisestas Melika Kindel

Pärисpeal oli kiik, mida taheti üles panna. Üks võlli osa oli männi sees ja teisele võlli osale tehti post. Posti jaoks auku kaevates tuli maa seest väljä inimese pealuu.

[Joonis Pärисpea-Viinistu-Loksa teeristist ja kiige asukohast – seal üle tee Kalmuaugud. M. Kindel]

EFA II 37, 117/8 (2) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Kati Relvik < Helmut Relvik, 74 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Isa jutustus

See oli suure katku ajal. Küla inimesed surid järjest katku, nii et omakseid ei olnud, kes oleks neid matnud. Siis olevat üks siinne vanamees, Kuja taat, laibad vedanud valge hobusega küla serval olevasse metsa, kuhu need maha maeti. See koht on Pärисpea-Viinistu-Loksa teeristi läheduses. Nüüd on seal kuhjatud liivavallid ja keskel nõgu, mets peale kasvanud. Koht kannab nimetust Kalmuaugud. Kuna see asub üsna tee läheduses, siis vanasti olevat inimesed pelganud sealt pimedas mööda minna.

Tõsi on ka see, et minu nooruses, sellest kohast umbes 150 meetrit eemale ehtasime noortega külakiike. Kevates seal kiigeposti auku, tuli pealuu maast väljä, seega võrdlemisi madalal. Nii et sinna on maetud suuremale maalale, ei ainult ühte kohta.

Kuna küla jäi katku tagajärjel inimestest peaaegu tühjaks, siis tuli asemele siia Soome saarestikust seal asuvaid rootslasi-kalureid. Sellest olevat ka siinsed rootsipärased perekonnanimed nagu Linholm, Sandstöm, Ruukholm, Kalholm, Niistöm jne.

EFA II 37, 154/5 (8) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Argo Aug < Helju Murd, 70 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Põhjasõja ajal kui oli suur katk, vedas keegi Kuja Juss ainsa ellujääjana oma valge hobusega Pärисpea külast katku ohvrite laipasid ja mattis need Kalmuaukudesse, praeguse Pärисpea-Viinistu teeristi lähedasse piirkonda. 1960. a. paiku tuli külakiige postidele auke kaevates üks pealuu väljä. See oli seal päris pikka aega “kiigekaunistuseks”. Legendi järgi oli Juss seda epideemiat juba esimese ohvri ajal ette ennustanud, öeldes: “Ei siia jää küll kedagi kui mina ja minu valge hobune”. Veel praegugi võib kuuvalgetel ja külmadel öödel kuulda katkuhaigete vaikseid oiguid ja näha puude vahelt teeristist välgatavat valge hobuse valget varju.

EFA II 37, 156 (9) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Argo Aug < Helju Murd, 70 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Ühel sügisel, 80–90 a. tagasi leiti umbes samast piirkonnast [Kalmuaukude lähedalt – M. Kindel] kartulivõtmise ajal põllu pealt tohutult hõberahasid. Neid oli nii palju, et kartulivõtjad korjasid neid kohe omale põlle sisse.

ERA II 165, 23 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Signe Hong < Maria Kain, 72 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Pärисpää liivast

Pärисpää liivale oli enne sõjaajal, kui oli suur katk, maetud surreid ja neie luid lõuedä veel seäld praegugi. Ennevanast, kui üks mees mend ja lugend laulusalmi: „Ilm, miks kõik asjad tood mu ette, mis on mul suuga tegemist!” Siis tuld suur kari varesi ja hakand inimeste luid nokkima. Siis aga ööld mees uuesti ühe salmi: „Kui hüüad viimati, kõik surred tõuske ülesse!” Siis aga kadunud kaik varesed.

ERA II 165, 51 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vallimäe t. – Ines Sepmann < Miina Vassiljev, 52 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Liivaaugud inimluudega

Ennevanasti, kui olid veel suured sõjad, siis käinud alati nende järel katkud. Kui sõda oli lõppend, käinud üks punase mütsiga mees külast külasse. Sel ajal surnud palju inimesi. Pärast räägitud, et see mees olnud katk, kes surmarohtu külvand. Et inimesi ei ole jõuetud matta, siis pandud need liivaaukudesse, mis asuvad Pärisea küla ligidal. Hiljem leitud säält inimeste luid.

ERA II 221, 677/8 (11) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Heigiale t. – Ines Hein < Anna Hein, 73 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Liivaaugud inimluudega

Ennevanasti, kui olid veel suured sõjad, siis käinud alati nende järele ka katkud. Kui sõda oli lõppenud, käinud üks punase mütsiga mees külast külasse. Sel ajal surnud palju inimesi. Pärast, kui katk lõppenud, siis räägiti, et see punase mütsiga mees olnudki katk, kes surmarohtu külvanud. Et inimesi ei ole jõutud korralikult matta, siis pandud nad liivaaukudesse, mis asuvad Pärisea küla ligidal. Hiljem leitud säält palju inimeste luid.

ERA II 110, 584 (22) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Arvi Kalholm < Helmi S[andbank] (1935) Sisestas Melika Kindel

Jutt Kalmuaiast

Seal, kus teharu Pärisealt Viinstule keerab, on männimetsa sees Kalmuaed. Selle kohta räägib rahvajutt järgmist. Vanal ajal, kui Päriseal katk olnud, surnud palju inimesi. Siis elanud Kujal üks vanataat – Peeter. Sel olnud sitke hing ja sellepärast jäänud ta elama. Ta võtnud surnud ja vedanud neid härjavankriga liivamägedesse maha. Nii vedanud ta neid kaksikümne viis päeva, sest surnuid olnud väga palju. Nüüd on seal männimets. Kaevates tuleb sealt praegugi surnuluid välja. Seda kohta nimetatakse sellepärast Kalmuaiaks.

ERA II 221, 596 (17) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kiviku t. – Einar Kuub < Miina Meistermann 65 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Pärisea kalm

Pärisea külas on endine matusepaik. Kartulite aedu kutsuti kalmuks. Sinna surmati ja maeti inimesi. Sageli tulevad luud nähtavale vägeva tuulega.

ERA II 221, 640/1 (16) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanapere t. – Nelli Lilhein < Rihart Lilhein, 41 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Pärisea kalmud

Viinistult Päriseale mineva tee ääres, kohas, kus tee Loksalt Päriseale mineva teega ühineb, on üks vana matusepaik. See paik on Pärisea küla poole minnes paremal käel mändide all ja nimetatakse ümbruses olevat metsa Kalmunõmmeks ning seal lähedal olevaid põldusid Kalmuaedadeks. Et see paik kõrgem liivaküngas on, siis peavad Pärisea elanikud seal endi talvised kartuli hoiuaugu ja tuleb sealt alati kartuliaukusid kaevates surnuluid välja.

1925. aastate ümber tõi üks Viinistu kooliõpetajanna (Pervik) sealt kalmult ühe pealuu ja asetask selle oma korteris laua peale. Kord sügise õhtul tahtnud üks Viinistu noormees minna preili poole aega viitma. Preili oli aga kodust välja läinud ja ukse lukustanud, kuna lambi oli jätnud tuppa põlema. Noormees ronis ülesse akna taha ja vaatas aknast sisse, kust aga temale surnupealuu vastu vaadanud. Säält äkiste nagu iseenesest kukkunud pealuu laua pealt kolinaga põrandale. Sellest ehmatanud noormees ja katsunud et aga vehkat saanud.

Sinna nõmmesse oli suure katku ajal surnuid maetud. Põlvest põlve jutustatud sõnaline rahvaluule räägib, et ajal kui katk perekondade viisi inimesi tapnud, elanud Päriseal üks (Elia nimega) mees, kellele katk ütelnud: „Kui sa need surnud kõik maha matad, jäed ise elama!” Siis hakanud mees valge hobusega surnuid kalmule vedama ja jäänud ka – vist peaugu ainsana – see kord ellu.

ERA II 221, 673 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Roogidu t. – Ines Hein < Marie Silbermann, 55 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kalmuaed

Pärispeal Oru talu õues oli olnud vanasti surnute matmispaik. Vanemad inimesed tunnevad seda paika Kalmuaia nimetuse all.

ERA II 221, 673 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Roogidu t. – Ines Hein < Marie Silbermann, 55a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kalmunõmm

Vanarahvas teab rääkida, et Kalmunumm oli olnud vanasti matmispaik. Liiva kaevamisel oli säält leitud inimeste luid.

ERA II 222, 89/90 (23) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Linda Merela < Mariie Kain 80 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Pärispea ja Viinistu vahel on Kalmunõmm. See on suur liivalagendik. Õpetaja Kivimäe toonud säält inimese pealuu. Sinna maetud sõja- ja katkuajal inimesi. Kord laulnud üks mees säält nõmmes laulu: „Ilm, miks tühjad asjad tood mu ette, mis on mul suga tegemist.”

Siis tulnud suur kari vareseid sinna juurde puusse ja hakanud kisama. Siis mees laulnud jälle ja varesed kadunud kõik.

ERA II 222, 199/200 (23) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Joosep Merela < Mariie Kain, 80 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Kalmunõmm

Pärispea ja Viinistu vahel on kalmunõmm. See [on] suur liivalagendik. Õpetaja Kivimäe toonud säält inimese pealuu. Sinna maetud sõja- ja katkuajal inimesi.

Kord laulnud üks mees laulu säält nõmmes: „Ilu, mis tühjad asjad tood mu ette, mis on mul suga tegemist.” Siis tulnud suur kari vareseid sinna juurde puusse ja hakanud kisama. Siis mees laulnud jälle ja varesed kadunud kõik.

ERA II 222, 271 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärispea k., Mihkli t. – Leonhard Sandström < Mooses Sandström, 61 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kalmuaed

Pärispea külast väljuva tee ääres, umbes pool kilomeetrit külast vasakut kätt, männimetsas, veidi kõrgemale tõusva koha pääl on mõned poole kuni ühe meetri sügavused augud. Kui labidaga seal vähe kaevata, tuleb inimeseluid välja. Seda kohta nimetatakse Kalmuaiaks. Vanasti olnud külas suur katk. Kõik inimesed surnud ära, järele jäänud ainult Kuja Peeter. Tal olnud suur valge härg ja vanker, millega hakkanud surnuid vedama ja matma. Töö kestnud 25 päeva. Sellest ongi koht oma nimetuse Kalmuaed saanud. Praegu kasvab seal keskmise suurusega männimets.

ERA II 222, 272 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärispea k., Mihkli t. – Leonhard Sandström < Mooses Sandström, 61 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Muinasjutt Kalmuaiast

Ükskord läinud Aksli Käsper Viinistule ja hakanud juba Oru Kalmuaia kohalt mööda aiaäärt käima ja kuulnud äkki imelikku häält, mis millegi looma ega inimese hääl ei olnud ja käinud kuni Jääskoha teeharuni ta kaasas ja jäänud siis tast maha.

ERA II 222, 272 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärispea k., Mihkli t. – Leonhard Sandström < Mooses Sandström, 61 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Muinasjutt Kalmuaiast

Teinekord jälle läinud Pendla Ann Kalmuaia äärt mööda ja näinud: Kalmuaias tuli üleval ja väike vanamees halli habemega istub tule ääres ja liigutab tuld. Ann mõtelnud minna tuld saama, sest teadnud, et see on haldjas ja kes sellelt tuld võtab, saab küll tuld, aga see muutub rahaks. Kuid Annel puudunud julgus ja läinud edasi.

ERA II 165, 34 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Linda Merela < Mariia Kain, 72 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Nõmmeliivandik

Pärispää ja Viinistu vahel nummes on lage liivandik. Sinne oli katku ajal maetud inimesi. Seelt oli Kivimää kooli õpetaja viinud [ära] ühe pääluu tervelt, hambad kõik külis.

Üks oli lauland seel: „Ilm, mis mul suuga tegemist!” Siis tuld vareksed suure karjaga ja kraaksusid seel juures puie otsas. Siis lauland seel jälle keski:” Kuis hüüäd viimati, kaik surnud tõusku üles!”. Siis varesed kadund kaik ära.

ERA II 222, 115/6 (15) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Ulrich Heinakroon (1939) Sisestas Melika Kindel

Ohvrikivi Viinistus

Odakivi ja Viinistu vahel metsas on näha ohvrikivi. Pääle Vene ja Rootsi sõda, kui maal möllas katk, siis viis valge riietega vanamees, kellel oli 5 paari härgi sinna surnuid inimesi. Praegu on leida säält luid, kuna tuul liiva laiaili ajanud.

ERA II 165, 25/6 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Roogidu t. – Agda Laine < Marie Silbermann, 55 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kalmuaia pellud

Viinistu ja Pärispea vahelisel maa-alal on old haud. Seeld on peldu tehtud ja siis on löuetud palju inimeste luid. Seel on old vast nüüdki üks rist merimihe nimele. Sinne maetud sell ajal, kui möllas katk ja sõjad. Seda kohta nimededa praigugi kalmuaia pelluks.

214. Palunumm Pärispeal

RKM II 214, 127/9 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärispea k. – Ölme Aasmaa < Madleena Sandström, s. 1879 a. (1966) Sisestas Melika Kindel

Palunumm Pärispeal

Pärispä küla alguses, seel kust toine tee haar keerdab Viinistu poole, on paremet kätt suur männü metsägi numm. Sidä hüüedägi Palunumm.

Sest on nüüd 120 a aiga, ku Pärispä külas kaduned Piksi ja Otsa perel loomad ärä. Neh seel on niisugune mood old, et sügüsül aede loomad hoomigul nummesse ja ehtul tulevad itse koo, igä pere loomad, ei hooli etsimä mennä. Nee närivad nummes pohla ja mustika varsi ja kanerma latvu ka ja ehtuks on lounasööma jau igä korjaned. Vai sidä toitu siis loomie jauks igi ninda palju on, millägi old, et palja maa ajal saab kääst söötädä. Neh sendä aetigi siis nummesse, et las kolavad.

Vade ühel ehtul ei ole tulle ne kahel perel lehmäd koo ja perenaised menned etsimä. Vähä maad saaned sidä numme tied mööde edesi mennä, ku äkkitselt oli neie ees tee pääl valge hobune ja mies viel seljäs ka. Ei ole kuulund aga mitte mingegi sugust müdinä ega hobuse jala astumistigi. Mend samate edesi tied mööde neie ees vähä maad ja kadunud jälle siis sama äkitselt ärä, ku tuligi, jusgu tina tuhka. Ei siis ole nämäd tohtind enämb edesi mennä, ega olis tohtind enämb tagasi koo ka menemä hakkada, kohe ninda oli ärä heidutand. Loomad jäänedigi seks ööks metsä, vade hoomigul tulle itse kohe koo.

Neh siis räägiti, et enne ku sinne numme lähäd, täüdüb paluda vist, sendä see nimigi.

215. Liidesoo ja Nägakivi

E 50573 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1917)

Haldjas

Umbes kolmveerandsada aastat tagasi, tulnud kord mõned Pärispa küla lapsed metsast marjalt ja näinud ühel mereäärsel lagendikul, mida Liidesoo lagendikuks hüütakse, ühe kätikujulise valge kogu seisvat. Lapsed hüüdnud: „See on haldjas, lähme temalt raha küsima!“ ja rutanud ise jookstes

haldja poole. Aga enne, kui lapsed sinna juurde oleks jõudnud, kadunud kätki kogu äkitselt nende silmade eest ära, nagu oleks maa alla vajunud.

ERA II 165, 68/9 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärismepe k., Peebu t. – Eliise Kalholm < Johannes Ruukholm, 61 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Nägäkiivi

Pärismepe Liidesoo lahes, mis asetseb Odakivi lähedal, on suur kiivi meres. Selle peal olid olnud näkid ennast pesemas ja ehtimas. Ühel õhtul, kui old suur kisa ja laul külas, ehmunud näkk ja hüpanud merre. Pääle sidä ei ole teda enam nähtud. Kiivi aga Liidesoos kannab Nägäkiivi nime.

216. Tõürümägi

ERA II 222, 280 (6a) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärismepe k., Tabani t. – Arvid Sandstöm < Jakob Sandstöm, 43 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Tõürümägi

Palju aastaid tagasi elanud üks vanamees Kõverkase talus, mis asetsenud praeguse Pärismepe koolimaja kartulipõllul. Hüüdnimeks olnud tal Tõürü. Sellest arvataksegi, et kungas, kus praegu Pärismepe koolimaja asub, on oma nimetuse saanud Tõürümägi.

217. Vahe popsikoht

ERA II 222, 280/2 (6b) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärismepe k., Tabani t. – Arvid Sandstöm < Jakob Sandstöm, 43 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Kõverkase vanamehe Tõürü ajal elanud ka Pärismepeal üks Nikolai-aegne soldat Vahe popsikoha peal, kui tal olnud saun. Nimeks olnud tal Hans, kuna naise nimi Marie. Ametiks oli küla karja hoidmine ning ühtlasi arstimine, mida ta tegi oma kunstiga. Peale selle oskas ta tulesõnad, ussisõnad ja roosisõnad.

Ükskord pannud ta pulmarongi kinni sõnadega. See olnud Oru Käspri pulma ajal. Mees küsinud vana kombe järgi: „Üks pudel viina ja lähkritäis õlut.” Peigmees ei andnud. Hans ütles: „Siis sa oma noorikut Oru tallu ei vii.” Seal pulmas olnud ka Tõürü, kes osanud vähe tarkust. Ta ütles: „Hans ei tee oma tarkusega midagi.” Seepeale ütelnud Hans: „Sõitke siis. Mina lähen Jaagupeetri talu kohta vastu.” Kui pulmarong jõudnud sinna kohta, Hans pobisenud, endal pajuoks käes. Ning kohe esimene hobune pole pääsnud paigast kõige peksmise peale vaatamata. Teised pulmalised katsunud enda hobuseid ette ajada, kuid sama lugu. Tõürü läinud siis pulmarongi ette ning lugedes oma salasõnu päästis ta hobused lahti. Hans seepeale vihastas: „Minu kuradid on kangemad kui Tõürü omad, ei nad kaugele lähe!” Pulmarong ei saanudki kaugemale kui Matjukse talu värava taha. Seal sama lugu, ainult selle vahega, et Tõürü enam hobuseid lahti päästa ei jõudnud. Lõppude lõpuks ei jäänud muud nõu, kui peigmees ja isamees Hansu paluma. Tasuks nõudis Hans kaks pudelit viina. Pulmarong seisis veel niikaua kinni, kuni toodi viin tema kätte. Seepeale Hans pobises jälle, pajuoksake käes, ja ütles: „Sõitke nüüd!”

218. Rahaleid Oru talus Pärismepeal

ERA II 165, 69/70 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärismepe k., Peebu t. – Eliise Kalholm < Johannes Ruukholm, 61 a. (1937) Sisestas Helen Hanni 2008

Rahaauk Pärismepeal

Praeguse Oru talu tuhlimaalt on löüetud suur katel rahaga, mes tuli välja tuhliottamise ajal, kui adi lahti vagusi. Rahast said osa kõik, kes olid tuhliottamas. Taanja, kadunud, oli veel pärast mend etsimä ja saand kätte pool katla, mes adra kaugemale oli veend ja toistest maha jäänd. Sida kohta peetakse ka praegugi pühäks ja ei panda tuhli pääle. Sest see olla Vene keisri Peeter I kingitus inimestele.

219. Tarige org

ERA II 222, 95 (31) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Sukruaugu t. – Linda Merela < Amanda Linkrus, 68 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Tarige org

Ennemuiste olnud Pärисpea Tarige orus kolm venda, kõik naisemehed, need ei uskunud jumalat. Teiste keeldust hoolimata läksid nad jõululaupäeva õhtul merele kalu püüdma. Kui jõudis kätte kesköö, tulid vennad koju ja tahtsid minna oma naistega magama. Aga üks ei läinud, ta nägi, et mehel olid pikad hambad ja temale oli see õudne. Mees kutsus küll, aga naine ei läinud, vaid võttis kuke ja põgenes lakka, kuhu ka mees järele läks. Naine pani kuke mehele vastu ja ütles: „Kirise, kirise, kukekene, karise, karise, kanakene,“ Siis mees taganes. Kui jõudis kätte kukelauluaeg, laulis kukk ning mees kadus. Naine tuli kukega tuppa, teised vennad olid naistega kodus. Sellest peale ei püsinud mehed enam seal talus, vaid saavad õnnetult surma. Naised aga elavad väga rikkalt ja kaua.

220. Matsu talu Pärисpeal

ERA II 165, 66/8 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k., Peebu t. – Eliise Kalholm < Johannes Ruukholm, 61 a. (1937) Sisestas Helen Hanni 2009

Naisröövlipealik ja Matsu peremees

Ligi 250 aastat tagasi, kui Pärисpää külas oli 6 perekonda. Sell ajal käünd maal ringi veerad röövijate salgad. Inimesed old sunnitud metsä pogenema ühes loomiega, kedä peetud pääpaulas, suud veruega, et ei saa häält tehä.

Old sügüsüne aig ja Matsu talu peremihel Jaan Lintohvil old ka vilja vähä, midä ta oli pand rehte kuivama. Ühe kerra hoomigul tuld tämä reheahju küttämä, ahi oli küdend joba, kui näht, et ratsanik kasaga riides sõitand külasse. Aiga põgeneda ei old, siis hüppänd ahte sisse. Ratsanik old varustetud meega ja piigiga. Et inimisi kustagi ei näht, läks tuba, valat vähä ringi ja siis heitänd piigi ja meega korvale ja visand aadamaülikonda. Sooja ahju paistel hakand see naine elajaid tapma, viimaks uinund magama. Sidä kaiki näht Matsu peremees. See hüppänd ahtest väljä, otand meega ja tapand naise ärä.

Ratsahobuse seljast sai suure kodi väärtasju, mida oli veel praegusegi peremihe ajal [alles], aga nüüd on kadund. Seel old paar vaskküünli jpm. Ainult meegapära on veel järele, kuna ajahammas terä ärä on söönd. Hobune old aga rikkalt ehitud säravaie sõlgiega ja narmuega, mida osalt jääti hobuse selga.

Matsu peremees old haruldaselt tugev mees, tämä otand surnu ja pand hobusele selgä ja saatand tuldud teed tagasi. Viinistu teelahkmel tuld toised kuusteist meest vasta, nähes et päälük surd ja samuti on sengä tohitud tehä, siis mend kaik loksa poole minema.

Praegu eläb kolmas peremees Jaan röövlipeälükü hävitaja järeltulijaist. Kaik nee kolm on old Jaan Lintohvid.

ERA II 221, 641/2 (17) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanapere t. – Nelli Lilhein < Rihart Lilhein, 41 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Naisröövel Pärисpea Matsul

Vanemal ajal (täpsemat aega ei ole teada) käisivad röövsalgad ja ka üksikud rüüstajad rannakülades, sest oli teada, et rannaelanikud välismaadega kaubitsesid ja mitmedki varandusliselt heal järjel olivad. Nii leiti Pärисpa külas Oru talu põllust 1910.–1912. aastaste ümber hulk vanu Rootsi rahasid. Rüüstajate lähenemisel põgenesid elanikud kodust metsadesse ja mujale varju- või pelgupaikasesse, kuni need külast olid välja läinud.

Kord oli Pärисpa küla Matsu talu peremees toas parajasti ahju kütnud ja näinud, kui ratsanik külale oli lähenenud. Peremees võtnud hangu kätte ja läinud ülesse parsile. Vähe aja pärast tulnud ratsanik õuest tuppa ja nähes, et toas inimesi ei ole, istunud ta küdeva ahju ette ja võtnud end riidest lahti ja

hakanud söödikuid otsima. Siis näinud peremees, et see olnud üks naisterahvas meeste riietuses. Mees võtnud hangu, virutanud ülevalt sellele naisele selja pealt sisse ja naine selle peale oli samasse ka surnud. Siis võtnud peremees sellelt naiselt sõjariistad ja varanduse ära, vedanud ta õue ja asetanud ta surnult hobuse selga – hobuse valjad, rihtmud ja sadul olnud kõik hõbedaga ehitud. Peremees korjanud kõik ehted ära ja seatnud hobuse ühes tema omanikuga külast välja. Umbes ¼ km külast väljas, kohal, mis praegu Sobemäe nime kannab, tulnud surnuhobusele juba mõned ratsalise vastu ja nähest, et nende seltsiline hobuse seljas surnud on, pööranud kõik tagasi. Sellest saanud Matsu talu sel ajal oma jõukuse ja naisröövli mõek olnud veel 1905.–1910. aastate ümber seal alles.

221. Hiietamm Pärисpea (Mäe)Matsu talus

ERA II 165, 69 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k., Peebu t. – Eliise Kalholm < Johannes Ruukholm, 61 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Hiietamm

Pärисpea Matsu talu koplis oli old enne sakslaste tulekut suur hiietamm. Rahvas palund selle all jumalat ja ohverdanud seal igal laupäevaõhtul ja teistel tähtpäevil. Kui tulid sakslased, siis raiutud maha tamm ja varastatud ära. Rahvas aga räägib, et kõige ligem mõis Pärисpeale on ehitatud selle tamme puist ja oksist. See mõis on Kolga mõis.

222. Kainumm

RKM II 338, 232/4 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k. – Õilme Aasmaa < Bernhard Niiholm, s. 1902 (1972) Sisestas Melika Kindel

Kainumme mägi

Kolgakülä mäe pääl, neh, oli old taanlastel suur torn, neh, kust kävid vahtimas siis igässe kanti, mes vade kustagilld paistus, vade ei nie ole kaa tiedäned viel mitukümmend aastat, et juo Pärисpeal, neh, Huoneteperil inimised elasid. Vade, eks kerra olid sis nähned metsä kohas suitsuvinet ja eks ne siis soitanedigi ratsahobustega sinne puole, neh, ja etsined nii kaua, ku siis löüsidigi, et siel metsäs eläsid inimised kohe juo kaua aiga, neh, viel neie tiedämätä.

Pärисpea külä hakkatuses on tiel mägi ja sidä mäge hüüdäb rahvas Kainumme määks. Ja sidä männümetsa siel Kainummeks. Taani valitsuse ajal oli üks junkur hakkand, neh, käümä siel mäe pääl peres, ilusa tütriku valatamas, aeva kohe alade. Kai old senn tütrigu nimi. Kaiele aga ei ole mielined suurtsugu mihed ja mennd metsä, rönind puu otsa peitu. Junkur aga oli etsind üles ja uotand puu all. Kaiel väsüned kää ärä oksiest kinni hoidajes ja langend puust maha, kohe surreks. Vade, inimised, neh, moned rääkivad, et ku tuled pimejäl ajal sidä tied müöde, et hakkab siel mäe pääl, neh, vieremä tie pääl jusgu valge puomvilla kerä ja kadub jälle ärä, ku iemäle saad. Eks sie ole sis Kaie vaim.

Ruotsi valitsuse ajal vast tehtud tie Loksalt Suurpea Juosti perest saat. No, et sinne oli siis ehidatud Ruotsi rannavalvekardon. Sidä torni ja kardoni kohta hüüedä Honga otsaks. Peräst hagati Pärисpeani teed tegemä.

ERA II 222, 91 (26) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t – Linda Merela < Mariie Kain, 80 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2008

Kainumme pelgupaik

Suurpea külas Kainumme soos oldud vanasti ka peidus, nii inimesed kui ka loomad. Loomadel olnud rõngad ninas, et häält ei saaks teha. Nüüd on sääll põllud.

223. Purekkari neem

ERA II 110, 327 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k. – Eugen Lillepool < Richart

Manitski (1935) Sisestas Kaisa Sammelseg 2008

Purekari neem

Purekari suure kivi visanud kord Kalevipoeg Soomest Porkala neemelt siia.

Ükskord näinud keegi Pärисpea mees varahommikul välja minnes Purekari suure kivi otsas naisterahvast, kes oma kullakarva juukseid hõbekammiga kamminud. Mees läinud ligemale. Kui näkineiu meest märganud, hüpanud ta naerdes kivi otsast vette.

ERA II 110, 583 (20) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Arvi Kalholm < Manivald (1935) Sisestas Kaisa Sammelseg 2008

Jutt Purekkari suurest kivist

Eesti kõige põhjapoolsemas tipus asub kari, mis hüütakse Purekkariks. Selle kari keskel on suur kivi, mida hüütakse Purekkari Suureks kiviks. Selle kivi olla Kalevipoeg Soomest Porkkala neemelt siia visanud. Selle kivi otsas nähtud kord üht naisterahvast istuvat ja juukseid kammivat, selle järele hüpanud ta merre ja kadunud ära. Pärast seda pole teda enam seal nähtud.

ERA II 165, 70/1 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k., Mähu t. – Eliise Kalholm < Kata Linholm, 82 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Näkk Purekkaris

Purekkaris praeguse suure kive otsas käinud igal ilusal õhtul pead kammimas pruut ja peigmees. Seal nad kohanud igal õhtul. Ühel õhtul oli vanamees kõrge mäe pääl [vaadanud], kuidas jälle nad tulnud ja istunud sinna kivi otsa. Enne kamminud pruut oma juukseid ja ulatanud siis kammi peiule. See kamminud ka oma juuksed, siis suudelnud ja kaelustanud üksteist. Äkki oli läbitungivalt kiljatanud pruut ja ta juuksed tõusnud üles otsekohe. Peigmees kadunud kui maa alla, kuna pruut jooksnud merre.

Pääl seda oli nähtud veel mitmel õhtul sealt pruuti ja peigmeest. Mitte enam kive otsas ega maal, vaid nad suudelnud sügavuses vee peal.

ERA II 222, 274 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k., Mihkli t. – Leonhard Sandström < Mooses Sandström, 61 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelseg 2008

Jutt Purekkari suurest kivist

Eesti kõige põhjapoolsemas tipus asub kari, mida hüütakse Purekkariks. Selle kari keskel on suur kivi, mida hüütakse Purekkari Suureks kiviks. Selle kivi olla Kalevipoeg Soomest Porkkala neemelt siia visanud. Selle kivi otsas nähtud kord üht naisterahvast istuvat ja juukseid kammivat, selle järel hüpanud ta merre ja kadunud ära. Pärast seda pole teda seal enam nähtud.

E 57985 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpää k. – E. Sokk < Helmi Sandbank (1926) Sisestas Kaisa Sammelseg 2009

Purekares, suure kivi otsas ja Murukares teatakse vanasti öösel näkineitsit iga kuuvalgel ööl end kamminud olevat. Pool keha olnud tal aga kala oma.

EFA II 37, 154 (7) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Argo Aug < Illar Aug, 62 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Purrekari neemes meelitati öösiti valemajakate ja lõketega kaubalaevu rannalähedastele karidele ja madalikele. Paljud rannaelanikud kohe elatusidki sellest, et meelitasid laeva karile ja siis rüüstasid ja laastasid seda.

EFA II 37, 153 (4) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Argo Aug < Meeri Rosen, 80 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Soolamadalat, Purekkari neemest loodes, olevat nimetatud selle järgi, et sinna otsa palju soolalastis laevu kinni olivat jäänud.

224. Hauaneem

ERA II 222, 250 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Metsala t. – Ilmar Sepmann < Olga Sepmann, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Hauaneem

Hauaneemel olevat olnud vaid üks talu, selle talu nimi olnud Neeme. Et meri oli siis sügavam kui nüüd, siis ei hoolinud rannast merele minnes kaugele sõuda. Pääses hõlpsasti Hauamerele.

ERA II 221, 594 (14) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kiviku t. – Einar Kuub < Miina Meistermann, 65 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Hauaneeme küla tekkimine ja nime saamine

Hauaneemel oli enim üks talu nimega Hauaneeme. Hauaneeme sai nime, et seal on meri väga sügav ja sügavat merd hüütakse hauaks. Ja küla asub neeme peal. Viimaks hakati rohkem maju ehitama ning küla kutsuma Hauaneemeks.

226. Kullinokk

EFA II 37, 18 < Kuusalu khk., Loksa v., Pärisea k. – Kaisa Kaisel < Klarissa Vaas [?] (1999) Sisestas Melika Kindel

Kullinokk. Kullinogast kive alt toodi vanasti tided. Nii rääkisid vanaisa, vanaema ja teised pereliikmed pisikestele lastele.

227. Madi talu Pärisea külas

ERA II 222, 533/4 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v. < Viinistu k., Vanapere t. – Hilma Martinson < Richald Lillhein, 42 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Rahapada Madi põllul

1845.–1850. a ümbruses künnud Harjumaal Kõnnu vallas Pärisea küla Madi talu peremees härgadega põldu, kuna tema 8–10-aastane poeg härgade ees käinud. (Poja nimi oli Jaan Ruukholm, peremehe nime ei tea.) Korra aga jäänud sahk lageda põllu peal kuskile kinni, härjad tõmmanud, kuid edasi pole saanud. Siis vandunud talumees tulist kurja, mille peale ader äkiste lahti pääsenud. Selle peale olnud maa sees helinat kuulda, nagu oleks mingi metallriist kuskile sügavusse kukkunud. Adra sahkadesse aga jäänud üks metallist riista sang kinni ja tulnud mulla seest välja. Seda ütles see härgade ees käinud poisikene olevat ise näinud ja jutustas seda veel raugaeas 90 aasta vanaduses.

Märkus: vanarahva jutustuse järele ei pidada siis kunagi peidetud varandus[t?] ega maa sisse maetud raha kätte saama, kui nende leidmise juures kurja vannutakse.

EFA II 37, 121/2 (5) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärisea k. – Kati Relvik < Helmut Relvik, 74 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Madi talu nime saamine

Minu isa jutustas minule oma kodutalu nime saamise loo. Kündnud kord ennemuiste me esiisa Matt oma põldu, härg adra ees. Korraga raksatas ader millegi taha kinni ja ei liigu enam sammugi. Matt asus kühveldama kätega mulda eemale, et vaadata, mille taha see on pidama jäänud, on see kivi või känd. Oma suureks üllatuseks leidis ta adra nina eest suure vaskkatla. Sikutas ja sikutas, aga jõudu jäi väheks, on liikuma hakkamas aga välja mullast ei tule. Matt küsib [kirub?] ja ei jaksa enam. Iseenesest tuleb sõna "kurat" üle huulte. Ja kohe selle järel libises katel käest, langedes taas mulla sügavusse, ainult kulla kõlin kostus veel kõrvu kord-korralt nõrgenenuna, ja pole enam maapinnale kerkinud. Ja kuigi see põld on praegugi veel olemas ja seda küntakse nii kevadel kui ka sügisel, pole see oma saladust loovutanud enam kellegile. Ja kuna tookord selle leidjaks osutus mees nimega Matt, siis on sellest aegade jooksul kujunenud ka Pärisea külas olev Madi talu nimi.

EFA II 37, 122/3 (5a) < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Kati Relvik < Helmut Relvik, 74 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Allpool ka sama legendi kohta tehtud luuletus: Muistne legend.
Muistne legend.

On muinasjutte liikvel rahva hulgas,
need põlvest põlve meis on püsinud.
Neid igal kujul leidub igas paigas,
neist isaisad lootust otsinud.

Ka muiste minu isatalus sündis
üks muinasjutt, mis iialgi ei kao.
Kui teomes Matt seal mõisa põldu kündis,
härg adra ees ja vaole lisas vao.

Käis raksatus, härg äkki ikkest lahti,
vaskkatel kerkis adra nina ees.
Kuid kinni see, ei kuidagi saa lahti,
kui hoiaks juured seda mulla sees.

Matt sikutas, käed jäämas juba kangeks
ja sõna "kurat" tõuseb huulte.
Siis katel kaob, kui haua põhja langeks,
vaid kulla kõlin kostub kaugele.

Jäi vaeseks Matt, tal enam õnne polnud
ja kurat katelt valvab praegugi.
Kuid nimest Matt on Madi talu tulnud,
me lapsepõlv seal õnnes mööduski.

228. Vaesekivi

**E 52613/5 < Kuusalu khk., Kolga v., Viinistu k. – S. Lilhein (1916) Sisestas Melika Kindel
Vaesekivi**

Sellessamas kihelkonnas ja Kõnnu rannas, oli endisel ajal Pärисpa küla juures, tee kaldal kivi, mille maa seest välja ulatav osa, tooli kõrgune oli. Seda kivi kutsuti Vaesekiviks. ja tema peal oli õõnes koht, nagu inimese istumise asemeks. Rahva vanajuttu järele olla kord keegi vaanelaps, selle kivi peal istudes, sinna paika ärasurnud. Lapse all on siis kivi pehmeks muutunud, nii et tema istumise ase kivi sisse jäädavalt alale jäi. Külarahvas on – vist nimetatud vaeselapse mälestuse alalhoidmiseks – igakord, kui metsast marjast tulnud, selle kivi peale marju, nagu ohvriks pannud. Veel 35–40 aastat tagasi olnud see marjaand pruugil; võib olla, et ka veel hiljeminegi. Kuid nüüd ei ole seda vaesekivi enam olemas. Mõne aasta eest laskis keegi P. küla taluomanik selle kivi, oma ehituse vundamendi jaoks äralõhkuda.

E 54825 < Kuusalu khk. – M. J. Eisen. Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kuusalu Kõnnu suurele Vaesekivile, kus muiste vaene laps olnud, ohverdati marju.

229. Hargimägi

EFA II 37, 19 < Kuusalu khk., Loksa v., Pärисpea k. – Kaisa Kaisel < Klarissa Vaas [?] (1999)

Sisestas Melika Kindel

Hargimägi – seal oli kõrge raudrist uppunute mälestuseks, mille Vene piirivalve lõhkus ära. Seal käisid enne mungad ja ka mereröövlid.

231. Kalmunumm või -augud Suurpeas

ERA II 222, 92 (27) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Linda Merela < Mariie Kain 80 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Suurpea kalmud

Kalmunõmm Suurpeas, sääl on suured liivaaugud, kuhu katkuajal inimesi maetud. Säält tulnud inimeste luid välja. Liiv, kuhu sisse inimesi maetud, tuisanud pealt ära ja nii tulnud luud nähtavalle.

E 50538/9 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1917) Sisestas Melika Kindel

Kalmud

Peale Pärissa ja Vihaso külade juures leiduvate endise aja katkuohvrite matmisepaiga ehk kalmude (millest varemalt juba teatasin) kuulsin hiljuti veel ühest kolmandast, Kõnnu valla piirides olevast, ühishaua koha olemisest räägitavat. See koht on Suurpa küla juures üsna merekalda ligidal ja kannab Kalmuaugu nime. Veel hiljuti olla seal tuulest äratuisatud liiva alt aastasadade eest sinna sängitatud inimeste luid nähtavale tulnud; ka kõigiti tugevaid ja vastupidavaid pea- ja lõualuid (vanade inimeste omasid), kellel ainukestki hammast ei ole puudunud. Vahvad nagu muinasaja kangelased kalevid kunagi pidid need endisaja elanikud küll olnud olema.

232. Turbaneeme

ERA II 221, 608/9 (16) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k. – Aino Eekholm < Eduard Adler (1939) Sisestas Melika Kindel

Kui Turbaneemet veel ei olnud

Enne Turbaneeme küla tekkimist 500 aastat tagasi, oli selle küla asemel Suheli küla. Üks talu oli Ahju põllul, suure kivi ääres, mis nüüd on lõhutud. See küla hävines, kuid ei tea miks. Siis tulid siia küla praegused elanikud. Esimesed talud olid Ülestoa, Neeme ja Kuusiku. Kuusiku on oma nime saanud sellest, et Turbaneemes kasvas paks mets – Neememets – ja mitmedki selle küla vanad majad on ehitatud Neememetsa palkidest.

RKM I 30, 25 < Tallinn < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k. – Elmi Raidmäe, 82 a. (1993) Sisestas Helen Hanni 2009

Kirjutan teile oma koduküla nimest. See asub Harjumaal Kõnnu vallas – Turbaneeme küla (vahest ka Turbaneeme). Kuna siinkandis ei ole üldse turvast ega turbaga midagi tegemist, siis arvame meie siin, et see võiks ennem olla soomepärase Turvaniemi. Küla asub mere ääres Eru lahe algul. Et siit otsisid laevad lahes tormivarju ehk soome keeles turva.

Võib-olla teate teie seda ise ammu, aga pensionärina siin ajaviiteks kirjutan.

EFA II 37, 47/8 < Kuusalu khk., Loksa v., Turbaneeme k. – Reelika Janter (1999) Sisestas Melika Kindel

Küüditamine ja kolhoosi asutamine

1949. a. märtsis küüditati Turbaneemest Siberisse Lilleperi Taali Eikholm koos kolme pojaga. Nad “teenisid” prii sõidu selle eest, et üks Taali poegadest, Jalmar, oli “metsavend”. Vanim poeg Eduard hakkas aga Punaarmee sõdinud mehena protestima, tänu millele lasti ta Kehras rongilt maha ning ta tuli sealt jalgsi koju tagasi. Artur ja Enno läksid koos emaga edasi Krasnojarski kraisse. Taali Eikholm suri Siberis juba 8. mail 1949.a., kuid pojad Artur ja Enno tulid sealt tagasi. Praegu elavad nad Kiius.

Küüditamiste tulemusena algas massiline kolhooside asutamine. 21. aprillil 1949. a. asutati

Turbaneeme külas kalurikolhoos "Tulevik". Asutamiskoosolek peeti maha Kase talus ja esimeheks sai sõjas käinud mees Valter Huusmann (Lagedikult). 27. aprillil 1951. a. ühinesid "Tulevik", "Viinistu" ja Pärismepe külas tegutsenud "Võidu Tee" kalurikolhoosid ning uus kolhoos sai nimeks "Võidu Tee". 1962. a. oli kolhoosil maad 2473 ha ja liikmeid 265, neist 78 kalurit. 23. märtsil 1971. a. ühines "Võidu Tee" S. M. Kirovi-nim. kalurikolhoosiga, kuna leiti, et väike kolhoos ei suuda end ise majandada. Kirovi-nim. kalurikolhoosi ajal arenes siitkandi külade elu jõudsalt. Endiselt püüdsid kalurid kala, 1970-ndate aastate algul ehitati Viinistule kalatööstus, mis andis tööd ka naistele. Nüüd on endisest suurest ja kuulsast kalurikolhoosist saanud aktsiaselts "Esmar", mis on lagunenenud väikemateks aktsiaseltsideks ja firmadeks. Turbaneemes käib töö ainult kalapüügisadamas.

EFA II 37, 49/51 < Kuusalu khk., Loksa v., Turbaneeme k. – Reelika Janter (1999) Sisestas Melika Kindel

Turbaneeme ühispood

Tarvitajate Ühisus asutati Turbaneeme enne I Maailmasõda. Pood asus Ale Andrese rehielamus, mille üks ots oli kohandatud poeks ja oli eraldi sissekäiguga. Kaupmeheks oli siis Jaan Huusmann. 1920. a. ehitati liikmete ühistööna kauplusele oma maja maantee äärde Suure Ahju krundile. Ühisus sai nimeks Turbaneema Tarvitajate Ühisus ja see astus ETK liikmeks. Kaupmeheks hakkas Peeter Eikholm Lilleperilt. Paari aasta pärast P. Eikholm loobus ja siis sai selle ameti Jaan Mikiver Lõukalt. 1930. a. paiku andis Jaan poepidamise üle vennapojale Artur Mikiver'ile. Arturi paariaastase poepidamise järgi juhtus hämara tagapõhjaga süütamiskatse ja vabaks jäänud poemehe kohale tuli Saaberg Kolga vallast. Saaberg oli esimene tõeline kaupmees. Enne teda olid poodi pidanud oma küla mehed, kes ka kalastasid ja pidasid väikest vabadikukohta. Väike kauplus ja väike palk ei rahuldanud Saalbergi ja ta lahkus, vabaks jäänud kohale tuli Klara Laanmaa Palmsest. Tema mees oli ehitaja, see kindlustas perele ülalpidamise. 1940. a. pöörde järel liideti Turbaneeme Tarvitajate Ühisus Viinistuga ja Laanmaad kolisid Viinistule. Viinistul sai kaupluse juhatajaks juba Johannes Laanmaa. Abikaupluse, s.t. Turbaneeme poe müüjaks pandi (?) Sandström Pärismealt. Kui too 1941. a. Punaarmeele läks, jäi kauplus seisma. Saksa ajal küll üritati paar aastat poodi pidada – kaupmeesteks olid Valter Eikholm Lilleperilt ja Helmut Mikiver Palult, kuid 1944. aastast poe tegevus lõpetati. Poe ruume kasutati eluruumidena, enne Taali Eikholmi pere ja pärast nende küüditamist 1953. a. põles kaupluse hoone, tuleõnnetuses hukkus 3 inimest. Ainult poe ait seisis veel kümnekond aastat kuni lagunes. Ühiskauplus tuli tagasi 1963. a. rahvakaupluse nime all. Ilse Huusmann Kivikult hakkas müüma esmavajalikke toiduaineid Kiviku palkonis ja a-st 1966 Põllu elumaja toas, mis väikekolhoosi ajal oli olnud kontoriks ning oli selles ametis kuni a-ni 1988. Kirovi-nim. kalurikolhoos ehitas 1988-1989. a. kauplusele uue hoone Kiviku teeristile ja andis selle rendile Harju Tarbijate Koperatiivile. Üle hulga aja oli Turbaneemal oma kauplus – see avati 18. juulil 1989. a. Hoone asub endise Painuva kopli maadel. Eesti Vabariigi ajal alanud ühistegevuse väljasuretamise kampaania käikus üritas Harju TK korduvalt sulgeda Turbaneeme kauplust, mis viimaks 1998. a. veebruaris õnnestus. Kauplusehoone, mis kuulus A/S Esmar'ile läks üle erakauplusele ja praegu on see OÜ Tulisilma Maakaubanduse koosseisus. Viimaseks müüjaks ühiskaupluses oli Sirje Mikiver Prassi Uuetoalt 1988-1998. a., kes jätkab praegu sama ametit ka erakaupluses.

EFA II 37, 52/4 < Kuusalu khk., Loksa v., Turbaneeme k. – Reelika Janter (1999) Sisestas Melika Kindel

Turbaneeme hääbunud pered

Saru Peetri (nr 1) – asutatud ~ 1800. a. Perekonnanimi Roksmann, a-st 1947 elaniketa

Saru Tõnise (nr 2) – asutatud 1830-ndail a. Perekonnanimed Sults, Sumberg, Huusmann ja Idarand.

Viimane maja põles 1951. a., sellest ajast elaniketa

Lagediku, Saru Tõnise eraldi tükk, elanikud olid a-il 1920-1955. Perekonnanimed Huusmann ja Meistermann

Kalju (A 38) – Suurelõuka eraldi tükk, elanikud olid aastail 1905-1944. Perekonnanimi Mikiver

Kuusiku (nr 30) – asutatud 1830-ndail aastail. Perekonnanimi Huusmann ja Kesker. Viimati elati 1951.a.

Vanaõue (A 31) – asutatud 1880-ndail aastail. Perekonnanimi Lutter. – 1910 a. liideti Saru Peetri kohaga

Uustalu (A 33) – asutatud 1870-ndail aastail. Perekonnanimi Huusmann, a-st 1956 elaniketa

Neeme (A 35) – asutatud XIX saj. alguses, perekonnanimed Konoval, Margot ja Adler. A-st 1930 tühi, 1945 hooneteta

Aiaotsa (nr 18) – asutatud 1860-ndail aastail, perekonnanimi Huusmann. Jäi tühjaks XX saj. algul. Tooma, põlistalu, mis oli olemas juba XVII saj. alguses. Kadus maade kruntimisega. Perekonnanimed Metuusal, Väikmann ja Soolmann. Viimased märkmed Tooma kohta oli 1889. a. meetrikaraamatus.

Telliskivi – asutatud XVII-XVIII saj. vahetusel telliseahju lähedusse. Perekonnanimed Pomviil ja Kullerheid. Viimane teade 1886. a.

Saviaugu (A 117) – A/S Loksa Tehased tööliste maja savikarjääridest lõuna pool. Kivimaja ühele perele, ehitatud XX saj. alguses. Viimati elati seal 1950-ndail aastail.

[talude numeratsioon vt EFA II 37, 57/8 – küla kaardid – M. Kindel]

EFA II 37, 54/5 < Kuusalu khk., Loksa v., Turbuneeme k. – Reelika Janter (1999) Sisestas Melika Kindel

Ahju Johannese (nr. 14, Suureahju)

Ahju talu tekkis XIX saj. algul kohale, kus oli olnud mõisa telliseahi ja pärast seda, kui telliseahi viidi Ristile. Esimeseks peremeheks oli 1806. a. sündinud Toomas Huusmann, kes oli pärit Kaselt. Tema teisest abielust sündinud poeg Johannes oli peremeheks maade kruntimise ajal. Ahju sai nimeliselt talukohaks, kuigi maid oli vähem kui päristaludel. Johannese lastest abiellus vaid 1901. a. sündinud Herta, ülejäänud 4 jäid vallalisteks ja nii hääbus üks küla jõukamate taludest. 1970-ndate aastate algul suri viimane Ahjul elanud Johannese järeltulija Magdaleema (Mahta) ning pärijad müüsid Ahju elumaja Kirovi-nim. kalurikolhoosile. Kolhoosi poolt ehitati see aastail 1938-1948 tehtud avar hoone ümber ja nii saadi Ahjule 4 korterit kolhoosi liikmetele – 2 alumisele ja 2 mansardkorrusele. Kolhoosi lagunemisel korterid erastati üürnikele ja omanikeks said Ilse Toomsalu, Aivo Janter, Raigo Laht ning Egon Veinberg (suri 1998. a).

Jutud, kaardid olen saanud Elve Kuuskmäe (s. 1960) elukoht Kingsepa (e Kiviku) talu (nr 21)

Väino Piikmann (s. 1925) elukoht Prassi Vanatoa (nr. 4) – R. Janter

[talude numeratsioon vt. EFA II 37, 57/8 – küla kaardid – M. Kindel]

ERA II 153, 546 (33) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kalev tahand katsuda missuguse poja Virusse kuningaks saadab ja lasi vennad võidu vinnida. Teistel vendadel kukund kivid merde, aga Kalevipojal lähend Turbaneeme külla alla maale. Isa saatandki Kalevipoja Virusse kuningaks.

ERA II 198, 125/6 (182) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001

Soomes old kuningas kolme pojaga. Keik old suured, kanged mehed. Soomet on teile vähe, seie ei või teie kolmekeste kuningateks jääda, aga mull on veel üks maa – Virumaa. “Katsuge, kes kivi Virusse saab, selle saadan sinna kuningaks,” ööld neile isa.

Vanemate vendade kivid kukund meresse, aga noorema venna kivi kukund Turbaneeme otsa. Kaldale, mis sääl näideta.

233. Painuvakivi

ERA I 5, 87 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Linda Manitski < Elisabeth Manitski, 49 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Sant ust otsimas

Kord pakase talve ja tuisuse ilmaga tulnud vaene kerjaja ja läinud Painuvakivi juurde arvates, et see on elumaja. Käinud kivi ümber, koputanud kivile ja palunud: „Kulla pererahvas, laske mind sisse.” Kui ta nägi, et kõik vaikne oli, läinud ta Turbuneeme külasse ja jäänud sinna öömajale. Sääl rääkinud ta teistele oma öömajaotsimisest ja seletas, et ühte talusse pole teda sisse lastud. Küll ta palunud, aga ei midagi aidanud, siis teised seletanud temale, et see oli Painuvakivi.

ERA II 110, 35 (70) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Viinistu algkooli õpilased (1935) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Lastemuinasjutt

Korra istunud Vanapagan Pärisea liivarannal. Kalevipoeg näinud seda Soomest: võtnud kivi ja visanud Vanapaganat määratu suure kiviga. Kivi pole käinud Vanapaganale külge, langenud ranna ette merde, sääl läinud pooleks. Üks pool kukkunud sinna samasse kohta, teine lennanud Turbaneeme. See kivi, mis jäi Pärisea randa, kannab nime Odakivi. Aga see, mis lendas Turbaneeme, nimetatakse Painuvakivi.

ERA II 110, 37 (74) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Linda Manitski (1935) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Kalevipoeg tahtnud hakata oma osavust proovima kiviviskamises. Võtnud ühe suure kivi ja tahtnud selle Odakivisse visata. Kuid ei osanud hästi visata ja kivi läks märgist kõrvale ja kukkus Turbaneeme rannalt merre, ja kannab rahvasuus nimetust Painuvakivi. Pärast Kalevipoeg imestanud, et osutasin Odakivisse aga painutas Painuvale.

ERA II 110, 479/80 (3) < Kuusalu khk. – Einar Manitski < Jaan Piibeman (1935) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Painuvakivi

Kalevipoeg, Soomes rännates, tuli kord ka Pelingeneeme. Vaadates sealt kodumaa poole näeb, kuidas Pärispal Odakivil hunt just hiilib, hobuste kallale kargamas. Silmapilk haarab hiiglane suure kivimüraka ja virutab hundi suunas. Kivi aga ei lähe märki ja kukub mürtsudes Turbaneeme Painuva randa merre. Kalevipoeg keerab ümber, läheb minema ja ise ümised: „Osudasin Odakivile, painutas Painuvale.”

ERA II 192, 87/8 (29) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k., Otsa t. – Rudolf Põldmäe < Maunus Einstruk, 81 a. (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001

Kalevipoeg lähnd Jumindalt Päriseale, siis kippund saape säärest vesi jo sisse. Kurat oli kiusand teda. Ta võtnud suure kivi, Juminda neemest visand, kurat old Odakivis. Ise üteld: „Osudin Odakivesse ja paiskas in pergu Painuvasse!“ Peab suur kummatu kivi Painuvas olema, viskas üle Pärisea neeme, Odakivi on siinpool neeme. Niisugune suur kanglane pidi olema Kalevipoeg.

ERA II 221, 573 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Otsa t. - Manivald Kurisoo < Joosep Malmi, 65 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Painuvakivi sünd

Kord pidanud Vanapagan Sortsiga sõda. Vanapagan olnud ühel Soome saarel ja Sorts Odakivi juures Päriseal. Vanapagan hakanud suurte kividega loopima. Kividest aga ei käinud ühtegi Sortsile külge. Vanapagan ütles seepäale, kui Sorts jooksu pistis: „Osudin Odakivesse, aga paiskas Painuvale.“ Painuva on Odakivist 5 km eemal. Ka teised kivid, mis Vanapagan viskas, tulid Painuvakivi lähedusse. Nendest on suuremad Tiirukivi, Hauakivi, Mustkivi ja Sorrukivi.

ERA II 221, 654 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lõuka t. – Helgi Kain < Tõnis

Kain, 47 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Sant otsib kivist ust

Vanarahva jutu järgi olevat Kalevipoeg visanud Soomest ühe suure kivi Eestisse, kust ta veel praegu asetseb Turbuneeme rannal Painuva talu kohal umbes 30 m kaugusel vees.

Ükskord tulnud sant Turbuneeme kerjama, et aeg oli hiline, tuli otsida endale öömaja. Siis ta silmas suurt kogu lagendikul ning läks ta sinna, sest arvas selle olevat maja, ning hakkas ust otsima, mida ta aga ei leitud, sest kogu ei olnud muud kui Kalevipoja visatud kivi, mida kutsutakse Painuvakiviks. See lugu sündis talvel, kui meri oli jääkatte all.

ERA II 222, 35 (41) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Aino Heinakroon < J. Varma 72 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Osudin Odakivile, paiskas Painuvale

Kalevipoeg tahtnud visata üle Soome lahe märki Odakivile Pärismeal. Kivi lendas aga Turbuneeme Painuva talu kohta, siis ütles Kalevipoeg: „Osudin Odakivile, paiskas Painuvale”. Kivi on praegu näha Turbuneemes Painuva talu kohal meres.

ERA II 222, 37 (47) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aadu t. [tegelikult Kingu t.?] – Aino Heinakroon < J. Varma 72 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Kivi viis eksiteele

Kord talvel eksinud keegi võõras Haldi jääle ära. Ta sai Painuvere kohta ja nägi eemal majakujulist kivi. Rändaja arvas, et kivi on maja ja koputas.

ERA II 222, 118 (19) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Ulrich Heinakroon < Jakob Varma, 72 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Painuvakivi

Kalevipoeg tahtnud Soomest kiviga visata Odakivile. Odakivi asetseb Pärispääl. Kuid see lendas Painuvale, Turbaneeme küla Painuva talu kohal merre. Sellest siis ütles Kalevipoeg: „Osudin Odakivile, paiskin Painuvale”.

ERA II 222, 135 (50) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ale t. – Ulrich Heinakroon < Kristjan Kiviloo, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Painuva kivi

Kord eksinud keegi võõras Turbaneeme ära ning tulnud pimedas Painuva kivi juurde. Ta mõtelnud, et see on elumaja. Ta koputanud kivi igale küljele. Viimaks saanud ta aru, et see oli kivi.

ERA II 222, 143 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lõuka t. – Heino Kain < Tõnis Kain, 46 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Sant otsib kivilt ust

Turbaneeme otsas on suur neljanurkne kivi. Ükskord talvel käis sant Turbaneemes kerjamas, õhtu saabudes otsis ta öömaja. Läks Painuvakivi juurde ja arvas seda toaks ning hakkas toa ust otsima. Ust aga ei olnud.

ERA II 222, 211 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k., Mäe t. – Ilmar Piikman < Ida Piikman, 30 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Painuvakivi

Harjumaal Kõnnu vallas Turbaneeme külas Lõuka talu ranna kohal asub suur neljakandiline kivi nimega Painuvakivi. Legendi järgi olla selle kivi visanud Kalevipoeg Juminda neemelt. Nimelt tulnud tal viha selle üle, et ta oma oda vastu Odakivi viskas puruks, selle asemel, et kuradeid tabada. Ta tahtnud Odakivi puruks visata, kuid kangelase jõud olla olnud liiga suur. Ja kivi lenanud nimetatud kohta. Selle kohta valitseb siin rannas sõna: „Odakivile osutas, Painuvale paiskas!”

E 41978/9 < Kuusalu khk. – Joh. Laupmann (1901) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Kalevipoeg oli ennemuiste siin Kolga ja Kõnnu randadel ka käinud. Ükskord oli tema olnud Kõnnu ranna Juminda neeme otsas ja näinud, et Vanasarvik magab teinepool lahte (Pappenwieki) Odakivi karis Perispea küla ligi. Kalevipoeg võtnud merekaldast ühe suure kivi ja visanud siis sellega Vanasarvikut, aga kivi lennanud üle ja kukkunud viimaks Turboneeme küla alla meresse (mis nimetakse Painovaks). Kalevipoeg ütelnud ise siis, et: „Osutasin Odakivisse, aga paiskasin pergu Painovasse.”

Turboneeme küla kohal meres on suur kivi küll.

E 48272 < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k. – Gustav Vilberg < Gustav Einstruk (1913) Sisestas Helen Hanni 2009

Kalevipoeg Jumindal

Kalevipoeg seisnud Juminda neeme otsas. Üle Hara lahe silmanud ta Pärispää neemel Odakivi otsas Vanapaganat, kes seal rahuliste puhunud. Ta võtnud kivi ja tahtnud Vanapaganat Odakivile surnuks visata, pole aga hästi oma rammu tundnud ja visanud üle Odakivi. Kivi langenud teisele poole Pärispää neeme Turboneeme külasse maha, kus teda Painuvakiviks hüütakse. Kalevipoeg pahandanud selle üle ja ütelnud:

„Osutin Odakivile,
paiskasin aga Painovasse.“

E 41942/3 < Kadrina khk., Palmse v. – Joh[annes] Sõster (1901) Sisestas Helen Hanni 2009

Ka Kalevipoeg ei ole siin tundmata. Mitu korda on ta siin Sarvikuga võidelnud, sest Sarvik või Vanapagan loopis kivikarisid merde laeva meeste tüliks ja ise laulis rahul olles või kurtes, kui Kalevipoja eest putked pani, Loksa Kalleparda metsas:

Osutasin Odakivi,

Pahistasin Paenuvaa (nimi Painaka).

Kasispa jäi kandmata (Kasispea külas on mereranna ligidal suur kivi, mida praegu Jaani-Tooma kiviks hüütakse).

Sarviku olivad Kalevipoja lingu kivid putkama ajanud, mis Soomest Virusse lendasivad ja mis veel praegu Pärispea ja Turboneeme neeme otstes näha on. Kui Vanatühi jälle tagasi tulnud, siis tulnud Kalevipoeg, keda soomlased rahva ütelse järele Viru Piruks hüüavad, Mohni saare kohast Soome lahest läbi, kus tal ka vesi üle saapa sääre tulnud ja tilli kallale kippunud.

E 52616/8 (1) < Kuusalu khk., Kolga v., Viinistu k. – S. Lilhein (1916)

Siin rannas leiduvad mõned suured kivid, millel peale Painuva kivi, mis rahvaluules Kalevipoja paisatud olla ning raamatute läbi oma nime poolest rahvale enam-vähem tuttavaks saanud, küll midagi luulelist ega ajaloolist tähtsust ei ole, aga nimetan siiski neid.

Painuva kivi

Ta asub Muuga (Monkvik) lahes Turboneeme küla all Painuva talu kohal meres. Nii peab siis kas kivi talult või talu kivilt enesele nime omandanud olema.

Kumb asus ennem siin?

Kivi on oma värvi poolest must ja ilma katuseeta hoone kujuline, neljakandiline. Tema kõrgus pealpool veepinda on 9–10 jala paiku arvata. Pikkus on 2 1/2 ja laius 2 sülla ümber; niisiis ümbermõõt 8–9 sülda. Vee sügavus on kivi juures kolm sülda.

Kui kivi suurust tähele panna, siis peab küll arvama, et „semmuse kappala heittämine” Kalevipojaltki täielist jõupingutust pidi nõudnud olema, sest matkajal tuli oma 80-90-verstaline tee ära käia.

Odakivi – Pappilahe (Pappenvik) ääres, kuhu Soomest saadetud vieras oli määratud, on Painuvalt peale 4 versta õhujoones lääne pool.

E 57984 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärispää k. – E. Sökk < Helmi Sandbank (1926) Sisestas Melika Kindel

Kalevipoeg jõudu proovimas

Kalevipoeg soovinud oma jõudu proovida. Seks tahtnud ta Juminda neemelt Odakivisse visata üle lahe. Kivi sattunud aga hoopis teisele poole poolsaart Turbaneeme külla Painuvale. Siis viskanud Kalevipoeg veel suurema kivi, seda kivi võib praegultki veel Odakivis näha, samuti kui Painuva oma. Niisamma võib veel mainida, et Pärispä neeme kaldal leidub hulk kiva, mis Kalevipoja sõrmejälgi kandvat; ka on sealsamas Pärispä külas Kadapiku talu lähedal suur kivi, kus Kalevipoja saapajalg sees olla.

234. Prassi põld

ERA II 221, 600/1 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k., Kiigemäe t. – Aino Eekholm < Jalmar Adler, 14 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Prassi põllu rahakatel

Keskküla vanamees Turbaneemest kutsuti öösel kolm korda välja. Kolmandal korral läks ta. Teda juhatati Prassi põllule suure kivi äärde ja ei kästnud midagi rääkida, kes vastu tuleb. Vanaisa läks. Prassi põllul tuli hunt talle vastu ja vanaisa ütles: „Ümh, sinap, kurat, see olidki.” Peale seda kadus kõik ära. Vanaisa nägi veel, kuidas algas suur sädemete lend ja peale selle kuulis ta vasekatla kuminat. Ja kõik oli kadunud, nii hunt kui ka rahakatel.

ERA II 222, 22 (16) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ale t. – Aino Heinakroon < Kristjan Kivi, 46 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Rahapada Turbaneemes

Kord öeldi Turbaneemes elavale Prassi Jürile, et nende karjamaal suure kase all on rahapada. Vanamehele pidi vastu tulema hunt, kellegagi ei tohi sõnakestki rääkida. Vanamees läks. Talle tuli vastu hunt, kes näitas hambaid. Vanamees ütles: „Mis sa, kurat, ihud hammast, millal ma sind paha silmaga olen vaadanud!” Siis kuulis vanamees rahakõlinat ja leidis juhatatud kohalt suure augu, milles olid mõned kollased kaselehed.

235. Vana kuusk Turbaneemel

ERA II 221, 601 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Vihasoo k. – Aino Eekholm < Veera Paartalu, 17 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Tuli kuuse ääres

Turbaneeme külas Aadu heinamaal kasvas veel hiljuti vana kuusk. Sealt kuuse alt nägi üks sellesama küla naisterahvas, kuidas üks mees tuld liigutas. Sealsamas tuli aga keegi mees. Naisterahvas näitas seda kohta ka mehele. See ei näinud sealt aga midagi.

236. Eksitaja kivi Turbaneemel

ERA II 221, 602 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k., Kiigemäe t. – Aino Eekholm < Jalmar Adler, 14 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Eksitaja kivi

Uustalu karjamaal Turbaneemes on suur kivi. Umbes kolme meetri kõrgune ja laiune. Selle kivi otsast nähtud kõige suuremat ussi. Kui keegi sinna kivi vastu toetub või puudub, eksib kohe metsa ära. Kord eksis üks Kasispeale minev marjuline metsa ära. Ta puhkas seal kivi ääres jalgu. Hakanud siis edasi minema. Äkki näeb ta, et on metsa eksinud.

Kord oli karjane seal kivi ääres karjas. Ta hakanud loomi vaatama ja näinud suurt musta kogu kivi kohal. Natuke aega peale seda nägi ta, et umbes lapsesuurune must kogu roomas kivi poole.

237. Turbaneeme Mäe saun

ERA II 221, 606 (12) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k., Vanatoa t. – Aino Eekholm <

Aino Mikiver, 13 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Haldjad raha lugemas

Kord tulnud mees võõruselt. Turbaneemes Mäe saunas oli suur tuli, nii suur, et sädemed katusest välja käisid. Mees mõelnud, et tüdrukud pesevad saunas pesu ja otsustas minna juttu ajama. Saanud uksest sisse, näinud veel ühe halli vanamehe kogu. Siis jäi kõik vaikseks ja samal kadus ka tuli. Mees arvas, et haldjad lugesid raha.

238. Lõuka rand Turbaneemel

ERA II 221, 607 (14) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k. – Aino Eekholm < Taali Eekholm, 51 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Värvipuulaeva hukkumine

Turbaneeme küla Lõuka ranna ette läinud aastasadu tagasi värvipuulaev põhja. Värvipuu last jäi kõik merre. Värvipuu tükke on leitud siit alles hiljuti ja 20 aasta eest värvis üks Turbaneeme elanik veel sellega riideid. Kuid laeva täpset hukkumist pole kindlasti teada, sest sellest on möödunud niipalju aastaid.

239. Turbuneeme Peetri talu

ERA II 222, 150/2 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi t. – Heino Kain < Hindrek Varma, 65 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Peetri taat

Kord vanasti elas Turbuneeme külas Peetri talus kange vanamees. Ta käis ööse magades teiste loomi nõidumas ja tegi enesele üle jõu käivaid töid. Kord läks ta teiste meestega Soomesse kalu püüdma, alles Soomes leidis ta, et aidavõtmed olid ununenud taskusse. Teised mehed olid hädas, sest kodused ei pääse aita. Siis olla ütelnud Peetri taat, et teised ärgu muretsegu, ta viib võtmed koju teiste kätte. Ta käis võrguvabede alla päikese kätte magama ja ütles teistele, et ärge teda üles äratage. Üles tõustes jutustas ta teistele, et võtmed on koju viidud, ta tõi veel kodust uudisi, et seal olid põrsad.

Ta suri jõulute eel ja jõulute ajal tuli ta koju kaapjalaks. Enne, kui ta tuppa tuli, vaatas aknast sisse ja käskis tule ära kustutada, et ta tuleb tuppa. Teised ei täitnud ta nõuet, kuid sellest hoolimata tuli ta tuppa, istus laua juurde, kus teised inimesed ka istusid ja sõid. Ta võttis lusika ja saiakannika oma kätte ja pani väheaja pärast lauale tagasi. Siis pani ta käed ümber tule ja teised arvasid, et kustutab tule ära, kuid ei kustutanud, siis istus veel natuke aega laua juures ja läks viimaks uksest välja ega tulnud enam tagasi.

241. Neeme maja Turbaneemel

ERA II 222, 213/4 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k., Mäe t. – Ilmar Piikman < Ida Piikman, 30 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Harjumaal Kõnnu vallas Turbaneeme külas olnud vana Neeme maja, kus olla nähtud tihti vaime. Kord läinud vanemad inimesed Palganeeme kalale ja 5–6–8-aastased lapsed, nende seas ka jutustaja tädi, jäänud koju. Kasispea külas surnud ära üks paha vanamees. Kes nimelt, seda jutustaja ei mäleta, ja lapsed õhtul ütelnud, et kas vanamees ei tule kollitama. Umbes kesköö paiku tulnud keegi hirmsa ketikõlina ja kapjade plaginaga, nii et lapsed üles ärganud. Tulnud kotta, nii et kojauks lahti praksatanud, kuigi õhtul oli kojauksele puu tugevasti taha pandud. Kojast läinud redel üles lakka, seda mööda läinud üles, nii et pulgad nagisenud. Nii, nagu oleksid need murdunud. Kui ta veel lae pääl kolm korda hüpanud, jäänud kõik vaikseks. Lapsed hakanud siis lauluraamatust laulma. Nad pole julgenud enne välja minna, kui hommikul teised randa tagasi tulnud. Siis leitud, et kojauks oli samuti kinni, nagu õhtul oli pandud. Unenägu see igatahes ei saanud olla, sest kõik lapsed olid kuulnud seda ja üks seda läbi elanud jutustanud seda veel 60-aastaselt.

242. Nummeaed Turbaneemes

ERA II 222, 216/7 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k., Mäe t. – Ilmar Piikman < Ida Piikman, 30 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Harjumaal Kõnnu vallas Turbaneeme külas Prassi-Vanatoa talu karjamaa alguses asub liivane koht, kus on vana kuusik, nõndanimetatud Nummeaed. Kord öeldud Lõuka talu peremehele Toomas Mikiverile unes, et säääl on rahaauk, et mine too sääält raha, aga ära sa karda ega tagasi vaata. Mine vanakuu neljapäeva õhtul. Toomas läinudki. Oli kuulnud igasuguseid hääli ja näinud mitmesuguseid koletisi, kuid ei ole kartnud. Kui oli saanud umbes 500 meetrit Nummeaiast kaugemale, kui kuulnud, et üks tuleb kribinal järele. Vaadanud tagasi ja näinud, et see on hunt. Siis hüüdnud: „Urjuh!” Hunt pistnud küll jooksu, kuid rahaauku mees ei olevat leidnud, ei öösel ega ka järgmisel päeval. Rääkinud sest ka teistele, need aga ei olnud sest väljagi teinud ja pannud talle nimeks Hunt, mida ta kannud kogu eluaja.

243. Kukrukivi

ERA I 5, 131 (1) < Kuusalu khk. – Meeta Eikholm (1935) Sisestas Melika Kindel

Kukrukivi

Meie (Turbaneeme k. Lillepäri t.) heinamaa väravas oli (1–1½ m) suur, päält nõnda lai raudkivi, et kümnekond last säääl pääl lähedasti võisid mängida. Kivi ümber kasvasid sarapuu- ja põldmarjavääned. Pähklate ja põldmarjade otsimine oli lastele hääks lõbuks. Kui päev looja läks, siis ei jäänud lapsed enam kivile ja kes üksikult pidi sealt mööda minema, ei läinud lähedale ja ei vaadanud kivi poolegi.

Pikasoo Jüri rääkis: ta tulnud korra pimedal ööl pühapäeva õhtul kirikukõrtsust ära ja tulnud kitsast jalgrada kaudu, mis Kukrukivist mööda viib. Säääl näinud ta kivi pääl tule olevat. Vana mees olnud üsna rõõmus ja mõtelnud, et siit ometi kord piibu võiks põlema panna. Omad tikud leotanud vihmavesi taskus ära. Vanamees pole tähele pannud ja astunud madalast kohast kivi pääle, sest ta arvanud, et karjased õhtul sinna tule põlema jätsivad. Äkitselt näinud Jüri kivi otsas kolm musta meest, kes punaste raudoradega rohelse tulega hõõguvat söehunnikut liigutanud. „Mis sa siit tahad?” küsinud üks must mees Jüri käest kurja häälega. „Mis ma tahan nüüd, paneks piibu põlema,” vastas mees, kes purjus pääga veel pole aru saanud, et need mustad mehed tondid on, kes siin raha vahivad. Säääl viskanud üks must mees Jürile tulise söe vastu nägu ja teine oli haaranud tal kraest kinni ja visanud mehe üle sarapuupõesa teisepoole kivi äärde maha. Nüüd saanud Jüri aru, et need tondid on ja pistnud jooksu. Kodu rääkinud mees sest juhtumisest – kõik hakand kadma seda kive ja igauks, kes sealt mööda läinud, oli näinud neid mehi rahahunniku juures.

[Märkus:] kivi lõhuti katki, oli värava ees.

244. Viinistu

ERA II 110, 46 (95) Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Alide Treiman (1935) Sisestas Melika Kindel

Viinistu tekkimine

Ennevanasti oli siin palju metsa olnud aga mitte ühte inim[est] elanud. Viimaks tulnud Soomest kaks meest, ühe nimi olnud Aadu ja teist hüütud Heiki. Aadu-nimeline ehitanud omale maja Sadanneemele praeguse Aadu talu kohta. Heiki ehitanud aga omale maja teisele poole, praeguse küla otsa Heigi talu kohta. Need nimed on säilinud tänapäevani. Hiljem, kui ka teisi inimesi asunud siia elama, hakatud seda küla [osa], kus Aadu talu on Aaduotsaks ja teist küla otsa Heigiotsaks kutsuma.

ERA II 128, 83 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. < Ambla khk. – Rudolf Põldmäe <

Joosep Eplik, 41 a. (1936) Sisestas Helen Hanni 2009

Millest tuleb Viinistu küla nimi? Mehed istuvad viina pärast. (Viinistu on suuremaid salakaubaveo kohti põhjarannas. R. P.)

ERA II 165, 29/30 (9) Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Roogidu t. – Agda Laine < Marie Silbermann, 55 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Viinistu küla tekkimine

Soomest tuld kaks noort meest. Neie nimed old Heiki ja Aadu. Molemad pidand valget särki ja pikki püksi. Aadu asunud lõuna poole ja Heiki põhja poole Viinistu küla otsa. Aadu nime kannab Aaduots ja Heigi nime Heigiots.

ERA II 165, 37 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ranna t. - Linda Merela < Jaakup Sepman, 50 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Viinistu küla tekkimine

Esimised asujad siin olid Suursaarest soomlased, kaks venda. Toine oli Heikki ja toine Aadu. Siis menned toine toisepoole küla otsa elämä. Toine Heigi koha, toine Aadu koha pääle. Vahepääl oli kaik tümä ja pajurägästik ning paks mets. Seelt ei ole saand keski läbi, ainult randa möödä. Sest on tuld ka kaks nime, Heigiots ja Aaduots. Nüüd pidid Suursaare mihed veel küsümä, et kas on seel veel heikilaste sugu.

ERA II 165, 46 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Agda Sepmann (1937) Sisestas Helen Hanni 2008

Viinistu – endine roostik

Vanasti oli Viinistul väga mudane ning taluõuedes olnud suured roostikud. Igal pool olnud lauad, sest muidu pole pääsenud kuskilt läbi. Sõjaajal, kui vaenlased siit läbi käisid, olid inimesed roostikkudes peidus. Säält pole neid keegi osanud otsida.

ERA II 165, 46 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Agda Sepmann (1937) Sisestas Melika Kindel

Sõjaaegsed varjupaigad Viinistus

Enne oldud sõjapaos Selksi metstes ning nõmmedes, kus praegu lокkavad viljapõllud. Kui sõjamehed käinud rüüstamas ning tapmas, põgenenud inimesed Selksi metstesse ja nõmmedesse. Kui saadud, viidud ka varandused ja loomad kaasa. Kardeti vaenlasi ja ei tahetud ennast ilmutada. Loomadel seotud vitsavõrudega suud kinni, et nad ei saaks ammuda. Ka nõmmesoodes oldi sõjapaos.

ERA II 165, 50 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vallimäe t. – Ines Sepmann < Miina Vassiljev, 52 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Viinistu küla saamislugu

Aaduots ja Heigiots tekkinud vanasti nii. Vanasti tulnud siia elama kaks soomlast. Nad asunud elama teine teise külaotsa. Nende nimed olnud Heikki ja Aadu. Siis hakatudki nimetama üht külaotsa Aaduotsaks ja teist Heigiotsaks.

ERA II 165, 54 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi t. – Helgi Kain < Hindrek Varma, 65 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Viinistu asutamine

Suursaare mehed Soomest tulid siia, nende nimed olid Aadu ja Heiki. Aadu asus elama nüüdse Aadu talu kohta ja Heiki nüüdse Heiki tallu. Ja sellest on tulnud nimi Aadu- ja Heigiots. Aadu tõi ka Soomest naise, kelle nimi oli Sohvi ja enne hüüti Aaduotsa tema naise nime järel Sohviots.

Ja nimi Viinistu on tulnud Soome külast, sest Soome küla on saksa keeles „finndorf” ja sellest on tulnud sõna Viinistu.

Viinistu mehed ei ole pärisorjad olnudki, sest nad leppisid mõisnikuga kokku, et nad maksavad oma

maksud kaladega. Ning alles siis, kui tuli teoorjus, hakkasid nad tegu tegema.

ERA II 221, 577/8 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Otsa t. – Manivald Kurisoo < Joosep Malmi, 65 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Viinistu küla sünd

Ennematel aegadel oli Viinistu küla kohal paks mets ja kivide rägastik. Siia asunud elama Soomest kaks venda. Ühe nimi oli Aadu, teise nimi Heiki. Heiki asus elama küla põhjapoolsemasse ossa, Aadu asus küla lõunaservale. Nad rajasid oma kodu karedale ja külmale poolsaarele. Küla jagunes kaheks osaks väikese ojaga, mis tuli Maalahest ja jooksis merre.

Pikapäele kogus kahe venna ümber suur küla. Pika püsiva töö järelendusena on kahe venna järeltulijaid jõudnud niipalju tööd teha, et praegu on Viinistu külas üle saja talu, kus elutseb ligi kaheksasada elanikku. Ka kutsutakse mõlemaid küla otsi nende asutajate nime järgi. Lõunapoolne on Aaduots, põhjapool Heigiots.

ERA II 221, 585/6 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kiviku t. – Einar Kuub < M[iina?] Meistermann, 65 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Viinistu talude nimede saamisest

Palju on talude nimesid, mis on pandud inimeste nimede järel. Kuid mõned on pandud ka koha järel. Siin toon ma mõned näited.

Kiigemäe on saanud nime – ennem oli mägi ja mäe otsas oli kiik. Siis ehitati mäele talu ja pandi nimeks Kiigemäe.

Järve on saanud nime – ennem oli neil õues järv. Järv on nüüd väikeseks kuivanud.

Mäealuse on saanud nime – ennem oli maja ehitatud mäe veerule.

Kivistiku on saanud nime – nende õues on väga palju kivisid.

Kadapiku on saanud nime – nende õues kasvas palju kadakaid.

Lahe on saanud nime – talu asub Maalahe ääres.

Vörkneeme on saanud nime – maja asub neemel ja neeme paeal kuivatati ennem võrke.

Kuusiku on saanud nime – talu juures kasvas ennem suur kuusemets. Ja talu hakkati hüüdma Kuusikuks.

ERA II 221, 609/10 (18) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k. – Aino Eekholm < Taali Eekholm, 51 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Viinistu küla tekkimine

Soomest tulnud kaks meest, Heiki ja Aadu. Praeguses Viinistu küla keskkohas kasvas mets, kuna kahel pool otsas oli lage. Heiki asus elama põhjapoole, Aadu lõunara[nna] poole küla otsa elama ja küla jaguneb kaheks, Heigi- ja Aaduotsaks. Veel tänapäevalgi on külas talud Heigi ja Aadu.

ERA II 221, 643/4 (18) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanapere t. – Nelli Lilhein < Rihart Lilhein, 41 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Finniste – Vinisto

Rootsi valitsuse ajal, umbes 400 või enam aastaid tagasi, tulid Soomest Suursaarelt (Hoglandist) kaks venda, Aadu ja Heikki, Eesti põhjarannikule praeguse Kõnnu vallale kuuluva Munga (Monkviik) ja Papi (Panviik) lahtede vahel olevale poolsaarele ja ehtasivad siin endale elamud, ning praegu veel on nende esimeste sisserändajate valduses suuremad talud Aadu ja Heigi.

Et need küla asutajad soome päritoluga olivad, siis hakatigi küla nende järele Finnide külaks nimetama, mis aga aja jooksul palju oma algkuju on muutnud – Vinniste, Viniste, Vinisto – ja lõpuks Viinistuks või Vinistuks on jäänud. Praegu on nimelt külas 74 kohta (talundit) ja kokku umbes 100 elamut. Ei ole teada, kas nendele esimestele küla asutajatele Soomest veel kaaslasi järgnes või põlvneb suurem osa külaelanikke nendest kahest vennast. Kuid viimaste aastakümnete jooksul on naabriküladest ja ka sisemaalt elanikke Viinistule asunud, kuna endistest elanikkudest mitmed on välja rändanud Soome ja mujale.

Et küla merekaldal asub, siis on selle elanikud kõik mererahvas, kes – ka osa naisterahvaid

kaasaarvatud – laevadega kõiki maailma meresid künnavad ehk jälle kalapüügiga tegutsevad. Veel käesoleva aastasaja esimestel kahel aastakümnel käis Viinistu elanike soome veljede juures kalapüügil, mõned iseseisvalt ja mitmed soomlaste palgalistena või osanikkudena. Nii on enamik Eesti põhjaranniku elanikkudest kaubanduse, kalapüügiretkede ja kuni viimase ajani sugulussidemetega soomlastega tihedalt seotud ja on ka kohalik keelemurre vanematel inimestel soome keelega väga sarnane.

ERA II 221, 680 (17) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vallimäe t. – Ines Hein < Miina Vassiljev, 54 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Viinistu küla saamisluгу

Aaduots ja Heigiots tekkinud nii. Vanasti tulnud siia elama kaks soomlast. Nad asunud teine teise küla otsa. Nende nimed olnud Heikki ja Aadu. Siis hakatudki nimetama üht küla otsa Aaduotsaks ja teist Heigiotsaks.

Jutustaja kuulnud seda lugu oma vanematelt.

ERA II 222, 13 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Aino Heinakroon < J. Varma, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Viinistu sünd

Esimesed Viinistu elanikud olid soomlased. Vanasti tulnud kolm soomlast: Aadu, Heiki ja Aksel, nad rajanud siia omale talud. Praegu kannavad need kolm talu soomlaste, esimeste asunikkude nimesid. Praegu kutsutakse Viinistu põhjaosa Aaduotsaks ja lõunaosa Heigiotsaks. Üldse jaguneb Viinistu kuude ossa: Sadamneem – seal kohal olnud vanasti sadam. Aaduotsas elas sellenimeline soomlane. Keskküla ja Sunimäe. Heigiotsas elas soomlane Heiki ja Tontkülas oli olnud vanasti palju tonte ja vaime.

ERA II 222, 34 (39) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vallimäe t. – Aino Heinakroon < Miina Vassiljev, 50 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Ennustus

Keegi Viinistu küla elanik oli enamalt Mohnis masinistiks. Ühel tormisel sügiseööl läinud ta õue ja ta ette ilmunud must puusärk. Samal ööl uppus ta mees, kes oli väikse paadiga Viinistult Mohni minemas.

ERA II 222, 92 (28) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Linda Merela < Mariie Kain 80 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Viinistu küla tekkimine

Soomest Suursaarest tulnud kolm meest siia, nad valinud endale kõrgemad kohad, kuhu asusid elama. Üks läks ühele, teine teisele poole küla otsa ja kolmas peaaegu keset küla. Aadu, Aksel ja Heik olid nende nimed. Sellest ka külaosade nimetused. Heigiots ja Aaduots. Aksel aga jäänud elama sinna, kus on praegu Aksli talu.

ERA II 222, 107 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Ulrich Heinakroon < Jakob Varma, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Viinistu sünd

Viinistu küla sünnilugu on järgmine. Siin kasvanud enne mets. Soomest tulnud siia kaks meest, Heiki ja Aadu. Pärast tulnud veel kolmas, kelle nimi olnud Aksel. Nad rajanud siia enestele talud. Pärast oli siia rännanud veel teisigi. Nüüd hüütakse põhjapoolset Viinistu küla Heigiots ja lõunapoolset Aaduots. Nii ongi Viinistul kolm kõige vanemat talu: Heigi, Aadu ja Aksli.

ERA II 222, 129 (39) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aadu t. – Ulrich Heinakroon < Johannes Heinakroon, 56 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Viinistu kahes osas

Vanasti oli Viinistu küla kahes osas olnud. Vesi oli olnud Pärtlijaani kohast üle. Maalaht ja meri olid

olnud ühes. See oli olnud siis, kui siia asusid esimesed inimesed elama. Heiki oli elanud teispoole vett ja Aadu teispoole. Praegu on maapind säält kohast madalam, kust vesi üle käinud.

ERA II 222, 140 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lõuka t. – Heino Kain < Liisi Kain, 50 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Viinistu sünn

Enne, kui Viinistu küla veel ei olnud ja selle asemel paks mets kasvas, tulid siia Soomest kaks venda, Heiki ja Aadu oma perekondadega. Nad olid Suursaare kalurid ja tulid siia kalu püüdma ning jäid siia elama. Heiki jäi praeguse Heigi talusse ja Aadu praeguse Aadu talusse elama. Sellest ongi tulnud praegune hüüdmine – Heigi- ja Aduots.

Viinistu küla [nimi] on tulnud saksa keelest, sest Soome küla tähendab saksa keeles Finnsdorf. Sellest ongi välja kujunenud Viinistu.

Soomlaste järeltulijad ei ole olnud orjad, sest nad maksid oma rendi kaladega, ainult teorjuse ajal käisid nad tegu tegemas, ka Viinistu murrak sarnaneb palju soome keelega.

ERA II 222, 154/7 (12) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi t. – Heino Kain < Hindrek Varma, 65 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kolm viihavaenlast

Vanasti elas Viinistus kolm meest – Pööl, tema vend Jaan ja naabrimees Lass. Pööl oli riius oma vennaga, kes elas Kingul, ja ka Lassiga. Kord seilas Jaan oma kaljasega ranna ees merel, kuna Pööl ihus tahul pussu. Kui ta nägi Jaani, mõtles ta, et nüüd oleks Jaanile hea kätte maksta ja ta nõiduski kõva tuule, et see kaljase ümber ajaks. Tuul tõusiski ja kaljas oli suures hädas, korraga kuulis Jaan, kuidas võõras hääl küsis parda alt: „Kumba sa tahad, kas puh või pumps?” Jaan ütles: „Puh,” ja siis jäi õnnetus tulemata ning laev ei läinud ümber, oleks ta aga pumps ütelnud, siis oleks juhtunud õnnetus. Nüüd nägi Jaan Pööli rannal ning mõtles, peaks talle õige puss reide minema, mis ka kohe sündiski.

Varsti suri Pööl ära, siis kartsid kohe kodused, et ta tuleb kaabjalaks ning sidusid suured varbad õlekõrrega kinni. Kuid see ei aidanud, vaid [tuli] suvel, kui naine oma kahe pojaga, naine teises, pojad teises aidas magasid. Ühel ööl kuulsid pojad, kuidas keegi kopib aida uksele, kus ema magas. Julgem vend nimega Tõnis läks vaatama, kes säääl on. Kui ta ukse avas, nägi ta, kuidas isa taub peaga vastu ust. Siis haaras Tõnis aida ukse kõrvalt puuhalu ja ütles: „Kas sa, kurat, lähäd sinna, kuhu mei sind viisime.” Kuid siis muutus isa koeraks ning kippus pojale kallale, kes aga kaitses end puuhaluga ega lasknud seda sündida. Koer taganes vähehaaval ja Tõnis taga, kuni jõudis väravale. Säääl katsus Tõnis koera viimast korda lüüa, kuid see ei õnnestunud tal. Siis muutus koer uuesti inimeseks ning hakkas Loksale poole minema, kus asetseb surnuaed.

Radasaja mäe all kohtas Pööl Lassi ning nad hakkasid riidlema. Nad riidlesid säääl väga kaua. Võit oli selle, kumma selg oli kuu poole. Pööl, nähes et ta kuidagi ei võida, jäi ta vähe mõttesse. Varsti oli tal nõu käes, korraga tõmbas ta Lassi püksilt nõõbi ära, nüüd oli Lassil halb riielda, sest püksid kukkusid tal jalgadesse. Siis küsis Lass Pöölit: „Kus on mu nõöp.” Sellele vastas Pööl: „Lass nuppis siis,” ning näitas sõrmega maha. Kui Lass hakkas nõõpi maast võtma, lõi Pööl talle jalaga päähä, nii et Lass minestas. Pööl aga ise jätkas oma teed Loksale. Kui Lass ärkas, ei olnud enam kedagi näha.

ERA II 222, 252 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Metsala t. – Ilmar Sepmann < Olga Sepmann, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Viinistu tekkimine

Vanasti ei olnud Viinistu küla olemaski. Küla tekkinud järgmiselt. Kord tulnud Soomest siia kaks meest. Teine asus teisele poole neeme otsa elama Nii oli kaks talu, nende nimed olid Aadu ja Heigi, sest meeste nimed olid Aadu ja Heiki. Nii hakkas tekkima küla, milles praegu on 500 inimest. Et Viinistu on soomlaste asutatud, seda tunnistab viinistu murre, millel on palju ühist soome keelega. Ei tea, mille pärast pandi küla nimeks Viinistu.

EFA II 37, 62/3 (2) < Kuusalu khk., Loksa v., Viinistu k. – Piret Bonde < Nelli Mikiver, 75 a. < Edgar Lilheina materjal (1999) Sisestas Melika Kindel

Vahest on võõrastel kohe küsimuseks, kes sügise tormise ilmaga siit randa vaatab, et mis inimesed küll need on olnud, kes siia elama asusid. Ehk annab küsimusele vastuse rahvajutt, mis ütleb, kes olid Viinistu esimesed elanikud. Soome lahe idaosas on Suursaar, säält olevat siia tulnud 2 venda, Aadu ja Heikki. Heikki asunud küla loodeossa, millest tuli Heigi talu ja küla ots sai nime ka tänaseni Heigiots. Aadu asus küla kaguotsa, sinna sai Aadu talu ja küla otsa nimeks Aaduots. Hiljem oli tulnud siia veel nende kolmas vend Aksel, tema asus küla keskossa ja talu nimeks jäi Aksli.

EFA II 37, 64/5 (4) < Kuusalu khk., Loksa v., Viinistu k. – Piret Bonde < Nelli Mikiver, 75 a. < Edgar Lilheina materjal (1999) Sisestas Melika Kindel

Sunimäelt mõnisada meetrit Heigiotsa poole keerab külateelt haru Pärismeale, see on Kaisa tänav, mis kannab seda nime kuni Laherannani, kust läheb mööda Maalahe randa Pärismeale. Kaisa tänav oli vanasti rajaks Aaduotsa ja Heigiotsa vahel. Siit on veel umbes 1 km külavaheteed, siis lõpevad pered ja algab Neeme mets, mis on tihe kuusik. Neeme rand, väikeste lõugastega ja suurte kividega. Mitu suurt punakat kivi grupis on Punased kivid, väike lõugas säält on Sinilaeva lõugas, sinna oli kord sinine laev randa jooksnud. Punaste kivide kohal on meres veest väljaulatuv kivi, mille veepealne osa meenutab sadulat, see ongi Sadulkivi. Kui Neemest jälle külarannale tulla, siis Sunimäe rannal on Mustkivi, nime on saanud oma tumedast värvusest, see on Viinistu Titekivi, säält Mustakivi tagant merest oli toodud väikseid randlasi. See oli, kuid nüüd on Mustkivi okastraataia taga ja küllap sellepärast on küla elanike arv vähenenud poole võrra.

EFA II 37, 80 (2a) < Kuusalu khk., Loksa v., Kolgaküla k. – Karita Tilk < Kaido Tilk, 27 a. < Edgar Lilheina (surn. 1999) jutustuste põhjal (1999) Sisestas Melika Kindel

Viinistu küla nimest

Viinistu nimi on tulnud geograaf E. Wareni arvates ladinakeelsest sõnast “finis”, mis tähendab lõpp e. piir. Väga võimalik, et kohalikud maavaldajad mungad võtsid selle nime tarvitusele. Viinistu küla asukoht moodustas Pärismeale poolsaare küljes loode suunas välja ulatuva merega ja oli kolmest küljest piiratud merega ja oli seega maa lõpp siin kohas. Teine oletus küla nime kohta on ka seotud geograafilise kujuga, keeleteadlase M. Norviku arvates tuleb see soomekeelsest sõnast “viini” mis tähendab – nooletupp. Merre ulatuv seljandik, millel küla asub, võib varasemal kujul seda meenutada.

EFA II 37, 80 (2b) < Kuusalu khk., Loksa v., Kolgaküla k. – Karita Tilk < Kaido Tilk, 27 a. < Edgar Lilheina (surn. 1999) jutustuste põhjal (1999) Sisestas Melika Kindel

Rahvajutt Viinistu küla asutajatest

Rahvajutt pajatab, et esimesed inimesed, kes siia elama asusid, olnud soomlased Suursaarest (Hogland), kaks venda Aadu ja Heikki. Heikki oli asutanud praeguse Heigi talu ja Aadu jälle praeguse Aadu talu. Talud asuvad praegu küla otstes, nende talude vahemaa on umbes 1,5 km. Küla osade nimetus tänaseni on ka vastavalt Aaduots ja ja Heigiots. Hiljem oli Suursaarest veel nendele siia järele tulnud ka kolmas vend Aksel, kes asutas küla keskossa Aksli talu. See on rahvajutt, kuid olid need kauges minevikus küla rajajad eestlased või soomlased, seda ei saa kindlalt ütelda!

EFA II 37, 80/1 (2c) < Kuusalu khk., Loksa v., Kolgaküla k. – Karita Tilk < Kaido Tilk, 27 a. < Edgar Lilheina (surn. 1999) jutustuste põhjal (1999) Sisestas Melika Kindel

Viinistu küla asukoha valik

Kui arvestada tolleaegset rannajoont, ei olnud küla asukoht halvasti valitud. Külast kagu pool oli Haldi saar ja mandri vaheline meri moodustas tuultest varjatud lahekese, kuhu iga tuulega võis randuda ja kus kalastada võis ka tormiste ilmadega. Niisamuti piiras küla ka läänest ja edelast madal merelaht, sest praegused ranna järved Maalaht ja Ulgulaht olid Hauaneeme lahe kaudu merega ühendatud. Tormidele avatuks jäi küla põhja- ja kirdepoolne sügavaveeline [laht?]. Kuid mõlemates küla otstes olid seega head randumis- ja sadamakohad, mis on alati olnud kalurite külale

hädavajalikud. Küllap olid need madalaveelised lahed ka kalarikkad, nii et ei olnud vaja halbade ilmadega kaugemale merele kalastamise pärast minna.

EFA II 37, 81 (2d) < Kuusalu khk., Loksa v., Kolgaküla k. – Karita Tilk < Kaido Tilk, 27 a. < Edgar Lilheina (surn. 1999) jutustuste põhjal (1999) Sisestas Melika Kindel

Alljärgnevalt toon ära kunagised Viinistu küla nimed:

1372 – in Reval Wynest vischen

1586 – Wynis küla 6 talu

1587 – Winies

1590-91 – Winisto

1633 – Winist

1653-54 – Winnist

1686 – Winnist

1694 – Winnistpää küla, 21 talu, 3¾ adramaad

1796 – Winisto

1839 – Winisto

1846 – Wiinistu

EFA II 37, 83 (3) < Kuusalu khk., Loksa v., Turbuneeme k. – Karita Tilk < Helle Tilk, 60 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Rahvajutt sellest, miks Loksa-Viinistu tee nii käänuline on

Rahvajutt pajatab, et ennemuiste oli vilja vaja leivaks, aga Viinistu kehvast pinnasest ei saadud midagi. Sellel ammusel ajal ei olnud ühtegi teed, mis poolsaarelt välja viinuks. Nii hakatigi kõrgemaid kohti otsides rajama algelisi teid ja võib-olla sellepärast ongi praegune Loksa Viinistu vaheline tee nii käänuline, vanad kõrgemad rannavallid, nende vahel sood, endised lõukad.

EFA II 37, 97 (7) < Kuusalu khk., Loksa v., Viinistu k., Lillemäe t. – Kärt Toompuu < Urve Toompuu, 43 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Viinistu küla otsad

Viinistu küla asutajateks olnud kaks venda Aadu ja Heiki. Nende meeste järgi nimetatakse Viinistu Turbuneemset osa Aaduotsa ja Pärಿಸpea poolset osa Heigiotsa.

245. Viinistu Lassi talu

ERA II 222, 15 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lassi t. – Aino Heinakroon < Miina Heinakroon, 68 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Vanad leiud

Viinistult Lassi heinamaalt kündes leiti vana kirves ja oherd. Leidude juures on ka majaase. Liigutades leide, purunesid need täielikult.

ERA II 222, 128 (37) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lassi t. – Ulrich Heinakroon < Miina Heinakroon (1939) Sisestas Melika Kindel

Vana majaase

Lassi heinamaalt, Viinistul, põldu tehes leiti säält vana majaase. Säält juurest leiti veel suur kirves ja oherd. Kui neid liigutati, olla need ära lagunened.

246. Viinistu Aadu talu

ERA II 222, 16 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aadu t. – Aino Heinakroon < E. Heinakroon, 44 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Vana majaase

Viinistul Aadu õues on vana majaase, nähtaval on vanu telliskivetükke. Keegi ei mäleta, kes on siin kord elanud.

ERA II 222, 28 (26) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aadu t. – Aino Heinakroon > E. Heinakroon, 44 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Vana majaase

Viinistul Aadu õues on näha vana majaase ja telliskivatükke. Keegi ei mäleta, kes on siin kord elanud.

ERA II 222, 39 (51) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aadu t. – Aino Heinakroon < E. Heinakroon, 44 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Vana merimeeste märk

Viinistul Aadu õues on suur mitmesaja-aastane kask. See oli vanasti ümbruskonnas suurem puu, mis paistnud õige kaugele merele. Kask oli merimeeste märgiks, kui ei olnud veel tuletorne, siis oli kask ainsaks teejuhatajaks.

ERA II 222, 133 (45) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aadu t. – Ulrich Heinakroon < Elisabeth Heinakroon, 44 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Aadu kask

Aadu kask on Viinistu suuremaid puid. See on meremärgiks. Kui Soomes käiakse, paistvat see ilusa ilmaga juba poolele Soome lahele, kui maad veel ei paistnud.

ERA II 222, 133 (46) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aadu t. – Ulrich Heinakroon < Elisabeth Heinakroon, 44 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Vanad hoonete varemed

Aadu õues Viinistul asetseb arvatavasti 2 hoonete varemet. Need on umbes meetrikõrgused ja kaunis laiad. Säält tuleb välja telliskive. Inimesed ei mäleta, kes sääl elanud.

ERA II 222, 128 (36) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ale t. – Ulrich Heinakroon < Elisabeth Kivi (1939) Sisestas Melika Kindel

Haldjase tuled

Aadu heinamaalt õhtul pimedas on nähtud mitu korda haldjase tulesid. Kord pidanud keegi säält mööda minema, nähes tuld, pööranud ta tagasi.

248. Viinistu küla Hindreku talu

ERA II 221, 644/7 (19) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanapere t. – Nelli Lilhein < Rihart Lilhein, 41 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Kodukäija Hindreku talus

Aastal 1780.–1790. ümbruses elanud Kõnnu vallas Viinistu külas Hindreku talus peremees oma naise ja kahe väikese lapsega. Samal ajal elanud ka samas külas Jaanimiku talus üks naine nimega Kadri. Naistel olnud omavahel õige paha vahekord.

Korra kutsutud Hindreku talu elanikud 4 km eemal olevasse naaberkülla Pärismeale mingisugusele perekondlikule pidule või joodule, kuhu ka peremees läinud, kuna perenaine jäänud koju kangast kuduma. Sel ajal oli aga Jaanimiku Kadri ära surnud. Tuli õhtu ja Hindreku perenaine lastega heitis magama. Siis hakanud pimedas toas mingi kola, nagu oleks vaalikaigast ühelt seinalt teisele veeretatud. Selle järele hakatud kangatelgede taga laksutama, nii et tuba värisenud ja peale seda paugutatud hulk aega leivaastja kaant ülesse ning alla. Siis oli kõik toas olevad järjed ja pingid lee ette laotud, jalad ülespoole, et kui oleks leest läinud tuld võtma, siis oleks silmili nende otsa kukkunud. Ja selle pääle läinud voodi alla, kus perenaine lastega maganud, ja hakatud voodipõhja ülesse kergitama. Naine aga voodis lugenud palveid ja sel ajal olla voodi all ähkinud ja lõõtsutanud nagu koer palava ilmaga. Siis veel äiganud küüntega üle voodi ääre sissepoole, mille peale

perenaine küünarnukiga seestpoolt vastu voodi seinu pööranud. Siis läinud see kummitus perdukseaugust välja. Perdukseauk oli seinasse tehtud, vist suitsu väljalaskmiseks, millele lükati tarbe korral luuk ette. Lapsed aga küsivad emalt, et mis hirmutus see ometi oli, ema vastas lapsi julgustades, et need on küla kassid, kes perdukseleuku kolistasid.

Perenaine läinud veel õue vaatama, siis olnud toa taga aia ääres suur kohin, nagu oleks toobrist vett maha valatud ja selle peale kadunud kõik ära. Kohe selle järel tulnud ka peremees koju ja juhtumit kuulda saades läinud ta veel omakorda õue oletama või sajatama, et häbi sulle, tulles minu naist ja lapsi hirmutama. Mine sina hundile, üheksa ette, üheksa taha, kuus kummalegi poolele! Selle peale olnud küla taga legendikul, ligi ¼ km külast eemal ois huntide ulumist ja muud kilinat ja käginat kuula, kus siis hundid kodukäija maha murdnud.

Oideks nimetati küla taha väikese lahe äärest kuni heinamaadeni ulatuvat kahes reas laotud kividest ½–1 meetri laiuseid renne või tänavaid, mida mööda kevadel, kui lumevesi hakkas heinamaadelt merde jooksuma. Üks selts heeringataolisi kalu – teivid – endid magedasse vette ajasid. Nendest rennidest – oidest – oli siis hõlbus kalu kätte saada. Nüüd on see liik kalu siinsetest vetest ära kadunud.

249. Viinistu Aletepää

ERA II 222, 17 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Radasaia t. – Aino Heinakroon < Jüri Kalholm, 88 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Sõjameeste eluase

Inglise-Vene sõja ajal asusid soldatid Viinistul Aletepääl. Nad ehitasid suure kividest ringi ja selle keskele ühest laiaist kivist laua. Plats on nüüd kiviruse täis aetud.

ERA II 222, 112 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Radasaia t. – Ulrich Heinakroon < Artur Kalholm, 30 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Sõjameeste eluase

Inglise-Vene sõja ajal elanud sõdurid praeguse Vallimäe talu kohal Aletepääl. Seda nimetatakse sellepärast Aletepäaks, et sääl on vanasti alet tehtud. Neil olnud sääl lage plats kividega piiratud. Nüüd on kivid kõik laiali.

250. Rahaauk Viinistu Pärtli-Jaani talus

ERA II 222, 20 (14) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Suuraia t. – Aino Heinakroon > M. Kalholm, 54 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Rahaauk

Ühel sügisööl aetud üht Viinistu naist kolm korda üles. Ülesajaja oli vanapoolne naisterahvas, ja ütles: „Mine õue, vastu Pärtli-Jaani aeda, seal on kivi ja viltune känd, sealt leiad raha.” Naine ei läinud, teda sunniti teist korda. Kolmat korda oli ajaja päris vihane ja kadus varsti ära. Aknast õue vaadates nägi naine üle lepa lendmas heledaid kuldtähti. Sõja ajal oli peremees vangis ja ema surnud, ainult noor naine oli viletsas olukorras kodus, siis taheti talle abi anda. Känd on ammu kõdunenud, kuid kivi on veel praegu näha.

ERA II 222, 122/3 (27) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Ulrich Heinakroon (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Rahaauk Viinistus

Sügisel pärtlipäeva öösel aeti kord kolm korda kedagi Viinistu inimest üles. Ajaja oli üks vana naisterahvas. Esimesel korral ajas üles ja ütles: „Mine Heigijaani õue vastu Pärtlijaani aeda, sääl asub viltune känd ja kivi. Temba see känd üles ja seeld saad raha.” Naine tõusis üles ja läks aknale vaatama ning nägi üle lepa lendamas nagu heledaid tähti ja heitis uuesti magama. Siis aeti teda teist korda, kuid ei tõusnud. Kui kolmat korda aeti, oli ajaja naine õige vihane ja ütles: „Mene, temba,

saad raha, see pandi sinna Vene-Rootsi sõja ajal ja iga viie aasta tagant sidä ilmuded!” Siis kadus naine. Kuna päeval oli näha see viltune känd ja kivi.
Nüüd on känd ära kõdunenud ja kivi alles.

251. Vaim Pärtli koplis

ERA II 222, 33 (37) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aadu t. – Aino Heinakroon > E. Heinakroon, 44 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Nuttev naine

Ühel õhtul nägi keegi inimene Pärtli kopli kohalt Viinistult nutvat naist. Äkki kadus naine ära ja samal öösel uppusid sadamasse kaks meest.

252. Vaim Andikäspril

ERA II 222, 100 (36) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Käspri t. – Linda Merela < Elisabeth Merela, 56 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Majahaldjas

Ennemalt käinud Mohni majakamehed Viinistu Andikäsprilt piima ostmas. Ühel õhtul oli perenaine lauda juures loomi toimetamas. Kui ta laudast välja tuli, seisnud üks mees lauda ukse ees. Perenaine arvanud, et see on piimaostja, sest majakamehed käisid sellest talust piima ostmas. Perenaine küsinud: „Noh, mis tarvis?” Mees ütelnud pomisedes: „Mis tarvis, mis tarvis.” Selle peale kadunud mees. Perenaine otsinud igalt poolt, kuid ei näinud kedagi. Ta arvanud, et see oligi majahaldjas.

ERA II 222, 136/7 (54) < Kuusalu khk. – Ulrich Heinakroon (1939) Sisestas Helen Hanni 2009
Majahaldjas

Ennemalt käinud Mohni majakamehed Viinistult Andikäspril talust piima ostmas. Õhtul olnud perenaine lauda juures loomi söötmas. Kui ta laudast tuppa tulnud, seisnud üks mees lauda ukse ees. Perenaine arvanud, et see on piimatahtja, sest majakamehed käisid nendelt piima ostmas. Perenaine küsinud: „Mis tarvis, mis tarvis?” Selle peale kadunud mees. Perenaine otsinud igalt poolt, kuid ei leidnud kedagi. Ta arvanud, see oli majahaldjas.

E 50257/8 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1917)

Haldjas taluperenaesega rääkinud

Kord, umbes 100 aasta eest tulnud Viinistu küla Andi-Käspri talu perenaene õhtu ajal karjalaudast välja ja näinud lauda ees üht võõrast tundmata meest olevat. Perenaene küsinud võõralt: „Mis tal tarvis olla?” Selle peale öelnud võõras, kes keegi muu pole olnud kui haldjas, perenaese järele sõnad: „Mis tarvis, mis tarvis,” ja kadunud sealsamas järsku naese silmade eest ära.

Seal samas talus on ka veel teisel korral haldjast nähtud. Kord on lapsed õues peitemängu mänginud ja üks nendest läinud hobuse talli, et seal sõimesse peitu pugeda. Kuid seal olnud keegi võõras (haldjas) ees ja laps katsunud, kuida aga tallist välja saanud.

253. Lainela talu Viinistul

ERA II 178, 330 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Villem Martinson, 47 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Lainela talu Viinistul

Temal omal, peremehel lisakul, polnud kohta, kuhu maja ehitada. Ostnud siis Pööli talust omale majaehitamise jaoks maad. Nii tekkiski väike koht, millele peremees pannud nimeks Lainela.

254. Vanapööli talu

ERA II 222, 102 (40) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Linda Merela < Jakob Varma, 76 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Nõiad Vanapööli

Vanapööli kohal olnud kaks venda, mõlemad kanged kunstivennad. Nad olnud teineteisega riius ja püüdnud üksteist kimbutada. Esimene vend jäänud Pööli, teine läinud Kingu kohale.

Kingu Peeter tulnud kord paadiga linnast. Pöölist mööda tulles nägi Peeter, et vend teeb tuult, ise rääkides: „Kumba teha, kas müks või kauhti, müks aitab küll.” Siis tuli vägev tuulepuhang, mis pidi paadi ümber ajama. Peeter jälle urgitses midagi läbi purje. Pööli vend kisendanud midagi ja tuul jäänud vaiksemaks.

ERA II 222, 137/8 (55) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Ulrich Heinakroon < Jakob Varma, 76 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Nõiad

Vanapööli kohal elanud kaks venda, mõlemad kanged kunstivennad, kes olid teineteisega vastamisi ja püüdsid üksteist kimbutada. Teine vend läinud kingu kohale. Teine jäänud Pööli.

Kingu Peeter tulnud kord paadiga linnast. Pöölist mööda tulles nägi Peeter, et vend teeb tuult, ise rääkides: „Kumba teha, kas müks või kauht. Müks aitab küll.” Siis tõusis vägev tuulepuhang, mis pidi paadi ümber ajama. Peeter jälle urgitses pussuga midagi läbi purje. Pööli vend kisendanud midagi ja tuul jäänud vaikseks.

255. Heigijale talu

ERA II 165, 52 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vallimäe t. – Ines Sepmann < Miina Vassiljev, 52 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Heigijale heinamaad ja talu

Minu kodutalu Heigijale tekkinud nii. Enne hüütud neid heinamaid Heigijale, sest maad olnud niisugused alepäälsed. Ja kui inimesed sinna elama asunud, antud neile lähem heinamaa kasutada. Siis pandud selle järel talu nimeks Heigijale.

ERA II 221, 678 (12) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Heigiale t. – Ines Hein < Anna Hein, 73 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Heigijale heinamaad ja talu

Minu kodutalu nimi Heigijale tekkinud nii. Enne hüütud neid heinamaid heigialeks, sest maad olnud sarnased alepäälsed. Ja kui inimesed sinna elama asunud, antud neile kasutada lähemalolev heinamaa. Siis pandud selle järele koha nimeks Heigiale.

ERA II 172, 432 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Linda Piibemann (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Kalevipoja jälg kivil

Heigiale heinamaal on kivi, kus on suur mehe [jala] jälg pääl. Selgesti on näha ka varbajäljed. Vanad inimesed räägivad, et enne olnud kivid pehmed ja Kalevipoeg astunud sinna kivi pääle ja sinna jäänud jälg. Pärast kivid läinud kõvaks ja jälg jäänud järele.

257. Koobas Viinistu Kuusikus

ERA II 222, 133/4 (47) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ratasaja t. – Ulrich Heinakroon < Artu[r] Kalholm, 30 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kinnivajunud koobas

Vana koobas on Viinistul Kuusiku soos kinni vajunud, kuhu on kuusemets pääle istutatud.

ERA II 222, 185 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Radasaia t. - Joosep Merela < Artur Kalholm, 29 a. (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002

Koobas Kuusiku soos

Vana koobas on Kuusiku soos, kinni vajunud, kuhu on kuused peale istutatud.

258. Haaviku talu

ERA II 222, 134 (49) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haaviku t. – Ulrich Heinakroon < Johannes Luterman (1939) Sisestas Melika Kindel

Haaviku talu sünnilugu

Haaviku talu on saanud oma nime sellest, et sääl koha pääl kasvanud vanasti mets.

Haaviku talu asetseb Viinistul.

259. Sunimägi

ERA II 222, 147/8 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi t. – Heino Kain < Hindrek Varma, 65 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Parr kaabjalaks

Viinistu Sunimäel elas naine nimega Parr. Pärast surma hakkas ta käima kaabjalaks. Parri naabruses [elanud] Haavik oli sel ajal mõisa laeva kapteniks, kui Parri suri. Ta rääkis teiste laevameestega Parri surmast ja Haavik oli küsinud teistelt meestelt, et ei tea, kas Parr tuleb ka kaabjalaks. Kui ta oma laeva magama läks, nägi ta aknast, kuidas Parr kõndis edasi-tagasi sadamasillal. Korraga muutus ta valgeks lõngavihiks ja hüppas aknast sisse Haaviku kallale, ta rõhus Haavikut väga palju ja läks siis ära. Haavik rääkis kohe sellest teistele meestele ja käis siis uuesti magama. Sel korral kordus samuti nagu ennegi. Siis kurtis ta teistele jälle oma häda ja ütles, et kaabjal on palju hullem kui luupainaja. Ta oli nii hirmu sees, et ta sel öösel ei saanud sugugi magada.

EFA II 37, 63/4 (3) < Kuusalu khk., Loksa v., Viinistu k. – Piret Bonde < Nelli Mikiver, 75 a. < Edgar Lilheina materjal (1999) Sisestas Melika Kindel

Vanasti, kui mõisas teol käidi, oli esmaspäeva hommikul kogunenud Sunimäele (küla keskus), kuhu siis Kolga mõisa hobused järele tulnud rahvast mõisa viima. Oldi nädal ära ja pühapäevaks toodi jälle koju. Kogu see töö käis ikka sundimisega, siis oli pandud ka selle kohale, kust mõisa tee algas, ka nimeks Sunnimägi, mis hiljem lühenes Sunimäeks. Rahvasuus on säilinud ka ütlemine, mis teomees nädalamoonaks kaasa võttis: “Leivisk leibä, sada silku, kuus tuopi piimä.” Sunimäe nime kohta on ka teine seletus, Eru lahe vanem nimi Munkviik, ja meri Mohni saare ja Viinistu vahel olnud Munkviigi sund. Kuna Viinistu keskosa on kõrgem, siis see sai nimeks Sunnimägi. Ühes Viinistu laulus on: “Sunimägi kindel kalju, ta peal taadi poegi palju”.

260. Andi

ERA II 222, 149/50 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi t. – Heino Kain < Hindrek Varma, 65 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Takukoonal eide suhu

Muiste elas Viinistu Andil vanaeit, kes käis öösel magades teiste loomi ja asju nõidumas. Teised inimesed oid temaga hädas, sest ta nõidus oma lehmad lüpsma hästi, kuna teised lehmad ei lüpsnud. Kui kord karjane läks hommikul Andile sööma, siis leidis ta eide magamas. Tema äratuse peale ei tõusnud eit üles, vaid magas liikumata edasi. Siis arvas poiss, et eit on surnud ja teised inimesed arvavad, et tema on selle tapnud. Ta oli suures ahastuses tema voodi ees ega osanud midagi teha. Korraga lendas uksest sisse suur takukoonal, see tegi mitu tiiru lae all ringi ja kadus siis eide suhu. Peale seda kargas eit üles ja ütles, et ei tea kuidas ta nii kauaks magama oli jäänud ja läks siis kohe loomi talitama.

261. Uuetoa talu

ERA II 222, 165 (17) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lõuka t. – Heino Kain < Johanna Kain, 40 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Vanapagana küüsis

Umbes 40 a tagasi elas Viinistul Uuetoa talus noormees nimega Käsber, kes käis igal õhtul oma naapru Peebu talus kaarte mängimas. Kord ühel hilisõhtul läks ta kaarte mängimast koju ja oli väga väsinud. Kui ta parajasti üle aia läks, tuli talle vanapagan vastu ja ütles Käsprile, et ta tulgu temaga maanteele, kust keerab tee põrguvärvate juurde. Siis hakkas Käsber paluma, et vanapagan ei teeks talle midagi, ta ei lubanud enam kunagi kaarte mängida, kuid vanapagan sest ei hoolinud, vaid kiskus Käsperi värava poole. Kui nad elumajast mööda läksid, haaras Käsber kojanurgast kinni, kuid vanapagan kiskus ta lahti. Siis hakkas Käsber veel härdamalt paluma ja see mõjus vanapagana südamele.

E 50270 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1917)

Haldjas tupp tulnud

Kord tulnud jõulu laupäeva öösel Viinistu külas Uuetoa Peebu talus väike valges riidis tütarlaps tupp. Ilma et ainsat sõnagi oleks lausunud, astunud ta ukse juurest mõned sammud edasi ja kadunud äkitselt sinna ära.

262. Laherand

ERA II 165, 21 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Signe Hong < Maria Kain, 72 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Laherand

Laheranda hüüedä sennperäst, et see lahd ulatus kaugele mandrisse ja Aksli talu kohal oli vanalajal nii sügav, et suured laevad olid seel ankuris ja Aksli talu hüüti sadama Aksliks.

263. Aksli

ERA II 165, 35/6 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Linda Merela < Mariia Kain, 72 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Aksli koha nime saamine

Viinistu Aksli koha nime saamine oli nii, et siie Aksli koha peale oli tuld Soomest üks Akseli-nimeline mees ja sen järel ongi nimi. Enne, vanalajal oli Aksli nimi old Sadama Aksli. Moisa paadid olled enne neie kohal ankuris ja siis oli sadama nimetus.

266. Umbaia tänav

ERA II 221, 623/4 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanaõue t. – Nelli Lilhein < Katta Lilhein, 62 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Umbaia tänav

Tammeharjast Viinistu küla poole tulevat tänavat kutsutakse Umbaia tänavaks. Räägitakse, et säält olevat nähtud mitu korda kummitusi. Korra ühel sügise õhtul oli tulnud Viinistu mees maalt hobusega. Maa oli olnud külmetand juba kõvaks, aga lund pole veel olnud. Oli hakanud seljatagant kuuluma hobuse kapja plaginat, mees oli vaadanud selja taha ja oli näinud randrüütli ratsa hobusega tulemas. Mees oli ajanud hobuse tee äärte ja mõtles lasta rüütli mööda. Rüütli hobune aga oli sõitnud tama kõrvale ja oli nuusanud mehe õlga, siis oli kadunud ära sinna samasse. Mõni aastat pääle seda nägemust olid see sama Viinistu mees ja randrüütel paadiga merel, tormiga aga lõi paadi

ümber ja mõlemad uppusid sinna sadamasse. Sellega üteldi, et mees nägi oma surma ette. Teinekord jälle oli üks mees Viinistult jõulu esimese püha hommikul läinud Loksa kirikusse. Oli olnud veel pime. Mees oli jõudnud Umbaia tänavasse ja oli näinud eemalt üht valget kogu. Ligidale jõudes oli näinud ta naisterahvast kivi pääl istumas ja nutmas. Mees oli astunud ligemale, et pärida kurvastuse põhjust. Korraga aga oli kadunud naisterahvas ära, ning ümber vaadates ei olnud teda näha enam kuskil. Pääle selle on veel mitmesuguseid kummitusi ja nägemusi säält nähtud.

ERA II 222, 32 (35) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ale t. – Aino Heinakroon < E. Kivi, 56 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Viinistul Umbaia tänavas suurte kivide otsas on nähtud imelikke tulesid, seal pidid olema vaimud.

ERA II 222, 34 (40) < Kuusalu khk. – Aino Heinakroon (1939) Sisestas Helen Hanni 2009 Alasti poisike

Kord tulnud keegi pakasel talvel hobusega maalt kalu kauplemast. Viinistul Umbaia tänavas nägi ta hangedes alasti poisikest jooksmas. Mees hüüdnud: „Poiss, kurat, kuhu sa jooksed?” Siis kadus poisike ja mehe kõht hakkas kangesti valutama.

ERA II 222, 127 (35) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ale t. – Ulrich Heinakroon < Elisabeth Kivi (1939) Sisestas Melika Kindel

Kummituskoht Umbaia tänavas

Keegi Viinistu inimene läinud kord Loksale. Kui ta saanud Umbaia tänavas Keskküla koplil värava kohta. Istunud säääl väraval naisterahvas, tal olid olnud juuksed lahti ning ise oli nutnud. Varsti sellejärel uppunud Keskülalast kaks meest. Umbaia tänav asetseb Viinistu heinamaade vahel.

ERA II 222, 247 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Metsala t. – Ilmar Sepmann < Juljus Sepmann, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kummituskoht Umbaia tänavas

Kord näinud Viinistu mees Umbaia tänavas Viinistus alasti poisikest lumehanges jooksmas. Mees küsinud, et kas poisil külm ei ole. Kui mees seda sai küsinud, hakkas tal kõht kangesti valutama. Mees olnud suures valus, kuid kui poisikene ära kadus jäänud mehel ka kõhuvalu ära.

Kord läinud jälle üks mees Sadamneemele. Saanud Sadamneeme teele, kui äkki heinakuhi joosnud suure hooga Viinistu poole. Peale nende on nähtud Umbaia tänavas veel palju vaime.

267. Pagaallik

ERA II 222, 91 (25) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Linda Merela < Mariie Kain 80 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Aksli, Ristu ja Jaanimardi õues Viinistu külas oli olnud vanasti nii tüma, et säääl saanud olla laudade peal. See tüma koht olnud kõik pajupatrik ja sõjaajal oldud säääl patrikus loomadega varjul. Loomadel olnud rõngad ninas ja pead rohkem püsti, et ammuda ei saanud. See koht olnud nii tüma et rehavaras vajunud üleni sisse, aga põhja ei tulnud. Nüüdki kumiseb see koht, kui säääl käidakse.

ERA II 165, 9/10 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Jaanimardi t. – Nelli Lilhein < Olga Kempman, 61 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Pagaallik

Viinistu külas Ristu, Aksli ja Jaanimardi talu piires asub üks vana allikakoht. Rahvasuus kannab see nime Pagaallik. Ennemuiste on olnud see suur veerikas allik, praegu käib kesk allika kohalt külatee üle, kust kohalt on allikas ära täidetud. Kui nüüdki, raske koormaga teelt üle sõites, allikakoht kõmiseb õõnsalt. Viimastel aastatel on ka veel allikakohta hulga väiksemaks tehtud kraavitamisega, mõned aastad tagasi lainetas veel sügisel ja kevadel Ristu õues suur veekogu, kuivades ainult kesksuvel.

Rahvajutu järele piiranud allikat laialt tihe pilliroostik, milles sõdade ajal inimesed olid käinud

varjul. Sellest on tulnud ka arvatavasti allika nimi, mis tähendab paosolemist. Nende andmete järel olevat allik eraldanud küla koguni täitsa kaheks, käies Maalahest kuni mereni. Kunagi oli keegi mees katsunud allikakoha põhja kätte saada ja oli selleks ajanud mitmesüllase lati pehmesse mutta. Latt oli läinud üleni sisse, kuid kuiva põhja vastu ei ole tulnud. Praegu on Jaanimardi talu õues allikakoha ligidal kaev, mis on üks paremaid kaeve Viinistul, kuna see ka kõige pakkasemal talvelgi ei jää kuivaks.

ERA II 165, 24 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Signe Hong < Maria Kain, 72 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Pagaallik

Ennevanast old Aksli talu õues vastu teed suur mudaallik, mes oli üle tee vastu Jaanimardi talu ja läbi pääsemätta. Ühel kerräl mend seeld läbi üks rüütel hobusega. Hobune olla jäänd sinne kinni. Mees vandunud ja kirund, kui viimaks lahdi saand, olla vandunud sen maa pohja.

Ühel kerräl aga uppund üks rüütel sinne oma hobusega.

Viimäks hakatud sidä kinni kasvatama ja räägidä, et veel pidi seel kohal vara keväjäl kumisema. Praegu on veel sidä nähä Aksli talu karjaaias. Keväjäl on see hirmus tūmä ja käüb väike sild üle, et sisse ei jääks.

ERA II 165, 33 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Linda Merela < Mariia Kain, 72 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Pagaallik

Viinistul Aksli ja Ristu vahel oli old pajumets. Ka nüüdne läbiviiv tee oli old metsa all. Muuald ei pääsänd kui randa mööda. See mets oli old nii tūmä, et sinne ei ole keski pääsänd. Seel oli old pagulasi ennevanasti suurte sõdade ajal. Naised mend lastega sinne sojapagu lauduje pääl. Ja sen pärast hüüedä Pagaallikuks. Ja kui nüüd teed möödä hobuse või aotega sõita, siis kumiseb see maa justkui olis seest oines. Enne oli torgatud suur taburitv ja siiski ei ole pohja vasta tuld ja see tabu ritv on jäändki sinne. Kuid nüüd on see ära maandunud.

ERA II 221, 619/20 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanaõue t. – Nelli Lilhein < Katta Lilhein, 62 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2008

Pagaallik

Viinistu külas Ristu, Aksli ja Jaanimardi talu piirides asub üks vana allikakoht. Rahvasuus kannab see nime Pagaallik. Ennemuiste on olnud see suur veerikas allik, praegu käib kesk allika kohalt külatee üle, kustkohalt on allik ära täidetud. Kuid nüüdki, raske koormaga teelt üle sõites, allikakoht kõmised õõnsalt. Viimastel aastatel on ka veel allikakohta hulka väiksemaks tehtud kraavitamisega, kuna mõned aastad tagasi lainetas veel sügisel ja kevadel Ristu õues suur veekogu, kuivades ainult kesksuvel.

Rahva jutu järele piiranud allikat laialt tihe pilliroog, milles sõdade ajal inimesed olid käinud varjul. Millest on tulnud ka arvatavasti allika nimi, mis tähendab paos olemist. Mõnede andmete järele olevat allik eraldanud koguni küla täitsa kaheks, käies Maalahest kuni mereni.

Kunagi oli üks mees katsunud allikakoha põhja kätte saada ja oli selleks ajanud mitmesüllase lati pehmesse mutta. Latt oli läinud üleni sisse, kuid kõva põhja vastu ei ole tulnud. Praegu on Jaanimardi talu õues allikakoha ligidal kaev, mis on üks paremaid kaeve Viinistul. Ka kõige pakaseimail talvilgi ei jää see kuivaks.

ERA II 222, 189 (14) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Joosep Merela < Maria Kain, 80 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2008

Pagaallik

Aksli, Ritsu ja Jaanimardi õues oli olnud vanasti nii tūmä, et sääl oli laudade pääl tee. See olnud suur pajupadrik ja sõja ajal oldud sääl inimesed ühes loomadega varjul. Loomadel olnud rõngad ninas, et ei saanud häälitseada.

E 50065/8 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1916) Sisestas Melika Kindel Pagaallik

Viinistu küla keskel (Kõnnu rannas, Kuusalu kihelkonnas) on üks madalam nõgu koht, mille pikus sammu 75–80 ja laius 40 sammu paigul välja mõõdab ja mis praegu ühel pool küla tänavat Risto ja Aksli talu õuedesse ning teisel pool tänavat jälle Jaani-Mardi talu õuesse ulatub ja nimetatud talude kapsaaedadeks on.

Vanad inimesed räägivad, et nende esivanemad olla öelnud tähendatud kohal igavese veelammiku olevat, kus koletu, tihe pilliroog, nagu mõni India bambuse-pilliroo mets olla lokkanud, mille sees kohalised elanikud endis[te] sõdade ajal laudade peal sõjapaus varjul on olnud ja sellest on kohale nimi Pagaallik – peitus ehk paos olemise allik (allik täh[endab] veeloiku) jäänud.

Mõne vana suus kannab koht veel praegu seda nime, aga küla noortest – paaristkümnest aastast alla – ei tea paljud, kus pool Pagaallikuks nimetatud koht seisab. Nii kaovad aja jooksul ühes ajaga ka mälestused endistest aegadest ja selleaegsetest oludest. Vanal ajal võis see peidu paik märksa avarama ulatusega olla, aga et seda juba kauem kui paar aastasada varju paigana, rahvale enam vaja ei ole olnud, siis on saatuse poolt tale, nüüd kindel katte määratud ja endise varju paiga andmise asemel annab ta nüüd mõnedele tarvilisi toiduaineid.

Aastat 55 tagasi olla veel Ristu talu õues Pagaalliku jaus pilliroogu kasvanud ja küla tänav olnud seal kohal nii põhjatu mudane, et kevadetil ja sügisetil sealt läbi peasemisega otse tappakaup olnud. Aga nüüd on Pagaallikust läbi viiv tee juba peale 40 aasta kindla kujuline, et sõida kas või automobiliiga üle ja selle kõrval olevates kapsaaedades ei ole lausa vett enam muul ajal näha, kui hilisel sügisel ränkade vihma sadude ja kevadevete langemise ajal.

268. Kullamäe talu

ERA II 165, 48 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Agda Sepmann (1937) Sisestas Melika Kindel

Kullamäe talu saamislugu

Talunimi Kullamäe tekkinud järgmiselt. Inimesed läinud mõisast omale maatükki küsima, kuhu võiks elama asuda. Paljud küsinud üht ja sama maatükki omale. Viimaks öelnud kubjas, et mis kullamägi teil seal on, et te kõik sinna tahate. Inimesed, kes sinna elama asusid, nimetasidki seda Kullamäeks. Nii saadud see nimi.

ERA II 178, 329 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Villem Martinson, 47 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Kullamäe talu Viinistul

Maade mõõtmise ajal tahtnud jälle seda talu [keegi] Joosep. „No mine pealegi kullamäele,” öelnud mõisnik. Nii jäänudki sellele talule nimeks Kullamäe.

ERA II 222, 14 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Aino Heinakroon < J. Varma, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kullamäe talu tekkimine

Vanasti maajagamise ajal tulnud paljud Viinistu inimesed maad tahtma Sadamneemelt Viinistult. Maamõõtja küsinud: „Mis kullamaa see on, et igäüks siit maad soovib?” Kullamäe Tõnisele antud ühelt kõrgemalt künka pealt maad, nüüd kutsutakse seda talu Kullamäeks. Sadamneemel on seitse maja, kõik tihedasti üksteise vastas. Sadamneemet kutsutakse ka Pleunalinnaks.

ERA II 222, 107/8 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Ulrich Heinakroon < Jakob Varma, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kullamäe talu sünnilugu

Sadamneeme otsal elab palju inimesi. Sadamneemeks kutsutakse Haldi saare vastas olevat maanina. Ennem, kui kõik läinud säält endale küsima õuemaad, öelnud maamõõtja: „Mis kullamaa see siin on, et igäüks seda endale soovib?” Nii ütelnud ta Kullamäe Tõnisele. Sellest tulnudki nimi

Kullamäe.

ERA II 222, 128 (37a) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ale t. – Ulrich Heinakroon < Kristjan Kiviloo, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Vana surnuaed

Praeguse Kullamäe talu kohal Viinistul asunud vanasti surnuaed.

269. Sukruaugu talu

ERA II 165, 48 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Agda Sepmann (1937) Sisestas Melika Kindel

Sukruaugu talu saamisluhu

Talunimi Sukruaugu tekkinud järgmiselt. Enne käidud mõisas teopäevi tegemas. Üks teoline jäänud kord mõisa hiljaks. Siis öelnud jällegi kubjast, et mis sukruauk teil sääll kodus on, et te säällt ära ei raatsi tulla. Sellest tulnudki nimi Sukruaugu.

ERA II 165, 50/1 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vallimäe t. – Ines Sepmann < Miina Vassiljev, 52 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Sukruaugu talu

Sukruaugu talu nimi tekkinud järgmiselt. See olnud siis, kui inimesed veel mõisa teopäevi teinud. Aga sel ajal ei ole enam kedagi peksetud. Kord jäänud ühest talust mees natuke hiljaks mõisa. Kubja nimi olnud Ärtel ja see öelnud mehele, et mis sukruauk sul kodu on, et sa säällt ära ei raatsi tulla. Siis pandudki talu nimeks Sukruaugu.

ERA II 178, 329 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Villem Martinson, 47 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Sukruaugu talu Viinistul

Mõisade jagamise ehk kohtade jagamise ajal tahtnud praeguse peremehe Peetri isa seda kohta. „Sa tahad seda talu kui sukruauku,” öelnud mõisnik. Nii pandudki selle talule nimeks Sukruaugu.

ERA II 221, 681 (18) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Heigiale t. – Ines Hein < Anna Hein, 73 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Sukruaugu talu

Sukruaugu talu nimi tekkinud järgmiselt. See olnud siis, kui inimesed veel mõisas teopäevi teinud. Aga sel ajal ei ole enam kedagi peksetud. Kord jäänud ühest talust mees natuke hiljaks mõisa. Kubja nimi olnud Ärtel ja see öelnud mehele, et mis sukruauk sul kodu on, et sa säällt ära ei raatsi tulla. Siis pandudki talu nimeks Sukruaugu.

270. Laheranna linnus

ERA II 165, 49 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Ines Sepmann (1937) Sisestas Melika Kindel

Linnus Laherannal

Laherannal, seal kus Viinistu heinamaad, arvavad vanad inimesed, et seal on võinud olla midagi vallitaolist, sest maa päälle laotud kivid nagu tunnistaksid seda.

ERA II 221, 682 (20) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Heigiale t. – Ines Hein < Anna Hein, 73 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Linnus Laherannal

Laherannal, sääll kus Viinistu heinamaad algavad, arvavad vanad inimesed, et seal on võinud olla vanasti midagi kindluse või valli taolist, sest maa päälle laotud kivid nagu tunnistaksid seda.

271. Nummesoo

ERA II 165, 50 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vallimäe t. – Ines Sepmann < Miina Vassiljev, 52 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Nummesoo peljupaik

Sõjaajal olnud üheks inimeste peljupaigaks numme kaevu soo. Kui kuuldud, et sõjavägi läheb külast läbi, võetud toitu kaasa ja põgenetud niikauaks sinna, kuni sõjamehed ära läinud.

ERA II 221, 680 (16) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vallimäe t. – Ines Hein < Miina Vassiljev, 54 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Nummesoo pelgupaik

Sõjaajal olnud üheks inimeste pelgupaigaks ka numme kaevu soo. Kui kuuldud, et sõjavägi läheb külast läbi, võetud toitu kaasa ja põgenetud sinna varjule. Kui siis sõjamehed ära läinud, tulnud jälle tagasi.

272. Tammehari

ERA II 165, 21 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Signe Hong < Maria Kain, 72 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Tammehari

Tammehari on Otsa ja Haltja karjamaal, seil old ennevanast paks tammemets. Seil eländ kaiksugu loomi, aga ühel kerral süüdetud see polema ja jäänd järele paljas hari. Nii tuldgi üteliis Tammehari.

ERA II 165, 28 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Roogidu t. – Agda Laine < Marie Silbermann, 55 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Tammehari

Praigusel lagejal kohal, mes kutsutakse Tammeharjaks, old keskel lebamets ja äärtes tammemets. Sest saigi siis nime Tammehari. See mets vist poldeti ära vanuje inimeste judu järel.

ERA II 165, 36 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Linda Merela < Maria Kain, 72 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Tammehari

Viinistu ja Turbuneeme vahel oli ennem olnud suur tammemets. Seda metsa hüüti Tammeharjaks, sest seel on mäginne, kus otsas kasvanud palju tammi. Kuid see mets oli peld ära. Ja eks nee inimesed ottaned seel ka puid. Kaks või kolm tamme on veel järel.

ERA II 165, 52 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vallimäe t. – Ines Sepmann < Miina Vassiljev, 52 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Tammeharja

Vanemad inimesed arvavad, et Tammeharja nimi on tulnud sellest, et säääl läheduses heinamaal kasvab tamm. Arvatakse ka, et säääl samas karjamaadel on võinud kasvada tammi. Jutustaja kuulnud need jutud oma vanematelt.

ERA II 165, 53/4 (1a) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi t. – Helgi Kain < Hindrek Varma, 65 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Viinistu karjamaa, mis kannab Tammeharja nime

Tammehari nime sai ta sellest, et säääl oli olnud suur tammik, aga nüüd on need maha raiutud, millest ainult kaks on järele jäänud. Suurem asub Sääre talu heinamaal ja vähem Pärtli talu heinamaal.

ERA II 221, 679 (15) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vallimäe t. – Ines Hein < Miina Vassiljev, 54 a. (1939) Sisestas Melika Kindel
Tammeharja

Vanemad inimesed arvavad, et Tammeharja nimi on tulnud sellest, et sääl läheduses heinamaal kasvab suur tamm. Arvatakse ka, et sääl samas karjamaadel on võinud kasvada tammi.

ERA II 222, 23 (17) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Aino Heinakroon < J. Varma 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Tammeharjaks kutsutakse Viinistul maantee ääres olevat lagendikku. Seal olnud vanasti paks tammik. Viimaks raiusid elanikud metsa maha. Nüüd ei kasva seal ühtki tamme, vaid on kadakane karjamaa.

ERA II 222, 101 (37) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Radasaia t. – Linda Merela < Artur Kalholm, 29 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kummituskoht Tammeharjas

Üks [mees] Turbuneemest läinud kord Viinistult koju. Kui ta Tammeharja jõudnud, tulnud sääl talle hobuse luukere vastu. Ööseti sealt nähakse tihti hobuse kuju. Seal kohal pussitatud öösel Viinistu meest.

ERA II 222, 109/10 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kuusikaia t. – Ulrich Heinakroon < Elisabeth Manitski, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Tammehari

Tammehari on saanud oma nime sellest, et sääl kasvanud vanasti palju tammi. Need põlenud maha ja nii nimetataksegi seda kohta Tammeharjaks. Tammehari on praegu karjamaaks. Tammehari asetseb Haldi saare vastas.

ERA II 222, 135 (51) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ratasia t. – Ulrich Heinakroon < Artu[r] Kalholm, 30 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kummituskoht Tammeharjas

Kord läinud keegi Turbaneeme inimene õhtul Viinistult koju. Tammeharjas tulnud talle vastu hobuse luukere. Öösel pussitatud sääl kohal üht Viinistu inimest.

273. Noga talu

ERA II 222, 14 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Noga t. – Aino Heinakroon < Peeter Kimberg, 60 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Noga nimesaamine

Noga talu asub Sadamneemel maanuka otsas. Ranna murdes öeldakse „maanuka” asemel „maanoga”. Nii ka ütleb laul: „Pleunalinnas Noga Pekka, Kingu Hämi, Ale Mikka...”

ERA II 222, 117 (18) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Noga t. – Ulrich Heinakroon < Peeter Kimberg, 60 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Noga talu sünnilugu

Noga talu on saanud oma nime sellest, et ta asetseb mere ääres maanina pääl, sest et maanina kutsutakse maanokaks.

275. Majakamägi ja -kaev

ERA II 221, 580/2 (11) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Otsa t. – Manivald Kurisoo < Joosep Malmi, 65 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Majakamägi

Viinistu küla külje all, praeguse koolimaja lähedal asuvad suured kivihunnikud. Seda kivimäge kutsutakse Majakamäeks. Selle mäe jalal asub kaev, kust praegu pool küla vett viivad. Seda kaevu kutsutakse Majakakaevuks. Vanal ajal, kui veel raadiod ega telefoni polnud, anti selle läbi teada, et suured lauad olid üles säätud kõrgete pootide otsa. Need lauad olivad valgeks värvitud ja nendega anti sõja ajal märku, kuidas vaenlaste ja omade seisukord on. Nii asusid ühed lauad Majakamäel, teised Lobineeme otsas.

See oli kord ühe sõja ajal, kui Inglise laevad Mohni all valvet pidasid. Viinistu mehed tulid Soomest kalastamast. Nad võeti sõjalaeva poolt kinni. Et meestest ei mõistnud keegi inglise keelt, siis tuli laevameeste ja kalameeste vahele segadus. Siis näidanud üks kalur oma saabaste pääle ja ütelnud: „Inglismann, vaata soomuseid.” Sellest saanud inglased aru, et nad on kalurid. Nad lastud tulema ilma trahvita. Koju jõudes näinud nad üht küla karjast Lepiku õues magavat. Mees norsanud valjusti ja see tekitas suurt podinat. Kasakad, kes külas viibisid, mõtlesid et inglismann tuleb kannusluupidega maale. Kasakad hüppasid hobuste selga ja kihutasid tuhatnelja külast välja. Nõnda jõudnud mehed õnnelikult koju.

Üks mees, kelle nimi oli Laevaonu, vaadanud hoolega laudade liikumist. Ta teinud ennast hästi tähtsaks ja ütelnud teistele: „Kas tiiete ka, et lauad näitavad, et Tallinn on ärä oetud.”

Nii on saanud mägi ja kaev nimetuse Majaka, sest pootid täitsid majaka aset.

ERA II 221, 674/5 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Ines Hein < Marie Silbermann, 55 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Rahaauk Majakamäel

Jutustaja vanaisa pulma ajal olid näinud pulmalised Majakamäe pääl tuld. Jutustaja vanaisa oli tulnud pulmamajast välja ja hakanud tule poole minema. Ta näinud, et see tuli oli olnud harilikust tulest sinakam ja keegi mees liigutanud seda tuld. Ta oli jõudnud kaunis tule ligidale ja kõhatanud siis. Samas oli tuli kadunud. Siis arvati, et sääl oli rahaauk ning haldjas haljastas raha. Usuti, et kui mees poleks kõhatanud, oleks ta rahaaugu leidnud.

ERA II 222, 173 (24) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lõuka t. – Heino Kain < Johanna Kain, 40 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Torn Majakamäel

Viinistu lähedal metsa ääres asub väike kiviküngas – neid kive on väga palju, nagu oleks need sinna hunniku veetud. Vanasti olnud siin kõrge torn, kus sõja ajal märku anti pikkade valgete laudade abil teisesse tornisse, mis asetses umbes kuus kilomeetrit eemal väikeses neemeotsas, ja kui midagi iseäralist seal oli, siis anti laudadega märku siia. Öösel, kui lauad ei oleks paistnud, anti märku tulega, sest see paistis väga hästi.

Ka olnud siin väike kindlus kaitseks vaenlaste vastu ja sellest on tulnud talunimi Vallimäe, mis asetseb selle kivikünka otsas. Siin on ka kaev, mida kutsutakse Majakakaevuks, sest seda mäeküngast kutsutud vanasti Majakamäeks.

ERA II 165, 27 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Roogidu t. – Agda Laine < Marie Silbermann, 55 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Majakakaev

Sõjaajal olnud viisiks rääkida laudadega. Üks olnud Mähüs, toine Palganeemes ja kolmas praiguse Majakakaivu kohal. Igas kohas olid mihed. Nendel olid omad majad, kus elasid. Neil olid korged kivist majad ja samblast ja oksist kadus pääl. Kivist kirjuduslaud ka oli old. Neid kive oli veel old siis, kui minu, see tähendab kirjutaja isa oli poisikane. Need mihed kaevasisid omale kaevu ka ja saigi siis nimeks Majakakaev. Selle ehtasid Vene sodurid.

ERA II 165, 38 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ranna t. – Linda Merela < Jaakup Sepman, 50 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Majakakaev

Paskeerid ja kasakad olid rannavalves Aletepääl Viinistul, kui inglismann oli oma laevajega siin

meres. Siis teid nee, kes Aletepääl olid, omale kivist putkad, puuvarbust kadustega ja siis mätäd pääle. Siis teid ka majaka kaevu ja torni. Tornist näüdid siknaali Lobile, seel old toine torn. Märku anneti edesi ka laudujegä. Neil olid mitmasugused lauad ja mitmavärvilised, mes olid kinni pandud teiväste külgi, neiegä sai ligemälle märku anda.

Neil jahil käües olid olled vibupüssüd, minegä olid jahil lindu lassed, sojapüssüd olid toised. Nee sööned ka hobuseliha. Soolikad pannud ühest teibäst toise külgi kinni kuivama ja peräst sööned nee ka ära. Nee olled kole osavad vibupüssügä laskema.

Siis sest tuligi see [nimi] Majakakaev.

ERA II 165, 45 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Agda Sepmann (1937) Sisestas Melika Kindel

Majakakaev

See Majakakaev olla siia sõjaajal ehitatud. Siin olnud torn ja majakamehed elanud siin sõjaajal. Siis räägitud laudadega. Rääkimispunktid olid igal pool neemenukas. Siis kui Tallinna oli langenud juba vaenlaste kätte, öelnud üks majakamees: „Lauad juba näitavad, et Tallinna on teise käes.” Et vett saada, kaevanudki majakamehed selle kaevu. Sellest tulnud nimi Majakakaev.

ERA II 221, 674 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Roogidu t. – Ines Hein < Marie Silbermann, 55 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Majakakaev

Praegune Majakakaev oli sõjaajal tehtud. Siin olid asunud majakamehed, kes olid rääkinud laudadega Mähuotsast siia ja siit Palganeeme. Kord oli üks majakamees öelnud, siis kui Tallinn oli juba langenud, et lauad näitavad juba, et Tallinn on teise käes.

ERA II 222, 17 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Aino Heinakroon < J. Varma 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Majaka kaevu tekkimine

Inglise sõja ajal tulid pasturite laevad Viinistu küla ette ja panid ankrusse. Nad läksid Aletepääle, kus oli majakas signaali andmiseks. Majakamehed olid parajasti saunas, kui pasturid tulid. Mehed panid jooksu. Pasturid kaevasid majaka juurde kaevu, mida hakati hüüdma Majakakaevuks.

ERA II 222, 96/7 (33) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Linda Merela < Jakob Varma, 76 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Majakakaev

Viinistu Aletepeal olnud enamalt majakas, kust näidatud tuld. Kord tulnud sõda. Mehed olnud parajasti saunas, kui paskerite laevad paistsid, siis ei ole lastud panna enam majakasse tuld, kõik panid metsa jooksu.

Paskerid ehtasid majaka juurde kaevu ja sellest tuligi [nimi] Majakakaev. Paskeritel olnud sääl koopad, kus elanud. Söönud hobuseliha. Soolled vedanud teivaste otsa kuivama. Näljaga söödud ka need ära.

ERA II 222, 114 (13) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Ulrich Heinakroon < Jakob Varma, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Majakakaev Viinistus

Viinistu Aletepääl olnud enne majakas, kus näidati tuld. Kord tulnud sõda. Mehed olnud parajasti saunas, kui paskerite laevad paistsid, siis ei lastud panna enam majakasse tuld. Kõik panid metsa jooksu. Paskerid lõhkunud majaka maha ja ehitanud sinna kaevu. Sellest tulnudki nimi Majakakaev.

ERA II 222, 177 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Joosep Merela < Jakob Varma, 76 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Majakakaev Viinistus

Viinistu aletepääl olnud enne majakas, kus näidati tuld. Kord tulnud sõda. Mehed olnud parajasti

saunas, kui paskerite laevad paistsid, siis ei lastud panna enam majakasse tuld. Kõik panid metsa jooksu. Paskerid aga ehitanud majaka juurde kaevu ja sellest tulnudki [nimi] Majakakaev.

ERA II 222, 259/60 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Metsala t. – Ilmar Sepmann < Julius Sepmann, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Majakakaev

Kord olnud umbes 18. sajandil Viinistus Majakamäel majakas. Sellest tulnud Majakamäe ja -kaevu nimi. Praegune kaev olla majakameeste kaevatud. Kaev ei ole küll kuigi sügav, aga ta on veesoone pääl, seepärast on tas vett rohkesti. Kaevu vett tarvitavad pooled Viinistu inimesed.

Majakast räägiti laudadega Lobineeme, sest ka säääl olnud majakas, ja sääält anti tulnud sõnum jälle edasi. Nii olnud neid mitu – üks olnud Purekkaris, teated tulnud Tallinna poolt. See ei ole muinasjutt, seda mäletavad veel nüüdki mõned vanemad inimesed.

E 50069/71 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1916) Sisestas Melika Kindel

Mälestused Krimmi sõja ajast

Krimmi sõja ajal olnud Viinistu küla kõrval kivisel mäeseljändikul nõnda nimetatud Aletepealse mäel üks niisugune koht, kus sõjateateid edasi on antud (signalitud). Selleks on üks puupost püsti pandud, kus küljes tiivakujulised keeratavad lauakesed olnud, mille abil telegraferimist on toimetatud. Seda kohta on kohaline rahvas majakaks hakkanud nimetama, missugust nime ta tänapäevani kannab.

Viinistule lähemad signaliandmise kohad olnud Tallinna pool – Pärispa neemes ja Narva pool – Lobineemes; esimene 4 versta, teine 15 versta (õhujoones arvatult) Viinistu telegrafijaama kohast kaugel. Telegrafimehed on tähendatud mäeseljändikule 3 sülla laiuse ruutplatsi kividest lagedaks teinud ja see koht kandis ja kannab praegu Majakahoovi nime. Hoovi kahel küljel on 3–4 ühe ruutsülla suurust platsi – seal olla telegrafimeeste telgid olnud. Mäeseljändiku kaldal, ainult mõned sammud Majakahoovist eemal, seisab ajalooliselt, Krimmi sõja mälestusena, tulevate põlvede rahvale tarvitada Majakakaev, mida telegrafimehed sinna on kaevanud. See kaev ei ole küll mitte sügav, aga annab siiski kümmekonna perele head, maitsvat vett. Ka kaugemal olevad pered toovad mõnikord Majakakaevust thee keetmise jaoks vett.

276. Hooneteperi

ERA II 165, 13 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanaõue t. – Nelli Lilhein < Kata Lilhein, 61 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Hooneteperi

Viinistu lähedal metsas on väike ümarik mägi, rahvas nimetab seda Hooneteperiks. See olevat olnud enne vanade eestlaste ohvripaik ehk hiis. Mägi ise on tihedalt kividega kaetud ja kasvab väikseid mände ning kadakaid. Umbes viiekümne aasta eest on sääält võetud maha üks hiiglamänd, mis oli arvatavasti hiimänd.

Hooneteperi mäge on ümbritsenud mingi saladus, on seda peljatud. Karjalapsi on hoiatatud sinna minemast, tähendades: „Ärgä sinne mengä, seel on muuga kiltrid.” Mis sellega taheti öelda, on teadmata, kas muugad tähendasid munke või miskit muud.

ERA II 221, 618 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanaõue t. – Nelli Lilhein < Katta Lilhein, 62 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Hooneteperi

Viinistu lähedal metsas on väike ümarik mägi, rahvas nimetab seda Hooneteperiks. See olevat olnud enne vanade eestlaste ohvripaigaks ehk hiieks. Mägi ise on tihedalt kividega kaetud ja kasvatab väikseid mände ja kadakaid. Kuid umbes viiekümne aasta eest on sääält võetud maha üks hiigla mänd, mis oli arvatavasti hiimänd. Hooneteperi mäge on ümbritsenud mingi saladus, on seda nagu peljatud. Karjalapsi olevat hoiatatud sinna minemast, tähendades: „Ärgä sinne mengä, seel on muugakeltrid!“ Mis sellega taheti öelda, on teadmata, kas muugakeldrid tähendas munki või midagi

muud.

E 52730/3 < Kuusalu khk., Kolga v., Viinistu k. – S. Lilhein. Sisestas Melika Kindel Kas muistse aja hiie- või mõni muu paik?

Viinistu külast 3 versta kaugel, metsas niisama kaugel ka Pärispast (on üks koht, mida Hooneteperiks hüütakse. Nime järele võiks arvata, et see hoonedejätiseid ehk jäänuseid tähendab, olgugi et kohalises rannakeeles sõna „peri”, ka veel pärimise ja järel küsimise kohta käib. Selle koha laius on ligemalt üks ruutverst, sellenimeline soo ka juurde arvatud, kuid minu kirja põhjuseks on ainult väike mäe kungas). Hooneteperi mägi, mis võib olla ehk veidi üle 1/8 versta pikk on.

Praegu on mäe pealne rohu maa, kus mõned kadakad kasvavad ja 2-3 väikest raudkivi hunikut asuvad. See on ainus, silmale nähtav väljaspidine koha ilu. Aga kui ma poisikesepõlves, küla karjasel ajuti korraliseks olles, seal mäe peal viibisin, siis olid mul igakord tundmused, nagu ei oleks see mägi mitte harilik, lihtne kungas, vaid niisugune, kus enese tunned, kui ühes tempelis olevat!

Mäe peal joostes lõi mägi kumisema, nagu oleks ta seest õõnes; aga seda ta vist küll ei ole. Sellest oleks siis ju vanad inimesed rääkinud. Aga ime, et selle mäe minevikust, mis minu mõtet nii ärevile ajas, mu kodu külas midagi ei teatud rääkida! Kui omal ajal naabrikülalt – Pärispalt, kellegi neiu, naoseks kosisin ja temaga kord jutt Hooneteperi mäest, ette tuli, siis kuulsin tema suust, et tema vanemad olla rääkinud, et Hooneteperi mäel või mäe juures olla endisel ajal muugakeldrid olnud, kus, need alati, suvel ja talvel, sees olla elanud. Kuid, muukade elu ega tegemise kohta, ei ole vähematki teada. See on kõik, mis siin muukadest olen kuulnud räägitavat. Nii vähene kui seegi on, siiski ei teata ühes külas – mis teisest ainult 4 versta eemal on – seda vähestki.

Oma eelmises kirjas nimetasin juba Teile, seda, et mul munkade kohta ainult mõned read on kirjutada. Ootasin oma küsimise peale: kas on muuk ja munk üks nimi; aga kahjuks jätsite Teile, selle vastuse võlga ja sellepärast pean oma teadmatuses, alamal seisvad read veel juurde lisama, ka siis, kui neid vaja ei oleks.

Kui muuga ja munga nimi üks on, siis võib küll olla, et Hooneteperil kord munkade eluase on olnud, mida veel sellega katsun oletada, et seda merelahte, mille kaldal Viinistu küla seisab, merekaardides Monkviigiks – Mungalaheks saab nimetatud. Kohaline rahvas kutsub seda lahte Vihasolaheks; lahe soppis oleva Vihaso küla nime järele. Või on laht juhtumisi Munga nime omandanud? Ajaloo raamatutest kuuleme, et mungad endale niisugustesse kohtadesse elu kohad on seadnud, kus enne paganausu ajal ohvripaigad ja hiied olid, et neid kohtasid nende meelest läilaks teha. Väga võimalik, et ka Hooneteperi mäel, üks pagana-aja rahvast pühaks peetud koht oli.

RKM II 338, 219/22 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärisme k. – Õilme Aasmaa < Bernhard Niiholm, s. 1902 (1972) Sisestas Helen Hanni 2009

Huoneteperi

Huoneteperi, sie Pärismeaste endine elukoht, sinne juo tulled inimesed pärast Paala lahinguie 1219. aasta paiku. 480 aastat nämäd eläned juo Huoneteperil. Karl XII ja Peeter Suure sõja järel tekkinud katk, mis levinud ka Huoneteperil. Siis tulled kaik siel neh metsäst ärä, Pärismeale. Pääle sidä, ku tulid juo itse Pärismeale, panned polema ka huoned, neh oma endises elukohas ja siis hagatudki sidä kohta hüüdäma Huoneteperiks.

Üks vana mees aga tahtnud jäädä oma senisesse elupaika. Mart olnud selle mihe nimi. Pääle oma surma käst hendäs siis poltada majaga seltsis ärä ja samate tehtudigi. Ja Pärisme rahvas tiedäb viel paraaigu, kus on sie Marttuha kungäs ja siel on pisuka suo koht ka, neh, sidä ka hüüedä viel Marttuha suo.

Huoneteperi külä ase ulatus lännest Kivikmääni ja iäst Marttuha künkani. Palutie siin metsäs läks jo Loksani väljä, ega siis olld viel siin muud tied.

Huoneteperi inimiste surreaid ulatunud paraaiguse Viinistu tieristild Jääskoha heinämaist saat, kagu puold neh luode puole. Viel nägüväd korgemad kohad, neh, kuhu on maetud, siel männü jäserikuie vahel. 150 aastat, neh, siel Huoneteperil elämise ajast, mataned juo oma surred Loksä surreaida. Katkuajal maetud toise kohta, neh, Viinistu tieristilt Liukive aiani, Pärisme puole olld neie surreie

matamise koht.

RKM II 338, 227/29 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k. – Õilme Aasmaa < Bernhard Niiholm, s. 1902 (1972) Sisestas Helen Hanni 2009

Kui Huoneteperild, neh, menndi Pärисpäle elämä, olld viel katuligu usk. No et pahad vaimud ei saís tulla rahu rikkuma, sendä pandud külä hakkatusesse pellu servässe kadajapuust suur rist. Sidä peret siel ligidel hüüedä Ristipelluks viel paraaiguigi. Toisel puol tied olld ka rist ja sidä peret hüüedä Ristimatsu.

Endised Pärисpea inimised eläsid ka alade merelkäümisegä, neh, ja käüdüd ka jahil vahest ja eks pellutüd ka igä tehtud. Huoneteperi mieste paatie koht olld Hauaniemel. Siel olld sügäv ja suuremad aluksed igä seisuned siel ankuris, ku oli vahest merd soitamisest vaheaig. Huoneteperi tie mennd Jääskoha heinaämaist läbi Hauaniemele. Eks paar virsta igä täüdüsid ärä kondida, ku, neh, merele oli tarvis mennä.

EFA II 37, 84 (4) < Kuusalu khk., Loksa v., Turbuneeme k. – Karita Tilk < Manfred Tilk, 67 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Rahvajutt Hooneteperemäest

Ennemuiste kuulusid Kõnnu ja Kolga valdade külad munkadele, kelle klooster oli Rootsis Ojamaal Guthvallis. Mungad olid siin ka Pärисpea ja Juminda peremehed. Viinistul olnud Sadamneemel ka kabel nimega Kalakabel, sääl lähedal meres suur veelune kivi, mida kutsutakse tänaseni Kabelipae. Viinistu rahvas räägib, et mungad olid siin elanud Hoonetepere mäel. Kõrgem nimetatud koht on Viinistult kaks km Pärисpea poole minna metsas, umbes pool km teest vasakule. Hooneteperi mäe kohta on veel rahvasuus see jutt, et ennem olnud sääl eestlaste hiis, siis tulnud mungad ja asunud sinna elame. Veel umbes sada aastat tagasi olid mõned inimesed kartnud seda kohta ja hoiatanud karjalapsi, et ärge sinna minge, sääl on munga keldrid.

RKM II 338, 223/6 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärисpea k. – Õilme Aasmaa < Bernhard Niiholm, s. 1902 (1972) Sisestas Melika Kindel

Vilgukivi ja ajaarvamine

Siel kohas, neh, kuhu esimäsed inimised arvasid hüäks elämä asuda, oli suur valge kivi. Sie kivi onnigi senn ajaluo algus, sendäet sengä hagatudigi arvama aestu. Ühel naisel sündünd poig siie tulemise päivil ja selle pandud nimeks Vilgu. Ja sidä valget kive hagatud ka hüüdämä Vilgukiveks. Sel päivil miedatud jalaga ärä, neh, ühe lageja koha pääl, mes kasv puu vari. Noh, igäl aestal, ku oli senn puu vari jälle sama pikk, oli aesta jälle täüs ja siis pandi valge Vilgukivele juure üks kivi. No kivi oli igä nii suur, midä mihed jaksid liigutada, et neh poisikased ei saaned ärä paigast jälle vieretädä. Sil valge Vilgukivi olld Huoneteperil Mohni puol serväs.

Sennmuodiga, neh, said hüäst jo tiedä, kui mitu aestat on siel juo elätüd, neh, ku lueti kived kogu, mitu juo oli. Ja sidä päivä, noh, ku üks kivi jälle Vilgukivele juure tuodi, nimidetud Kiveridamiseks, eks sie tähendäb siis, neh, aastaarvamine. Perästpuole juo, ku oli midägi, siis pietud sidä päivä kohe jusgu pidupäiväks. Neh, pandud pikked lauad lagejalle ja sinne pääle midägi suupuolist, neh, ka ja tehtud igä olut ja kaik. Oluvele pandud, neh, viel linnumagusa sise ka – olld oite hüä juumine. Eks varju mietajad olled igä vanemad mihed, ega seks tüöks poisikasi ole lastud.

278. Silmikuusik

ERA I 5, 100 (3) < Kuusalu khk. – Nelli Lilhein (1935) Sisestas Melika Kindel

Unes juhata tud raha Silmikuusikus

Öösel oli öeldud ühele mehele unes: „Mine praegu Silmikuusiku, säält leiad sa põösa äärest raha, kui aga keegi sulle vastu tuleb ja sult midagi küsib, siis ära vasta midagi.” Juhataja oli vana väike hallihabemega vanake. Mees läkski kohe sellepääle juhata tud kohta. Kui ta Kaisatänavast välja sai, nägi Silmikuusikust suurt tuld. Ta hakkas lahejääd mööda tule poole minema. Lahejääl tulid talle vastu kaks hunti. „Teie need mehed oletegi!” ütelnud mees. Seepääle kadunud tuli. Ning kuuldunud

suur raha- ja kullakõlin. Mees läinud veel vaatama, aga ei ole leidnud midagi. Pärast seda on juhatatud veel mitmele säält raha, kuid keegi ei ole saanud säält raha kätte.

ERA II 110, 53 (114) < Kuusalu khk. – Aleksander Sepman (1935) Sisestas Helen Hanni 2009 Silmikuusiku rahapada

Silmikuusikus olnud kord üks tuli ja haldjas istunud tule ääres ja põletanud rahapada. Ühele naisele aga öeldud unes, et ta mingi vaatama sinna ja ärgu ühtki sõna öelgu, kes talle ka vastu tuleb. Naine tõusnud üles ja läinud. Teel tulnud talle vastu hunt, naine ei ütelnud midagi. Alles siis, kui hunt juba mööda läinud, sülgenu naine ja öelnud: „Tontpahus sinu pani mulle vastu tulema!” Kui naine sinna paika saanud, läinud rahapada kolinal maa alla, ainult hõõguvad sööd jäänud järele.

ERA II 110, 493/5 (9) < Kuusalu khk. – Einar Manitski (1935) Sisestas Helen Hanni 2009 Silmikuusiku rahaauk

Pärtlijaani vanamehele öödi unes: „Mine neljapäeva öösel Silmikuusikusse, säält on rahahaltja tulega, siis saad raha.” Neljapäeva öösel läkski vanamees, kott käevarrel, raha ära tooma, süda oli küll pisut hirmul, aga rahaahnus andis julgust.

Jõudis juhatatud kohale ligemale, paistis kuusepõõsaste vahel hele tuli, tõrvase näoga vanamees, kepp käes, [käis] ümber tule. Pärtlijaani vanamees võtab julguse kokku, astub ka tule ligi ja hakkab meieisapalvet lugema. Haldjas kõnnib eel ja vanamees meieisapalvet lugedes järel. Nii käivad kolm korda ümber tule, haldjas põrnitseb tigidalt üle õla vanamehe poole. Kolmandal korral tõmbab haldjas tulest kaks verist härjareit ja viskab raha otse kaela. „Mine sina põrgu!” karjatab ehmunud vanamees ja viskab lihatükid tulesse. Siis alles näeb vanamees, et oligi rahakotid ja kaund helinal ühes tule ja haldjaga. Küll otsis mees ja kaevas mees mitu päeva, aga ei olnud tulest ega rahakotti mitte jälge näha.

Teinekord juhatati vana Andikäspri Tõniselle niisama Silmikuusikust raha. Määratud ööl, millal võis järel minna: „Ülelahe rannal tuleb sulle kaks meest vastu, ära sa aga neil midagi ütle.” Tõnis asubki määratud ajal teele. Vaatab minnes ümber, aga mehi tule sugugi vastu. Juba hakkab kuusik paistma, seal kuuldu jalakrabina ja kaks hunti jookseb Tõniselle vastu. „Kas teip ne mihed oletegi,” küsib Tõnis ehmunult ja ruttab ikka kuusiku suunas. Juba hakkabki tuli kuusiku serval vilkuma. Ligemale jõudes näeb, et suur koer istub tule ääres. Jõuab tule juure, astub koer kärinal vastu. Süte ja tukkide vahelt paistuvad hiilgavad rublatükid Tõniselle vastu. Katsub küll meieisapaluta lugeda [ja] koera ära hirmuta, aga koer tagumiste käppadega tule ja raha ümber. Tõnisel muud kui keera tühjade kätega koju. Pärast taipas küll, et viga tuli sellest, et ta huntidega juttu tegi, kuna see aga keelatud oli.

ERA II 110, 636 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Valter Haksalu < Johannes Haksalu, 46 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Ühe korra näinud üks mees, kuidas Silmikuusikus üks halli habemega mees väikese tule juures kott käes ja kühveldab kühvliga raha kotti. Kui mees saanud koti täis, jäänud tuli ikka väiksemaks ja viimaks kadunud koguni. Mees ise pannud koti selga ja läinud ise Pärisme heinamaade poole. Pärast see mees, kes seda nägi, läind seda kohta vaatama – ei olnud säält muud kui sammal ja rohi. Mees läinud kodu ja rääkinud sellest teistele. Kõik läind vaatama ja hakanud säält kaevama, kuid ei saanud säält midagi.

ERA II 111, 103 (39) < Kuusalu khk. – Armilde Mägi (1935) Sisestas Helen Hanni 2009

Alljärgnev lugu on sündinud Viinistu külas juba aastaid tagasi.

Korra ühel sügisööl näidatud unes ühele mehele, et Silmikuusikus ühe kadakapõõsa all maapinnal asub üks suur rahakatel. Teda kästud seda säält minna ära tooma ihuüksi. Teel tulevat talle vastu üks mees, aga ta ei tohi sellele sõnagi lausuda ja kui ta ütleb sellele midagi, siis ei saa ta raha mitte.

Mees võtnud südame rindu ja läinud. Teel tulnud talle vastu üks hunt. Mees mõtelnud ja ütelnud: „Ah sa oledki see mees, kes mulle pidi vastu tulema.” Samal ajal, kui ta seda ütelnud, kuulnud ta rahakõlinat, nagu oleks see kuhugi kukkunud või vajunud. Peagi leidnud ta selle kadaka üles, aga

raha ei olnud enam sääal. Siis tuli mehele meelde, et teda ei kästud kellelegi sõna ütelda, aga et ta seda oli teinud, siis raha olla vajunud maapõhja. Mees kahetsenud küll, kuid parata polnud enam midagi.

(Olen seda juttu kuulnud, kuid ei mäleta, kelle käest.)

ERA II 111, 357 (52) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Aleksander Sepmann < Juljus Sepmann, 39 a. (1935) Sisestas Helen Hanni 2009

Silmikuusiku rahapada

Silmikuusikus olnud kord üks tuli ja haldjas istunud tule ääres ja põletanud rahapada. Ühele naisele öeldud unes, et ta mingi vaatama sinna ja ärgu ühtki sõna öelgu, kes ka talle vastu tuleb. Naine tõusnud üles ja läinud. Teel tulnud talle vastu hunt, naine ei ütelnud midagi. Alles siis, kui hunt juba mööda läinud, sülgend naine ja öelnud: „Tontpahus sinu pani mulle vastu tulema!” Kui naine sinna [unes juhutatud] paika saanud, läinud rahapada kolinal maa alla, ainult hõõguvad sööd jäänud järele.

ERA II 165, 14 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanaõue t. – Nelli Lilhein < Kata Lilhein, 61 a. (1937) Sisestas Helen Hanni 2009

Rahaauk

Kord oli juhutatud kedagi meest öösel Silmikuusiku, sääal pidi olema rahaauk. Mees läkski. Oli talvine öö. Kui ta jõudis lahejääle, nägi ta Silmikuusikust suurt tuld. Mehel oli keelatud tee peal kellegiga rääkimine. Kui ta edasi kõndi, tuli talle jääl kaks hunti vastu. Mees ütles: „Ah teijpne mihed oletegi!” Korruga käis suur rahakõlin ja kui mees Silmikuusiku poole vaatas, ei olnud sääal enam näha midagi.

ERA II 165, 54/6 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi t. – Helgi Kain < Hindrek Varma, 65 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Silmikuusikus rahaauk

Kord juhutati Pärtlijaani vanamehele rahaauk, see pidi olema Silmikuusikus. Talle juhutati, et tuli põleb rahaaugul ja määrati öö. Kui öö kätte jõudis, läks mees metsa ja nägi kaugelt juba tule ja kui ligemale jõudis, nägi ta meest tuld liigutamas. Siis hakkas Pärtlijaani vanamees hirmuga issameiet lugema ja ümber tule käima, tundmata mees ta kannul. Korruga viskas tundmata mees kolm verist vasikakintsu Pärtlijaani vanamehele kaela, aga siis viskas Pärtlijaani vanamees kintsud tulle ja ütles: „Mene sina pergu”. Ja kui kintsud tulle langesid, nägi vanamees, et need olid kolm suurt kullakotti, aga siis kadusid kõik nagu tina tuhka.

Sama rahaauku juhutati ka Andikäspri vanamehele ja määrati ka öö ja üeldi, et temale tulevad kaks meest vastu, aga ta ei tohi nendele midagi ütelda. Kui vanamees läks, tulid talle kaks hunti vastu ja vanamees ütles: „Kas teie oletegi nee mihed, kes mulle vastu piid tulema.” Kui ta sai need sõnad üeldud, tuli talle meelde, et ta ei pidanud rääkima. Kui vanamees rahaaugule jõudis, nägi ta koera mulda sütele päälle kraapivat, kuid äkki kadusid kõik ära, ainult suur helin oli veel järele.

ERA II 221, 620/1 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanaõue t. – Nelli Lilhein < Katta Lilhein, 62 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Silmikuusiku rahaauk

Viinistu küla lähedal Maalahe ääres Hauaneeme küla poolsel küljel asub kuusik, mida kutsutakse Silmikuusikuks. Sääal kasvavad männid ja kidurad kuused, maapind on kaetud kividega. Sääal pidavat olema rahaauk, millepärast sääalt ka kummitusi nähtakse.

Kord öösel olevat kästud Viinistu meest minna kuusiku, kus on rahaauk. Oli keelatud aga rääkimine, kui kedagi mehi vastu tuleb. Öösel kaheteistkümnne ajal mees oli hakkanud minema. Maalaht oli olnud jääs ja mees oli läind üle jää. Juba eemalt oli hakkanud paistma kuusikust suur tuli. Kesk lahte jõudes oli talle tulnud vastu kaks hunti. Mees oli kohkunud ja unustand keelu mitte rääkida ja oli ütelnud: „Teip nee mihed oletegi.” Selle pääle oli käinud suur rahakõlin, oli kustunu tuli ja ka hundid olid kadunud. Teisel päeval oli mees käinud vaatamas kohta, kus tuli oli olnud. Kuid pole olnud jälgegi öösisest tuleasemest.

ERA II 221, 677 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Heigiale t. – Ines Hein < Anna Hein, 73 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Tuli Ülelahe rannal

Kord oli öeldud ühele mehele unes, et mine Ülelahe rannale. Sääl näed sa tule põlemas. Mine just selle tule juure. Kui keegi sulle vastu tuleb, siis ära ütle selle midagi. Mees läinud. Kui ta saanud umbes poole teele, tulnud hunt vastu. Mees öelnud hundile, et kes sinu siia ajas. Kui ta juhatatud kohale jõudis, pole olnud sääal enam midagi.

ERA II 222, 130/1 (41) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Ulrich Heinakroon < Jakob Varma, 72 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Silmi kuusiku rahaauk

Silmi kuusikus Viinistul asub vastu Hauaneeme karjamaad rahaauk. Kedagi meest olla sinna juhatatud ja öeldud: „Kui kedagi tee pääl vastu tuleb, ära räägi kellelegi ühtki sana!” Mehel tuli vastu hunt, mees ütles: „Sinap see mees oledki!” Kui sees sinna sai, kuulis ta rahakõlinat, kuid see kadus ära ja selle asemel jäi ainult suur auk.

ERA II 222, 227 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kärge t. – Loreida Kempman < Jüri Piibemann, 78 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Viinistu küla Silmikuusiku rahaaugust

Kord öeldud ühele naisele unes: „Mine Silmikuusikusse, sealt leiad õnne, kuid teepeal kellegagi midagi rääkida ei tohi.” Naine läinud. See juhtumus oli talvel, nii et Maalaht olnud jääs. Naine minnud jääle. Saanud pool maad käidud, tulnud hunt teel vastu. Naine ütelnud hundile: „Mida pergu sinu mulle vastu saatand!” Kohe suur raha ja kulla helisemine ja kõlisemine. Raha ja kuld hüpanud üles Silmikuusikus, naine vaadanud ehmatanult ja läinud juure, näinud ainult kadakapõõsaste vahel musta mulda. Küll olnud naisel kahju, kuid polnud enam midagi teha.

ERA II 222, 228 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi saar – Loreida Kempman < Hindrek Varma, 65 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Viinistu külas kullaauk Silmikuusikus

Kord öeldud Pärtlijaani vanamehele unes, et ta järgmisel ööl läheks Silmikuusiku, seal leiab ta kulda. Järgmisel ööl läinudki Silmikuusiku. Juba eemalt näinud suurt tuld. Tule juurde pole tahtnud kullahaldjas lasta. Kui vanamees juba tule ligi jõudnud, viskas haldjas vanamehe ette kaks musta kogu. Vanamees vihastanud ja visanud tulesse. Mustad kogud olnud aga kullakotid, vanamees arvanud aga, et need on verised loomakintsud. Oleks mees siunama ja vanduma hakanud, oleks kulla tagasi saanud, kuid mees ei osanud ehmatusest midagi ütelda.

ERA II 222, 251 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Metsala t. – Ilmar Sepmann < Olga Sepmann, 43 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Rahakatel Silmikuusikus

Kord üteldud kellegile vanaeidele unes, et ta mingi Silmikuusiku, sealt leidvat ta midagi, kui keegi talle vastu tuleb, sellele ärgu ta üteltu ühtki sõna. Vanaeit läheb Silmikuusiku poole. Silmikuusik asub Viinistu ja Pärisepea vahel. Teel tulnud talle hunt vastu. Vanaeit ütles hundile: „Tont pahus sinu minu vasta pani tulema!” Vanaeit läks edasi, saanud Silmikuusikusse, sääal kuulnud ta veel rahakatla kõlinat.

ERA II 222, 528/9 (17) < Kuusalu khk., Kõnnu v. < Viinistu k., Vanapere t. – Hilma Martinson < Richald Lillhein, 42 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Rahvajutud

Korra äratatud ühte Kõnnu valla Viinistu küla meest öösel magamast ülesse ja kästnud minna umbes 1 km külast eemal olevasse Silmikuusikusse ja öelnud, et sealt saad... (mida just nimelt, seda ei ole teada). Veel öeldud talle, et tee peal tulevad sulle vastu kaks meest, kuid ära sa midagi neile ütle!

Mees tõusnud ülesse ja mõtelnud järele, et mis hää! see ometi oli, sest äratajat pole kedagi näha olnud; pannud ennast siiski riidesse ja hakanud juhatatud koha poole sammuma. Juba eemalt paistnud talle nimetatud kuusikust väikene tulelõke ja siis tulnud talle vastu kaks hunti. Mees öelnud huntidele: „Teie need mehed oletegi, kes mulle pidivad vastu tulema.” Seal äkiste kustunud tuli ja mees kuulnud veel sealt poolt sumbutatud helinat ning sellepeale jäänud kõik vaikseks, pole olnud enam midagi iseäralikku näha ega kuulda. Peale seda on veel mõnikord sealt väikest tuld vilkumas nähtud.

Nüüd on see kuusik kadunud, ainult mõni kadakapõõsas on veel endise kuusiku asemel.

279. Nogakivi

ERA II 110, 37/8 (77) < Kuusalu khk. – Joosep Manitski (1935) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Kord läksid Soome Sorts ja Kalevipoeg riidu. Kalevipoeg seisis suure ümmarguse kivi otsas ja sõimas Sortsi mõõgavargaks. Sorts võttis mõõga ja lõi sellega Kalevipoega, Kalevipoeg aga hüppas eest ära ja mõök lendas kivisse, tuues kivist suure tüki lahti. Siis sai Sorts vihaseks ja lõi uuest. Kalevipoeg hüppas aga kiviotsast maha ja mõök lendas kivisse tuues teise tüki lahti. Nüüd seisab see kivi praegu Maalahes ja kannab nime Nogakivi.

280. Maalaht

ERA II 110, 38 (78) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Elviine Kruusval (1935) Sisestas Melika Kindel

Maalaht

Vanal ajal olnud Maalaht kaunis sügav ja sää! veetud noota, ka olnud palju kalu seal. Inimesed pidid mõisa noota vedamas käima Maalahes. Kalamehed käisid kalapaatidega sää! kive juures maal. Sestajast peale hakati seda kive kutsuma Nootaneeme kiveks.

ERA II 110, 55 (121) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Marjette Sepman (1935) Sisestas Helen Hanni 2009

Minu vanaisa isa oli maganud ühel ööl aidas ja äkki aeti teda üles, talle üteldi: „Mees, tõuse üles ja mine teispoole Maalahte.” Ta ei julge minna ja heidab uuesti magama. Uuesti kordub sama ütetus. Ei, ta ei lähe veelgi ja tõmbab teki üle pea. Kuid veel kord üteldi: „Mees, tõuse üles ja mine teispoole Maalahte, aga ära kellegile midagi üt!e, kes sulle vastu tuleb.” Nüüd võttis ta südame rindu ja läks. Talle tuli hunt vastu ja tema kohe üt!ema: „Ah sind siis minu vastu saadetigi.” Kui jõudnud sinna kohale, kus juhatatud, leidnud sää!t lambanaha ja selle alt toore kala. (Kuuldud vanaisalt.)

ERA II 165, 45 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Agda Sepmann (1937) Sisestas Helen Hanni 2009

Härjanahk ja kilu Viinistu neemes

Vanasti aetud üht meest südaööl ülesse ning kästud minna neeme ühe kadakapõõsa juurde. Öeldud, et sää! põõsas on härjanahk ja kästud seda nahka kergitada. Mees tõusnud ülesse, pannud riidesse ja läinud. Oma minekust pole ta kellelegi öelnud. Olnud väga pime ning mees kartnud. Poolelt teelt keeranud ta tagasi, sest ei ole tohtinud minna. Hommikul läinud ta sinna põõsa juurde vaatama. Nüüd näinud ta, et sää! põõsas olnud üks toores kilu.

ERA II 221, 610 (19) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k. – Aino Eekholm < Taali Eekholm, 51 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Maalaht juba järveks

Maalaht oli Viinistu ja Pärисpea vahel hea sadam. Seal võisid suured laevadki vabalt sõita. Kord

sõitis üks Saksa riigi laev sinna lahte ja tormisel ööl hukkus sinna. Pärast seda nähti seal vee peal laeva kuju.

ERA II 221, 675/6 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Heigiale t. – Ines Hein < Anna Hein, 73 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Kilu neeme kuusikus

Üks mees oli kord öösel üles äratatud. See mees oli olnud vaene ja tal oli väike laps veel ristimata. Mehele oli öeldud, et mine neemesse, Viinistu külas ühe kuusepõõsa juure, et säääl on üks härjasahk ja kergita siis seda. Mees oli tõusnud üles ja hakanud minema. Oli jõudnud juba poolele tee, siis tulnud mehel kange hirm ja ta pööranud kodu poole tagasi. Järgmisel hommikul läinud neemesse vaatama ja leidnud juhatatud kohalt põõsa alt toore kilu.

ERA II 222, 16 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Aino Heinakroon < J. Varma 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Vana sadamakoht

Viinistul Haldi saarest allpool olnud vana mõisnikkude sadam, laht oli siis nii sügav, et seal suured laevad võisid vabalt sõita. Nüüd ei pääse sealt väiksemagi paadiga igakord läbi.

Teine mõisniku sadam oli Maalahes, kust laevad leidsid tormi ajal varju. Sadamates olnud suured puukastid kividega täidetud, kus olid laevad ankrus. Kastid on ammu lagunened, kiva on näha veel Haldi lahes.

ERA II 222, 130 (40) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aadu t. – Ulrich Heinakroon < Johannes Heinakroon, 56 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Vana sadamakoht

Maalaht olnud ennem palju sügavam kui nüüd. See olnud vana sadamakoht ning säääl olnud laevad tormi eest varjul. Nüüd on ta aga madal.

282. Selksipõllud

ERA II 222, 529/30 (18) < Kuusalu khk., Kõnnu v. < Viinistu k., Vanapere t. – Hilma Martinson < Richald Lillhein, 42 a. (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002

Niisamasugune juhtumine olnud korra kellegi teise sama [Viinistu] küla elanikuga, keda samuti oli öösel magamise pealt üles äratatud ja kästud minna 2 km heinamaadest läbi Selksipõldude juure männiku äärde öeldes, et sealt leiad valget kukesitta, kuid ühtlasi hoiatatud teda veel, et kui sulle kedagi teepeal vastu tuleb, siis sellele sõnagi ei räägi. Mees tõusnud ülesse ja läinud eelpool nimetatud koha peale. Heinamaadele jõudnult tulnud talle hunt vastu; mees öelnud: „Sina mulle vastu pidid tulemagi?” Juhatatud koha ligi jõudes näinud ta veel, kuidas üks must koer tagumiste jalgadega selle koha pealt kraapinud ja maa seest olnud veel helinat ja kolinat kuulda. Sellepeale kadunud koer ta silmist.

283. Nurgakaev

ERA II 165, 40 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Käspri t. – Linda Merela < Juula Manitski, 62 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Nurgakaev

Praegune Mää koht oli mõisakirjas Neeme ja enne old sinne saadik old neem. Sidä mäge, mes seel on, hüüeda ka Neememääks. Seel Mää kohal on kaev ja sidä hüüetüd Nurgakaevuks, sest see old kaige nurga pääl Heiglotsas. See kaev on veelgi Mää kohal.

284. Karukoppel

ERA II 165, 24/5 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haltja t. – Signe Hong < Anna Hong, 42 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Karukoppel

Karukoppel on Mäe talu koplis. Ennevanast old seel paks mets ja eländ palju metsloomi, ka karud. Ning teind palju inimestele kurja.

285. Rasisoo

ERA II 165, 29 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Roogidu t. – Agda Laine < Marie Silbermann, 55 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Rasisoo

Enne old meri rasist saadik, mes on Viinistu külas. Seel on old vana lauaehitamise koht, seeld on löüetud palju tammepalki, paadikaari, vanu eesti kirveid, oherdimi ja palju toisi asju. Neid on löüetud nüüd, kui tehti esimäsi peldu.

ERA II 165, 47 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Agda Sepmann (1937) Sisestas Melika Kindel

Prasisoo

Vanasti olnud Prasisoos meri. Veel praegugi on maa seal väga tüma. Kui säääl põldu tehtud, leitud sääält mitmesuguseid paaditööriistu ning paaditükke. Sellejärel arvataksegi, et säääl olnud kas meri või mererand.

ERA II 221, 676 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lassi t. – Ines Hein < Miina Heinakroon, 67 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Rasisoo

Vanad inimesed arvavad, et Rasisoo oli vanal ajal meri. Sääält oli leitud hilisemal ajal paadilaudu, planke, rootsikirves ja oherdi. Ja vanasti oli kasvanud säääl haavamets, kuna nüüd on haavad kadunud ja kasvavad kuused.

287. Suursoo saared

ERA II 165, 11 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Jaanimardi t. – Nelli Lilhein < Olga Kempman, 61 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Suursoo saared

Viinistu ja Suurpea vahel asuvas Suursoos olevat inimesed vanemal ajal sõdade eest varjul käinud. Säääl olnud saaretaolised kõrgemad kohad, kuhu palki mööda peale pääsenud. Sinna olevat kaasa viidud ka loomad. Et loomade ammunine peljupaika ära ei annaks, selleks olevat loomade ninade ümber pandud võrud. Kord oli juhtunud, et kõik olid läinud varjule soosaarele, ainult üks väike sülelaps oli jäänud külas hälli. Kasakad tulid külasse, üks neist tahtis surmata mõõgaga hällis oleva lapse. Laps oli haaranud naerdes heledast mõõgast kinni. Karmile kasakale oli see nii mõjunud, et pole saanudki last surmata.

ERA II 221, 617 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanaõue t. – Nelli Lilhein < Katta Lilhein, 62 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2008

Suursoo saared

Viinistu ja Suurpea vahel asuvas Suursoos olevat inimesed vanal ajal sõdade eest varjul käinud. Säääl olid olnud saaretaolised kõrgemad kohad, kuhu palkide mööda pääle pääsenud. Sinna olevat kaasa viidud ka loomad, et loomade ammunine peljupaika ära ei annaks, selleks olevat loomade ninade ümber pandud võrud.

Kord oli juhtunud, et kõik olid läinud varjule soosaarele, ainult üks väike sülelaps oli jäänud külas

hällisse. Kasakad tulid külasse ning üks neist tahtis surmata lapse. Laps oli haaranud naerdes heledast mõõgaterast kinni. Karmile kasakale oli see nii mõjunud, et pole saanud last surmata.

286. Marttoa mägi, koobas ja soo

ERA II 165, 47/8 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Agda Sepmann (1937) Sisestas Helen Hanni 2008

Martoa koobas

Martoa mäelt leitud vana koobas. Sääl olnud üks kapp, vana lamp ja pada. Arvatakse, et sääl on oldud sõjaajal paos või elanud seal mõni sõjajooksik.

ERA II 165, 49 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Ines Sepmann (1937) Sisestas Melika Kindel

Martua mägi

Vanasti olnud üheks pelgupaigaks sõdade ajal ka Martua mägi. Kui varjule mindud, siis võetud kaasa kõik varandus ja loomad. Lehmadele pandud vitsaväädid ümber suu, et nad ei saaks ammuda, sest siis teatakse, kuhu inimesed varjule on läinud. Sääl oldud niikaua peidus, kuni sõda sealt kohast mööda läinud.

ERA II 222, 25 (21) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Radasaia t. – Aino Heinakroon > A. Külmsaar, 56 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2008

Vanad koopad

Viinistu metsas Martoa mäel on vana koobas. Seal olnud peidus need, kes ei tahtnud vabadus(?)sõtta minna. Koobas on kaunis ruumikas, ühes nurgas on väike kapp, mis veel tervelt säilinud.

Suurpea metsade alguses on üks koobas. See olnud pelgupaigaks Suurpea meestele, kes ei läinud kroonuteenistusse.

Vana koobas on Viinistul Kuusiku karjamaal, sinna on istutatud kuused peale. Mis otstarbeks see seal on, ei teata.

ERA II 221, 681/2 (19) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Heigiale t. – Ines Hein < Anna Hein, 73 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2008

Martnamägi

Vanasti olnud üheks pelgupaigaks sõdade ajal ka Martnamägi. Kui varjule mindud, siis võetud kaasa kõik varandus ja loomad. Lehmadele pandud vitsaväädid ümber suu, et nad ei saaks ammuda, sest siis teatakse, kuhu inimesed varjule on läinud. Sääl oldud niikaua peidus, kuni sõda sealt kohast mööda läinud.

ERA II 221, 600 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbuneeme k., Kiigemäe t. – Aino Eekholm < Miina Adler (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

„Seal Martoa soos...“

Viinistu külas elas vanasti väga õel perekond, mitte üksi võõraste, vaid ka oma pere liikmete peale olid nad tigidad. Kord visanud nad oma perest väikese lapse Martoa mäe alla. Peale seda viskamist last mäe alla, kuuldi õhtuti Martoa soost naisterahva laulu: „Seal Martoa soos, seal Martoa soos, see laps seal kuuse all kuival, see laps seal kuuse all kuival.“

ERA II 222, 18 (11) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ale t. – Aino Heinakroon <E. Kivi, 56 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Haldjase tee

Haldjase tee oli käinud üle Martoa mäe ja Märtna kuuri juurest võsastikust läbi.

ERA II 222, 19 (12) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Ale t. – Aino Heinakroon <E. Kivi,

56 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Haldjase tee

Viinistul Aadu ja Andi heinamaal on nähtud pimedatel öödel ja õhtutel imelikke tulesid. Alles tänavu sügisel näinud kaks Viinistu naist heinamaalt tuld, kartuse pärast nad pöörnud tagasi. Räägitakse, et seal elavad metshaldjad.

ERA II 222, 111 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Ulrich Heinakroon < Jakob Varma, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Haldjase tee

Haldjase tee pidi käima üle Martna mäe Märтли talu kuuri juurest Suurpää poolt otsast noorest lepavõsastikust läbi.

288. Põlendnumm

ERA II 110, 641 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Valter Haksalu < Johannes Haksalu, 46 a. (1935) Sisestas Helen Hanni 2009

Ennevanast elanud Põlendnumme lähedal palju inimesi. Eland teised säääl väikestes hurtsikutes, mehed käisid jahil ja naised talitasid kodus. Meestel oli pääle jahi veel muud ammetit, nimelt põlluharimine, ning vahest pidid ka sõtta minema, kuid naised kasvasid kodus lapsi ja söötsid kodus loomi, kuid mõnigi kord tulid jahilised jahilt kurvalt koju, sest mõni kord juhtus karu mõne mehe maha lööma ning ka sõjas said nad surma.

Ühe korra, kui tuli sõda, pidid mehed sõtta minema ja ka naised läks sõtta, kuid kõik tapeti, ainult viis meest jäid järele. Pealegi olid läind vaenlased viinud Põlendnumme rahva varanduse ning ka loomad, põletand pärast talud maha ja läind ise minema.

289. Viinistu rändavad kivid

E 50833/6 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1919) Sisestas Helen Hanni 2009 Kivide liikumine 1917.–18. a talvel

Viinistu küla rannal (Kuusalu kihelkonnas Kõnnu vallas) on nimetatud talvel kolm kivi, mis seal võib olla juba aastatuhandeid paigal olid püsinud, oma senistelt kohtadelt jää jõul liigutatud. Küla rand on vastu põhja-ida ja niisamuti ka ida ning põhja tuulte mõju all. Maad ja merd lahutab teineteisest 5–8 sülla laiune randkivi vöö, millest paatide valgmad (kohalik rahvas nimetab valgmat „joom“ – paljuset [?] „joomid“) on läbi kaevatud. Senini seisis Ristu talu valgma loode pooltsel kaldal umbes arvata 700-puudaline kivi, kuid kevadel, kui jäämäed rannal ära sulasid, nähti imestusega, et nimetatud kivi talve jooksul 4 sülda edasi oli nihkunud ja valgma kagupoolsele kaldale enesele aset võtnud.

Sealt sammu 75 edasi kagu poole on Väike-Pööli rannal kaldast ainult mõni süld kaugel meres graniit, mis Pööli pae nime kannab. Sinna juurde leidis eelnimetatud talvel uus kivi – natuke väiksem kui Ristu kivi, mida seal varem ei olnud. Et siin varemini tuntud ja nähtud kivid peale eelnimetatu oma kohti ei ole maha jätnud, siis on see kivi nähtavasti kusagilt mere põhjast välja kisatud ja siia kantud.

Pööli pae juurest sammu 300 ikka jälle kagu poole seisab Haldi talu rannal sülda 5 kaldast eemal meres umbes 400–500-puudaline kivi, mis Jääkivi nime kannab. See kivi on pealt lage nagu põrand ja seisis varemalt ristloodis. Ka selle kivi kallal oli jää oma jõudu katsunud ja tema ulgupoolset äärt natukene üles uppitanud, nii et kivi praegu kalda poole merd viltu seisab.

Nii on looduse jõud siin ümber ¼ verstalisel ulatusel koguni 3 kivi kõigutanud, kuna kõik teised kivid lähemal ja kaugemal paigale püsima jäid.

290. Tiirukivi

ERA II 165, 21 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Signe Hong < Maria Kain, 72 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Tiirukivi

Tiirukive hüüeda sennperäst, et ennevanast ja ka nüüdki pesitsevad seel tiirud, et inimesed neid käde ei sais ega neie muni ärä viiä. Tiirukivi on suure tee ääres Aaduotsa karjamaal.

ERA II 165, 28/9 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Roogidu t. – Agda Laine < Marie Silbermann, 55 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Tiirukivi

Ennem hüüti üht aida vai karjamaad Tiirukiveaiaks. Seel old ka see suur kivi. Seel oli old vahest palju tiirusi pesitsemas. Seda hakatigi nüüd hüüdämä Tiirukiveks.

ERA II 222, 38 (50) Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Aino Heinakroon < J. Varma 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Tiirukivi

Tiirukivi on Viinistul Haldi lahe ääres. Alati on kivi otsas tiirud, seepärast ongi vist kivi saanud nime.

ERA II 222, 109 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Ulrich Heinakroon < Jakob Varma, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Tiirukivi

Ennemalt, kui Haldi saare vahelt pääsis paatidega läbi, siis olnud mõisa laevad ankrus Tiirukivi juures. Sinna lastud puukastid merre, kus sees olid kivid, nüüd on puu ümbert ära kõdunenud, järel on ainult veel kivihunnikud.

ERA II 222, 111 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Ulrich Heinakroon < Jakob Varma, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Tiirukivi

Tiirukivi on saanud oma nime sellest, et sääl otsas on igakord tiirud. Ta asetseb ranna ääres madalas vees. Ta on kõrge umbes 5 meetrit ja lai 3 meetrit.

291. Joomakivi

ERA I 5, 43/4 (1) < Kuusalu khk. – Ida Piibeman (1935) Sisestas Melika Kindel

Joomakivi Viinistu rannas

Harjumaal Kõnnu vallas Viinistu küla all asub väike lahesopp. See lahesopp saab alguse Soome lahest, mis lainetab mööda Viinistu randa edasi Loksa poole. Jõudes Pärисpea neeme lähedal asuva nn Hauaneeme küla juurde, jaguneb meri kaheks. Üks haar läheb mööda Pärисpea neeme, mööda Loksat Tallinna poole. Teine suubub Maalahte. See laht lahutab Viinistu küla Pärисpea külast. Selle lahe kaldal asub püramiidikujuline raudkivi, mille ümbermõõt on 21 m 20 cm, kõrgus 4 m 1220 [?] cm. Põhja pool kive asub Pärисpea neem ja Purekaare [Purekkari] ots. Kirdest väike raudkividega kaetud kuusik ja Viinistu küla. Teiste ilmakaarte pool asub mets. Kivist kuni metsani – umbes ½ km suurune lagendik. Ja teinepool metsa Pärисpea küla. Kuidas see kivi sinna sattus ja kuidas ta omale Joomakivi nimeks sai, seda ei mäleta Viinistus [keegi]. Kõige vanem inimene, küsides kurvalt raputab ta pääd ja ütleb: „Ei mäleta, mitte ei mäleta!”

Ka see kivi on seotud oma õuduslugudega. Suurem osa neist ununeb juba rahvasuust. Ja mõne aasta pärast ei teata, et maja seisab maja kõrval, vaid kui alles asusid, harisid põldu ja tegid üles väikesed asulad. Oli olnud see laht suurem, nüüd on vesi õige pisike.

Korra tuisusel jõuluõöl sõitnud vaene mees hobusega Viinistu poole. Ägiselt märganud ta, et on eksinud, ei ühtgi tulukest vilkunud kuski. Siis, umbes kesköö paiku märganud ta, et eemalt paistab

suur tuli. Minnes lähemale, nägi ta, et keset jääd põleb suur tuli. Ja tule ääres olid mustad mehed. Seganud orkidega tuld, pobisenud sõnu tulle, millest mees pole aru saanud. Mees ehmatanud ära ja jätnud hobuse keset jääd ning peitnud ennast lähedaloleva jäätüki taha, et näha, mis edasi sünnib. Korraga jäänud mustad mehed seisma. Ja mehele näinud, nagu oleksid kivistanud. Mees võtnud südame rindu ja lugenud meieisapalve ja sammund tule poole. Seda nähes ehmatanud mustad mehed ja hakkanud läheneja poole tuld loopima. Küll palunud mees, küll karjunud. Pole mida aitanud. Juba saanud mehe pääle suur hunnik tuld. Tuli muutunud kullaks ja hiilganud nagu tähed. Korraga laulnud kuski kukk ja kuld muutunud kiviks. Suureks kiviks. Hobune kadunud kui maa alla. [Lugu rääkis] rändur, kes seda lugu oma silmaga päält nägi, kes oli samal ööl eksinud. Suur olnud inimeste imestus, kui seda suurt kivi hommikul näinud. Kaua olnud see kivi nimeta. Jõuluööl kuulnud selle kivi juurest oigamist ja laulmist. Selle järele nimetatud Joomakiviks. Ja nii kutsutakse veel tänapäevani.

ERA II 110, 268 (11) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Verner Manitski (1935) Sisestas Helen Hanni 2009

Joomakivi tont

Korra tulnud mees neemest, jõudnud Joomakivi juurde, säääl näinud ta midagi musta kogu jooksvat ümber kivi. Mees läinud koju, teised ütelnud, et see oli kuu vari. (Leidsin ühe vana kirjutatud raamatu.)

ERA II 110, 638/9 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Valter Haksalu < Johannes Haksalu, 46 a. (1935) Sisestas Helen Hanni 2009

Ühe korra tuld üks mees Pärismeest poolt, tulnud teine otse üle Jooma. Et ta säält üle ei pääsenud, olnud säääl üks väike paat ja sellega läinud ta üle. Kui ta jõudnud Joomakivi juurde, näind ta teinepool kivi nelja meest raha jagamas. Nendel olnud ka väike paat, kus raha jaganud. Mees, kes tulnud Pärismeest poolt, olnud hirmu sees, sest ta kartis, et viimaks näevad teda. Kui mehed saanud raha jagatud, läinud nad neeme poole kaldale ja läind neeme ka see mees, kes Pärismeest tuli – läks hiilides nende järele, sest ta tahtis raha endale saada. Nad jõudsid neemes Kivikmäele ja sinna kaevanud nad sügava augu ja pannud raha sinna auku. Ajand siis mulda pääle, tassind kive rannalt pääle, et raha kätte ei saa. Ja nad tassind nii palju kive, et sinna tulnud kivimägi ja nüüd kannab ta nime Kivikmäe.

Küll tahtnud Pärismeest mees seda raha enda kätte saada, kuid kive on nii palju ja raha sügaval maa sees. Kuid keegi ei ole seda raha kätte saanud.

292. Sorrukivi

ERA I 5, 82 (11) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Verner Manitski < Mart Manitski laulikust (1935) Sisestas Melika Kindel

Sorrukivi tont

Ühel õhtul tulnud mees pimedas metsast, jõudnud Sorrukivi juurde, säääl näinud üht valget naist säääl kivi otsas istuvat. Mees kohkunud ja pistnud jooksu, jõudnud koju, rääkinud seda ka teistele – üteldud, et see oli tont. Teisel hommikul läinud mees merele ja uppunud ära.

ERA I 5, 99 (1) < Kuusalu khk. – Nelli Lilhein (1935) Sisestas Melika Kindel

Varandus Sorrukivil

Viinistu küla ligidal metsas asub suur kivi, mille ümbrus on kuulus oma ebaloomulikkude nähtuste poolest – Sorrukivi.

Kord tulnud üks mees metsast, et olnud ilus ilm, siis olnud heintega palju tegemist ja nüüd loojuski juba päike. Saanudki juba Sorrukivi juurde, kui kuulnud kivi juurest vaielust ja inimeste rääkimist. Hiilinud mees põõsaste vahele ja näinud kahte meest kivi otsas. Suured rahakotid kõrval ja loevad raha. „Ma lähen ja toon suurema koti, kuhu raha mahutada!” ütelnud teine mees ja läinud alla. Nüüd hakanud külamees vastu kivi koppima ja karjuma. Kohe jooksnud mehed kivi otsast alla ja pistnud

metsa. Nüüd võtnud mees rahakotid ja rutanud koju poole. Oli veel metsas, kui kuulis hobuse hirnumist ja kabjade plaginat. Peagi tulnud põõsaste vahelt nähtavale valge hobune, kaks meest hobuse seljas ja need samad mehed, kes kivi otsaski olid olnud. „Too meie raha siia!” karjunud mehed. Külamees ehmatuse pärast pillas rahakotid maha ja pistis koju poole sibama. Mehed aga võtnud raha ja kihutanud metsa. Päike oli juba tõusnud, kui mees koju jõudis, üleni märg ja higine. Mees aga ei julgenud enam hilisel õhtul kivist mööda minna.

**ERA I 5, 99 ja 101 (2) < Kuusalu khk. – Nelli Lilhein (1935) Sisestas Melika Kindel
Unes juhatatud vara Sorrukivil**

Kord öeldi ühele mehele unes: „Mine suure (Sorru-) kivi juurde, säält leiad sa kulda!” Hommikul tõusnud mees üles ja teisel öössel läski. Eemalt näinud ta tulekuma. Ligidale jõudes näinud kivi äärest suurt tuld ja kui tuli oli lõpenud, näinud ta, et söed olid kullaks muutunud. Ta tahtis kulda kätega taskusse ajada, kuid kuld põletas käsi. Nüüd leidis ta puukoore ja hakkas sellega kulda taskuisse ajama. Kui taskud täis, hakkas koju tulema. Kaju jõudes leidis aga, et kuld taskud ära oli põletand ja kuld kadund oli. Mees aga ei uskunud enam kunagi, mis talle unes öeldi.

**ERA I 5, 101 (5) < Kuusalu khk. – Nelli Lilhein (1935) Sisestas Melika Kindel
Kummitus Sorrukivil**

Kord tulnud keegi naine teisest külast. Olnud jaanilaupäeva õhtu. Kui jõudnud Sorru kivi juurde, kuulnud ta lapse nuttu. See tõusis ikka valjemaks ja mõnikord kuuldus see oietena. Kivist mööda minnes näinud ta valges riides naisterahvast kivi otsas istumas. Võõrast nähes jooksnud valges riietes naine kivi otsast alla ja läinud kivi alla. Naine, seda nähes, ehmatanud ja pistnud jooksma. Ta rääkis seda ka külas teistele, kuid teised ei uskunud seda ja üteldi silmaviirastuseks. Naine aga ei julgenud enam kunagi hilja õhtul metsas olla.

**ERA II 221, 666 (11) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lõuka t. – Helgi Kain < Johanna Kain, 40 a. (1939) Sisestas Melika Kindel
Sorrukivi**

Minu kodust umbes kilomeeter eemal asetseb kivi, mida kutsutakse Sorrukiviks, mis vast 1937. a looduskaitse alla pandi. Kord näinud keegi naisterahvas, kui ta hommikul varakult metsa lehma läks lüpsma, kaht meest kivi otsas ja kui ta ligemale jõudis, nägi ta, et need mehed ei olnudki, vaid kaks vanapakana, kes omavahel suure hoolega raha jagasid. Naist nähes ütelnud nad talle: „Ära sa sellest kellegile midagi räägi,” ja ise kadunud nagu kivi sisse. Säält samast kivi otsast nägi kord ühel pühapäeval keegi külamees üht naist nutmas ja põllenurgaga silmi pühkimas.

**ERA II 222, 171 (22) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lõuka t. – Heino Kain < Johanna Kain, 40 a. (1939) Sisestas Melika Kindel
Sorrukivi**

Minu kodust umbes kilomeeter eemal asetseb Viinistus kivi, mida kutsutakse Sorrukiviks, mis vast 1937. a looduskaitse alla pandi. Kord näinud keegi naisterahvas, kui ta hommikul varakult metsa lehma läks lüpsma, kaht meest kivi otsas ja kui ta ligemale jõudis, nägi ta, et need mehed ei olnudki, vaid kaks vanapaganat, kes omavahel suure hoolega raha jagasid. Naist nähes ütlesid nad talle: „Ära sa sellest kellelegi midagi räägi,” ja ise kadunud nagu kivi sisse. Säält samast kivi otsast nägi kord ühel pühapäeval keegi külamees naist nutmas.

**E 52619/21 (3) < Kuusalu khk., Kolga v., Viinistu k. – S. Lilhein (1916) Sisestas Melika Kindel
Soru- või Sorrukivi**

Üks suur kivi mürakas mis Soru- või Sorrukivi nime kannab, seisab Viinistu küla taga - ¼ verst külast kaugel – Jaani-Mardi talu päralt olevas metsakoplis. Sellel kivil on kolm külge järsud, aga üks külge jookseb libamisi, mille läbi, kivi otsa käimine üsna hõlpus on. Kivi on piklik ning tagantpoolt kõige kõrgemast küljest 18–20 jalga kõrge. Taga, üsna ääre peal, on paar jalga madalam koht, mis otsekui galerii on ja ühest kivi äärest teise, ulatab; galerii enese laius on 2–2½ jalga. Kivi

ümbermõõt on arvata, sülda 15. Ta on halli karva (unustasin esimeses paberis, milles Kuhjakivi kohta teateid on, et see, enese väiksema naabriga mõlemad halli värvi on).

Sorukivi pealt on iseäranis vaikselt suveõhtul ilus väljavaade, ümbritseva roheline heinamaa ja metsa ning lähedal oleva suure, 2-versta pikuse küla peale, mida ühelt küljelt suur meri ja teiselt küljelt, poole küalani ulatuv versta pikune ja ¾ versta laiune laht palistavad. Kuid kahju on sellest, et kivi kõrvalises nurgas ja pealegi niidu sees seisab, kuhu teatud aegadel ligipääsemine peaaegu võimata on. Kui see kivi kusagil suvituse kohtade läheduses oleks, siis leiaks ta võõraste poolt suurt tähelepanemist. Veel on siin mõned suuremad kivid: Launiidu, Silmi-jooma ja Tiirukivi, aga neil ei ole suuremat tähtsust, et nendest pikemalt kirjutada ja paber käsib mind kirjale punkti teha.

EFA II 37, 96 (6) < Kuusalu khk., Loksa v., Viinistu k., Lillemäe t. – Kärt Toompuu < Urve Toompuu, 43 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Sorrukivi

Jaanimardi koplis keset metsa on suur ja kõrge Sorrukivi. Tema ümber pole suuremaid ega väiksemaid kive. Muistendi järgi olevat selle nalja viluks Mohni saarelt Viinistu poole saatnud Kalevipoeg ja nii ta selles metsas maandus.

293. Kivipaad Peebu heinamaal

ERA I 5, 108 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Manivald Kurisoo < Joosep Manitski, 60 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Tõesteesündinud lugu

Kord tulnud üks mees metsast ja läinud järve juurest läbi, sääl näinud ta järvel võrke, ta tahtnud minna neist kalu võtma. Seda näinud järve ääres nõid – ta saatnud tugeva tormi, mis tõukas paadi ümber, vees oleva mehe moonutas ta kiviks, paati ka kiviks. Nüüd on [Viinistu külas] Peebu heinamaal niisukene kivi justkui paat.

ERA II 110, 38 (79) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Joosep Manitski (1935) Sisestas Melika Kindel

Kord tulnud üks mees metsast ja läinud järve juurest läbi. Sääl näinud ta järvel võrke. Ta tahtnud minna neist kalu võtma. Seda näinud järve ääres nõid. Ta saatis tugeva tormi, mis tõukas paadi ümber. Vees oleva mehe moonutas ta kiviks. Paadi ka kiviks, mis nüüd on Peebu heinamaal niisukene kivi justkui paat.

ERA II 222, 35 (42) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Aino Heinakroon < J. Varma 72 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Kalevipoja lootsik

Viinistul Peebu heinamaal on kivi nagu ümberpööratud lootsik, selle on Kalevipoeg sinna mälestuseks jätnud. Ühel kivil on inimese jala kujuline jälg, see pidi olema Kalevipoja jalajälg.

ERA II 222, 101 (39) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Radasaia t. – Linda Merela < Artur Kalholm, 29 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Kalevipoja lootsik

Viinistu Peebu talu heinamaal on üks lootsikukujuline kivi ümber pööratud. See pidavat olema Kalevipoja lootsik.

ERA II 222, 134 (48) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Radasaia t. – Ulrich Heinakroon < Artu[r] Kalholm, 30 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Kalevipoja paat

Peebu heinamaal Viinistul on kivi nagu ümberpööratud lootsik, see pidavat olema Kalevipoja paat.

ERA II 222, 184 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Radasaia t. – Joosep Merela <

Artur Kalholm, 29 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Kalevipoja lootsik

Viinistu Peebu heinamaal on üks lootsikukujuline kivi ümberpööratud. See pidi olema Kalevipoja lootsik.

294. Viinistu Tite- e Mustkivi

ERA II 222, 118 (20) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Ulrich Heinakroon < Jakob Varma, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Mustkivi

Mustkivi on saanud oma nime sellest, et ta on musta värvi. Mustkivi asetseb Viinistu rannal, Kaljula talu kohal. See on suur kivi. Tema kõrgus on 3 ½ meetrit, laius 3 meetrit.

ERA II 222, 224 (20) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Turbaneeme k., Randmäe t. – Ilmar Piikman < Rudolf Piikman, 46 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Turbaneemes Mäe talu ranna kohal asub suur kivi nimega Mustkivi. Rahvajutu järgi olla selle visanud Vanapagan, kui ta olla Kalevipojaga võidu visanud. Painuva kivi – Vanapagan oli visanud võidu Kalevipojaga. Kivi on saanud oma nime värvist, sest ta on täiesti must. Praegu on ta kaheks osaks pragunenud.

E 52618/9 (2) < Kuusalu khk., Kolga v., Viinistu k. – S. Lilhein (1916) Sisestas Melika Kindel
Must kivi

Viinistu Kuhjakivi naabruses, 70 sammu kaugusel, seisab Must kivi, hariliku veega kolmelt küljelt merest ümbritsetud, üks külj kaldas kinni. Oma vormi poolest on ta “Painuva kiviga” just ühesugune, kuid natukene väiksem. Kalda pool oleval otsal; on kivil, umbes 4 jala kõrgusel, 8–9 tolli laiune ja 1½ jala sügavune, ümargune auk sees, mis viltumisi allapoole läheb, millesse poisikesed sagedaste kiva heites, enese käe osavust katsuvad. Enne praeguse sõja tulekut põletati Musta kivi peal igal aastal jaanituld.

E 56450 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1925) Sisestas Melika Kindel

Sellel pildil on näha Mustkivi Kõnnu Viinistu küla rannal. (Tekst foto tagapool – M. K.)

Peatükk rahvaluulest;

Viinistu külale ei too mitte kurg, uusi ilmakodanikka, vaid juba vanast hallist ajast on see kohaliste külaeitedest, ämmamooride ülesandeks olnud, tarvilisel korral, tillukesi Mustakivi all peituvast titekosest välja koukida.

E 52628/9 < Kuusalu khk., Kolga v., Viinistu k. – S. Lilhein (1916) Sisestas Melika Kindel
Must kivi

23. juulil s.a. saadetud teateks, on Musta kivi (Viinistu rannal) kirjeldusele veel seda juurde lisada, et sellel kivil ka luuleliselt tähtsust on, sest sealt juurest tulevad küla elanikud. Sünnib külas kusagil perekonnas laps, siis ei öelda siin mitte kurge toojaks, vaid, väikestele õdedele-vendadele saab öeldud, et ämm (ämmamoor) tite Mustakivi tagant merest on toonud. Nii peab siin Viinistu ämmamooridel tee, mustakivi juurde punkti pealt tuttav olema, et nad igal tarbe korral, kas või pilkasel sügisesel südaööl Lasteallikat kätte leiavad.

EFA II 37, 74 (15) < Kuusalu khk., Loksa v., Viinistu k. – Piret Bonde < Leida Manitski, 73 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Venelased okupeerisid Eesti 1940. aastal. Peale selle anti ka kõikidele paadiomanikele käsk kõik paadid viia küla keskele kokku. Paatidele tehti mitmekordne okastraadist aed ümber ja traatväravad ette. Kõik paadid ja väravad olid lukus. Piirivalvurid (2), püssid seljas, valvasid aia sees. Suur mure oli külaelanikel, et enam ei saa rahvaarv külas suureneda, sest püssimehed valvavad seal ja keegi ei saa minna Titekivi alt omale väikest beebit tooma.

EFA II 37, 92 (12) < Kuusalu khk., Loksa v., Viinistu k. – Karita Tilk < Vilma Kodurand, 76 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Viinistu Titekivi

Öösel tormiga tulnud randa palju adru ja mererohtu. Hommikul istub poiss keset randa ja nutab suure häälega, et kust küll nüüd tited tulevad, kui torm kõik nende juured lahti kiskund ja randa paisanud. Kunagi pajatas Jantri Arvo, et kui tema oli väikene, tahtnud ta endale kangesti õde või venda, sest ta oli üksik laps. Aga kui ta kuulis, et tited on Titekivi all, läinud ta hanguga randa ja otsinud adru alt endale õde või venda. Titt jäi tal leidmata ja ta jäi elu lõpuni üksiklapseks.

EFA II 37, 96 (5) < Kuusalu khk., Loksa v., Viinistu k., Lillemäe t. – Kärt Toompuu < Urve Toompuu, 43 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Mustkivi e. Titekivi

Viinistu rannas on Mustkivi. Suur musta värvi kivi kalda ääres vee sees. Seda nimetab külarahvas Titekiviks, sest vanasti olevat kõik külalapsed selle kivi alt leitud.

295. Sadulkivi

ERA II 110, 633 (15) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – Valter Haksalu < Eliisapet Haksalu, 39 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Kord läind üks mees suvel ujuma. Läind Viinistu neeme juurde Sadulkivi juurde ujuma. Esiti ujund Sadulkivile, võtnud säääl päevavanni ja hakanud ümber Sadulkivi ümber ujuma. Viimaks läind ta vee alla. Olnud säääl kui kaua. Viimaks läind üks Viinistu mees ujuma, ujund ka sinna Sadulkivi juurde ja istunud Sadulkivile. Läind ka viimaks vee alla ja otse põhja, säääl näind ta Sadulkivi all suurt koobast. Koobas olnud väga sügav, säääl ei olnud kedagi näha, kuid kui ta hakkas vee pääle tõusma, võtnud üks ta jalgadest kinni ja tahtnud teda koopasse vedada, kuid suure vaevaga oli ta sääält ära pääsnud.

296. Viinakivi

ERA II 165, 56 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi t. – Helgi Kain < Hindrek Varma, 65 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Viinakivi Viinistul

Viinistu küla Villemi talu õue juures asub suur kivi. Seal on jaganud karjane karja lahtilaskmise ajal naistele viina ja siis antud karjasele raha, mida nimetati sarverahaks ja sellest on tulnud nimi Viinakivi.

297. Mallekivi

ERA II 165, 57 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi t. – Helgi Kain < Hindrek Varma, 65 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Mallekivi Aadu rannal Viinistul

Kivi asub Aadu rannal umbes 10 m kaugusel meres. Vanasti oli säääl sügav, aga nüüd on meri madaldunud ja nii palju, et nüüd on alla meetri sügav ja suure veega tõuseb meetrini.

Vanasti, suure tormiga tulid kalurid randa (aga pääsesid) ja nendega ühes naine nimega Mall. Laine lõi paadi vastu kivi ümber ja kõik kukkusid vette, teised aga pääsesid eluga, kuna naine ei jaksanud vastu lainet ujuda ja uppus. Sellest ajast peale nimetatakse kivi tema nime järel Mallekiviks.

ERA II 222, 36 (45) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aadu t. – Aino Heinakroon < E. Heinakroon, 44 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Viinistul Aadu kohal meres on Mallekivi. Sinna uppunud kord mees, Mall nimi. Nüüd kutsutakse

kivi Malleks.

ERA II 222, 112 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aadu t. – Ulrich Heinakroon < Elisabeth Heinakroon, 44 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Mallekivi

Aadu ranna kohal meres on kivi, mille nimi on Mallekivi. See saanud oma nime sellest, et sinna uppunud tormi ajal Malle-nimeline mees. Kivi on kõrge umbes 1½ m. Vett on sääl ainult 1/3 meetrit.

ERA II 222, 141 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Lõuka t. – Heino Kain < Liisi Kain, 50 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Mallekivi

Viinistu küla Aadu rannas asetseb umbes 20 m rannast eemal kivi, seda kivi kutsutakse Mallekiviks sest vanasti uppus sinna kalalt tulles umbes 20-aastane tüdruk nimega Mall. Sellest ongi tulnud nimi Mallekivi.

Kõik rannad muutuvad aegamööda madalamateks, nii on selle kivi juures ainult 1 m sügavune vesi.

298. Kuhjakivi ja Saadukivi

ERA II 165, 56 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi t. – Helgi Kain < Hindrek Varma, 65 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuhjakivi Viinistul

Vanal ajal oli jaakupäev suur püha. Siis tehtud heina kuhja, sest oli kuivi heinu ja kardeti vihma. Nii tehti suur kuhi ja selle kõrvale väike saat. Öösel aga muutunud kuhi ühes saaduga kiviks. See kivi asub Viinistu küla Matsu talu koplis.

ERA II 221, 622/3 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanaõue t. – Nelli Lilhein < Katta Lilhein, 62 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kuhjakivi ja Saadukivi

Viinistu küla Matsu talu koplis asub kaks kivi, neid kutsutakse Kuhjakiviks ja Saadukiviks. Kuhjakivi on suur kõrge kivi, Saadukivi aga tema kõrvale väike. Rahvajutu järele need kivid omad nimetused on saanud järgmiselt. Oli olnud kuum pühapäev ja heinad olid olnud koplis lahti ning inimesed olid läinud loogu võtma. Oli tehtud suur heinakuhi, aga heinad ei ole sobinud kõik kuhjasse, sellepärast tehti veel väike heinasaad kuhja kõrvale. Need heinad aga kuhjas ja saadus olid muutunud kivideks, sest see töö oli tehtud pühapäeval. Nõnda ongi need kivid saanud omale nimeks Kuhjakivi ja Saadukivi.

ERA II 221, 682 (21) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Heigiale t. – Ines Hein < Anna Hein, 73 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kuhjakivi

Kivi nimetus Kuhjakivi on tekkinud järgmiselt. Vanasti ühel pühapäeval olid teinud inimesed heina, ning pandud siis heinad kuhjasse. Heinakuhi aga muutunud kiviks ning seepärast saanudki kivi Kuhjakivi nime. Siis oli arvatud, et seepärast muutis heinakuhi kiviks, et pühapäeval tööd tehti.

ERA II 222, 36 (43) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Aino Heinakroon < J. Varma 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kuhjakivi

Kord pühapäeval tehti Viinistul Matsu koplis heina. Äkki oli muutunud heinasaat suureks saadukujuliseks mustaks kiviks. Nüüd kannabki kivi Kuhjakive nime.

ERA II 222, 119 (21) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kingu t. – Ulrich Heinakroon < Jakob Varma, 72 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kuhjakivi

Kord pühapäeval tehtud Matsu koplis heina ja aetud kuhja. Siis aga muutunud heinakuhi kiviks ning praegugi hüütakse seda kivi Kuhjakiviks.

Selle juures on näha veel teine kivi nagu heinahunnik. Kivi asetseb Viinistul Matsu talu koplis.

ERA II 222, 241 (10) < Tallinn, Koppel [Kopli], Neeme tn. – Loreida Kempman < August Randma, 41 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Lugu Kuhja- ja Saadukivist

Kord teinud Viinistu Matsud jakobipäeval 25. juulil heina. Et jakobipäev püha oli, ei oleks heina tohtinud teha. Et koplis heinte jauks ladu ei olnud, siis tehti heintest kuhi ja saat. Teisel hommikul aga nähtud, et kuhjast on järgi jäänud kuhjakivi ja saadust saadukivi. Praegu on veel Kuhja- ja Saadukivid Viinistu Matsu koplis järgi. Kuhjakivi on ümmargune ja Saadukivi piklikune. Minagi olen neid kive näinud.

E 52612/3 < Kuusalu khk., Kolga v., Viinistu k. – S. Lilhein (1916) Sisestas Melika Kindel

Heinakuuhjast kivi

Eestimaal, Kuusalu kihelkonnas, Kõnnu (vallas), rannas, on Viinistu küla Matsu talu koplis (Enne kohtade kruntidesse jaotamist 1881. a oli kopel ühes kiviga Hindreku talu omanduseks.) sammu 60 merekaldast eemal – umbes kolme sülla kõrgune, ülevalt otsast terav kivi, mida rahvas Kuhjakiviks nimetab. Selle kõrval on teine väiksem, tubli heinasaadu suurune kivi, mis aga pealt lamerik on. Nende kivide tekkimise loo kohta kuulsin oma lapsepõlves järgmist räägitavat: “Kord olla muistsel ajal, jaanipäeval, sinna kohta, kus nüüd kivid seisavad, heinakuhi tehtud, aga selle patuteo nuhtluseks on heinakuhi, ühes ülejäänud saaduga, kivideks muudetud.”

E 57944 < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1926) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

See pilt kujutab kuhjakivi, mis umbes kolm sülda kõrge on.

Kord olla ühel jaanipäeval sinna paika, kus praegu Kuhjakivi seisab, heinakuhi tehtud, kuid pühapäeva teotamiseputu nuhtluseks, on heinakuhi, selle kõrval oleva saaduga – kivideks muudetud. Nii jutustab rahvaluule.

Tähendatud kivi seisab Kuusalu kihelkonnas, Kõnnu rannas, Viinistu küla Matsu talu koplis.

EFA II 37, 65/6 (5) < Kuusalu khk., Loksa v., Viinistu k. – Piret Bonde < Nelli Mikiver, 75 a. < Edgar Lilheina materjal (1999) Sisestas Melika Kindel

Matsu koplis on heinakuuhja kujuline suur kivi, selle kõrval väiksem kivi. Nende kivide kohta on järgmine rahvajutt, oli vihmane heinaaeg, terve nädala oli sadanud, pühapäeva hommik oli ilus päikesepaisteline. Matsu rahvas ruttas koplisse heinu kuivatama, ehkki oli pühapäev, aga mis hädaga teha, kui kuivi ilmu nii harva. Päevaga saigi heinad kuivaks ja õhtu eel hakati kuhja tegema, kuhi kerkis, kuid must pilv ka kerkis. Ja enne kui kuhi päris valmis sai käis vali piksekärgatus, ja oh häda, kuhi oli muutunud kiviks, väike hunnik heinu, mis veel kuhjasse olid hangumata, niisama. Eks see olnud kõik sellest, et pühapäeval heinale mindi. Sellest tuligi siis Kuhjakivi ja selle kõrval väike Saadukivi.

EFA II 37, 95 (4) < Kuusalu khk., Loksa v., Viinistu k., Lillemäe t. – Kärt Toompuu < Urve Toompuu, 43 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Saadukivi ja Kuhjakivi

Viinistu ranna ääres on kaks kivi. Suurem on Saadukivi ja väiksem on Kuhjakivi. Kord olevat heinalised pühapäeval sel päeval, sest ilm kena, heinatööd teinud. Pühapäevane töö tegemine oli aga patt. Heinalised olid suure kuhja kuiva heina kokku pannud ja üks saadu täis oli veel kuhja otsa tõstmata, kui korruga lõi taevaalune pimedaks, välk sähvatas ja kostus kohutavat äikesmürinat. Heinalised minestasisid ja kui nad ärkasid, oli taevaalune taas selge, aga nende suur heinasaad ja kuhi seal kõrval olid muutunud kivideks.

299. Töllikivi

ERA II 172, 613/4 (117) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Kullamäe t. – Joosep Eplik < Õie Niistrom-Voogjärv (?) (1938) Sisestas Helen Hanni 2009

Töllikivi

Viinistu Sadamaneeme rannal, mõned meetrid rannast meres asub 2 m kõrgune kivimürakas, mida kõik ümberkaudsed inimesed hüüavad Töllikiviks. Vanasti, Vene ajal, olid Viinistu rannamehed kanged viina vedama, salaja muidugi. Minu vanaisal olnud ka viinatöll (viinaankur) kodus. Kord olnud meil (Kullamäe talus) tööl keegi mees. Millegipärast saanud ta vanaisaga tülli. Läänud ta siis Kullamäe talust minema ja otsekohe kordoni kaebama, et Kullamäe peremehel on tollita sisse toodud viinatöll kodus.

Kohe tulid kordonist randrüütli Kullamäele viina otsima. Naabrimees juhtus aga nägema Kullamäe töölist kordoni minemas. Ta saanud kohe asjast aru ja teatanud kaebajast vanaisale. Nüüd olnud vanaisa hädas, et kuhu töll panna, et rüütli teda kätte ei saaks. Säälnud talle hää nõu meelde. Sidunud töllile suure poru (kivi) külge ja viinud selle merde, just praeguse Töllikivi ääres olevasse auku vee alla. Kui vanaisa saanud parajasti tölli sinna ja ise maule, olnud ka rüütli juba siin. Küll otsitud, aga ei saanud tilkagi viina kätte.

Nüüd saand mees, kes käis kaebamas, rüütlitelt sõimata ja 4 päeva vangi, miks käib valetamas. Kui rüütli ära läinud, saanud vanaisa tölli jälle kätte. Et töll seal nii hästi oli seisnud, et rüütli teda säält kätte ei saanud, kutsutakse seda kivi praegugi Töllikiviks.

300. Juminda k.

E 48443 < Kuusalu khk. – F. Ungars – Sisestas Melika Kindel

Juminda küla olekust

Juminda on Kuusalu kihelkonda arvatud. Ta on üks poolsaar, mille peal üsna vaevast kuuse metsa kasvab. Põllumaa kohta, mis tema külge arvatud, ei või sugugi kiitust anda, aga oma tööarmastaja rahva läbi teda just keige oonumate sekka ei või arvata. Elanikud, mida ta enese peal üles kannab, toidavad ennast kala püügist.

Juminda külas on järgmised pered: Suurekivi, Sagu, Siguriaja, Sorru, Koerneme, Andrekse, Juhana, Juhkama, Mäkja, Leissi, Kuva; Klaukse, Põllu, Tooma, Veneseppa, Tabani, Innu, Rätsepa, Pärtli ja Handsuri, milles kaublust peetakse. Pered on kõik puust tehtud, olg katuksega mõni, ja mõni pilppa ja kimmist kattuksega. Et seal põllutööd üksnes sellepärast teha, et see inimesi tööle harjutab, ei ole tema põllu töö riistadest suuremad asja, nimelt hobused, mis mõnes peres üks ja mõnes hoopis olemas ei ole, on nendel lahjad, veikesed ja hoonus järjes. Ühest kuueni on nendel lehma hingesi peres. 10–20 lammast, mis väga pisikest seltsi on.

Tema randade äärest, mõnest kohast on kiva, mõnest kohast liiva ja save leida on. Tema rannad on ju kaugelt madalad, mis enamiste kivastikud on. Ranna ääres vee elajad on: kilud, räimed, hauvid, ahvenad, särjed, angerjad ja m.t., mida sealsed elanikud oma toiduks püüavad.

Tema maast on mõned pisikesed sood leida, need on järgmised: Koljo soo, Kalavasi soo ja Varesneme soo.

Pollud või heinamaad ehk karjamaad: Järvepera, Naskali suu, Pisila, Põlluots, Isaniit ja p.m.

Ta ranna ärte nimed on: Kiviniidu nina, Koerneme, Kabelialune, Rutlastaja alune, Karukivide alune, Sääre nina, Neeme lõugas, Maatagune, Helekivilõugas, Suurekivi ots, Kalavasi, Sagu lõugas, Himutaja, Kõrendaja kalda alune, Veresneme nina, Kalda alune ja Heigale liiv.

E 12078 (2 (6)) < Jamburi, Simititsa < Kuusalu khk. – M[adis] Odenberg (1894)

Ükskord, kui katk maal oli, tahtis tema ka Jumindale minna inimesi tapma, aga haldiad olnud mõõkadega ojade ja jõgede pääl vastas, ei ole lasknud katku Juminda neeme tulla.

Siis korruga nähtud Kiiu-Haablast üht poisikest venega üle mere Juminda randa tulema. Pisikene

poisikene, pää aga paistnud üle parda valja, istunud kesk paadi laual. Saand randa, tõmband paadi sadamasse ja pannud ise kärrest maa poole minema. Ühest urtsikust vaatanud sisse ja hüüdnud: „Tii, Tii, Tii!” mespääle see naine, kelle nimi Tii oli, korruga haigeks jäi ja ära suri. Teine kord tulnud kaks meest ööse, kui inimesed kõik maganud, ühte peresse. Teisel olnud suur raamat kaenlas. Hakkanud mehed raamatud sorima ja teine mees öelnud ikka: „Puhas kaik, puhas kaik!” mispääle teine vastanud: „Sugu ei või hävita.” Üks mees magajatest juhtund üles ärkama ja kuulnud nende juttu. Teine tont öelnud tema poole: „Sina jäed järele,” mida teine seltsimees ka kinnitand ja siis mõlemad minema pannud. Kõik inimesed surnud selle järele sääll katku läbi ära, üksnes see, kellele katk öelnud: „Sa jäed järele,” jäänud ka üksi järele.

H VI 7, 491/4 < Jamburi, Simititsa < Kuusalu khk. – Johannes Esken (1895) Sisestas Melika Kindel

Juminda (perede) kohtie nimed

Kura, Kutlastaia, Kalgu, Juhkama, Mäkjä, Leissi, Tabani, Hinnu. Kalkusti väli (liiv), Leelak aia lageik, Neemekesku (liiv), Vanut-tali peld (põllu lap), Naarnabe – kallas, oia, nenä. Obaigu, kallas. Koga korb (heinama), Tasgalu peld, korb. Robak (sooheinamaa), Pisil (heinamaa), Past ale (heinamaa). Rebumää peld. Mähisillu peld, soo. Leelakaia peld, soo. Redu tanuv, Olli hallik. Hannouv heinamaa. Riidaniit, heinamaa. Rubiniit, heinamaa. Redu ale mets.

Enne kui Eesti maarandadelle samuti noota veeti, kui praegu veel Soome maal kaljule veeta, siis on olnud need järgmised nimed seal kohtade peal, kus noodad on rannale välja veetud.

Kolju ots.

Ölgärdi nenä.

Luits.

Öüri.

Kaskneeme säär.

Kaskneeme kaindlu.

Paldelouka.

Elekive lougas.

Laidova kari.

Kalavasi nenä.

Kuissari rand.

Sagu laht.

Imuttaja liiv.

Korendaia kallas.

Surundagi kari.

Kaura kivi.

Hallivahe madal.

Jäbüdi (suur kivi meres).

RKM II 323, 397 (6) < Lehtse < Kuusalu khk., Leesi k. – Richard Viidalepp < Marta Ilsen, s. 1896 a. (1956) Sisestas Melika Kindel

Rannakülade hüüdnimed – Juminda

Juminda küla hüüdnimi (“aunimi”) – Juminda jubijäneksed. Ka juminda undid. Poisid ulusid neile, kui nad teiste ulka tulid.

EFA II 37, 290 (1) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Aino Katvel, 44 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Juminda külal on olnud palju nimesi nagu Jummid, Jumida, Jumentagana. Räägitavat, et see tähendab midagi jumala seljatagust.

EFA II 37, 290/1 (2) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Aino Katvel, 44 a.

(1999) Sisestas Melika Kindel

Külas on olnud kaks surnuaeda. Üks asub nuki otsas, seal oli vene ajal madruste kordon. Teine on Juminda küla läänepoolses osas, Kura lahe ääres. Seal oli ka kirik. Kiriku olevat lasknud ehitada üks meremees, kes eluga mereröövli teest pääsenud. See oli seal kandis esimene kirik, varem olevat olnud selle kohal paganlik kultusepaik. Juminda kiriku korjanduskast on praegugi Leesi kirikus.

EFA II 37, 291/2 (3) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Aino Katvel, 44 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Juminda poolsaare küladel olid kõigil oma sõimunimed. Jumindal – jubijänekseid, kuigi rohkem tunti huntide nime all. Sõna hunt olevat tulnud saksakeelest sõnast “und”. Sakslane olevat küsinud: “Und Juminda?”. Nii olidki Juminda hundid. Seda nime tuli kanda nii minu isal kui ka mu vendadel ja minulgi koolis käies.

Leesil olid lakekoerad,

Haras – harakad,

Tapurlas – tagavasasad,

Kiiu-Ablas – kilgutimmed,

Kolga-Ablas – kolgutimmed,

Virvel – Vareksed.

EFA II 37, 292 (4) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Vilma Krönkvist, 72 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Ükskord olevat Juminda mehed jääl kala püüdes läinud üle piiri Virve meeste osa peale. Pealtnägija olevat kirjeldanud siis seda tüli nii: “No oli vast kole, need Virve vareksed nokkisid küll Juminda huntidelt silmad pääst.”

EFA II 37, 295 (7) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Vilma Krönkvist, 72 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Juminda küla olevat peale suurt katku tühjaks jäänud. Kaberneeme poolt oli tulnud mees, ja naine tema jälgi mööda, kuni jõudsid Jumindale. Sellest paarist olevat saanudki alguse Juminda elanikkond. Üks esimesi talusi olevat Hinno.

EFA II 37, 295/7 (8) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Vilma Krönkvist, 72 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Talu nimed on paljud arvatavasti saanud seal elanud inimeste nimede järgi nagu Mäkja, Pärtli, Tabani, Hinno, Juhkama, Juhana. Seal on elanud soomlased ja rootslased. Hiljem juurde ehitatud taludel on juba eestipärasemad nimed nagu Põllu, Rätsepa, Koerneeme, Kura, Sagu. Perekonnanimedest on Jumindal esinenud palju Rootsi päritolu nimesi nagu Krönkvist, Junkvist, Kalberg, Palmroos, Lambot. On olnud ka vene nimesi, need eestitati hiljem ära. Räägiti ikka mismoodi Mäkja Juss ja Kivimäe Juss, oma uue nime panekult koju tulnud. Eks nad olid sel puhul natuke napsitanud. Üks oli nüüd Rohurand ja teine Kaljurand. Mäkja Juss astunud bussist välja ja kuulutanud kõva häälega: “Siit tuleb härra Rohurand!” Vaevalt sai ta seda öelda kui oli maoli maas. Rahval nalja kui palju.

EFA II 37, 231 (5) < Kuusalu khk., Loksa v., Kolga-Aabla k. – Liisa Randmaa < Nelli Randmaa, 61 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kunagi kutsuti siin iga küla elanikke külale sarnase nimega.

Pedaspea – pergulised, Kolga-Aabla – kolgutimmed, Kiiu-Aabla – kilgutimmed,

Leesi – leemelakkekoerad, Tammistu – tagaajajad, Tapurla – tappajad, Juminda – jubijänekseid,

Hara – harakad, Virve – vareksed.

ERA II 165, 200/1 (7) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Rätsepa t. – Greete Lambot <

Leopold Lambot, 46 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuidas tekkis Juminda küla

Elasid Juminda külast eemal ühel legendikul kaks meest Naskal ja Pora. Naskal oli kingsepp, Pora rätsep. Et Naskal ja Pora omasid mõlemad erialad, siis seaduse järele ei tohtinud nad muud tööd teha. Neil oli tarvis teiste tööde tegijaid. Nad kosisid omale naised. Nüüd olid küll juba tubaste tööde tegijad, aga välistööde tegijaid polnud. Naskalil oli palju lapsi, mõned neist jäid vanemate juurde, et aga vanematel palju maad ei olnud, siis ei saanud nad kõik vanemate juure jääda, vaid pidid rändama neeme poole. Laste nimede järele pandi ka taludele nimed. Nii on säilinud Leissi sõnast laisk, Kutlastaja nimest Kuttal, Tabani nimest Taban, Põllu, tugevast põllumehest, Miili nimest Mill ja Siguri nimest Saulus, kes oli tubli põllumees ka kasvatas suurel hulgal sigureid.

EFA II 37, 299/300 (12) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Aino Katvel, 44 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Juminda külas oli ka kunagi pood. See asus Antsuril. Poe uksepiidal oli olnud märke. Tubakat lubati osta sellel, kes ulatus vastava märgini. Olevat ka kavalust kasutatud. Seda rääkis mulle isa, aga temal sellist “õnne” polnud, oli väikest kasvu.

EFA II 37, 260 (3) < Kuusalu khk., Kuusalu v. – Andres Soosaar (1999) Sisestas Melika Kindel

Kõigil Kolga rannakülade rahval olid vanasti oma pilke-nimed. Aablas – härjad, Virvekülas – vareksed, Jumindal – Juminda hundid, jupijänekseid, Tapurla – tagavasasad, Hara – harakad.

301. Naskal ja Pora

EFA II 37, 298/9 (11) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Vilma Krönkvist, 72 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kord elanud Jumindal mees nimega Bora ja Tapurla-Juminda vahel mere ääres mees nimega Naskal. Kui Naskal tuli Borale külla ja jäi liiga kauaks, ei julgenud ta koju minna. Bora läks siis Naskalit saatma, pärast tuli jälle Naskalil Borat saata. Nii tegid nad seda kuni hommikuni. Jumindal oli see ütlemine veel hiljuti, et nagu Naskal ja Bora.

ERA II 220, 177/8 (2) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Luha t. < Jeeriku t. – Erna Niitepõld < Gustav Piksalu, 66 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Naskal ja Pora

Ennemuiste olid Juminda poolsaare ida pool kaldal kaks talu, need olid Tapurla ja Juminda külade vahel. Talusi hüüti Naskaliks ja Poraks. Tihti nägid need talude inimesed haldijammi, küll inimese, hobuste ja kassie näül. Vahest istund naine vees kivil ja kammind oma juuksi, mes olnud piked ja kollased.

Neil oli moodiks menna ehtul toise peresse videlikku pidämä. Kui tuli aga kodu menemise aig, siis julgend kumki üksi kodu mennä. Siis pidi üks peremees toist menemä saatama. Kui saataja sai toise peremihe kodu, siis ei julgend see enämb üksi oma kodu mennä ja kutsus jälle toise talu peremeest uuesti endast saatama. Samate saatand nad ükstoist hoomikuni. Praigugi, kes veel siin ükstoist kaua kodu saatavad, öölda sen kohta, et tei olete nii kui Naskal ja Pora.

ERA II 220, 178/9 (2a) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Luha t. < Jeeriku t. – Erna Niitepõld < Gustav Piksalu, 66 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Hiljemäl ajal, minu muistaes, kävid veneläsed rändkaupmeestena, kast seljes, ja kohalik rahvas hüüs neid harjajommieks, sest nee ostid harjakesi.

Kord tuld jälle üks harjajomm Tapurla külast Juminda külasse. Kui tämä üle Vohinumme trummi saand, kust hakkabki Naskali ou, tuld tämä järel joostes üks naine. Tämä näht, et see tuld merest ja olnud ilma riieteta. Nad joost mõlemad ja vahemaa neil ei ole vähenend, see olnud 20–30 sammu. Enne naine ei ole jäänud mihest maha kui Juminda külas, esemese pere juures.

Ka karjased on hiljemail aegadel veelgi nähned naise seel merekivil istumas ja ennäst peseväs.

302. Juminda kivid

E 53419/21 < Kuusalu khk. – F. Ungars – Sisestas Melika Kindel

Juminda küla randadest

Siin tahan ma veel mõned sõnad Juminda randadest jutustada: Hakkame esiteks Westi poolt randadest peale...

Kiviniidu rannast ülesse kive kohta vaadata, seisab N.W. tuule all kivi; üks-kord läinud mardisandid Juminda külast naabri külasse mardisandiks, pimedas ei olla näinud kive eest, ning läinud sinna kive otsa; palju rahvast olla olnud paadis ning suure vaevaga peasnud sealt lahti! Sellest saadik kannab ta nime **Mardisandi kivi**.

Üleval nimetatud kivist N.O. tuule alla vaadata on punase võitu kivi, mida **Punakiveks** nimetatakse!

Punakivist N.W. tuule alla vaadata, seisab ½ sülla (ehk umbes 10 jala) veel, auk, mida Kurasi auguks nimetatakse, sinna kohta olla mittu inimest ära upunud; rahvas räägivad et seal mere näkk pidada olema.

Üleval nimetatud august N. tuule alla vaadata, seisab 6 jala veel üks kivi, sinna kive otsa olla ennemuiste laeva puruks (nadiks teinud) teinud, ning sellest hakatud seda **Nadikiveks** hüüdma.

Nadikivist N.W. tuule alla vaadata, seisab madal, 1 verst rannast eemal, mis Paskamadale nime kannab, see madal olla võrkude sittamisest oma nime saanud. Kui kala püüdjad omad võrgud sinna mada peale kalu püüdma pannud, mittu korda paadi täie sitta võrkudest olla leidnud, ning ilma kaladeta jäänud.

Paskamadalast S.O. tuule kohta vaadata umbes ¾ versta kaugusel ranna ääres, seisavad 9 suurt kive, need kived saanud sellest omad nimed: Kui inimesed karude peale jahti pidanud, läinud karu nende kivide taha peitu; sellest hüüeta neid **Karukivideks**.

Üleval nimetatud kividest N. tuule alla minna, seisab madala peal kivi, sinna läinud, rahva juttu järel kase-puust laev kinni ning vajunud, sinna upunud 30 meest ära; sellest saanudki see kivi omale nime **Kaski-madala kivi**.

Kalakivi seisab umbes 150 sülda eemal Kaskimadala kivist ning 20 sülda rannast eemal; Sealt kivi juurest saadakse ka praegu veel palju kalu, enamiste iga kord, kui sinna võrgud sisse lastakse; nii ka nüüdsel aal, kui ka ennemuiste; sellest saanudki see kivi omal nime.

O. pool rannas seisab kivi, umbes 50,000 puuda raske, see kivi seisab umbes 15 sülda rannast eemal, mida jää seie oli tassitud; sellest hüütakse teda **Vesiajupaas** (paas; tähendab ranna keeli kivi), sellepärast et vesi teda oli ajanud.

Säält edasi minna, seisab tua katukse moodi kivi, seda nimetatakse **Laitua kiveks**, selleparast, et see kivi lai on.

Laitua kivist edasi minnes, leiame suure, laia kive eest, mis **Laia kivi** nime kannab.

Laia kivist ranna poole tulla, seisab terav kivi mis **Nuppukive** nime kannab.

Nuppukivist edasi minna, seisab Laiakive juures kivi mis keskelt lõhki on, neid nimetatakse **Lõhknasteks kivideks**.

Lõhknastest kividest ülesse poole, ehk mere poole N.O. tule järel, seisab 30 jala veel kivi; sinna kivi otsa läinud kaera lastiga laev kinni; sellest jäänud kivele nimi **Kaura kivi** (Kaura; tähendab soome keelest kaera).

Kaura kivist 300 sülda S. tuule järel; on kivi, mis **Hallivahe** nime kannab. see kivi olla sellest oma nime saanud: hallid (hallid=hülg) läinud sinna kive otsa, ning sellest jäänudki talle nimi.

Keset kaht küla; seisab kivi, mida **Keskvahe kiviks** hüütakse.

EFA II 37, 293 (5) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Vilma Krönkvist, 72 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Jumindal on kive, millel oma nimed nagu Laiduva kivi – see on lai kivi, küllap sellest nimigi, Karukivi – suur kivi, vist oma suuruse pärast selline nimi. Igal väiksel neemel on omad nimed näiteks Varesneeme, Koerneeme, Nukiots. Heinamaadel on omad nimed, aga millest nimed on

tulnud ei mäletata enam. On Eitepeld, Isaniit, Rubiniit, Marssimaa. Küla alguses on koht nimega Pelluots. Arvatavasti lõppesid küla põllud seal.

303. Punakivi

ERA II 165, 199 (4) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Tabani t. – Greete Lambot < Hindrek Kokk, 80 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuidas Punakivi sai enesele nime

Enne eestlaste Jumindale tulekut elanud Jumindal punased. Üks punane oli tabetud sinne kivi pääle ärä, senperast kutsudagi seda kive nüüd Punakiveks.

ERA II 165, 199 (5) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Siguraia t. – Greete Lambot < Joost Kalmholm, 87 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Punakivi

Ige aestat käis näkineiu seel kivel jaanituld tegemas, sest tema peigmies oli surd jaanipäivä ööl. Ta oli teht tuld seel ige aestat niikaua kui viimaks kivi oli mend punaseks.

304. Jaanikivi

ERA II 165, 202 (8) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Rätsepa t. – Greete Lambot < Leopold Lambot, 46 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuidas Jaanikivi sai enesele nime

Juminda neeme idapool maad on meres kivi, mida kutsutakse Jaanikiviks.

Kui mina viel nooremb olin, siis saadi sielt kive juurest palju kilu. Sie oli siis onnemies, kes kaikse esimaseks kive juure joudas. Jumindal elas tark ja kaval mies Siguri Jaan, kes oli kaikse kärmemb. Ta pani kivistamata vergud paati ja läks kive juure kivistama. Hiljemb hakati kive kutsuma Jaanikiveks.

305. Juminda Nupukivi

ERA II 165, 205/6 (11) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Tabani t. – Greete Lambot < Hindrek Kokk, 80 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuidas Nupukivi sai enesele nime

Juminda neeme idapool maad on kivi meres, mis on saanud nime järgmiselt.

Jumindal elas loll mies, keda hüüeti Nubumieheks. Sen mihe käikse paremb istumisekoht oli siel kivel. Ühekerra talvel hakkas Nubumies menema kive vahtima ja külmas kive pääle ärä. Pääle Nubumiehe surma ageti hüüdama seda kive Nupukiveks.

309. Karukivid

ERA II 165, 186 (2) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Kudlastaia t. – Ilse Kenamets < Madleena Kenamets, 44 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuidas tekkisid Juminda Sääreotsa Karukivid

Kunagi elanud Jumindal kuningas, kelle nimi olnud Karu. Kuningas lasknud ehitada oma lossi suure kaljupanga otsa ja asunud sinna elama. Kord käinud suur piksekärgatus ja kivi purunenud mitmeks tükiks. Loss kukkunud vette ja kuningas saanud surma. Kivid paisatud kaugele ja nii hüütakse neid suuri kivimürakaid Karukivideks.

ERA II 161, 244 (51) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Pärtli t. – Rudolf Põldmäe < Maria Sankmann, 73 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Karukivid

Karukived on Juminda sääre otsas. Karujahti pietud ja karu mend sinna taha peitu, siis hüüta karukived.

ERA II 165, 198 (3) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Siguraia t. – Greete Lambot < Joost Kalmholm, 87 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Karukivide tekkimine

Juminda Sääreotsa kohal meres on mitu suurt kivi, mis tekkinud järgmiselt.

Kui mina veel pisukane poiss olin, siis jutust mulle isa, et kui tämä pisukane oli old, siis oli old siel meres suur kalju. Hundid ja karud kävid siel kivel ja ühekerra tuli üks suur kummadu karu sinne kaljule ja löi sen kalju kábägä mitmeks.

311. Sääreotsa kabel

ERA II 165, 185 (1) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Venesepa t. – Ilse Kenamets < Anna Helisberg, 81 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Rahvuslikud peod Juminda Sääreotsas

Üks mees ehitänd omäle maja Sääremetsa. Sellel mehel kasvand palju paiseid. Mees teht hõberaha tuliseks ja vajutanud sellega paisete peale. Kohe kadunud paised. Hõberaha hakatud sellest ajast pühäks pidämä ning ohverdatud sedä Taarale suurel müüril, mis püsinud seal taanlaste ehitatud kabelist. Seal hakatud pidämä rahvuslikke pidusi.

Viimaks, aastasadade vältel varisenud müür kokku. Nendest kividest ehitati suur hunnik, mida kutsutakse Sääre korstnaks.

ERA II 165, 187 (3) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Siguraia t. < Kalgu t. – Ilse Kenamets < Joost Kalmholm, 87 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuidas ehitati Jumindale esimene kabel

Kui taanlased Eestisse hakkasid tungima, joudasid nämäd väljä Sääreotsa. Oli kangesti udune päiv ja taanlased soitasid karile. Nämäd palusid Jumala, et kui nämäd veel eluga pääseväd ja kuhu kohta, sinne ehitäväd kabeli. Olidki joudand sinne randa. Üks mees otand sõela ja otand sen merest vett täüs ja joost nii kaugele, kui vesi otsa loppend, sinne kohta heitand nad polvilla ja palunud, ning siis hakatud kabeli ehitämä. See kabel ehitetud 1615. a. Pärast veedi see kabel ristiusuliste poolt Kura talu aia taha, kus püsib veel surnuaid praigagi.

ERA II 165, 188 (4) < Kuusalu khk., Kolga v. Juminda k. Kudlastaia t. – Ilse Kenamets < Johannes Kenamets, 56 a. (surnud) (1937) Sisestas Melika Kindel

Surnute matmine ja hauad

Seda jutustas mulle mu kadunud isa, kui ma olin alles väike. Hauad, mis praegu veel säilivad Juminda Sääreotsas, olla nemad poisikesepõlves neid kaevanud. Tema kaevanud teistest tükk maad eemal ja leidnud suured helesinised pärlid. Neid vanu hauakünkaid on käidud lugemas ning on saadud 33 hauda.

ERA II 161, 244 (52) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Pärtli t. – Rudolf Põldmäe < Maria Sankmann, 73 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Juminda neemel kivivared

Juminda säärenena otsas on surnuaed, kivihunnikute all on hauad. Teise nena otsas on kivivare, soja ajal tehtud, vale tuletorn olled.

ERA II 110, 325 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärisepea k. – Eugen Lillepool (1935) Sisestas Melika Kindel

Juminda kabel

Kord sattus laev Soome lahes merehädasse. Kapten ja madrused palusid jumalat, et nad eluga pääseks. Nad lubasid maale pääsedes sinna tänutäheks kabeli ehitada. Laev jooksis küll kinni ja

purunes Juminda neeme otsas, kuid mehed pääsesid kõik maale. Nad täitsid oma lubaduse ja ehtasid kabeli. Praegu seda enam järel ei ole.

ERA II 114, 314/5 (3) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Üleliiva t. < Tammistu k. – Rudolf Põldmäe < Mart Masurin, 75 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Kabel Jumindal

Kabel oli varem Juminda külas, keikse enne old Juminda sääre otsas, seal on kivivaresi praegu alles. Keski oli kaevanud seal, surnuluid leitud, sinna on ikka maetud. Üks Rootsi laevakapten on lasknud ehitada kabeli, mehed on eluga pääsünd. Pärast ehitati Juminda külasse, kabeliaed on seal praegu. See jäi kord lohakile, mitmed nurisesid, et jääb loomadele jalgu. Ma olin kiriku nõukogu esimees, siis tehti kiviaid ümber. Nüüd käida iga suvel teenistust pidamas.

EFA I 43, 152/3 (7) < Kuusalu khk., Kuusalu v. – Hedi Latik (1999) Sisestas Melika Kindel

Juminda kabel

Juminda neeme otsas on Juminda kabel, mis on Kuusalu abikirik. Ta sai asustatud ühe laevamehe töötuse peale. Kuna ükskord olnud laevamees kogu oma meestega suures hädas, siis lubanud ta pühalikult, et kui nad peaksid eluga pääsüma, siis rajavad sinna kohta, kuhu maale nad pääsevad, pühakoja. Tuul viis nad Juminda neeme otsa. Nii rajatigi Juminda kabel ning hiljem lasknud Kuusalu kihelkonna rahval, sinna oma kuluga kabeli asustada.

ERA II 161, 244/5 (53) Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Pärtli t. – R. Põldmäe < Maria Sankmann, 73 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kabel Jumindal

Siinpool (Juminda) sääre otsas oli kabel. Enne pandud suela sisse vett, hakatud juoksma, kui kaugele joutud juosta, sinna tehtud kabel. Ühed laevamehed teind selle kabeli selle mälestuseks, et nad on merehädast pääsünd sinna maale.

H III 28, 879/81 < Jamburi, Simititsa < Kuusalu khk. – Johannes Esken (1896) Sisestas Melika Kindel

Mere äärsetes kirikutes ja kabelites on enamiste laevade mudelid sees. Niisugune mudel olnud ka Juminda kabelis. Kabel lahutatud ära, laev viidud siis vana meremehe ja laevameistri juurde. Karjapoisid on käinud ikka seda seal vaatamas, kus vana meremees on nendele siis juttusi rääkinud. Poisid lükkanud laeva mudeli külleli ja küsinud: „Kas suur laev on ka vahest ninda pardal?“ Vanamees säädinud veel pisut enam ja kostnud: „No no külle vahest on nindagi külillä. Ühekerra olimme Viinistu külä ees, kui tuli kange hiili tuul pääle – Ruhnu Tenu oli raa pääl, kui virut külillä kohe ja raad juookid vees – kül oli kole nähä, kuda Ruhnu Tenu oli rinnust saadik vee seess. Lamarka oli ruulis ja üüs minule: „Las louuss piikkendus koud.“ Mina katsusin, et san vade üle reilinge väljä puole parrast ja ütlin: „Lase ise kliivri koud lahti, et laev luhvab, kui arvad veel saava!“ Va Tõnükse Jürg oli pääl tuule raa pääl ja hurab seelt mulle: „Vahtiga, kuda va Rasi Jevost on nüüd kaksite suure niidu lauu kaduksel!“ no seel oli ilmaline ime, et se veel üles kerkis – ma arvin, et nüüd ige lähteb ümbär ja katsusin kohe varuda pääle tuule.“ Nõnda olnud selle meremehe jut oma endisest elust ja palju saarnasi juhtumisi.

E 16555 (3) < Kuuslu khk. – J[ohan] Abreldal (1895) Sisestas Melika Kindel

Kuusalu abi kirik on Juminda kabel, mere sees Juminda neeme otsas. See kabel on ühe ? laeva mehe töütuse piale alustatud. Laeva mees on suures hädas olnud mere pial kõige oma meestega, siis on pühalikult tõutanud oma meeste kuuldes: „Et kui meie eluga piaksime kuskille maa piale saama, siis tahan sinna kohta püha koja üles teha.“ Tuul on neid laeva tükkiga Juminda neeme otsa ajanud. Laeva mees ei ole kohe tänu palvet avaldanud, enne võtnud ühe sõela ja võtnud sellega merest vett ja siis akkanud kärmeste jooksmä, mehed tema järel, nii kaua vesi sõelast ära lõppis, sinna kohta on kõik põlvili maha eitnud ja südamest Jumalad tänanud. Siis lasknud Kuusalu kihelkonna rahvast, kes kirikust väga kaugel on, oma kuluga kabeli alustata. ? a.

**E 18896 (2) < Kuusalu khk. – Johannes Kuisk (1895) Sisestas Melika Kindel
Jutt Jumida kabeli ehitamisest**

Kuusalu abi kirik Jumida kabel oli enne Jumida neeme otsas. See kabel on ühe merehädalise tõutuse piiale alustatud. Üks laeva mees on tormiga mere peal suures hädas olnud kõige oma meestega: siis on ta Jumalalle tõutanud pühakoda ehitada, kui aga veel ära peaseb. Mittu päeva on nad suures hädas olnud. Viimaks on neid laeva tükiga Jumida neeme otsa ajanud. Laevamees põle kohe tänu palvet avaldanud: enne võtnud sõelaga merest vett ja siis akkanud kärmeste maa poole jooksuma. Kus kohta siis vesi sõelast ära lõppis, sinna kohta on kõik põlvili maha eitnud ja südamest Jumalad tänanud. Sinna kohta on ta kabeli lasknud ehitatta.

EFA II 37, 210 < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k., Seppa t. – Merlin Rõõm < Milvi Kolk (1999) Sisestas Melika Kindel

Juminda kabel

Juminda kabel asub Juminda neeme otsas. Laevamees oli oma meeskonnaga merel hädas. Ta töötas, et kui nad eluga peaksid maale pääsema paneb ta sinna pühakoja üles. Tuul oli see, kes neid hädast välja aitas, ta ajas hädalised Juminda neeme otsa. Laevamees võtnud laevast sõela ja sellega merest vett. Siis jooksnud kiiresti ja kõik teised mehed tema järel. Nad jooksid nii kaua, kui vesi sõelast otsa sai. Kogu laeva meeskond heitnud sinna pikali ja tänasid Jumalat. Ja sellepärast ehitati sinna kabel. Tänapäeval kutsutakse seda kabelit Juminda kabeliks.

312. Koljuvare

ERA II 114, 511/4 (33) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Venesepa t. – Rudolf Põldmäe < Anna Elisperk, 79 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Juminda neem

Maetud on küll, Juminda teine nukiots on, seal old kabel, surnuauad on praega kivikaride sees. Kui me olime lapsed, me akkasime kaevama, siis tulid kondid välja ja naesterahva elmed, mis vanaaegased surned on maetud. Kui kabel seal oli, siis maetud sinna.

Nende audade juures oli, kui oli inglismanni soda siin meres, siis vare otsa tehtud valskmajakas, et inglismann pidi kinni jooksuma. Öeldi, et küll tal oli pääs, pand tühjaks, ei joost kinni. Siis toodud Vene vägi vasta, toise sääre otsa tehtud telgid. Üks laupäe ehta old, tülled – minu ema ja isa pidasid kortsi siin majas – tulevad matrused meile vihtlema. Üks jäänd telki öömajale. Mees tuli pühapäe omiku meile, ütles minu emale: „Mari, mina nii aige!“ Küsind viina, pippernapsi. „Öösse tuli üks pikk naine minu juure, sinine müts oli pääs ja valge poll ees.“ Küll see täda oli murjund ja piigistand, nii et tema oli aige kohe. Üteld: „Miks sina tulid minu voodi otsa!“ See oli see vaim, kelle aua pääl telk oli.

Pärast tehti kardon, kus need auad olid, seal on veel praegu üks korsen püsti. Siis olid rüütliid seal sees elamas. Üks rüütel jäänd üksinda sinna tuba, Naskov oli nimi, venelane oli. Siis tuld üks inimene tema kallale, tagund ja murjund teda ja tagund seini. Siis ühtelugu, kui rüütliid olid karjaga kodu, siis ei ole midagi teind. Aga kui üksi oli, siis oli aiva tuld sinna üks tähendus.

Siis kroonu poolt kaudati see kardun ära ja tehti uude kohta, et soldatid ei voined seal olla, vaim tuli neile paha tegama. See oli surnuaed, neil oli paha, et nende peal pidid elanikud olema.

ERA II 114, 319/21 (7) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Üleliiva t. < Tammistu k. – Rudolf Põldmäe < Mart Masurin, 75 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Juminda Koljuots

Juminda Koljuotsas – neem on kahehaarune, lääne pool üütakse sääreks, ida pool koljuotsaks – seal olla iiekoht ollud, Koljuotsas. Seal oli – ma olin poisike, kui esimest rüütlioonet ehitati, minu isa oli seal ahjusi tegemas, ma olin savi tegemas –, seal oli üks suur vare, seal täidis olla inimesi, kes neid kive kokku kandsid, paistis üle noore metsa. Sealt seda varet lahutati siis, aeti oone sein alla vundamenti ja põranda alla. Seal oli väikesi kive ja suuri, selle on inimesed sinna koguned. Seda

pohja on praega veel, kas seal all on veel monda esivanema auda. Ta oli lai ka, oma 7–8 sülda igate kanti alt läbi mõeta.

Kui inglismann meres oli, siis siin randadel old signaalilauad, seal vare peal old ka signaal. Sitrist tuli sinna, säält anneti Pärispäale edasi, kui oli laevu näha. Siis olla old signaalisammas seal vare peal.

Seal olla enne tammemetsa old, nüüd pole mitte risugi. Kolju soo on, sealt leitud suur tammepakk, keski kaevas, jäme suur puu, seal täidis siis tammemets olla, kui seal iiekoht oli.

Meist jäi see vare veel poolele, ma ei tea, kas ta nüüd on alles veel. (Vare on küll alles, sellest mujal pikemalt juttu. R. P.)

EFA II 37, 294 (6) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Vilma Krönkvist, 72 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Küla tipus neemel asub üks suur kivihunnik. Räägitakse, et seal on Rootsi kuninga haud. Iga sõdur olevat viinud hauale ühe kivi. Teine jutt on selle kivihunniku kohta selline, et seal varitsesid mereröövlid saaki. Tuli tehti kivihunniku otsa ja meelitati laevad randa. Mereröövlid olevat Jumindal tegutsemas olnud küll.

ERA II 114, 352/3 (1) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Ranna t. – Rudolf Põldmäe < Jüri Sandmann, 84 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Juminda kabelid

Jumindas on Kolju otsas üks kivivare, mina arvan, et see on kokku kantud, alt on laiem, pealt on teravam. Ühetasased kived on, nagu inimene võib kokku korjada. Sääre otsas on vana korsen, see on teine kui Kolju vare. Neeme otsas on teisi varesi, need on veikesed, need on audade peale kantud, seal old kabel.

Teine kabel oli Juminda külas, seda ütleb ajalugu, et merimehed on sealt mööda käind ja ohverdand andeid. Teine kabel oli ka ligi 100 aastat vana, kirikuärna nimi old Pöökler, kes teda pühitsend. Pärast ehitati siia Leesi.

ERA II 114, 353 (2) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Ranna t. – Rudolf Põldmäe < Jüri Sandmann, 84 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Koljuvare

Koljuvare – mina arvan, et see ennevanaste oli üks iie moodi, munkade ajal on vist tehtud. See on kaunis suur. Tema on ümberringi, vähehaaval läheb kokku. Meremärk ta küll ei ole.

ERA II 114, 454/6 (6) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Siguriaia t. – Rudolf Põldmäe < Joost Kalmholm, 85 a. (1935) Sisestas Helen Hanni 2009

Juminda neemes on üks kivivare. Krimmi sõja ajal toodi Mohni saarest majakas ära, pandi sinna otsa põlema, et Inglis sõjalaevad pidid kinni jooksuma. Tal merekaardid teada, ega ta nii loll ka ole!

ERA II 114, 510 (31) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Venesepa t. – Rudolf Põldmäe < Anna Elisperk, 79 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Juminda kivivare

Juminda neemes on üks vare. Kui ma laps olin, siis oli nii suur, et paistis üle puude siia külasse. Seda ei ole enam üht jagugi (s.o veerandit). Kui me lambas käisime, akkasime röömama sinna otsa ka. Siis rääkisid vanemad inimesed, et ennevanast on old Kalevi neitsid, need olid oma pollega puistand need kivid ühtekokku. See oli Kalevi neitsi polletäis.

ERA II 114, 575 (1) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k. < Juminda k. – Rudolf Põldmäe < Juhannes Mooser, 76 a. (1935) Sisestas Helen Hanni 2008

Juminda varemed

Me olen kuuld, et enne old Jumindal meremärgid, vanarahva jutu järele tehtud selle mälestuseks, kui laev hukka lähned. Seal metsa sees on old ka üks madudevare, see old üks paganaaegade

tempel.

ERA II 161, 402/3 (20) < Kuusalu khk., Kolga v., Virve k., Savineeme t. < Tapurla k. – Rudolf Põldmäe < Maria Tamberg, 80 a. (1937/8) Sisestas Melika Kindel

Koljukabel

Koljukabel old vanal ajal, nüüd on seal Koljupere. Koljuots on üks niem, seal old vanal rahval Koljukabel. Seal palutud jumalad, kui tahtsid merele minna ja kalu saada, et ei tuleks tormi. Sie old juba siis, kui viel paganad old Iestimaal.

ERA II 165, 189 (6) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Siguraia t. < Kalgu t. – Ilse Kenamets < Joost Kalmholm, 87 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuidas tekkis kivivare Juminda Koljuotsa

Muiste käinud vanad eestlased Juminda Koljuotsas Taarale kannelt mängimäs. Siis ütelnud üks mees: „Kanname siie palju kivi kogu, siis mäng kõlab kõrgelt peremine all kuuldatale ja Taara kuuleb ka peremine.” Täidetudki mihe soov ja kannetud suur vare kivi kogu.

Praegugi asub veel see kivivare ja sinna kõrvale ehitati nüüd Juminda piirivalvekordon.

ERA II 192, 238 (59) < Kuusalu khk., Kolga v., Virve k., Kadapiku t. – Rudolf Põldmäe < Jaan Rantmann, 77 a. (1938) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Jutustaja minia kõneleb sekka: Jumindal on kivivare, see pidi kalevipoegade mänguplats olema. Neemedest läinud ühest kohast teise, siis käind seal mängimas. Ma käisin kooliajal seal, siis vanad inimesed rääkisid.

E 48172 (3) < Jamburi, Simititsa < Kuusalu khk., Kolga rand – Mart Esken < Maria Esken, 54 a. (1903) Sisestas Helen Hanni 2009

Juminda neemel olla praegu veel kaunis kivide kogu, ehk seda kül aja jooksul sealt ära olla veetud. Seda kividekogu nimetab rahvas Koljuvareks ja räägib, et need kivid olla Kalevineitsi Soomest oma põllega sinna kannud. Ühe kivi pilland põllest merde, kus see veel praegu näha olla, aga kuhu ehk kuda seda kivi nimetada, seda selle juttu jutustaja ei tea.

EFA II 37, 209 (2) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k., Seppa t. – Merlin Rõõm < Milvi Kolk (1999) Sisestas Melika Kindel

Koljuvare

Juminda neemel asuvad kivi on kantud sinna Kalevi neitsi poolt ja kivid on olnud Kalevi poegade mängukivideks, sest Juminda neemel on olnud nende mänguplats. Seal, kus need kivid praegu seisavad, nimetatakse Koljuvereks.

H IV 7, 489/90 < Jamburi, Simititsa < Kuusalu khk. – Johannes Esken (1895) Sisestas Melika Kindel

Tammistu haud

Jumindal on Kolju haud, Kolju ots (neeme ots mere sees), Kolju vare, kuhja moodi kivi hunnik on enne olnud umbes 5 sülda lai 2–3 sülda kõrge. Viimse Krimmi sõia aial on ehittattu (nõnda nimetud) Maiakas sinna vare otsa, siis on aettud laiali. Peale selle on veel sealt kiva kordoni ehituseks võetud, aga praegu on neid seal veel õige hea losikond koos. Rahvas räägib, et üks kord on üks sõja vägi (laeva mehed) seal maal käinud, siis on need selle kivi vare sinna kokku kannud, aga mil aial, ei tea.

313. Juminda kõrged kaldad

ERA II 165, 199/200 (6) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Rätsepa t. – Greete Lambot < Leopold Lambot, 46 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuidas tekkinud Jumindale kõrged kaldad

Juminda külast 1 km maad Leesi poole on mere ääres kõrged kaldad. Kaldad on tekkinud järgmiselt. Siel, kus nüüd on kõrged kaldad, oli enne kühmuline ja madal maa. Kui Põhjasõja aja meriröövlid Jumindal elasid, ehitanud meriröövlite kuning sinna omale lossi. Suuriest vihasadujest tuli nii palju vett, et õnestas korgema maa alt maa ära ja loss langes maaga seltsis meresse. Nüüd on siel madal meri. Murdumise kohal on korge kallas.

314. Koljusoo

ERA II 114, 454/6 (6) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Siguriaia t. – Rudolf Põldmäe < Joost Kalmholm, 85 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Juminda neem

Juminda neemes oli enne tammemets, kus nüüd lage soo on, seda üütud iieks. Käüdüd iga neljaspa õhta seal, pühitsesid oma püha. Taarale pühitsetud: Kuldne Kalevite kodu, Taaralaste lustipidu! Eks nad ise tehnd selle unniku valmis.

Teised räägivad, et on üks mereröövel sinna alla pandud, see on siis monguli usu järele pandud. Teises neeme otsas on kiviunnik, need pidid olema ka surneauad. Keige esimene kirik oli seal old, 1615. a olla ehitud, taanlased ehitand.

Esimeses kardunis (praegune piirivalvekordon on ehitatud teise kohta. R. P.) ei ole magada saand, ühes nurgas aga saand, mölland ja mürand seal. Üks aldijas voi üks vaim oli, üks kummitus pidi olema.

Üks laev on mend sinna kinni, taanlased on ehitand mälestuseks, et eluga pääsesid. Need auad on ka selle kabeli aegsed.

Pärast ehitati kardon teise nina otsa, Konnu poolt vedand rahvas soola Soomest, ei näinud ümber neeme. Siin oli sool kallis, rannamehed vedasid maale.

ERA II 114, 514/5 (35) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Venesepa t. – Rudolf Põldmäe < Anna Elisperk, 79 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Püha paik Jumindal

Enne old Juminda neemes üks püha paik, iiemets, kus käüdüd Jumalad palumas.

ERA II 165, 189/90 (7) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Siguriaia t. < Kalgu t. – Ilse Kenamets < Joost Kalmholm, 87 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Koljusoo

Muiste aastatuhandete eest olnud Juminda Koljusoo asemel suur tammemets, midä kutsutud hiieks. Tammemetsa keskel old suur ohvrikivi, kus käüdüd ohverdamas. Kui tammemets maha raiutud, tekkinud metsä asemele meri ja ohvrikivi vajunud merepõhja. Viimaks kuivand meri ka ära ja küläelanikud hakand omale sinne kaeve kaevama. Ühe küläelanikule olla jäänd ohvrikivi kaevupõhjaks.

Sedä kohta on hakatud hüüdäma nüüd Koljusooks. Hiljuti on leitud sealt paadi põhjapuid ja mastide tükke.

316. Maduvare mets

ERA II 165, 203 (9) < Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Rätsepa t. – Greete Lambot < Leopold Lambot, 46 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuidas sai mets enesele nimeks Maduvare

Juminda külast ½ km maad Leesi poole on kõrgem mereäärne koht, mille nimeks on Maduvare. Mets saanud nime järgmiselt.

Ruotsi soja ajal oli siel palju ussisi ja kuldase kruoniga uss oli ka. Üks soldat soitas hobusega sielt mööda ja löi mõõgaga kruoni ussilt pääst ärä. Ussid said vihaseks ja jooksid suamiehele külasse järele. Soldat jookses ussi iest Tabani tuba. Senperäst hüüedä seda kohta nüüd Maduvareks.

317. Hara

ERA II 114, 578 (5) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k. < Juminda k. – Rudolf Põldmäe < Juhannes Mooser, 76 a. (1935) Sisestas Helen Hanni 2009

Hara külas old enne 3 peret: Madikse, Jüri ja Kaskneeme. Nüüd on üle viiekümne. Samaviisi oli Jumindal ka. Keige esimeseks tuld Kolga krahvi sugu Rätsepa talusse, see oli esimene talu. See oli vist kargand Rootsist ära. Pärast on saand kindraliks. Kui rahvasugu rohkem sigines, siis ehitati metsa ikka rohkem putkasid. Pärast akkasid mõisale maksusid ka tegema.

RKM II 323, 397 (4) < Lehtse < Kuusalu khk., Leesi k. – Richard Viidalepp < Marta Ilson, s. 1896 a. (1956) Sisestas Melika Kindel

Rannakülade hüüdnimed – Hara

Ara arakad – nii oli Ara küla hüüdnimi.

E 44670/1 < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k. – Joh[annes] Einstruk < Gustav Vilberg (1903) Sisestas Melika Kindel

Hara küla

Talude nimed: Einstruki, Otsa, Külaotsa, Tagapõllu, Ale, Tümama, Lohja, Männiku, Tõrvaahju, Raimiku, Sõaugu, Paadiaja, Juurika, Käu, Vanatoa, Nõmme, Lõuka, Kuusiku, Ajaotsa, Aagi, Kadapiku, Rünga, Sepa, Ahu, Klaamasi I, Eindri, Uuedoa, Jaagu, Söödi, Ara, Kõrve I, Kõrve II, Madikse, Klaamasi II, Kalda ja Lauri.

Mäed on: Lõuka mägi, Tagapõllu silla mägi, Hara kalda mägi, Kadapiku mägi, Haagi mägi.

Metsad on: Kuivoja mets, Raharooviku mets, Harapealne mets, Järve mets, Juurika palgi mets.

Ojad on: Järve oja, Ämmaoja, Mustakatku aja, Lohja oja, Kadapiku oja, Kuivoja.

Orud on: Ajaotsa org, Kalda org, Lõuka org, Järve taguse org, Raimiku org.

Nurmed on: Ojaäärtse nurm, Järve taguse nurm, Lohja nurm, Järve katku nurm, Lõuka nurm.

Nõmmed on: Kuivoja nõm, Järve nõm, Männiku nõm.

Heinamaad on: Kõrtsmiku heinam, Haagi heinam, Tagapõllu heinam, Ale heinam.

Karjamaad on: Lõuka karjamaa, Ajaotsa karjamaa, Tõrvaahju karjamaa, Raimiku karjamaa, Haagi karjamaa.

Sood on: Kuivoja sood, Järve sood, Pik sood, Raharooviku sood, Muikenõmme sood, Suur sood, Klaasmäe sood, Aneloegu sood.

Rabad on: Kuivoja raba, Järve raba, Raharooviku raba.

Suuremad puud on: Matsujoosti kuusk, Järvetaguse kuusk, Kuivoja kuusk.

Suuremad kivid on: Surmapae kivi, Tuura kivi, Haagi kari kivi, Ale kivi, Raimiku kivi, Tõrvaa[hju?] soo kivi.

318. Hara saar

ERA II 221, 637/8 (14) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanapere t. – Nelli Lilhein < Rihart Lilhein, 41 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Hara saarest

1885. a ümber, mil Papi või nn Loksa lahes oleva Hara saare peal Sørenseni kilusoolamise suurtööstus paljudele töölistele tööd ja leiba andis, olnud seal saarel ka mitmesuguseid üleloomulisi asju nähtud ja kuulnud. Kord tantsinud pliidirõngad pliidil inimeste silma ees. Kord olnud tühjades hoonetes mitmesuguseid häält kuulda jne. Korra laupäeva õhtul läinud kõik töölised saarest mandremaale, ainult üks noormees jäänud saarele. Õhtul läinud ta aidalakka magama. Võtnud teki poole kehani pääle ja suitsetanud veel ühe paberossi ära. Pärast oli ta lõõnud silmad üles ja vaadanud laka teise otsa poole ja sealt oli paistnud talle vastu ilus inimesenägu. Ta oli lasknud silmad alla, lastes mõtted ringi käia ja vaadanud uuesti selle näo poole, aga nüüd olnud see juba

palju lähedamale tulnud ning palju suuremaks läinud. Mehel tulnud õudne tunne ja ta oli tommanud teki üle pea. Vähe aja pärast hakanud keegi tema pealt tekki ära rebima, siis vaadanud ta teki ääre alt välja ja see nägu olnud tema juures, suur nagu uks. Selle peale oli mees lakast välgukiirusel alla saanud, nii et ta isegi ei mäletanud, kuidas ta nii ruttu jõudis. Hommiku poole ööd tulnud teised mannermaalt saarte tagasi ja mees jutustas nendele oma juhtumist, öeldes et kui seal lakkas hunnik kuldagi oleks, siiski ta sinna enam ei läheks.

319. Naistemets ja -soo

ERA II 192, 130/1 (60) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k., Kõrvemetsa t. < Kõnnu v., Turbuneeme k. – Rudolf Põldmäe < Kadri Kvellstein, 85 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Naistemets Haras

Siin üleval metsas on üks koht, üita Naistemetsaks. Minu vanamees ütles nägema, et suurtel mändedel olid naelad küljes. Vanal aal olid sõjad, siis inimesed läksid sinna suure metsa sisse varjule, läksid sinna Naistemetsa varjule. Akand keetma seal, suits kerkis üles. Sõjamehed nägid suitsu, läksid sinna, tapsid nad ära. Naised olid löödud rindadest läbi sinna puude külge kinni. Need samad naelad, suured raaspikid (kodutehtud suured ja pikad naelad) olid, neid oli veel näha.

Seal on suured augud ja peab rohelist tuld nägema, siis öelda, et eks seal ole raha ja aldjas puhastab, aljastab oma raha.

Sellepärast üita seda Naistemetsaks, et naisi seal tapeti. Minu vanamees ütles, et tema võtnud nisukese puu maha, kus suur nael sees oli. See annab veel tõe tunnistust, et see tõsi oli, mis vanad inimesed rääkisid.

(Juttu kinnitab ka jutustaja poeg, kes olevat ise neid naelu näinud. Suur kask olnud maha langenud, isa toonud koju. Saagimisel tulnud suur nael välja, olnud umbes ½ jalga pikk. Puud olnud sellele juba ligi 3 tolli peale kasvand.)

ERA II 192, 140/1 (1) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k., Kõrvemetsa t. – Rudolf Põldmäe < Arnold Kvellstein, üle 40 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Naistemetsa rahaauk

Külaotsa Kusta old Naistemetsas isaga puid leikamas. Taht rahaauku näha, läind vaatama. Rusikasuurusi kiva peab olema kord üle. Läid õhta iljapeale, et akkavad kaevama. Kaevand, aga pimedas akand sinist tuld välja ajama. Isal tuld ka irm peale, nii kui kõik puud ja põesad liikund. Pand kohe tulema. Seda ikka räägivad, et Naistemetsa rahaauk on. See on siit paar kilomeetrit kaugel, soo sees on kõrge liivaseljäandik. Seal on allikas, sealt on tulnud põlend kiva välja. Allikas ei lõpe vesi ilmaski otsa.

ERA II 192, 141/2 (2) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k., Kõrvemetsa t. – Rudolf Põldmäe < Arnold Kvellstein, üle 40 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Naistemets

Enne, Rootsi sõja aal oli enamajagu naisterahvaid lähnd sinna Naistemetsa varjule, sellest sai see nimi. Paks mets oli, sinna läksid sõja eest varjule. Muuksi mäelt vaadatud, nähtud, et keedavad seal, siis suitsu peale akand minema. Siis saivad nad sealt kätte. Naised löödud rindapidi puude külge kinni ja nahkjuttasid leigatud seljast.

ERA II 192, 163/4 (25) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k., Lauri t. < Valkla k. – Rudolf Põldmäe < Hindrek Johanson, üle 80 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Naistemets

Aras on Naistemets. Kui mõisnikud tulid ja sõjad olid, põgenend küladest ära ja läind sinna varjule. Soo sisse läheb üks kõrge seljäandik. Seal on nähtud suitsu, nad tegivad tuld seal. Mindud selle suitsu järele sinna, saadi nad kätte. Muidugist nad võeti vangi. Mehed kõik olid sõjas, naised olid üksi seal, sellepärast üütakse Naistemets.

ERA II 192, 164 (26) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k., Lauri t. < Valkla k. – Rudolf Põldmäe < Hindrek Johanson, üle 80 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Rahaauk Naistemetsas

Naistemetsas peab olema kuskil varandust maetud, aga kohta ei tea keegi. Rahaauk pidi põlema koa seal, aga see on luuletus. On otsitud seal koa, aga ei ole leitud.

H II 51, 725 (10) < Kuusalu khk., Kolga v. – M[adis] Odenberg (1894) Sisestas Helen Hanni 2008

Naistemets

Kolga rannas Hara küla kohal on suure soo ääres seljak, mes soo sisse ulatab ja Naistemetsaks hüüetä. Ennevanast kasvanud siel suur mets. Sua aal menned inimesed sua ja katku iest sinne varju. Vainlased saaned neid sielt käde, tappaned lapsed ärä ja lüõned naise naelujega suurde puude külgi. Vast mone kümne aasta eest on sielt veel vanu maha langenud pedäjäid löüetüd, kus naulad külis olled.

E 12785 (6) < Jamburi, Simititsa < Kuusalu khk., Kolga rand – M[adis] Odenberg < Joosep Poumann, 57 a. (1894) – Sisestas Helen Hanni 2008

Hara küla kohal üleval suure soo ääres on vähelase metsaga seljak, mis soo sisse ulatab ja Naestemetsaks hüütakse. Ennevanast olla sääil suur mets kasvanud. Sõja ajal läinud inimesed sinna varju. Vaenlased saanud aga neid sääilt kätte, tapnud lapsed ära ja löönud naesed naeltega suurte pedakate külge. Alles mõnekümne aasta eest olla veel vanu maha langenud pedakaid nähtud, kus naelad küllles olnud.

ERA II 165, 181/2 (4) < Kuusalu khk., Kolga v., Kiiu-Aabla k., Klaukseni t. – Irma Suumann < Anna Hellberg, 80 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuidas soo sai omale nime

Vanalajal oli seel soos soda. Tuglas oli soa ülemb. Tuglas vaevas inimesi raske töögä. Inimesed ei jaksand tööd tehä. Siis Tuglas akkas inimesi piinamä. Meestelt leikas seljä päält suured naha judad väljä ja naistelt leikäs rinnad ära. Pani naised nabapäidi puusse ripuma.

Viimäks jäi Tuklas haigeiks. Siis tehti Tuklasele suur kätikut. Tuklas oli kätküves seljällää, naised kävid tädä imetämäs ümbär ranna, igelt poolt ja said sen eest 2 kobika päiväs. Kui naised jäid kätküve pääle suikuma, siis Tuklas oli lauland:

„Tukku, tukku vaene naine
eit saa kahte kobikaida.”

Üks naine oli lägäständ Tuklase ärä. Ja Tuklas suri.

Sellest sai soo omale nime Naistesoo, et naised käisid Tuklas imetamas.

ERA II 192, 233/4 (49) < Kuusalu khk., Kolga v., Virve k., Kadapiku t. – Rudolf Põldmäe < Jaan Rantmann, 77 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Naistesoo

Üks Tuklas old, Albu Tuklas [Douglas], kis inimesi kinni võttis ja tappis. Siin on suur soo, inimesed pogenesid Naistesoose. Rääkiti, et inimesed löödud kinni puute külge, naelad pidid nüidki veel olema.

Soja ajal käisid röövijad. Muuksi mäe otsast vahitud, suits paistand senna, läind järele. Meeste seljast voetud juttasi ja mändide külge löödud kinni. Ikka Albu Tuklas oli see tegija.

RKM II 265, 213/6 < Kuusalu khk., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < Eliisabet Sang, s. 1902 a. (1969) Sisestas Melika Kindel

Naistesoo nina

Naistesoo ninaks nimetab rahvas kõrgemat kuivemat kohta Hara soos. Kõrgendik läbib üle kümne kilomeetri pikkuse soo ja rahvas kasutas seda kõrgendikku soos otsese talveteena Hara ja Kolga vahel käimiseks. Väga vanasti, kui veeti ka mõnesuguseid salakaupu, kasutati rannast maakülasesse

minekuks ikka seda teed, sest seal ei olnud kunagi karta neile nii ohtlike piirivalvesi.

Sõja algul valisid nad selle koha perede varjuks ja alal hoiuks. Ajal, kui mehed endid kõik valmistasid kodukaitseks, siis tegid nad naistele-lastele Harasoo punakas-liivasele seljandikule eemalt toodud kividest tulekolded ja lihtsamad peavarjud puude – noh, seal kasvavate väikeste soomändide vahele. Kui aga need julmad hävitussalgad hiljem veel Muuksi mäel tagasi vaatasid, nägid nad metsa kohalt tõusvat suitsu. Suitsu suunas tagasi tulles leidnudki verejäänulised mehed siinse ümbruse naiste ja laste varjupaiga. Need hirmsad inimesed tagunud piikidega rindapidi naised siinsete kasvavate puude külge. Sel ajal olnud relvadeks mõõgad, piigid ja vibupüssid. Hiljem on lõigatud puude külge ristid kohale, kus hävitati enamus ümbruse inimesi. Kui ühed ristidega puud kõdunesid, lõigatud jälle uuesti kasvavate puudele ristid. Sellest ajast hakkas rahvas seda sood Naistesooks nimetama.

Hara soos asuva, Naistesoo nina kõrval asuvat kaasikut nimetab rahvas Kotkapuu kaasikuks, sest seal kaasikus, suuremas puus pesitsenud kotkapaar juba aastaid, kuid sellest ajast on ka aastasajad tagasi. Kotkapuu kaasik asub Naistesoo ninast ida pool. Nimed aga on püsunud ja püsivad edasi läbi aastasadade. Kunagised tõsilood praegustele inimestele kui muinasjutu kiired kaugusest jäävad alatiseks paistma heledatena kaugest minevikust.

RKM II 338, 135/7 < Kuusalu khk., Kolgaküla – Ölme Aasmaa < Aadu Kivirüüt, s. 1912 a. (1971) Sisestas Melika Kindel

Naistesoo

Vanasti, Põhjasõja ajal olnud naised ja lapsed siit ümbruse küladest selles soos varjul. See Naistesoo on Hara küla kohal. Hara koolimajast pisut lõuna poole. Kolmest kandist, jah, piirab seda kohta soo ja vaid ühest kohast pääseb sinna. See on lihtsalt üks metsaga kaetud liivaluude soos.

Selle sõja ajal tapetud ära kõik elavad, kes leiti. Sõitsid hobustega röövsalgad ringi ja hävitasid. Need olid juba siit meie kandist läbi läinud, aga Muuksi mäelt vaadatud veel tagasi ja siis nähtudki siitpoolt suitsu tõusmas. No eks nad keetsid ka ju omale seal soos vahest. Tulnud tagasi ja leidnudki Hara soost naiste ja laste peidupaiga siis üles. Eks need kõik seal olivad, suured ja väikesed piinatud siis sealsamas surnuks. Naistelt nõutud meeste asukohta teada, mehi seal ei olnud rohkem kui üks või kaks seltsiliseks. Ega naisedki teadnud, kus kohas mehed olid varju leidnud. Ega siis sõtta tapalambaks ei ju tahtnud minna keegi. Naised ja lapsed löödud naeltega puude külge rippuma.

Sel lool näib olevat ka tõepõhi all, sest mina olen käinud ise seal Naistesoo seljandikul seda kohta lihtsalt kohe selle jutu põhjal vaatamas. Näha on veel praegugi puude küljes niisugused suurte peadega naelad, noh, on niisuguse kujuga need naelapead, kui on nüüd hobuserauanaelad, aga muidu need naelapead seal Naistesoo puude küljes olid küll veel palju suuremad näha. Aga kuhu need surnud maeti, seda ei ole küll teada.

EFA II 37, 286/7 (8) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Mari Sass < Milvi Kolk, 58 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Naistesoo

Osad peavad seda sood osakeseks Pelgusoost, teised jälle ütlevad, et Naistesoo on eraldi soo. Nimi pärineb sellest, et kasakad vaadanud Linnamäelt Põhjasõja aegu, et kus inimesed end peita võivad. Näinud siis Pelgusoost tõsnud suitsu. Läänud sinna ja kõik naised-lapsed seal maha nottinud. Mehed olid peamiselt võitlemas. Sellest see soo osa oma nime saanudki.

EFA II 37, 286 (7) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Mari Sass < Milvi Kolk, 58 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Pelgusoo

Asub Pudisoolt Hara poole minna. Pelgusoo olevat oma nime saanud sellest, et sinna end armastati ära peita sõdade ajal.

320. Näkid Kõrve kaldal

H I 4, 795 (1) < Kuusalu khk., Hara k. – J[ürg] Ponomar (1876) Sisestanud Eva-Kait Kärblane 2001

Näkkadest Hara külas mere ääres

Kord olnud lapsed Hara kalda all mere ääres mängimas nagu mereäärse lastel ikka see viis on suve ajal olla. Sääil näävad naad korraga eneste keskelt, üks ilus hall täkk seismas, aga ükski ei nainud, kust poolt see ilus hobune senna tuli, muud kui aga oli nende keskel. Kui need lapsed seda ilusad täkku nägid, ja et see nende vastu väga sõpralik oli, võtsid selle tukkast kinni ja vedasid ühe kivi juure ja akkasid kõik ta selga minema; aga üks laps enam ei mahtund täaste selga, see tahtis kaela pääle ronida ja ütles: „Mina hobu näkki täkku turja pääle.” Siis, see pääle kargas see hall täkk püsti ja kukutas kõik lapsed seljast maha, ja jooksis meresse et vesi suitses; siis saivad lapsed aru, et see näkk oli. (Sest näkk ööldakse siis kohe ära jooksmata, kui temale „näkk” ööldakse. Seda ei tea, kas ta peab seda oma söimamiseks, või kardab ta oma nime.)

H I 4, 795 (2) < Kuusalu khk., Hara k. – J[ürg] Ponomar (1876)

Teine tükk näkkidest

See olla üks kord jälle sääil ülemal nimetud mereääres (Haras) Kõrve kalda all, ühel ilusal pääval lõune ajal (muidugi suvel), kui nari kodu lõunel kange palavaga oli, läinud Hara Jüri karjane, üks plikka, ja kaks olnud Mannukse Liisu lapsed, teine tüttar, teine poeg. Hara Jürg olnud heina niitmas, arvata üks, kolm ehk neli sada sammu merest eemal ühel heinamaal oma hõega. Nemad kuulnud laste kisendamist mere äärest, ja hõde üttelnud, et ei tea, mis lastel viga on, et nõnda mereääres kisendavad. Jürg kostnud, et mis vallatumatel siis häda on, nemad kilkavad ju iga pääv, nõnda ka tänagi ja suplevad meres. Hõde jäi ka rahule ja laste häält põlnud ka enam kuulda.

Aga kui nähti, et lapsed karja mitte metsa sööma maale ei ajanud, akkati lapsi taga otsima ja leiti neid merest, kõik kolm surnud, ja olid kõik vee pääl nagu puualud ja vesi põle sääil ka mitte nii sügav olnud, et oleks võinud kõik nõnda upputada, sest lapsed käinud iga pääv sääil ja veel sügavammalgi ja igal lapsel olnud südame kohal rinnas ihu pääl üks sinine plek, nii suur kui ühe koppikane vask raha; näk olla pidand sääilt kohast hinge välja imema.

321. Kalmed Haras

ERA II 192, 132 (61) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k., Kõrvemetsa t. < Kõnnu v., Turbuneeme k. – Rudolf Põldmäe < Kadri Kvellstein, 85 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Sõjaaegsed kalmed Haras

Siia meie majade kohta, öelda ka, et sõja ajal on maetud inimesi. Kõik on nagu auad siin. Inimese kondid on siit välja tulnud. On nii kui auad, suured mättad.

(Nii see oli tõeliselt, „auad” olid veel hästi nähtavad oma kõrgema pinnaga.)

RKM II 276, 156/9 (83) < Kuusalu khk., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < Eliisbet Sang, s. 1902 a. (1969) Sisestas Melika Kindel

Ristimägi Kolgakülas ja ristiga kivi Haras

Praegune Loksa maantee ületab Kolgaküla rahvamaja juures asuva mäe ja seda mäe nimetab kohalik rahvas Ristimäeks.

Kui mitusada aastat minevikku oli inimestel taara usk, siis ei olnud need tapmised mõnel puhul ka kuriteud. Ei olevat aga tohtinud kaks noorpaari (kirikuteel) registreerimise, või kuidas seda sel korral nimetati, teel üks ühele vastu tulla. Kolgaküla mäel juhtunud aga siiski see kurb lugu, et tulnud üks paar mäe pealt ja teine jälle mäe alt teelt üks ühele vastu. Pulmaliste hulgast kohe keegi tapnud siis ära teiselt paarilt pruudi ja teiselt peigmehe. Ega seda ei teata enam, kuidas see küll toimus. Sellest ajast aga tänapäevani säilinud mägi ja rahvas nimetabki mäe Ristimäeks.

Kui autobussil sõita Loksalt Hara lõpp-peatuseni, siis võib näha pisut tee ääres ristiga kivi. Sealt kulgeb edasi tee Kolga rannakülade suunas ja teine haru läbib otse metsa mere ääres asuvate

majadeni. Aastakümneid hiljem ehitati sinna teelahkmele Hara koolimaja. See ristiga kivi tähistavat ka jälle kunagiste pruutpaaride kohtumist pulmasõidul. Nendestki tapetud teiselt peigmehele pruut ja teiselt pruudilt peigmees. Need maetud maha sinna samasse tee veerele. Nüüd, 1967. aasta kevadel, enne esimese mai saabumist, kui veetud sealt teeveerelt kruusa ja liiva kaunistuseks vajalikkudesse kohtadesse, leitud kaevamisel samast kahe inimese luud. Kas on need pärit nii kaugest minevikust, ei tea? Järelejäänutest paaripooltest pidanud teiselt pruut ja teise õnnetu peigmees seltsis elama hakkama. Mis sellest elust kujuneda võis, et tea, meenutame vaid. Oh seda aega ja oh neid kombeid küll, mis kõik olnud ei ole vanasti.

(Meenutab jutustaja lõpetades. Niisugusi juhuseid paaridega on juba inimeste teada olnud kolm. Üks Pärisspeal Odakivi lähedal, Kainõmme. Teine Kolgakülas – Ristimägi ja Haras ei ole mäge, on kivi.)

323. Tuurakivi, Punane kivi, Rivikivi Haras

ERA II 192, 162 (21) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k., Lauri t. < Valkla k. – Rudolf Põldmäe < Hindrek Johanson, üle 80 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Kivid Hara juures

Tuurakivi on Aagi nina peal. Siis on siin lahes veel Punane kivi ja Rivikivid.

324. Kalevipoja hobuserauaga kivi

ERA II 114, 206 (8) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara saar – Rudolf Põldmäe < Gustav Lindström, 76 a. (1935) Sisestas Helen Hanni 2009

Lauri ja Sepa vahel on üks kivi, Kalevipoeg on hobusega üle lähnd, suur rauajalg on sees. Ta lähnd siit Soome. Või oli see Vanapagan, me augume ikka seda. See kivi on siin Hara randas.

325. Huntnõmm

RKM II 338, 187/90 < Kuusalu khk., Kolga k. – Ölme Aasmaa < Osvald Kaugerand, s. 1905 a. (1972) Sisestas Helen Hanni 2009

Huntnõmm

Vanasti olnud rohkesti hunte, aga püsse veel ei tuntud, siis püütud hunte maasse kaevatud aukudega. Augud kaevatud metsa, kus pool nähti rohkem hunte liikumas. Augud kaevatud nelja-viie meetri sügavused ja sis need augud kaetud pealt risuga. Augu keskele aga pandud mingit liha söödaks. Kui aga hunt läks liha sööma, kukkus ise auku, kust enam välja ei saanud. Noh, eks käidud igal päeval hundiaukusi kontrollimas. Hunt löödi augus siis surnuks pika varre otsas oleva raudoraga, mis oli lastud kohe selleks sepal teha. Seda ora nimetati kohe hundioda.

Suurekõrve küla lähedal ja Hara küla Tagapõllu pere aia taga on veel näha hundiaugud. Tagapõllu aia taha auku olevat kõige viimaks veel hunt läinud. Siin pool mujal ei ole lähedal teada hundiauke.

Kord läinud väga ammu üks pulmast koju tulev pillimees Hara hundiauku. Pime ka, ei näinud. Aga õnnetuseks jälle olnud hunt juba ka enne augus ees. No mis sa oskad teha, vägisi kippunud kallale. Kui mees pilli seal mänginud, siis ei ole hunt kallale kippunud, aga kui rahulikult, kohe kippunud kallale. Mehel olnud kasukas seljas ja leidnud nõu. Torganud käe hundile kurku, nii kaugale, kui läks, ja nii surmanud hundi ja jäi ise ellu.

Harast, Külaotsa metsavahi pere juurest Lohja järveni ja järvelt tagasi Lohja pereni Haras, seda männimetsa nimetab rahvas veel praegugi Huntnõmmeks.

326. Virve

ERA II 292, 125/7 (6) < Kuusalu khk., Kolga v., Virve k. – Gustav Vilbaste < Mai Kravtsov (1913) Sisestas Helen Hanni 2009

Taudide järele on Soomest tulnud inimesi Kolga randa mõned perekonnad. Enamasti on tulnud Koivistult ja Haapsaarelt. Just Virvele on sealt tulnud inimesi. Pärast, kui siit rannalt käidi Soomes kala püüdkas, siis käidi ikka Koivistu ja Haapsaare meeste püügikohtadel. Siit enam keegi tagasi ei läinud. Ainult kargulased põgenesid soldatihirmu pärast ja teoorjuse raskuse eest. Nad jäid kuhugi Soome holmade peale elama ja võtsid omale uued liignimed.

Varemalt käisid soomlased siit viina viimas mõisatest. Sellepärast oli soomlasi ühtepuhku siin. Nad tõid ka kaupa müüa. Väljaviimist ei keeldud, aga sissetoomist keelati.

RKM II 323, 396 (3) < Lehtse < Kuusalu khk., Leesi k. – Richard Viidalepp < Marta Ilsen, s. 1896 a. (1956) Sisestas Melika Kindel

Rannakülade hüüdnimed – Virve

Rannakülades (Kuusalu) olid kõigil küladel aunimed. Virve küla aunimi oli vareksed. [Kui öeldakse], vareksed on juba Vastrannal (? = vast rannal?), siis tuleb ida tormi.

(Arvan, et see tähendas seda, et kui Virve küla inimesed olid oma paatidega teisel pool randa – kas Kolga lahes Leesi-Aabla all või Hara lahes Loksa all, siis oli see märk sellest, et tulemas on idatorm. Virve rand jääb Juminda poolsaarel ida poole. M. Kindel)

327. Kolju kabel

RKM II 323, 396 (2) < Lehtse < Kuusalu khk., Leesi k. – Richard Viidalepp < Marta Ilsen, s. 1896 a. (1956) Sisestas Melika Kindel

Kolju kabel

Virvel, kus elas Adru Tõnu, seal on üks Kolju-ots. Kolju kabel. Seal on mingi vana koht olnud. On laulgi sellest:

Kui mind viidi Virve'esse.

Kohe Kolju kabelisse.

Papp siis akkas paukuma.

Noga Mihkel aukuma.

ERA II 114, 316 (5) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Üleliiva t. < Tammistu k. – Rudolf Põldmäe < Mart Masurin, 75 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Kalakabel

Kalakabel on Virvel, kus palvetati. Üks vana Jaagupi Jaagup oli palund: „Kulla kupu Kolju kuningas, anna mulle oome 2000 kala, siis ma toon sulle kadukselaua!” Teisel päeval saand küll 2000 kala, aga kadukselaudu ei ole veend (kadus oli vist päält ära kabelil). Teisel päeval palund jälle 2000 kala. Kolmandal päeval palunud jälle, siis oli tuld torm, ajanud vergud sitta täis, ei ole saand sugugi kalu.

ERA II 114, 316/9 (6) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Üleliiva t. < Tammistu k. – Rudolf Põldmäe < Mart Masurin, 75 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Kalakabel Virve külas

Siis käidud seal – minu onu Jüri Aamann oli mõisa laevapoisiks, üks prantsuse soldat oli kapten, nemad olled seal Virve Kolju otsas, tüve ilm oli, järskune meri on, veeti noota, ankur toodi kaldale, pandi puusse kinni, vinnati noota ligi, nii järskune meri on, olid laevaga seal. Laevapoisid tahtsid minna Kolju kabelid vaatama. Menned sinna, tehtud koerust – poisid ikka poisid –, akand kabelid uppima kaldast ala, ei ole jaksaned, siis oli tehtud ävitustööd. Situti veel treppi pääle. Tehtud laulu, et:

Viidi aga minda Virve-elle,

Kohe Kolju kabelisse,

Kabelis oli kaupa palju,

Altari ees oli aisu palju,

Trepil peal sea teretust.

Papp seal akkas paukuma,
Oma moodi messuma:
Ai, ai, ai, ai, ais on kange!
Köster ütles: Küll on kange!
Leba Tenu, Leba Tenu leikas kella,
Noga Mihkel nurgast välja,
Kohe jälle kukkur kätte,
Kopli Mihkel kopik sisse.

See oli laevapoiste arvatud laul. Usklikumad mehed mened pabile kaibama. Arents oli pabiks Kuusalus, et miks poisid meie palvemaja ära hävitid! Papp öeld: „Need on ousad mehed, kes selle ebausü kabeli ää roojastid! Nemad tegid oma pää tasa, ega seal teenistust pabi poolt peetud.”

Minu onu oli poissmees sel ajal, sest tuleb lugeda sada aastad tagasi. See oli neljaseinane oone ollud, kas see valmis saigi. Pärast ollud Riigu oues Virve külas oueaidaks.

Käisid kabeli juures palvetamas. Kolju kuningas täidis üks vaim olema.

ERA II 114, 354 (3) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Ranna t. – Rudolf Põldmäe < Jüri Sandmann, 84 a. (1935) Sisestas Helen Hanni 2008

Kalakabel

Kalakabel oli Virve külas, see oli – ohverdasid andeid, et Jumal annaks kalu. Mõned pidasid lugu, mõned ei pidanud.

ERA II 114, 354 (4) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Ranna t. – Rudolf Põldmäe < Jüri Sandmann, 84 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Kalakabel

Üks mees palunud seal, et saaks kalu, teine ajanud rooja ukse alla – see saand sonnikut merest, et pilas seda kabelid.

ERA II 114, 354/5 (5) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Ranna t. – Rudolf Põldmäe < Jüri Sandmann, 84 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Kalakabel

Kui me olime leeris, siis kirikuõpetaja pani nõdraks usuks et paluvad seal kalakabelis. Seal Juminda mehed käisid Haras laevatöös: see oli 8 jalga igate kanti, iga nurga pealt oli katus, veike nupp oli otsas, mina nägin teda. Üks vanamees toi viimaks sahvriks need palgid, üks ta nüüd ole mädand.

ERA II 128, 73 (1) Kuusalu khk., Kolga v., Virve k. – Rudolf Põldmäe (1936) Sisestas Melika Kindel

Kalakabel

Virve külas olnud kalakabel, seal paluti ikka koljo-aldijalt kala. Üks mees palund, et kulla kupu koljo-aldijas, anna tuhat ehk kaks kala. Siis ta ei ole saand palju kala, läind uuesti paluma: „Anna kaks korda rohkem kalu, et saan naisele ja lapsele kingad jalga. Seekord sain ainult süüa neist kaladest.”

ERA II 192, 163 (23) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k., Lauri t. < Valkla k. – Rudolf Põldmäe < Hindrek Johanson, üle 80 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Kolju kabel

Virve külas on Kolju kabel, see on enne mind juba kadund.

ERA II 192, 230/1 (45) < Kuusalu khk., Kolga v., Virve k., Kadapiku t. – Rudolf Põldmäe < Jaan Rantmann, 77 a. (1938) Sisestas Helen Hanni 2008

Virves on Koljukabel. Minu isa ajal oli alles veel, kui ta noormees oli. See old üks veikene putka, öeldud kalakabel olema. Kattus on sinna peale viidud, üks teine viis, siis paluti seal, et jälle kala

saab. Kui kabelis ohverdad seal, siis saad.

Viidi minda Virve-elle,
Kohe Kolju kabelisse.
Kabelis oli kaupa palju,
Alatari ees oli aisu palju,
Trebi all sea teretus.
Köster ütles: Küll on aisu,
Papp siis ütles: Palju aisu.
Siis köster akkas kärkima
Ja papp siis akkas paukuma:
Nogavits, nogavits, nurgast välja
Kohe jälle kukkur kätte,
Kolju Mihkel, koppik sisse,
Leba Tenu, Leba Tenu, leika kella!

See laul on tehtud ninda sest kabelist, aga seal ei old altari kedagi.

ERA II 292, 99/101 (1) < Kuusalu khk., Kolga v., Virve k. – Gustav Vilbaste < Mai Kravtsov (1913) Sisestas Melika Kindel

Kolju kabel Virvel

Virve külas olnud Kolju nukkis juba ennemuiste pühä koht, kus kalamihed käünd palumas kalaõnne. Kord läind üks peremies Kolju nukkile ja palunud: „Kulla Kolju kuningas, anna mulle tänä vähä kalu, ka voi 200 kala! Panen siis sulle jouluküüntla polema”. Mies läind merele ja saanud poole rohkem kala kui palunud, üle 400. Selle pidänd ta Kolju kuninga tüöss. Temä kutsund külämihed kokku, pidänd neiega nou ja üttel, et Kolju kuningas piap saama kruonitud, sest temä andas kala. Mittu peremiest läind moisahärra käest palki saama. Seletand, et neil oli vanast ajast olnud kabel, kus palutud kala onne. Et kui nüüd tahume kala saada, piap jälle ehitama kabeli. Moisahärra andand luba kabeli ehitada ja andand ka palgid. Peremihed vidasiid palgid Kolju nukki ja kabel ehitatiki üless. Kadus olnud torni muoti. Aga kaiki kadust pole pääle saadud. Siis käünud kalamihed ikka Kolju kabelis palumas: „Anna mulle tänä kala 500, 1000, siis ma tuon kabelille kadukse laua, vai muud asja”. Viimaks saanudki kadus valmis ja inimesed käünd ikka siel ohverdamas. Aga toised on akkanud Virve mehi pilama ja tehtud tükka.

Aga näe, eks laulumihe poig on kirjutanud Kolju kabeli luo üless. Sie on sattund kirikuobettaja Aarensi käde ja sie lugend sen. Sie saand vihasess, sest ebausku ei tohi olla. Tulnud kiriku juurest käsk, kabel tuleb ärä äävitada. Ja kabel lahudatiki ärä. Palgid vieti laiali. Moned palgid on Riigi kampri seinas.

H IV 6, 324/8 (1) < Jamburi, Simititsa < Kuusalu khk., Kolga rand – Johannes Esken (1894) Sisestas Melika Kindel

Vanast ebausust

Enne muist on saadud üks kord Virve küla juurest merest palju kalu. Siis on tulnud Soomest sinna inimesi kokku kalu püüdma, need on ehittaned omale sinna mere kalda peale ühe pisikkese sauna, kus ööd on maganud sees. (Võib olla ka võrgu seismise tarbeks.)

Siis mõni aeg edasi on lõppend kalad sealt kohalt otsa ja rahval tulnud tühjus kätte. Siis on üks mees näind unes: Aldias tulld tema juure ja ütteld: „Selle pärast tei kalu ei sa, et minul ei ole päävarju.“ Mees mõtlend järel, mis se kül piaks tähendama. Siis üks kord juhtund sinna vana lagund sauna juure ja näinud, et selle sauna kattus olnud ära lagunud, temal tulnud seal kohal oma uneneägu meelte ja mõtlend, külab se vist mulle unes kästi seie kattust peale muretseda. Võtnud kätte ja viinud mõne laua tükki sinna sauna peale kattukseks; ja palunud ise seal sauna sees: „Anna mulle nüüd kaks sada kala.“ Läinud merele ja saanud neli, selle meele heaga viinud veel kattust lisaks. Teised küsinud: „Miks sa nõnda teed?“ Tema on juttustanud oma unenägu teistele ja nõnda

on teised teinud tema eesmärgi järel ka, ja on hakkanud sealt kohalt jälle kalu saama.

Nõnda on võetud viimaks pruugiks seal kohal palumas käija, kui keski seda on arvanud omal tarvis olema. Ka on viidud sinna võrgud ja võrgu kivid ühes palujaga. Seda on kutsutud Kala kabeliks ehk koha järel Kolju kabeliks. Vana lagund ära, siis on tehtud uus, se on keelatud valitsuse poolt ära, ja siis on tehtud lehma laudaks.

Nõnda kui igal pool on omad head ja vead, nõnda ka seal, ühed käinud palumas ja pidanud pühaks, teised naernud ja roojastand, teuttand seda ära, seda näitab järgmine laul:

Viidi minda virve-elle/ -esse

Kohe Kolju kabelisse:

Kabelis oli kauppa palju

Altari ees oli haisu palju

Treppi pial sia terettust.

Siis pap siel hakkas paukkuma

Ja oma messu messuma

Pap siel üttel: Palju haisu

Kõster kiittis: Küll on kange

Lebä Tenu, Lebä Tenu löi ka kella

Noga Vits nogavits nurgast välja

Kohe jälle kukkur kätte

Kolju Mihkel koppik sisse.

E 51017 < Kuusalu khk., Kaberneeme – G[ustav] Vilberg < Ugumets (1920) Sisestas Melika Kindel

Kolju kabelis Virve rannas käidi kala õnne pärast ohverdamas.

328. Pudisoo kraav

EFA II 37, 224/5 < Kuusalu khk., Kuusalu v., Pudisoo k. – Marek Tammets < vanaemalt (1999) Sisestas Melika Kindel

Hiidlase kraav

Kord kunagi ammu tuli minu kodukülla elama noor mees, kes igatses omale oma maad, nagu ma arvan, et ka kõik teised mehed. Seda sellepärast, et seda harida ja selle eest hoolt kanda. Noor hiidlane läkski küsima tarkade meeste käest seda, kuidas saaks osta omale maad sellises külas nimega Pudisoo. Pärast, kui ta oli oma asjad selgeks saanud, otsutas ta selle maa ära osta, ükskõik milline see ka oleks. Maa, mille ta omale ostis oli väga märg ja soine, sest paarsada aastat tagasi olevat seal olnud suur ja uhke tiik. Hiidlane oli ka omamoodi tark mees, kes mõtles välja selle, kuidas oma märja maalapi kuivaks saaks. Tal ei olnudki vaja palju mõelda, sest hea kuid raske mõte kargas talle pähe kohe. Mees hakkas kaevama sügavat kraavi läbi soo. Ta alustas kaevamist täpselt sealt, kust märg pinnas alguse sai. Kaevamisega läks tal mitmeid aastaid, sest tema kraavi teele jäid suured puud ja nende jämedad puujuured. Puid ja nende juuri ei saanud aga vanasti teisiti ära, kui pidi need ükshaaval kirvega maha raiuma. Kui hiidlasel oli kaevatud pool oma laiast kraavist, mõtles mees kaevata teist niipalju. Kraav sai valmis, kuid hiidlane ise oli juba vana ja väsinud. Peale tema surma saigi kraavile nimeks Hiidlase kraav. Lisaksin veel niipalju, et kraav tuli umbes kaks km pikk.

329. Kiiu-Aabla Nupukivi

ERA II 165, 180 (2) < Kuusalu khk., Kolga v., Kiiu-Aabla k., Klaukseni t. – Irma Suumann < Anna Hellberg, 80 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuidas Nupukivi sai omale nime

Metsäs seisub suur hall kivi. Ja kandab Nupukivi nime. Ige maarja- ja jaanipäivä ehtul polededa

seel kive otsas terve tünni. Kivi sai nime senperäst, et tämä on kandiline ja nupuline.

330. Virve Liivamets

ERA II 161, 292/3 (35) < Kuusalu khk., Kolga v., Tapurla k., Paalbergi t. < Toomika t. – Rudolf Põldmäe < Anna Paalberg, 62 a. (1937) Sisestas Helen Hanni 2009

Rahaauk Virve Liivametsas

Minu vanaema rääkis, kuida kaks karjalast leidsid Virve Liivametsast rahaaugu. Hakkasid ajama oma rüppe sisse. Poiss juost juure, hakand ka raha korjama, üteld: „Kulla kuradikene, anna raha, anna raha!” Siis menned see raha suure helinaga liiva ala tagasi. Pärast käidud veel otsimas, aga ei ole leitud. Aga see raha, mis lapse rüppe jäi, see jäi järele. Sellega ostetud üks lauluraamat, minu vanaema ütles seda veel nägema.

331. Kadapiku talu

ERA II 192, 232/3 (47) < Kuusalu khk., Kolga v., Virve k., Kadapiku t. – Rudolf Põldmäe < Jaan Rantmann, 77 a. (1938) Sisestas Helen Hanni 2009

Inglismanni soja ajal olid paskeerid külades, me küladeski olid. Kolga moisas old nende taap. Minu majaski elaned, sööned obuseliha. Arast [Harast] toodud noor vars, see tappetud ära ja keedetud meil, votnud meie paja, minu ema ei ole luband, pärast pest ja poletand pada. Vott jälle uuesti paja, akand keetma, siis minu ema votnud ja virutand kummuli. Pakkunud minu vennale ja süüa, et lillu, suimi, lammasvädine! Poiss öeld: „Neetu, neetu, losavädine!”

Teises kohas anned poisile obuseliha, ema läind poisile kallale, ära votma. Poiss leikand ümber toa, ei ole and ära.

332. Leesi

H IV 7, 477/9 < Jamburi, Simititsa < Kuusalu khk. – Johannes Esken (1895) Sisestas Helen Hanni 2009

Leesi küla kohad

Tönükseri, Jaaguri, Miguri, 2. Suugu, Eerige, 3. Uhi, 2. Terneme, 3. Raju.

Metsa nimed. Alme, Pilland (soo), Rasi, Leetenumm (nõmm), Räämigud (heinamaad), Pedaik (kaks põllulappikest metsas), Lassikivi (Mere ääres vee sees. Tähen[dus]: võib olla sõnast „laskma“ tulnud olla Vanad inimesed teavad rääkida, et enne on sinna kivi otsa sand noot merest välja veetud, võib olla on seda enne veel sealt sisse lastud, sest meri taganeb ühtepuhku kaugemale ja maad kasvab ühtelugu juure.). Üks koht (pere) mere ääres kutsuta Kari. Täh[endus]: kariks kutsuta seda kruusi, mis meri välja uhub kaldale.

RKM II 323, 397/8 (7) < Lehtse < Kuusalu khk., Leesi k. – Richard Viidalepp < Marta Ilson, s. 1896 a. (1956) Sisestas Melika Kindel

Rannakülade hüüdnimed – Leesi, Tammistu

Kuusalu külade hüüdnimesid: Leesil – lehmad. Leesil – leeme-lakekoerad. Tammistu – tagavarane.

333. Leesi toivepakk

ERA II 114, 311/3 (1) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Üleliiva t. < Tammistu k. – Rudolf Põldmäe < Mart Masurin, 75 a. (1935) Sisestas Melika Kindel

Toivepakk Leesil

Siin Leesil Eeriku kaevumäes oli üks raha ühe vare sees, see olla enne toivega pandud – oli üks pakk, sanadega pandud, et kes varastab, seda tabab õnnetus. Siis olid inimesed, kes mööda käisid, olid sinna pand ohvreandeid, neil oli oma usk ja jumalus ka, pand sinna toivepakku andeid. Pohja soa all voi millal, inimesed loppesid ära, pakk mädanes ära.

Eeriku koha peal oli, seal oli isa Jaan Pikström ja tema poeg Jaan Pikström ja tema pojapoeg ka Jaan Pikström, siis see keskmine Jaan leidis sealt varest raha, seal oli kivi ja mulda segamini. Tema olla linna ära müünd, see oli enamaste oberaha, vaske oli ka old, saand 75 rubla selle eest. Siis noored mehed sobrisid seal mulla seest, leidsid veel ühe õbekillika. Perast küll löönd pikne toa polema, aga sellest olid aastad vahet. Siis sinna oli istutatud üks niinepuu, see oli allpidi kaevu, jäme suur pärn. Sinna oli siis toivega pandud, kas niisugune vanne vai niisugune, et kes sealt varastab, seda tabab onnetus. See on vana sana – „toive”, poolkaudu noidus.

ERA II 115, 719/21 (1) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k. – K. Biider (1935) Sisestas Helen Hanni 2009

Toivepakk

Kuusalu kihelkonnas Kiiu-Aabla külas ei ole kunagi elanud A. Steinbergi nimelist isikut. Koha peal järele pärides selgus, et Leesi külas Põllu talus pidas kauplust 1910. aastal Virumaa mees A. Steinberg (elas siinpool üldse umbes 3 aastat) ja arvatavasti oli tema ka see muuseumile raha kinkija. Nüüd olla ta juba ammugi surnud.

Põllu talu asub Leesi külas just Kiiu-Aabla küla naabruses. Üldse on need kaks küla nii ühte kasvanud, et võõral raske on vahet teha, kus üks küla lõpeb või teine algab.

Kuusalu kihelkonnas Leesi küla Üleliiva talu elaniku Mart Masurini, sündinud 1859. aastal, jutustuse järgi Leesi külas Eeriku talu maa peal (praegu Leesi koolimaa) asunud, enne tema mälestust, toivepakk. Sinna pannud inimesed raha, see olnud toivega pandud, sellepärast ei tohtinud seda raha keegi võtta – võtjale tuleks õnnetus.

Viimaks Eeriku vanamees, Jaan Pikström, võtnud selle päris nosi ära ja saanud neist vanadest rahadest Tallinnas 75 rubla. Kuid pärast lõi pikne Eeriku maja põlema ja tema sugugi on nüüd sealt kohalt ära.

Pärast seda käinud poisikesed sageli toivepaku asukohast mulla seest raha otsimas ja leidnud ka vahel raha. Ka jutustaja Masurin ise käinud teiste poisikeste seltsis sealt raha otsimas. Masurin, olles umbes 5–6-aastane, näinud ise, kui Naurismäe Jaani, esimesest vanem poiss, leidnud ühe valge Rootsi või Daani raha, umbes niisugune kui praegune Eesti 10-sendiline.

ERA II 115, 721/3 (2) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k. – K. Biider (1935) Sisestas Helen Hanni 2008

Ka M. J. Eiseni raamatus „Esivanemate ohverdamised” lk 103 leidub Leesi toivepaku kohta märkmeid. Eiseni raamatus on märkus, et toive tähendab lootust. Kolga rannas Virve külas aga seletati, et toive tähendas mingisugust üliloomulikku võimu.

Kord vanasti läinud Virve ja Tapurla külade kohal laev merepõhja. Laeva põhjaminek olnud nii iseäralik, et selle kohta rahvas öelnud: „See on toivega pandud.” Laeva kohta öeldi veel nende ridade kirjutajale: „Kaptin käinud kolm korda ümber laeva. Nii kui see punase mütsiga mees sinna peale läks, siis tema (laev) vajus.” See punase mütsiga mees olnud mingi üleloomulik võim. Tema olnudki see laeva hukkaja.

Minu küsimusele: „Kes oli see nõid?” vastati, et ta oli kangem kui nõid: nõia vastu leitud veel abi, aga toive vastu abi ei olnud.

ERA II 128, 80 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haaviku t. – Rudolf Põldmäe < Liisu Lutermann, u 80 a. (1936) Sisestas Melika Kindel

Toivepakk

Toivepakk oli, sinna ohverdati sisse. Oone sees oli ehk nurgal, pandi raha sinna sisse. Vaestele anti sealt seest, kabelis ehk kirikus oli. Leivakannikaid korjati ka. Lokska kabelis oli, rahvas üidis toivepakuks.

E 51016 (1) < Kuusalu khk. – G[ustav] Vilberg (1920) Sisestas Melika Kindel

Toivepakk

Leesi külas Kuusalu rannas on koolimajast vähe maad põhja poole aia nurgas väikene kungas, mis

toivepakuks kutsutakse. Vanemal ajal on sellel toivepakul käidud ohverdama haiguste ja muu ohtude pärast. Andeks on toodud kõige rohkem raha ja metallasju. Praegugi leitakse toivepaku lähedalt „vanu rahu“. Vanemal ajal ei ole rahasid sealt üles võetud, sest kardetud, et haigus külge hakkab, mille pärast on ohverdatud toivepakule.

E 51017 < Kuusalu khk., Kaberneeme – G[ustav] Vilberg < Ugumets (1920) Sisestas Melika Kindel

Toivepakk Leesil

Toivepakust põhja poole on kaev. Kui Jumindal oli kabel, siis käisid inimesed sellest kaevust tihti joomas, kuid muidu ei tohtinud juua, kui pidi toivepakule ohverdama, üksta puha mis, aga enamasti ikka raha. Sellepärast ongi seletatud rahade leid. Ka kalasaagi pärast käidi toivepakul ohverdama.

334. Leesi kabel

ERA II 222, 631 (29) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Juhan Mikenberg, s. 1861 (1939) Sisestas Melika Kindel

Kuidas ehitati Leesi kabel

Kui Leesile taheti kabel ehitada, ei teatud, kui kaugel see peab olema merest. Siis tulnud hääle mõttele, mis teostatudki. Merest võetud sõelatais vett ja viidud maa poole. Sinna kohta aga, kus vesi sõelast lõppenud, ehitatud kirik.

335. Tiiruneeme talu

ERA II 220, 179/80 (3) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Luha t. < Jeeriku t. – Erna Niitepõld < Gustav Piksalu, 66 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Tiiruneeme talude nimi

Praigu Leesi külas Kolga vallas asuvad 2 talu, neie nimed on Terneme. Viis põlve tagasi hüüeti neid talusi Tiiruneeme taludeks, sest neie koha maadega ühenduses on väike merelaheke. Lõuna pool lahte on neem ja pohise pool vähikä saar. Seel neemel oli enne pesitsenud palju tiirusi (merelinnud). Sen perast hüüetud ka sidä neeme Tiiruneemeks. Et neem oli koha maiega ühenduses, siis hakati ka neid talusi (nende peremehed olid vennad) hüüdamä Tiiruneeme taludeks. Saksastuse ajajärgul kujunesid aga nimed ümber Ternemeks, mis püsivad veelgi.

336. Tapurla

ERA II 165, 197 (1) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Liiva t. – Greete Lambot < Maria Palmroos (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuidas tekkis Tapurla küla

Vene (Liivi) sua järel oli suur katk, inimesed surid katku ja Juminda inimesed, kes elasid Juminda niemel surid. Suomest saadeti kolm meest niemele, kes sinne elutsema asusid. Mieste nimed olid Anti, Madius ja Samil. Nüüd on taluje nimed Andi, Madjuse ja Sameli. Nii tekkis Tapurla küla.

ERA II 220, 180 (4) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Luha t. < Jeeriku t. – Erna Niitepõld < Gustav Piksalu, 66 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Ant ja Samel

Peale katkuaega Kolga valla Tapurla külas esimesed talud on saand oma nimed sest, et Soomest tuld kaks soomlast. Ühe nimi old Ant ja toise Samel. Kumpki ehitas omale maja ja said ka maad. Siis hakati neid kohti hüüdma Andi ja Sameli. Need nimed on püsinud tänapäevani.

RKM II 323, 397 (5) < Lehtse < Kuusalu khk., Leesi k. – Richard Viidalepp < Marta Ilsen, s. 1896 (1956) Sisestas Melika Kindel

Rannakülade hüüdnimed – Tapurla
Tapurla küla hüüdnimi (“aunimi”) oli Tapurla tallukarvad.

337. Kassikivi

EFA II 37, 32/3 < Kuusalu khk., Loksa v., Tapurla k. – Heiko Kraav (1999) Sisestas Melika Kindel

Kuidas Tapurla küla ja Kassikivi nimed said

Vanasti, kui oli talv ja meri jääs, tulid Taanist sõdurid, kes tahtsid maa endale allutada. Nende õnnetuseks olid ka ristirüütlid rannikuni jõudnud ning korjasid põliselanikelt ära raha, väärisasjad, jahu, leiva ja sõjariistad. Taanlased randusid jäävabasse Juminda poolsaare tippu. Nad läksid mööda poolsaart ida poole, ristides inimesed kõikjal teele ette jäänud külades, kohustades neid kirikumaksu maksma.

Kevadel tulid ordurüütlid uuele rüüstekäigule ja märkasid Taani laevu. Otsemaid saabus Juminda poolsaarele juurde liivlasi. Korraldati rünnak võõrastele laevadele. Taani sõdurid ei jõudnud veel arugi saada, kui raudrüütlid juba pardal olid. Enamus laeval viibijatest tapeti, pealik pääses koos rahaga väiksema lootsiku abil. Tuul tugevnes ning paiskas paadi lahesoppi Juminda ja Viinistu poolsaare vahel. Suvel peitis pääsenu varanduse kassi pea kujulise kivi alla. Rahnu hakati hiljem reljeefi tõttu kutsuma Kassikiviks. Pealik elas kohalike juures soomlaseks maskeerununa.

Talvel jäätus meri kaldast kaldani. Taanlane läks jalgsi kodumaale abiväge kutsuma. Tagasi tuli ta hästi relvastatud ratsaväega. Ordurüütlid, kes ei uskunud, et vaenlane nii kiiresti naaseb, polnud võitluseks valmis. Lahing toimus jääl. Rüütleid tuli maa poolt juurde. Üle 20 inimese hukkus. Mõni päev hiljem muutus ilm soojaks. Jää nõrgenes ning taanlased ei saanud Soome põgeneda. Juminda ja Viinistu poolsaartel ootasid neid ristirüütlid. Jää hakkas purunema ja sõdurid uppusid külma vee tõttu koos hobuste ja relvadega. Varandus lamab siiani Kassikivi külje all. Nii said Tapurla küla ja Kassikivi omale nimed.

H VI 7, 494/6 < Jamburi, Simititsa < Kuusalu khk. – Johannes Esken (1895) Sisestas Melika Kindel

Tappurla ja Virve heinamaad ja metsade kohta nimed.

Logadi oia.

Alu oia.

Eiginiidu oia.

Peeld aid.

Löüt aid. Löüt on üks nisugune [joonis] puust riist, sellega tauta noo[rt] jääd puruks venede ees, kui merel olles talvel külm jääd teeb, et sõudes enam ei venet jaksa näädningest (jääst) läbi sõuda.

Robak.

Jaagudaid.

Paaleheinam.

Taldaid.

Aidupaid.

Kovalik – heinama, endise ära kadunud pere nimi.

Pädila laht – mere laht Virve ja Tapporla küla vahe kohas.

Runni soo. Sellest soost on enne tütrukud toobridega sesugust muda toonud, kellega riideid on mustaks värvinud – sellel värvitud riidel on olnud kange hais juures, nõnda et teu poisid on tütrukuid öösel haisu järel ülesse otsinud.

339. Näkk Tammistu heinamaal

ERA II 220, 181 (6) < Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k., Luha t. < Jeeriku t. – Erna Niitepõld < Gustav Piksalu, 66 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Tammistu külas Kolga vallas mereäärsel heinamaal olnud kord tütarlaps lambakarjas. Äkki ilmunud merest naine, kes käst tütarlast oma pääst täid etsidä. Tüdruk hirmuga hakkandki etsima. Sel ajal, kui ta täid etsind, tundend ka, kuidas naine tädä seljetagant puudutand ja järel katsues tundend, et ta old naisega ühte seotud polle pauluega. Ehmatades hüüdand tütarlaps: „Jeesus seunaku!“ Kohe kadund naine tüdruku juurest.

340. Kiiu-Aabla

RKM II 323, 398 (8) < Lehtse < Kuusalu khk., Leesi k. – Richard Viidalepp < Marta Ilsen, s. 1896 a. (1956) Sisestas Melika Kindel

Rannakülade nimed – Kiiu-Aabla

Kiiu-Aablal olid ärjad (kohalik hüüdnimi). Juba ärjad tulevad! Poisid laulsid neile:

Aabla ärjad, kõrged turjad,
tõstsid toad turja peale,
sadulad sapsu peale.

341. Kuduvakivi

ERA II 165, 179 (1) < Kuusalu khk., Kolga v., Kiiu-Aabla k., Klaukseni t. – Irma Suumann < Anna Hellberg, 80 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuidas Kuduvakivi sai omale nime

Rannast eemal seisab meres suur punane kivi. See kivi kandab Kudevakive nime. Enne, vanalajal kävid kalad seel suure kive taga kudemas ja seelt kive tagant saadi palju kalu. Sen pärast ageti kutsuma seda kive Kuduvaks kiveks.

EFA II 37, 263 (2) < Kuusalu khk., Loksa v., Kolga-Aabla k., Aru t. – Marko Maisto < Maret Maisto, 57 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kiiu-Aabla rannas asub üks väga suur kivi. Seda kivi nimetatakse Kuduvakiviks. Vanasti olevat kõik külainimesed uskunud, et lapsed tuuakse selle kivi alt.

ERA I 6, 786 (6) < Kuusalu khk., Kolga v., Kiiu-Haabla k. – Paul Ariste (1940) Sisestas Melika Kindel

Kudova kivi

Kuusalus Kiiu-Haabla külas öeldakse lastele, et tited tulevad Kudova kivi alt. Näe, jälle tuli Kudova kive alt.

342. Majakamägi

H IV 7, 496/7 < Jamburi < Kuusalu khk. – Johannes Esken (1895) Sisestas Helen Hanni 2008

Kiiuhaabla küla kohal metsas on üks mägi. Seal määil on praegugi mõned suured kuused, nimega Maiaka määkuused. Kiiuhaabla küla Logapohjahaua mere mergiks.

Minu küsimise peale, miks pärast kutsuta seda mäge Maiaka määks, vastus: enne, kui inimesed paganad on olled, siis on käüned seel mää pääl metsäs oma Jumalu palumas.

343. Surmaloik

EFA II 37, 262 (1) < Kuusalu khk., Loksa v., Kolga-Aabla k., Aru t. – Marko Maisto < Maret Maisto, 57 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kiiu-Aabla ja Tapurla küla vahele metsa jääb väga suur märg ala. See ala ei kuiva isegi suvel ära ja seda märga ala kutsutakse Surmaloiguks. Nimi olevat tekkinud sellest, et kord kevadel, kui seal oli rohkem vett kui muidu, olevat läinud kaks last sinna perukünaga sõitma. Need kaks last uppusid

sinna ja sellest ajast kutsutakse seda Surmaloiguks.

345. Kolga-Aabla

RKM II 323, 398 (9) < Lehtse < Kuusalu khk., Leesi k. – Richard Viidalepp < Marta Ilson, s. 1896 a. (1956) Sisestas Melika Kindel

Rannakülade nimed – Kolga-Aabla

Kolga-Aablal olid kolgutimed (kohalik hüüdnimi).

E 45742/7 (2) < Kuusalu khk., Kolga v., Kolga rand – Jakob Mikiver (1903)

Katkust

Katk tulnud linnast (muidugi Tallinnast) nahakäärus sees kõige esiti Kolga-Haablasse Klaukse talusse. Klaukse peretaat hakanud linnast toodud pastlanahka kodu toas rullist lahti keerama ja siis kukkunud katk kui punane kera säält seest välja, veerenud voodi alla ja kadunud säääl nagu tina tuhka. Küll otsitud „koerde ja kassijega” taga, kuid pole midagi leitud.

Kolme päeva pärast tulnud ta sääält välja, läinud õue väravasamba otsa ja hakanud laulma. (Seda laulu ei ole seni veel kätte saanud, loodan siiski edespidi saada pikemaks ajaks, kui kojupoole pääsen.) Sellest päevast saadik hakanudki ta majast majasse käies oma hävituse tööd tegema. Ta armastanud alati öösiti hulkuda, kui kõik magasivad. Siis tulnud ta talusse ja laulnud:

„Kedäs odan, kedäs jädän?

Kui taban talu isändä,

siis ne' katuksed kaduvad

ja ne' räuüsted laguvad.

Kui taban talu emändä,

siis jääb leibä laua päältä.

Kui taban talusta poiga,

siis jääb atra aia pääle.

Kui taban talusta piiga,

ei tuo talu hävidä.”

Võtnud siis niipalju, kui arvanud, s.o puudutanud kepiga neile pähe ja hommikul olnud need kõik surnud. Et ta ainult talust piigasid oleks tapnud, nagu ta ise laulis, seda jutud ei räägi.

Kolga-Haablast läinud ta ka mujale, ainult Kiiu-Haablasse pole ta pääsenud, sest selle tee pääl olnud tal haldijas vastas. Haldijas elutsenud Kondakari ojas ja sellest ojast pole ta millgi viisil üle pääsenud. Katk ja haldijas olnud üksteise verivaenlased, kus haldijas aset oli [võtnud], sinna et tõstnud katk oma jalga iialgi.

Kolga-Haabla külast tapnud ta kõik inimesed maha, ainult Lemedi talu jäänud puutumata, sest Lemedi õues asunud haldijas. Inimesed olla kord näinud, kuda katk Kondakari oja (Vanasti nimetatud seda Kondava-Kari ojaks. Kari on peenike kivistik ehk kividega üle külvatud maanina. Kui kondava kõndivat tähendab, on nimel ka oma ajalugu ja tähendus – rändav, liikuv kari.) haldijaga Nüüdipellu all, kus Kiiu- ja Kolga-Haabla tee ojast üle käib, kahekeisi olla sõdinud. Olnud mõlemad nagu väikesed poisid ja haljad mõegad mõlemil käes. Haldijas jäänud võitjaks.

Nähes, et hääga sääält läbi ei pääse, katsunud katk kavalust. Ta püüdnud igal võimalikul juhtumisel ja moel inimeste riietesse pugeda, et siis haldijast tähele panemata ojast üle kantud saada. Arli talu perenaine Kiiu-Haablast käinud siis Kolga-Haablas oma õde, Mustjala perenaist vaatamas, kes katku kätte suremas olnud. Väike laps olnud tal kaasas, keda ta muidugi süles kandis. Koju tagasi tulles rutanud naine, et katku eest ära jõuda, ja küsinud lapselt, kes üle ema õla tagasi vaatas, kas kedagi taga tulemas pole. „Üks naine tuleb, valge räät pääs,” vastanud laps. Natukese aja pärast küsinud ema jälle, kas kedagi tuleb. „Nüüd tuleb harakas keksides mööda teed,” vastanud laps jälle. Naine pistnud jooksu, et rutemini üle oja jõuda, kus katku ees kindel oleks. Õige oja ligi kordanud ta jälle oma küsimist. Kuid nüüd pole muud tulija[id] olnud kui üks kuivanud lepaleht, mida tuul mööda liiva õige vilevasti nende järele ajanud. „Kas on veel kaugel?” küsinud ema. Laps vastanud, et on juba sabast kinni hakamas. Siis hüpanud naine veel viimase jõuga kaldast partsti! kõhuli

ojasse ja pääsnud sel viisil veel viimsel pilgul ära.

346. Kondakari

ERA II 149, 546/7 (5) < Kuusalu khk., Kolga v., Kiiu-Aabla k., Suugu t. – Adolf Kronström < Katarina Kronström, 72 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kondakari kooljas

Vanasti kasvas Kondakari liivamägijel suur pedakamets. Kaks meest hakkanud neist pedakuiest tegemä enestelle laeva. Üks old osavamb ja saand laeva valmis, kui toisel vast pohjapuu paigal ja seegi viltu. Laiskemb oli siis vihastund ja tappand kärmemä ärä ja mattanud liivahange.

Sest ajast oli kuulnud neljapäivä ehtutel Kondakarist alade nuttu ja nuuksumist. Keski aeva oli nuttand ja palund, et kas viskan ja kas viskan! Aga midä viskab, sidä ei ole üöld millagi. Viimaks üks julge Aablamees oli ühel neljapäiva ehtul hüüdänd vasta: „No viska, kuradi perändüs!” Siis ühest suurest männüst oli tulud robinal maha toores härjänahk. Hääli oli veel hüüdänd: „See on minu nahk, mässi sen sise suure kive alt surne kondid ja mada surneaida, siis mina saan rahu. Muidu revidä minu seljäst igäl neljapäiväl nahka.”

Aablames oli kaevandki suure kive alt välja surneluud ja viend härjänahas Juminda surneaiale. Sest ajast Kondakarist enämb ei oiga ega kummida.

Sidä meest, kes toise tapp, oli hüüetud Aabla härjaks. Soimamiseks muidugi. Praigagi soimada Aablamihi härגיעks ja lauleda:

Aabla härjad, laiad turjad,

neid on rannas suured karjad.

Jootudel Aablameestele õlut pakkudes naljatatakse, et anname härגיעle haudevett.

347. Kondakari oja

EFA II 37, 229 (2) < Kuusalu khk., Loksa v., Kolga-Aabla k. – Liisa Randmaa < Nelli Randmaa, 61 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Umbes viiskümmend aastat tagasi kartsid lapsed ühte oja, mida siis nimetati Kondakari ojaks, nüüd on see Antsuoja. Arvati, et sealt tuleb luupainaja. Antsuoja jäi minu vanaema kooliteele ja ta rääkis, et alati koolist tulles, eriti pimedas, hakati Kondakari juurest jooksuma. Lapsed arvasid, et luupainaja ajab taga kuni umbes poole kilomeetri kaugusel oleva Mardiojani. Kui sellest üle said, olid pääsenud. Mingis raamatus on kirjutatud, et Kondakari oja juurest hakkas katk Klaukse Jaagupile külge. Küllap katku luupainajaga asendades see hirmujutt sündiski.

349. Pedaspea

RKM II 323, 398/9 (10) < Lehtse < Kuusalu khk., Leesi k. – Richard Viidalepp < Marta Ilson, s. 1896 (1956) Sisestas Melika Kindel

Rannakülade nimed – Pedaspea

Pedaspääl olid pergulised (kohalik hüüdnimi). Poisid laulsid neile:

Pedaspää pergulised

tulid tielä tappamaie,

kirves käes ja kaigas kainlas.

191. Kolgaranna nimed

H IV 7, 475/7 < Jamburi, Simititsa < Kuusalu khk. – Johannes Esken (1895) Sisestas Helen Hanni 2009

Kolgaranna külade (külie) ja kohtade (kohtie) nimed

Külad

Pedäspä, Kolgahaabla, Kiiugaabla, Leesi, Tammistu, Juminda, Tapperlla, Virve, Hara.

Pedäspä küla tähtsamad kohad. Esku, Eskani, Krasmukse.

Kolgahaabla küla. Härmä, Lemedi.

Kiiuhaabla kohad. Suugu, Arli, Tikka, Toomari, Klaukseni.

Täh[endus]. Kiiu ja Kolga on mõisade nimed, aga rahvas kutsub neid kahte küla ainult Haablaheks.

Räägitta, et enne on Kiiuhaabla küla, Kiiu ja Kolgahaabla küla inimesed Kolgamõisas teul käinud, võib olla on sellest need eesnimed Kiiu ja Kolga neile küladele juure lisatud.

Ärge ka arvage, et neis külades ainult nii vähä kohti (peresi) on – mina arvan aga nendest tähtsamad nimed nimetada, kellel praegu asja kohalist tähendust ei ole aru saada.

H IV 7, 479/89 < Jamburi, Simititsa < Kuusalu khk. – Johannes Esken (1895) Sisestas Melika Kindel

Mere nimed

Merel on igal kohal ise nimi ja neid kohti leitta üles nõnda nimetud perä ja küli mergi abiga. Perä mergiks kutsuda sidä punkti, kuhu kohta vene perä on merele mennes ja küli mergiks kutsudas sidä punkti, mes korvalt paistab. Näit[eks] Leesi küläs ühel heinämaal nimegä Päälius kasvab praigu üks suur kask, sellest kasest mere poole on küla hooned. On kennegi kaugel mere pääl ja se nimidettud kask paistab üle Matsu tuoa; siis rahvas ütleb: „Kask on Matsu tuoa pääl,“ jne. Jouad pisut paremale ehk pahemale (ulgu ehk lahe poole), siis liidub ka merk ja rahvas ütleb, nüüd on kask mone toise hoone ehk koha pääl jne.

Küli mergiks on nindasamatte moned puud, metsä tugad, nenä otsad ja määkünkad. Kui kindlal maal kaugemal seisuvad korged kohad saavad ligemäl oleva madalambie korgette ehk muidu tähtsise silmäpaistavie kohtiega kohakutte (kohastikku – kohaksutte). Näit[eks] Leesi küla mees lähteb hauda merele (kolm versta maast eemal) siis on tämä külimergi ligemb punkt kuus virsta tämäst eemäl seisuv koht Nisuma nenä. Ja kaugemb punkt ummes arvada 15–kakskümmend virsta eemäl seisuv ninda nimidettud Mähüsti mägi. Saab sen Mähüsti mää üks korgemb koht Nisuma neneägä kohaksutte, siis on kesk hauas, ja võib seelt lassa maha ehk ülespäidi, kuda kennegi soovib, ja ei puugi ka just sinnegi kohta souda.

Siis on mere kohtiel omad iseäralised nimed sügävüse järel. Näit[eks] vastu maad vesi, mes kive vahel seisub, üüeda vesi kivik. Kaugemal, kus enamb kived veest väljä ei paista, kahest kuni neljeviie süllä veeni on rannu (rannul, rannule, rannult, randuelle, randuelt, randuega). (Viie) 5–15 süllä sügävüseni on lau (laule, lault). 15–25 sülläni on penger (pengre, pengresse, pengrest, pengres). 25–40 sülläni on haud. Hauast läbi mennä tuleb pisut madalamb vesi, 20–30 süllä ümbär on laat – esite maahaua laat, siis vahe laat, siis malu haura laat. Nüüd hakkab vesi pisut sügävämmäks menemä ja tuleb Maluhauamaaparras ja vesi on 50 süldä sügäv. Nüüd on kesk Maluhaud siit edesi M[alu]h[aua] ülimäne parras – onihaud, 60 süldä sügäv, maast 5–6 virsta eemäl. Edesi lääne loode poole on meri sügäv, vade edelä poole tuleb madalamb. Kuni 7 virsta maast eemal – Malu madal, vasta tuleb 4½ süldä vet, loode poole – Malusi (saar) ja vähämaa 12 virsta Leesi külast eemäl.

Se nimidettud Kolga rand on üks pisuka poolsaar ja rahvas kutsub sidä Juminda neemeks ja se neem juokseb oma otsaga vasta luoetpohja, ninda samate juoksevad nee mere sügävüsed ka mööda neeme pikkitte oma otsiega luoet pohjast, lounast kagule, maast ülespäidi mennes kukkub sügävüs järskü, vade lahest ulgu poole mennes vaiub pikkemiste sügävämmäks. Ja nee nimidettud kohad, nindagu kivik, rannu, lau, penger, on ümbär ranna olemas; vade hauad ei ole mitte enamb, kui ige küla kohal on oma nimegä ja on ühes küla kohas sügävamb ja toises madalamb.

Nee nimidettud hauad olid Leesi küla kohal ja on kumbgi kolm virsta pikked, 1 virst laiad. Esimäst kutsuvad Leesi rahvas maahauaks, vade veera küla rahvas Leettehauaks.

Maluhauda maksab vaeva,

Leettehauada andab leibä (rahva sõna).

Kiiuhaabla ja Kolgahaabla küla kohal on Logapohjahaud, Leesiküla kohal oleva laadaga korguse järel ühe liini pääl, maast 3½ virsta eemäl, sügävüs 25–30 süldä, pikkus 2 ½ versta, laius 2 versta sellest. L[ogapohja]hauast läbi tuleb Kinturi madal. (Laulu riisme:)

Ei näd kisu Kinturille

ega lohu logarille.

Leesi ja Kiiuhaabla külä vahekojal ehk Leettehaua ja Logapohja vahel on madal ja auklise vai rööplise pohjaga meri, kutsuda Harguks. Ja vahest, kui kanged vood ehk pruuked on, siis tuleb juhtumise korral seelt kämble laiusi latsikusi, sakkiliste ka ümmäkuste serviega valgjas hali karvalisi kergi tohu kivesaarnasi kivi verkuega üles ja rahvas nimitäb sidä kive mere harguks. Ja rahvas on moned pruukined neid arsti rohuks kohu tõve vasta ja mõnele muule haiguselle.

350. Klaasimägi

RKM II 338, 194/6 < Kuusalu khk., Kolga k. – Ölme Aasmaa < Osvald Kaugerand, s. 1905 a. (1972) Sisestas Melika Kindel

Klaasimägi

Suurekõrve ja Hara vahelise metsatee ääres on kõrge liivmägi, mida rahvas nimetab Klaasimäeks. 1900. a piires, kui Hara saares oli kalasoolamise tööstus – see kuulunud Sörensi-nimelisel mehele –, soolati kalu klaaspurkidesse. Purgid veeti kaugemalt, Lehtse poolt, ja ka hobustega. Minu isa sis rääkis, et kord pimedas, öösel või õhtul, läinud vedajal koorem ümber klaaspurkidega. Seal oli maa veel kallak ka. No klaasitükke olnud küll hiljem seal mäel näha. Räägitakse ka seda, et Kolga mõisale olevat seal klaasisulamit no valmistatud, ei tea seda keegi päris täpselt. Mõni aasta tagasi olid seal mäel uurijad loodusvarade instituudist ja nemad avastanud, et selles mäes on kohe niisugune liiv, millest võib valmistadagi klaasi. Rahvas nimetab seda mäge aga tänapäevani Klaasimäeks, nimi on säilinud ja säilib põlvest-põlveni.

351. Sepa talu

EFA II 37, 284 (2) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Mari Sass < Milvi Kolk, 58 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Sepa talu. Sepa talu olevat oma nime saanud sellest, et seal mitu-mitu põlvkonda peremehi mõisas sepaks olid. Asub Kolgast veidi eemal Pudisoo tee ääres metsas.

352. Popsiaia talu

EFA II 37, 285 (4) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Mari Sass < Milvi Kolk, 58 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Popsiaia

Asub Pudisoo tee ääres metsas, Sepa talu naaber. Vanasti taludes või omas väikeses lobudikus elanud saunik, vabadik või pops, kes tihti omanud ka oma väiksemat maalapikest. Sepa talu popsil oli oma väike hurtsik koos maalapiga teisel pool jõge.

353. Ulliallikas

EFA II 37, 158/9 (1) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k., Seppa t. – Kelli-Kadri Sass < Milvi Kolk, 58 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Ulja allika

(Ulliallikas asub Kolgast umbes kahe kilomeetri kaugusel, sõites Loksa poole.) Ulliallika algne nimi oli Ulja allikas. See olevat sellest tulnud, et kunagi olevat seal allikas metsavahi maja juures ullikesed oma jänu kustutamas käinud. Eriti suviti. Metsavahile see meeldis väga ning selle auks hakkas ta seda kohta kutsuma Ulja allikaks. (Ulja – ullikeste järgi, allika – allika järgi.) Ajapikku on inimesed selle kirjanpilti muutnud, vast sellepärast, et seda oleks kergem hääldada.

uluk – metsloom

ullike – rumaluke

354. Kapsaoja

EFA II 37, 307 (7) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Ilme Katvel, 68 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Viinavabriku juurest jooksis Kapsaoja. Nimi tuli sellest, et seal lähedal olid mõisa tööliste kapsamaa. Kunagi räägiti, et Ulliallika nimi olevat tulnud nii: üks mees jooksnud ringi, ise hüüdes ull-all-ull-all.

355. Kolga mõis

ERA II 165, 165 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Vanaküla, Abrami t. – Ülo Lainveer < R. Preis (1937) Sisestas Melika Kindel

Kelder Kolga mõisas

Vana müüri lõhkumisel Kolga mõisas kadunud töölise kang müüri sisse. Raiutud sealt müür ära ja leitud maa sees sügav kelder. Mõisa omanikud teadsid küll, et kelder on, aga kus, seda ei teatud.

ERA II 165, 167 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Vanaküla, Abrami t. – Ülo Lainveer < A. Lainveer (1937) Sisestas Melika Kindel

Kuidas Rootsi krahv sai endale Kolga mõisa

Kolga mõis kingitud kahele krahvile. Tekkind küsimus, kumb saab mõisa. Lepitud nii, et hakkavad Kolga mõisast väga kaugel hobustega võidu sõitma. Kumb ennem mõisa jõuab, on võitja ja saab mõisa. Rootsi krahv ostnud kalli raha eest kutsari ära. Kutsar jätnud tõlla määrimata ja pannud liiva asemele. Nii saanudki Rootsi krahv Kolga mõisa.

ERA II 222, 145/7 (7) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Haldi t. – Heino Kain < Hindrek Varma, 65 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Viimased Kolga mõisa mereröövlid

Vanasti olnud kaptein ja laevaomanik nimega Jakolohf. Ta tuli kord oma meeskonnaga Hara saare juurde. Säält lasti meeskond lahti ja selle asemel võeti Kolga mõisa teomehed ning sõitsid Peterburgi, et säält jahu tuua ja Tallinna viia. Sõit läks lahti ja peagi oli reis käidud. Laev maabus uuesti Hara saare juures, kus last maha võeti ja Kolga ning Kiiu mõisa viidi, anti ka teomeestele tasuks jahu. Siis aga laaditi laev kive nii täis, kui see kandis, ja sõideti merele, kus laev põhja lasti, sest laevast ei olnud kahju, sest see oli nii kõrgelt kinnitatud, meeskond päästeti kõik ära.

Ka oli jahu abis välja võtmas sel ajal Mohni saarel elav mees nimega Klaamass, kes tasuks jahu [sai]. Ta vihavaenlane oli keegi Haaviku-nimeline mees, kellel oli kahju, et tema jahu ei saanud. Siis võttis Haavik reisu Tallinna, et sellest laeva põhjalaskmisest rääkida kinnitusseltsile. Säält sõitiski kohe Kolga mõisa kinnitusseltsist mees nimega Johanson. Et külm oli, läks ta ühte kõrtsi sisse, et säält pisut soendada. Kõrtsis rääkis ta, mille pärast väljas on, seda kuulis aga mõisa tallipoiss, kes oli kõrtsis. Ta sõitis kohe mõisa, kust ta sellest teatas valitsejale ja kui teisepoolt mõisa läks jahukottide voor metsa, et neid ära peita, tuli Johanson teisepoolt mõisa sisse. Otsiti kaua, kuid ei leitud midagi. Siis ütles Haavik, et kui siit ei leia, siis Mohnist ikka saab. Tuldigi Viinistule, et säält Mohni sõita, kuid siis oli suur torm, tuli natuke oodata, kuid siis käidi juba Kolgast Mohnis ja jahud peideti ära.

Kui Johanson Mohni läks, ei leitud ka sealt midagi, sest jahukirstudele oli raputatud soolakord pääle. Siis ütles Haavik: „Eks ma näinud õieti, et üks väike paat tuli meie taga ja läks Mohni poole.” Siis hakati kohut käima ja kõik teomehed vandusid valet, kuid siis hakkas ühel neist südametunnistus piinama, et ta valet oli vandunud, ning nägi unes: tema, jumal ja Noa olnud kolmekesi ühes toas, kus oli palju laevatrosse, vante, köisi, paelu, mis olid väga sasis ja jumal ütles temasse: „Sina pead need korda seadma.” Ta hakkas seda tegema ja palus Noa appi ning peagi oli kõik korras. Ta rääkis sellest oma sõprale, kes trööstis teda ja ütles: „Meie oleme mõisa alamad ja ega meie saagi teisiti.”

ERA II 222, 557 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kõnnu k., Muru t. < Kahala k. – Hilse Martinson < Madli Juhken, 76 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Vaimudest

Kolga suures saalis, kui ohvitserid sõid ja jõid, ilmus saali uksele üks kõrgem ohvitser, teenija ruttas tulijale vastu ja küsis, mida härra soovib, kuid ohvitser ei lausunud sõnagi ja kadus nii, kuidas ta tulnud.

ERA II 222, 557/8 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kõnnu k., Muru t. < Kahala k. – Hilse Martinson < Madli Juhken, 76 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Üks tüdruk läinud Kolga mõisa suure saali põõningule ja sünnitanud säääl lapse ja surmanud ta säääl kohe mingi terava eseme vastu, nii et verepriitsmed kargasid korstna peale, nüüd on lahutatud neid korsnaid mitu korda ja jälle uusi ehitatud, kuid ikkagi värvitakse need punased verepriitsmed korsna külge.

ERA II 222, 559 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kõnnu k., Pikapõllu t. – Alma Allemann < Joh. Luke, 61 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Joh. Luke oli Kolgas meieriks ja tema nägi vaimu: üks naisterahvas oli elusalt laudaseina sisse müüritud. Kord läinud meier oma karjanaistega lauta tõpraid lüpsma ja järsku kuulnud meier häält lakast: „Meier, meier, tule siia.“ No siis meier võtnud südame rindu ja läinud lakka vaatama, mis hääl säääl oli. Järsku näeb ta: üks ilus naisterahvas tuleb tema poole mustas riides, kübar peas, valged kindad käes ja paljajalu. Kui saanud kaunis meieri ligi, tahtnud meier teda veel haarata, aga äkki oli naisterahvas kadunud.

ERA II 222, 560 (6a) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kõnnu k., Pikapõllu t. – Alma Allemann < Joh. Luke, 61 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Joh. Luke küttis alati jäneseid. Üks uusaasta olnud Kolga karjalauda taga sööt väljas ja tema ise valvanud säääl juures, ta näinud äkki, et jänës tuleb süüda kallale. Ta oli lasknud siis ühe paugu, jänës tõusnud kahe jala peale püsti, lasknud teise paugu, hüpanud jänës kolm sammu ligemale, lasknud kolmanda paugu, ikka tulnud jänës lähemale. Ta pole enam julgenud lasta ja teisel hommikul vaatama läinud, olnud haavliasemed lumes ja jänëse jälgi polnud kusagil. Oletati, et nägi vaimu.

ERA II 222, 621 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kolgaküla – Ellen Sommer < August Sommer, s. 1891 (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Kolga mõisa nime saamine

Kolga mõis olevat ehitatud allikatele. Rootslesed, kes seal elanud, pannud mõisale nime Kolk, sest allikas pidavat rootsi keeles olema „kolk“. Sellest saigi Kolga mõis.

ERA II 222, 621 (7) < Kuusalu khk. – Ellen Sommer (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Kolga mõis Kolgakülas

Kuulujutu järel olevat Kolga mõisa personaal enne elanud Kolgakülas Ristimäel vanas kiviehitises. Mõisa tiik olevat mäe all Leppniidi maa-alal olnud. Karjakaev Liivaku talukoha maa-alal. Sääält kolitud hiljem Kolga mõisa praegustesse hoonetesse, kus enne asunud klooster.

Lugu tundub muinasjutuna, kuna varemeid, tiigi ega karjakaevu kohta pole kusagil märgata, kuigi mõni väidab, et varemed tulevat Ristimäe kaevates välja.

ERA II 222, 625/6 (15) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Julie Mikenberg, s. 1892 (1939) Sisestas Melika Kindel

Kolga mõisas kummitab

Kolga mõisas on väga palju kummitanud, mõisnikkude ajal peaaegu alati, kuid kummitajaks on ikkagi keegi naine. Esiema – nii ütlesid mõisnikud. Teenija, kes seal kord teenis, jutustab, et ka

tema näinud seal kummitusi, kuid julge inimesena pole kartnud. Kui mõisaproua hakanud surema, lasknud ta veel tuua orje oma akna alla ja neid peksta seal, et sellest veel viimast korda lõbu tunda. Kui proua surnud, pandud tema sinna magama. Proua vaim aga tulnud igal öösel tuppa ja jäänud seisma eesriide taha, mis oli voodi ees. Ta valged siidkingis jalad ainult paistnud eesriide alt. Kord olnud jälle see teenija õues, kui keegi naine, hallis riides, läinud üle õue. Ta arvanud kohe, et see on vaim ja järgnenud talle. Vaim läinud kolmandale korrale, lossitiiba, kuhu harilikult kedagi ei lubatud. Ühes toas võtnud vaim nurgast mingi kompsu, mis sarnanenud lapsele, surunud ta rinnale ja öelnud: „Ega ma oleks seda teinud, aga mul ei aidanud midagi!”

ERA II 223, 627 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vahi t. – Evi Kariste < Jüri Laagerküll, 67 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kolga mõisa all olevat suured keldrid, kus varem inimesi piinatud. Nüüd olevat rauduks kinni pandud, nii et enam sisse ei pääse.

ERA II 228, 678 (27) < Haapsalu – Alma Eller (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Kolga mõisast

Kolga mõisa asutaja, Kolga krahvide esiisa olnud eestlane. Nende esiisa olnud tubli meremees. Sõja ajal juhtinud ta Rootsi laevastikku, sest ta tundis Eesti ümbrust hästi. Teenete eest anti talle Rootsi riigi poolt maad (Põhja-Eestis), kuhu ta asutas mõisa. Veel hiljuti olnud seal mõisas esimese krahvi pilt ja ka selle vanemate, põliste eestlaste pildid.

E 50408/17 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k. – S. Lilhein (1917) Sisestas Melika Kindel

Mõned teated Kõnnu mõisa ajaloost

Kolga-Kõnnu (Кенда) mõis Kuusalu kihelkonnas oli üks suurematest mõisadest Eestimaal ja ta oli enne Kolga krahvide Stenbo[c]kide omandus, kellel peale Kolga ja Kõnnu veel Kiiu ja Loo-Uuemõisa mõisad olid.

Rahvasuu teab rääkida, et Kolga maad endisel ajal veel palju laialdasemad olla olnud ja et üks praeguste krahvide esiisa, kes suur Rootsi riigimees olnud, oma teenuste eest Pohja sõja ajal seda kõike Vene valitsuselt tasuta olla saanud. (Olen kusagilt lugenud, et üks Kolga krahv, Gustaf Otto Stenbo[c]k, kes Rootsi riigi minister ja mereväeülem olnud, 1678. a. Kolga rannas Juminda külasse uue kabeli on ehitanud. Kui rahva jutt äraandmisest tõsi on, siis võib olla, et tema see äraandja oligi. (Käesoleval aastasajal on teised mõisad kõik Stenbo[c]kide käest ära läinud, ainult Kolk on veel nendel alles. Kergelt saadud, libedaste läinud!)

Peale Kolga käest ära minemist oli Kõnnu mõis paari-kolme omanikku käes, kuna ta viimaks Talurahva Põllupanga omanduseks läks, kes tema maid ära tükeldas ja talurahvale edasi müüs. Mõisa süda 575 dess[antiini] (kui ma õieti mäletan) seal peal olevate mõisa hoonetega jäeti esite jaotamata, et tulevikus sinna põllutöökooli asutada. Nagu läinud aasta lõpul ja käesoleva aasta algul ajalehtedes seisis, olla Baltimaa Õigeusu Vennasteselts Kõnnu mõisa müümata jäenud osa 53 000 rubla eest ära ostnud ja kavatseb sinna põllutöökooli asutada ja õigeusu kirikut ehitada.

Millal maad, kuhu Kõnnu mõisa peale ehitati, talurahva käest ära kisuti, ei ole mitte teada, aga rahvas teadvad veel seda rääkida, et uue moisale elu andmise pärast kaks suurt küla – Kõnnu ja Kemba on pidanud ilmast kaduma! Esialgu oli mõne üksiku herrase tuju võib olla ehk kümnete perekondade kodukolde lõhkumisega rahustatud, aga süües öeldakse isu kasvama. Veel oli mõisa külje all, paar versta mõisast kaugel 4 taluga 6 päeva kohad ja 8 vabadiku kohaga 105 hinge suur Kimbalu küla, ka see oli herraste tähelepanemist enese peale tõmbanud ja pidi ahnitsejatele saagiks langema.

Kimbalu küla lõpetamine alanud järgmiselt. Mõisinik – nii kaugelt, kui praegused vanad inimesed ja nende vanemad mäletavad ja mäletanud on, on Kõnnus alati võõrad rentnikud elanud, ainult üks kord olnud üks Kolga krahvi poegadest 3 aastat Kõnnu mõisa pidajaks – kutsunud kord valla talitaja Kõnnu mõisa ja küsinud sellelt: „Mis sa arvad, kas ei võiks Kimbalu külalt ühte põldu mõisa külge võtta?” Talitaja, kes oma suguvendade saatusest ei hoolinud, vaid aga mõisnikule meele järele

püüdis olla, vastanud küsimise peale nõnda: „Miks aga üht välja (põldu), võiks ju terve Kimbalu küla mõisa külge võtta, siis saaksid ka mõisa teoloomad paremine süüa!“ Selle lühikese kahekõnega oli Kimbalu küla üle surmaotsus mõistetud. See sündis 1831. aastal. Oma rahva äraandja talitaja olnud selleaegne Vanaküla Klaukse talu peremees Hans Valk.

Oma kohtadest lahkumist olla endised Kimbalu küla elanikud järgmist jutustanud: „Kohtadest väljaminemise käsk tuli meile äkitselt, aimamata ja meid sunniti nagu sõja eest põgenejaid kiireste oma elukohtadest lahkuma; ei hoolitud sellest, et ühedel leivataigen künas ja teistel kangas telgedel poolikul kudumata oli. Nii pidime oma esivanematest asutatud kohad teise ahnuse täiteks käest ära andma ja iga ilmakaare poole laiali minema, et jälle kuhugile metsavõsastikusse ehk liivakünkale urtsikut ülesehitada ja maalapikest harida, kust enesele varju ja peatoidust saada. Aga ka, et täitmata mõisnikule, kes meid koduta hulgusteks oli teinud, jälle uueste mammonat koguda!”

1915. a. algul müüdi jaotatud maaosad talurahvale ära ja võib olla, et mõni ostja ehk ka selle paiga juhtus omandama, kust tema isaisa 84 aasta eest ilmasse hulkuma aeti.

Et Kõnnu mõisa põllud suuremalt jaolt kivised on ja sellepärast rasked harida, on keegi aadeli soost mees V. Wendrich, kes läinud aastasaja keskpaigal kauemat aega Kõnnus rentnikuks olnud, mõisa majapidamise kohta järgmise prohvetliku ettekuulutuse öelnud: „Nii kaua, kui Kõnnu mõisa põllud vallahva poolt haritud saavad, on mõisa majapidamine korras. Aga kui kord see aeg tuleb, et see tööjõud siit ära jääb, siis ei ole Kõnnu mõisat ka mitte enam olemas!” Nüüd on see ütetus tõeks läinud. Peale teoorjuse ärakaotamist pidas keegi sakslane Hertel, kes ise tubli, tegelik põllumees oli, mõisat paar aastakümnet enese käes rendil. Aga need, kes peale teda tulid, läksid oma majapidamisega peagi kraavi, kuni mõisa põllud viimaseni ärakurnatud olid ja ta lõppude lõpuks müügi alla läks ja ühe käest teise kätte veeredes viimaks selleks sai, millest ta oli võetud.

Küll on rahva käest terved külad ja üksikud talud ülekohtuselt, ilma vähematki tasu andmata äraröövitud, aga siiski ei ole herradel krahvidel naudi tarbeks, vaid ikka on vesi ahjus, mille järeldusel Kõnnu, Kiiu ja Loo mõisad käest on läinud. Vana krahv Mihail Stenbok [Michael Stenbock], kes mõne aasta eest suri, tahtis Kõnnu ranna kohapidajatelt majasid, mis need enese kulul kohtade peale olid ehitatud, mõisa omaks kiskuda, aga peremehed andsid asja kohtu kätte. Asi viibis nõnda paar aastat, siis tehti kohtuotsus peremeeste kasuks.

Endisel ajal anti kohapidajatele ehitusepalgid mõisa metsast ilma tasuta, aga muu materjali pidi kohanik ise juurde muretsema ja ka terve ehituse kulu kandma. Et viimastel aastakümnedel mõisa poolt enam ainust nottigi ei ole antud, siis saavad kohanikud kohtade peal olevat ehitust täielikult enese omanduseks ja nõnda algaski protsess.

Kuid suri vana krahv ja tema poeg Wsewolod – esimene õigeusuline Kolga krahv; suri 1916. a kevadel – sai mõisaomanikuks. See herra krahv – Jumal ise, lendagu [?] tema hinge – niitis veel selle viimase villatordi Kõnnu ranna rendikohtade pidajate seljast maha, mis tema, s.o krahvi isaisadest sinna oli jäänud.

Vana krahv müüs suurema jao talukohtadest ära, aga 69 kohta Kõnnu rannas, mis maade poolest viletsad ja mille ostuhind kõrge, ei meelitanud ostmisele. 1914. a lõpul võtis krahv W. Stenbo[c]k kätte ja müüs need 69 kohta Talurahva Põllupangale ära. Aga ta ei müünud mitte üksi maad, mis tema omandus oli, vaid ta müüs ka kohtade peal olevad ehitused, mis rentnikkude päralt olid, ja pistis nende eest saadud raha enese tasku ja riisus nõnda rentnikkudelt nende varanduse!

Sõja pärast on need kohad praegu nende endiste peremeeste käes rendil, aga kui kord sõda vaikib, siis tulevad need kohad müügi alla; kes siis koha ära ostab, sel ei ole krahvi alatut tegu nii, otsekohe tuntav, sest majade eest ei tule mitte erahinda maksta. Aga see õnnetu, kes ühel või teisel põhjusel on sunnitud kohast lahkuma, jääb mitte üksi tehtud töö tasust vaid kõigest oma liikumata varandusest ilma! Õigus, kus su kodu jäänud?!

Teie ehk imestate ja mõtlete, kas üks kõrgeste sündinud krahv võis nii alatut tegu teha ja kas pole siis, kui niisugune asi tõeste on sündinud, kohtud olemas, kes asja seletavad? Aga millega algab kehv, kohast ja majast välja aetud rentnik kohtu protsessi? Kuigi mõnel ehk selle võrra jõudu oleks, siis viiks niisugune protsessimine teatavaste enam välja, kui kohtu all oleva varanduse väärtus on – krahvil oli see kõik teada ja nõnda võis ta rahuga oma tegu korda saata.

E 51767< Kuusalu khk., Kolga – Alma Kaarmann (1921) Sisestas Melika Kindel

Jutt Kolgamõisast

Kord olnud Kolgamõisas saksad oma tüdruku Miinaga. Saksad läinud kodust ära ja Miina jäänud üksi kodu. Õhtul, kui, ta magama heitnud, keeranud ukse lukku. Olnud vähe aega vahet, keegi keeranud ukse lahti ja tulnud Miina juure. Aga Miina maganud üleval polodil, mees astunud paar treppi ülesse poole ja hüüdnud kaks korda: Miina, Miina! Nüüd tulnud Miinal hirm peale ja mees kadunud ära. Ta jooksnud alla koka juure ja rääkinud temale ka. Selle peale tulnud saksad kodu ja nemad rääkinud seda juhtumist ka sakstele. Saksad ütelnud, et siia vanasti üks ohvitser on ära tapetud, aga see midagi paha ei tee, vaid tihti käib vaatamas. Ja meie unustasime seda sulle ütle mata.

RKM II 233, 558/60 (8) < Kuusalu khk., Kolga v., Kolgaküla – Ölme Aasmaa < August Soomre, s. 1891 a. (1967) Sisestas Melika Kindel

Kummitus Kolga mõisas

Kolga mõisas on nähtud veel meie päevilgi kummitusi, nagu vanad inimesed teavad rääkida. Peamiselt alati nähakse seda vaimu ikka naisterahvana ringi liikumas.

Üks vananimene rääkis, et kui tema noor oli, olnud Kolga mõisas teenijaks. Ja ükskord olnud mõisaproua väga haige, suremas. Aga enne surma tahtnud ta veel näha, mis talle kõige rohkem lõbu olevat teinud. Nimelt annud ta käsu enda orjad oma toa akna taha tuua ja seal neid siis väga peksta. See tegevat temale kõige rohkem rõõmu, nii ka siis tehtudki. Hirmus on mõelda sellele ja seda kuulda, aga see olevat tõestisündinud lugu minevikus. Ega vastu paruniproua käsule keegi hakata tohtinud, ei orjad ega ka peksjad, kuigi see kõik oli täiesti ilma mingi põhjuseta.

Peale paruniproua surma tulnud aga öösiti sarnane proua, valgetes siidikingades. Seisnud teenija voodi ees tükk aega ja kadunud siis jälle hääletult ja kiirelt.

Kord näinud teenija, kui videvikus üks hallis riides naisterahvas läinud üle mõisa õue. Teenija läinud talle järele. Vaim ei olevat teenijat tähelegi pannud, vaid läinud lossi ja kolmandale korrusele, lossituppa, kuhu ei ole kunagi kedagi enne minna lubatud. Ühest toast võtnud vaim nurgast lapsele sarnaneva kompsu sülle ja ütelnud: “Ega ma oleks seda teinud, aga mul ei aidanud midagi.”

Mis siis edasi sai, seda enam ei teata rääkida. Need inimesed, kes seda on näinud ja kuulnud, on kõik surnud ja praegune rääkija ei tea muud sellest rohkem.

RKM II 233, 561/3 (9) < Kuusalu khk., Kolga v., Kolgaküla – Ölme Aasmaa < August Soomre, s. 1891 a. (1967) Sisestas Helen Hanni 2009

Muistend Kolga mõisast

Orjaajal, kui käidi ka öösiti mõisas rehte peksmas, olnud seal ikka rehepapp ka ja siis kord juhtunudki niisugune lugu.

Vanapagan külastanud ikka igal aastal vähemalt ühe korrugi ka Kolga mõisa rehepappi. Kord, kui jälle Vanapagan tulnud, sulatanud rehepapp seal parajasti tina. Vanapagana küsimustele, mida ta teeb, vastanud rehepapp: „Sulatan silmarohtu!“ Vanapagan tellinud endale ka seda silmarohtu, kuna tema silm ka valutavat. Rehepapp käskinud Vanapagana aasale seljali heita. Aas olnud niisugune pukki, mida tarvitatud viljavihkude peksmisel terade saamiseks. Pukil olnud ühe otsa all kaks jalga, aga teine ots oli niisama vastu maad, seal jalgu ei olnud.

Kui Vanapagan juba oli seljali aasa peal, sidunud siis rehepapp ta aasa külge köiega kinni. Ise siis veel rehepapp ütelnud: „See silmarohtu on pisut valus ka!“ Selle peale valanud rehepapp Vanapaganale tulist tina silmadesse. Oh sa aeg, kus Vanapagan karganud püsti koos aasaga, sest ta oli ju selle külge kinni seotud ja jooksmata tulistvalu. Oli siis vennike jooksnud ühtevalu, nii kaua kui Uliallika soosse. See olnud aga sügisesel ajal eriti väga pehme ja nii ta siis koos Kolga mõisa aasaga sinna põhja vajunudki.

See koht aga, kuhu Vanapagan Kolga mõisast tulles silmarohtu võtmast vajunud, olevat veel praegugi Uliallika soos tunda. Nii ei olevat siis enam seda va Vanapaganat kellegilgi vaja karta, ei väikestel ega suurte inimestel. Ega seda olevat ka enam Kolga mõisas peale selle näha millalgi

olnud.

RKM II 233, 567 (12) < Kuusalu khk., Kolga v., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < August Soomre, s. 1891 a. (1967) Sisestas Melika Kindel

Kolga mõisa nimi

Praegune Kolga mõis olevat jah ehitatud just allikate kohta. Seal elanud sel ajal ka väga palju rootslasi. Rootsi keeles aga tähendavat allikas kolk, nagu räägitakse. Ja sellest ajast peale hakatudki seda mõisa Kolga nimetama. Pandud siis eestlaste poolt veel „a” lõpu juurde, et nagu kõlab paremini kui Kolk. Kolga mõis, kui ka ta nimi, püsib veel praegugi samal kohal, kuhu see ehitus sel ajal püstitati.

RKM II 233, 568 (13) < Kuusalu khk., Kolga v., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < August Soomre, s. 1891 a. (1967) Sisestas Helen Hanni 2009

Kolga mõis Kolgakülas

Vanaema rääkis, et enne, kui Kolga mõis ehitati, elanud selle hilisem personaal Kolgakülas. Ristimäel, mis kannab veel praegu sama nime, olnud suur kiviehitus. Selles hoones siis elanudki hilisemad Kolga mõisa parunid. Mõisasakste tiik olnud veidi mäest allpool ja karjakaev, mis veel osalt praegugi olemas, on Liivaku talu endisel maa-alal. Sealt kolitud hiljem siis üle praegusse Kolga mõisa. Kolga mõisas olnud enne sakste tulekut klooster.

RKM II 338, 161/2 < Kuusalu khk., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < Aadu Kivirüüt, s. 1912 a. (1972) Sisestas Melika Kindel

Kummitus Kolga mõisas

Kolga mõisas käinud tihti valges riides naisterahvas. Tulnud uksest sisse, midagi ei rääkinud. Kui keegi ligemale läks, kadunud kohe ära.

RKM II 338, 162 < Kuusalu khk., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < Aadu Kivirüüt, s. 1912 a. (1972) Sisestas Melika Kindel

Kolga mõisas ülemisel korrusel on näha praegu veel laes suured konksud, kus oli inimesi poodud ja tõmmatud nahad pealt ära. Neid inimeste nahku nimetatud kaustadeks. Ühes keldris mõisa all on kaks kasti, seal seel olevatki inimeste nahad veel sees. Inimesed käinud ikka neid seal vaatamas, aga pärast ei ole enam sinna kedagi lastud, pandud uks lukku. Et inimesed jäävad mõisa kartma. Maa-aluseid käike on kaks, üks läheb Tondimäeni ja teine lubjaahjuni maa-alt.

RKM II 338, 170/3 < Kuusalu khk., Kolga k. – Õilme Aasmaa < Osvald Kaugerand, s. 1905 a. (1972) Sisestas Helen Hanni 2009

Vanasti olnud mõisa ajal niisugune mood, et kui oli merel laev tormis hädas ja torm ajas mõnikord karile, siis need mõisnikud, kelle maa kohas oli, said laevalaadungi omale, kui päästsid merehädast mehed.

No Juminda rand kuulus ka Kolga mõisale. Eks kord Juminda neeme ligidal olnud hommikul näha jälle laev, kes ei pääsenud edasi tormiga enam. Üks mees kohe jooksis Kolga mõisa poole krahvihärrale teatama. Selle teatamise eest andis krahv 25 rubla kohe ja see oli sel ajal suur raha, kui raha vähe oli. No teine mees ka näinud laeva ja hakkanud siis ratsahobusega Kolga mõisa poole kihutama. No ei jalamees ole ka maha jääda tahtnud ja kui nägi, et teine sõitis, siis tema jälle jooksis. Mõisa ette jõutud ühekorraga, aga ratsamees läinud ümber nurga veel hobust, noh kuhugi kinni siduma ja selle ajaga teine mees näinud, et saksad rõdul ja kohe tormanud sinna ja hüüdnud juba eemalt: „Paruniherra, laev o vade juo rannas!“ No üks olegi parun kutsunud mehe ka oma jutule kantseleisse. Saanud 25 rubla omale. See ratsamees tormanud ka mõisa ja hüüdnud samuti, aga üteldud, et üks mees on parajast selle sama jutuga juba härra jutul. No ega enam aidanud midagi, kahte raha juba ühe teate eest ei makstud. Jalamees istunud tee äärde põõsa varju jalgu puhkama, lasknud ratsamehe ees minna.

See jutt pidi ka olema päris tõsi, seda räägiti ja naerdi veel kaua aega igal pool, kuidas ratsamees 25

rublast ilusasti ilma jäi ja teisele olid tema head jalad õnneks.

RKM II 338, 173/4 < Kuusalu khk., Kolga k. – Õilme Aasmaa < Osvald Kaugerand, s. 1905 a. (1972) Sisestas Helen Hanni 2009

Kolga mõisa õuest ikka lubatud töölisi ka läbi käia ennem. Noh, aga üks kord, kui üks hobusega mineja saanud parajast mõisa ette, hobune arvanud olema omal paraja koha nonnisi pillata. No aga jälle juhtunud nägema ja kästud meest kohe ära korjata kõik puhtaks. Ega mehel ole kuidagi see muidu võimalik olnud, kui võtnud mütsi peast ja siis korjanud kõik ilusast ära mütsi sisse ja kaenlasse. Eks siis mõisast eemale juba jõudes võis puistata maha rammu ja mütsi jälle pähe panna. Aga ega ka rohkem ole kedagi lubatud hobusega mõisa õue tulla, pärast kui see lugu juhtus.

EFA I 43, 150 (1) < Kuusalu khk., Kuusalu v. – Hedi Latik (1999) Sisestas Melika Kindel Kolga mäss

Sõjavägi toodi teiseks Kolka, kuna esimesena viidi Maardu. Sellel ajal oli Kolga mõisa rentnikuks halb isand Fersen. Kihelkonnakohtus ei rahuldatud talupoegade nõudmisi. Sel ajal oli Kolgas 450 soldatit. Talupojad tegid kära, mida ei kannatanud soldatid välja, ning siis saabus kohtupäev. Sinna toodi kolm koormat vitsu ning algas karistamine. Esimeseks karistatavaks oli Mikk Kivi, ta sai 400 hoop, sunnitöö ja Siber. Ta sai sellepärast kõige rohkem, et ta oli eesotsas, kui mindi korda nõudma. Talle anti 2 aastat sunnitööd ning ta oli siis 35-aastane.

EFA II 37, 170/1 (1) < Soome < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Vallo Järv < Jarl Stenbock, 59 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kolga mõisa krahvilossis asub kummituste pesa. Juba vanasti, siis kui Kolga mõisas veel krahvid elasid, olid kummitused neid kangesti häirinud ja kimbutamas käinud. Mõisahoone parempoolse tiiva kolmandal korrusel asuvad mõisahärra külaliste jaoks ehitatud toad. Seal aga juhtuvat üsna kummalised lood. Öösel hakkavad mustad jõud oma võimu näitama: uste paukudes ja hirmsaid hääli tehes võib seal kohata tervet karja kummitusi, kes ühtäkki võivad suu voodiveerel kukkuda kaarte mängima. Märul ja põrgu kaob alles siis, kui päike tõuseb. Sellised lood aga sünnivad mõisahoone külalistetiivas. Muudes ruumides kummitab valgetes riietes noor punapäine naine. See punajuukseline on väga salakaval ja õel. Ilmub ta ei tea kust, ei tea mil hetkel. Punased kiharad peas lehvimas, valged hambad välkumas ja tema suurtest silmadest võib näha tuleleeki. Ja hoiduku jumal, kui mõni mehepöeg peaks talle ette jääma! Otsemaid hammustab nõid teda käest ja, olgu ta neetud, siis see mees peab surema täpselt aasta pärast. Seejärel lahkub vaim vaikselt läbi seina sama äkki kui ta ilmus, et hiljem sama ootamatult välja tulla oma uut ohvrit ründama. Võib-olla on see noorik toosama krahvinna, kelle üks Kolga mõisa krahvidest kunagi armukadedushoos pööningul kirvega maha lõi. Tänapäevani võib pööningul selles kohas tardunud verd näha. Ja pimedatel talveõhtutel võib näha mõisa akendel valges kleidis vilksatavat kogu ja kuulda tema vaikset naeru.

EFA II 37, 186/7 < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Inga Legenkova (1999) Sisestas Melika Kindel

Ma olen kuulnud, et üks Kolga mõisnik on maetud mõisa parki koos oma koeraga. Seda ma ei tea, kas tiigis (sinna nad olevat maetud) oli vett ennem seda, kui nad sinna maeti või kui vett ei olnud, siis kuidas see sinna tekkis või sai.

Selle loo esitajat ma täpselt ei tea, kuna ma ei mäleta, sest seda lugu olen kuulnud mitmelt inimeselt ja mitmeid aastaid tagasi.

EFA II 37, 187/8 < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Inga Legenkova (1999) Sisestas Melika Kindel

Samuti olen ma kuulnud Punaste juustega nõiast. Kuidas ta kummitavat öösiti pärast kella 12.00 ja käivat ümbruskonnas ringi. Ma olen kuulnud, kuidas ta kunagi meestel näppu hammustas ja need täpselt aasta pärast ära surid. Viimastel aastatel pole teda nähtud. Ma loodan! Mulle meenus, kuidas

mu vend kunagi rääkis, kuidas ta oli mõisas käinud ja seda kinnimüüritud aknaga ruumi külasthanud. Ta jutustas, kuidas ta olevat näinud maale ja siis “nõida” ja siis sealt minema jooksnud. Ta mainis, et “nõial” oli roheline kleit, mis oli muidugi pisut kulunud ja ei midagi rohkemat, kuid ma arvan, et ta mõtles seda naljaga ja et ta tahtis meid vaid hirmutada.

EFA II 37, 193 < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Kadri Metstak (1999) Sisestas Melika Kindel

Punapea nõid

Kolga mõisa ümber käib jutt, et kunagi oli mõisahärra kirvega tapnud punapealise teenijatüdruku ning lasknud ta müürida ühte tuppa, seina sisse. Teised aga räägivad, et too punapäine teenija oldud lastud müürida seina elusalt. Mõlemates juttudes on enam-vähem arusaadav see, et mõisahärra oli lasknud müürida punapäise teenija, kes võis olla ta armuke. Praegugi pidavat too õnnetu hing (teenija) rändama mõisa külmade seinte vahel ning on andnud korduvalt rahvale teada, et ta on siiski olemas.

EFA II 37, 207 (1) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Merlin Rõõm < Ulvi Meier (1999) Sisestas Melika Kindel

Kolga mõis on nagu kummituste loss. Vanasti, kui veel Kolga mõisas krahvid elasid, olid kummitused või vaimud neid häirinud ja kimbutamas käinud. Mõisahoone parempoolse tiiva kolmandal korrusel asuvad külaliste jaoks ehitatud toad. Nendes tubades juhtub aga üsna kummalisi lugusid. Öösiti hakkavad kummitused uksi paugutama ja hirmsaid hääli tegema. Seal võib kohtuda terve trobikonna kummitustega. Tonditamine lõpeb alles siis, kui päike tõuseb ja väljas valgeks läheb. Sellised lood juhtuvad aga mõisahoone külalistetiivas.

EFA II 37, 207/8 (2) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Merlin Rõõm < Ulvi Meier (1999) Sisestas Melika Kindel

Teistes [Kolga] mõisa ruumides kummitab valgetes riietes noor punaste juustega naine. See nõid pidi olema väga õel ja salakaval. Ta ilmub ühel hetkel ja samas ka kohe kaob. Punapäise nõia silmades võib näha tuleleeki. Nõid aga ei salli meesterahvaid. Kui talle tee peale mõni mees ette jääb, võtab nõid tal käest kinni, siis on see mehepoeg neetud. See tähendab seda, et ta peab surema täpselt aasta pärast. Ühesõnaga, kui mõni meessoost isik mõisat külastab, peab ta käed enda pükstetaskusse panema. Naiste vastu pole punapäisel nõial midagi. Arvatakse, et punaste juustega nõid on krahvinna, kellel üks Kolga mõisa krahvidest kunagi armukadedusehoos pööningul pea kirvega maha löi. Tänapäevalgi võib näha mõisa akendel valges kleidis naist, eriti veel õhtuti.

EFA II 37, 208 < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Merlin Rõõm < Ulvi Meier (1999) Sisestas Melika Kindel

[Kolga] mõisa peauksest sisenedes näeme kahte võlvi, mille vahele on müüritud kaks orja, kõige töökam ja laisem ori.

EFA II 37, 211 < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k., Seppa t. – Merlin Rõõm < Milvi Kolk (1999) Sisestas Melika Kindel

Kolga mõisa tekkimine

Tormine meri kandis paadi koos pisikese tütarlapsena Kolga randa. See tüdruk sirgus kõige ilusamaks neiuks randlaste peres. Neiu meeldis väga ühele eesti noormehele Kivisikule. Oli möödunud piisavalt kaua aega, enne kui saadi teada, et see kena neiu on Rootsi kuninga sohitütar. Kivisikule tütarlaps ikka nii meeldis, et nad abiellusid. Nad kutsuti Rootsi, kus noorest eesti nimega mehest sai krahv Stenbock. Rootsi kuningas kinkis neile maavalduse Kolga rannas. Noored armunud, nagu nad olid, ehitasid esimese Stenbockide mõisa Kolga Saalimäele.

EFA II 37, 245 (1) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Katri Sanina < Saima Lindemaa, 60 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kuuldusi Kolga mõisa loomisest

Rootsis elas rikas ärimees, kelle tütar armus endast madalamasse seisusesse kuulunud poissi. Kui aga tüdruku isa sellest teada sai, käskis ta neiu paati panna ja merele saata, et sureb igal pool ära, kui ta üksi merel seilab. Kuid meri triivis paadi Kolga lahte. Kui isa sellest teada sai, käskis ta tütrele siia maile mõis ehitada, milleks ongi algne Kolga mõis.

EFA II 37, 279 (6) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Uuri k. – Liis Veersalu < Alice ja Väino Veersalu (1999) Sisestas Melika Kindel

Kolga mõis

Eesti suurima mõisakompleksiga mõis. Kolga mõisal on olnud mitmeid omanikke, kuid nüüd on ta tagastatud oma õigetele omanikele. Mõndadest mõisa kõrvalhoonetest on säilinud vaid varemed. Mõisa restoranipoolsel küljel on üks aken kinni müüritud. Räägitakse, et sinna on üks naine kinni müüritud, kuna teda peeti nõiaaks. Praegugi on nähtud punaseid juukseid sealt kinnimüüritud aknast lehvimas.

EFA II 37, 301/2 (1) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Milvi Kolk, 58 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kolga nimeks on olnud Põdratu. Kolga ühed esimesed asukad olid tsisterlased. Siin asus mungaklooster. Arvatavasti oli kloostri asukoht seal, kus asuvad praegu mõisa hooned. All pargis on küll mingi hoone varemed, aga see on liiga niiske koht kloostri jaoks. Kolga mõisa peahoone alt jookseb läbi allikas, mis väljub praeguse hotelli otsast tiiki. Allikas olevat sellepärast vajalik, et kui midagi juhtub ja hoonest välja ei saa, on vesi maja alt võtta. Teine mõisaga seotud lugu on selline, et mõisa alt viib käik Tuuleveski mäe alla. Tuuleveski mägi asub praeguse töökoja kõrval metsa ääres. Seda käiku olevat keegi ka proovinud läbi käia, aga pidi olema kinni varisenud.

EFA II 37, 304/5 (4) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Aino Katvel, 44 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Minu vanaema rääkis, et kui tema laps oli, siis kuulis tihti jubedaid jutte Kolga mõisahärrast, kes inimesi peksis. Inimeste nahad olevat tal kuivanud mõisa põõningul. Kui mina tulin Kolga tööle ja elama, öeldi Jumindal, et juba kusagil ammu ajast on üles tähendatud see, et Kolgas elavad õelamad inimesed. Ju on see hirmus mõisahärra oma kurjuse maha jätnud. Igatahes olen seda ise kogunud.

EFA II 37, 305/6 (5) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Milvi Kolk, 58 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Räägitakse, et Kolga mõisas liigub ringi üks vaim – punase kleidiga naisterahvas. Kord rääkis mulle üks inimene, kuidas tema läinud sohvoosi kontorisse makse maksma, kontor asus lossis. Tema läinud sellest pikast trepist üles, mis jääb praegu poodi sisse minnes paremat kätt. Järsku läinud seinad eemale ja tema eest kõndinud teener, selle ees punase kleidiga naine. Kontori ukse taha oli jäänud teener ootama, hiljem saatnud ta trepist uuesti alla. Aga naist polnud enam näha ja seinad olid jälle endised tagasi.

EFA II 37, 323/4 (5) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kahala k. – Liisi Ausmees < Heino Junmann, 57 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kuidas tekkis Kolga mõis?

Kolga rannas elanud kord noormees, kes suure tormiga oli merehädalised ära päästnud. Üks päästetutest osutus aga Rootsi valitseja õetütteks. Päästetud rootslased võtsid mehe enestega kaasa Rootsi, kus valitseja õetütar ja noormees abiellusid, mees ülendati krahviks ning talle anti rootsikeelne nimi Steinbock. Kui noored kodumaale naasid, ehitas Steinbock väikese mõisa Kolga Saali mäele. Steinbockide järelpõlves oli palju poegi, ühele eriti julmale ja ahnele jäi mõisa valitsemine, krahv lasknud Linnamäele vale tuletorni ehitada, et pettetulega madalale meelitatud laevu röövida. Talupojad pidid ahnet krahvi abistama või muidu ähvardas neid piits. Krahvile

meeldis jälgida julmi piinamisi. Jõngu väljal on veel näha mõisa vana rehe peksupingi varemeid, millel väiksemaid karistusi anti. Peksupink asus ka Luuba karjamõisa tallis. Mõisast kaugel, Sae talu taga, olnud kõver piinakask, mille külge seotud talupoegi peksti ja piinati. Kord käskinud krahv piinamisriistad jälle valmis panna ja sõitnud ise teenriga Kolga lahe saarele. Seal uputanud teener suure vihaga oma valitseja. Krahvi keha maeti maha ning tema süda mõisaparki kujundatud saarele. Valitseja truu koer olevat ulunud ööl ja päeval kuni ta tapeti, koera süda maeti krahvi südame kõrvale saarele. See veega ümbritsetud mereröövli saar on veel praegugi Kolga mõisa pargis.

EFA II 37, 325 (6) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kahala k. – Liisi Ausmees < Heino Junmann, 57 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kolga mõis

Tormise ilmaga oli väike paat koos tütarlapsena Kolga randa sattunud. Randlaste peres kasvas see tüdruk kenaks, sihvakaks neiuks, kellele küla noormehed peagi silma heitma hakkasid, nende hulgas ka Kivistikk. Noored abiellusid. Hiljem selgus, et neiu oli Rootsi kuninga sohitütar. Kuningas kutsus noorpaari Rootsi, mees ülendati krahv Steinbockiks ja paarile kingiti maavaldus Kolga randa. Noorpaar ehitas Kolga Saalimäele mõisa, nad said palju lapsi ja elasid õnnelikult oma elupäevade lõpuni. Mõisa aga hakati lähedal asuva küla järgi kutsuma Kolga mõisaks.

RKM II 276, 155 (82) < Kuusalu khk., Kolgaküla – Ölme Aasmaa < Pauliine Soomere, s. 1891 a. (1969) Sisestas Melika Kindel

Tulekolle

Väga vanal ajal, kui ei olnud veel tuletikke, löödud tulekividest tuld. Seda kohta, kus tuld siis alal hoitud, kui see korra põlema saadud, nimetatud tulekolle. Eks keegi pidi siis valvama selle kolde juures, aeg-ajalt puid ka lisama ja süsid tuha all hoidma, kui inimesed tulid viima kusagil raud- või plekknõu sees süsi. Kolga mõisa juures mäepeal asunud üks tulekolle ja sellest saanudki koht Kolga nime.

ERA II 165, 169 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Vanaküla, Abrami t. – Ülo Lainveer < R. Preis (1937) Sisestas Melika Kindel

Koobas Kolga mõisas

Kolga mõisa lossist läheb luuk maa alla ja sealt maa-alune koobas, mis on umbes ½ km pikk. Koobas on nii kõrge, et võib püsti seista.

EFA II 37, 307 (6) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Ilme Katvel, 68 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kolga mõisa pargis oli üks küngas munakividega ümbritsetud. Kui mina väike olin, räägiti, et seal on meremehe haud.

EFA II 37, 308 (8) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Ilme Katvel, 68 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

[Kolga mõisa] pargis oli mõisasakste hobuste ja koerte surnuaed. See on mäest alla koolimaja poole minnes paremat kätt. Kiviaed on veel alles.

356. Kolga tiigid

EFA II 37, 247 (3) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Katri Sanina < Marta Sanina, 72 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Jutte Kolga tiikidest

Tekkest ei teata midagi, aga esimesse tiiki voolab allika vesi. Kust see vesi tuleb, pole kindlalt teada. Kuid vanasti oli Kolga pargis 3 tiiki, praeguseks ajaks on järgi jäänud ainult 2 ning kolmas on kinni kasvanud. Jutu järgi olevat just sinna kolmandasse maetud või uputatud mereröövleid. Kuuldud on ka tiigi sügavustes elavatest vetevanadest. Kolga allika vesi, mis tiiki voolab, oli

vanasti hea palaviku alandaja, kui seda juua.

358. Jõngu väli

RKM II 276, 132 (77b) < Kuusalu khk., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < Pauliine Soomere, s. 1891 a. (1969) Sisestas Helen Hanni 2009

Jõngu väli

Kolga mõisa lähedal nimetakse ühte välja Jõngu väli. See olevat olnud kunagise väga tigeda mõisakupja nimi. Vanasti, kui juba teoorjuse kaotamine oli välja kuulutatud, pidanud seda hirmuaega veel Kolga mõisnikud edasi. Iga päev käinud kupjas põllul töölisi peksmas täiesti põhjuseta. Kord, kui ta jälle põllul härjapaariga kündvale talupojale löögiks kepi tõstnud, haaranud viimane selle kupja käest ja löönud sellele keset lagipähe, nii et see ka kukkunud ja polegi enam tõusnud. Talupoeg jäänud aga karistamata.

359. Kolga Arurehi

RKM II 338, 159 < Kuusalu khk., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < Aadu Kivirüüt, s. 1912 a. (1972) Sisestas Helen Hanni 2009

Kolga mõisa hoonet, kus rehte peksti, hüüti Arureheks. Mõisa kubjas Tooma rääkis, et seal pimedas, kui kedagi sees ei ole, on tont ikka. Tema on kuulnud, et nagu härg möirgab sees suure jämeda häälega pimedas.

360. Kolga kasvuhoone

RKM II 338, 159/60 < Kuusalu khk., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < Aadu Kivirüüt, s. 1912 a. (1972) Sisestas Helen Hanni 2009

Jälle üks Kolga mõisa tööline oli triiphoonest, noh õhtul tonti kuulnud. Kohe selgesti kostnud, nagu oleks keegi vokiga ketranud, niisugune vuring olnud. Peale selle kohe jälle kui oleks robinal süsi ahjust välja tõmmatud, olnud niisugune vedamise krobin selgesti kuulda. No tema oli kasvu- või triiphoones töö ja jäi ööseks sinna ka magama. Tema veel ei ole kartnud, kuulnud, mis edasi saab. Siis oli kohe keegi tema voodi otsa seal kergitanud kolm korda, jah, üles-alla... Ei siis enam ole tema millalgi küll sinna ööseks jääda julgenud. Eks tegi hirmu, no.

361. Saalimägi

EFA II 37, 302/3 (2) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Milvi Kolk, 58 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kolgas on mägi nimega Saalimägi. See asub kohe mõisa juures. Saal peaks tähendama suurt hoonet. On veel Jõnguväli (praegune hobusekoppel), Leeskõrve – seal asuvad Kolga mitmekordsed majad. Kolgast Pudisoo poole minnes on Erulepe. Erulepel on koht nimega Raudsilla. Arvatakse, et on tegemist raua saamisega. Sealne vesi on väga rauarikas. Seal kandis on olnud ka palju veskeid: saeveski, villaveski, jahuveski. Kolgas on veel Lätismägi, mis on oma nime saanud seal lattide tegemise järgi.

362. Lätismägi

EFA II 37, 284 (1) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Mari Sass < Milvi Kolk, 58 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Lätismägi. Asub Kolgast 2 km kaugusel. Oma nime olevat saanud sellest, et selle künka pealt ei saanud korralikke palke tuua vaid ainult latte. Vanasti kutsuti seda seepärast Letismäeks, hiljem

mugandati see rahvasuus Lätismaeks.

363. Kolgaküla kiik

RKM II 233, 545/6 (1) < Kuusalu khk., Kolga v., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < August Soomre, s. 1891 a. (1967) Sisestas Helen Hanni 2009

Esimene kiige Kolgakülas

Sellest on aega juba nüüd 65 aastat, kui Kolgakülas esimene kiige tehti. Mina olin kaheksa-aastane poisikene ja käisin kaa ikka seal aitamas midagi jõudumööda teha. Seda kohta, kus esimene kiige oli, nimetab rahvas veel praegugi Kiigeseljakuks, see nimi püsib põlvest põlve ja käib suust suhu. Noh, see koht oli praeguse Kõrgmäe talu karjamaa ja lagedam kõrgem koht seal metsa veerel. Kiigel lauldi ja kiiguti, aga kiige juures maa peal tantsiti. Ega siis veel tantsuplatsisi olnud, need tehti alles hiljem.

Järgmine kiige, Kiigeseljaku järgmine, tehti praeguse Ristoru talu juurde. See oli teele lähemal ja parem nuordel käia. Sinna ehitati juba tantsuplats ka. Praegu ei ole enam ka Ristoru juures kiiget, ei olegi praegu siin külas kiiget. Vahepeal oli veel ka Palanselja pere juures männiku veerel kiige mõned aastad. Ka seal kiige ümber murul löödi tantsu nii et aitas, peeti jaaniõhtul jaanituld ja lauldi ja tehti nalja, ega puudunud sealt ümbruse noored ega vanadki. Hiljem, kui peremees suri, ei siis olnud enam kiige korrashoidjat ja aja jooksul kõdunes ära.

364. Kolgaküla

RKM II 276, 116/9 (73b) < Kuusalu khk., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < Pauliine Soomere, s. 1891 a. (1969) Sisestas Helen Hanni 2009

Kui juba praeguse Kolgakülas ka majasi oli, käinud ka ühes peres tondid ja niisugused jälle, et ei ole ennast millalgi näidanud mingisugusena. See maja, kus tondid oma kometisi tegid, olnud praeguse Kolgaküla kaupluse lähedal. Ennevanasti olid ju ikka niisugused pikad majad ehitatud, kus rehetoaiga ühes oli ka kamber, kus pere elas ja magas. Rehetoaas oli ikka tavaliselt kaljatõrs ja suur reheahi, mis oli kütmiseks vaja, kui vilja kuivatati.

No jah, siis ühes niisuguses majas oligi pahategija tont olnud. Igaühele, olgu oma perest või võõras inimene, kes aga rehetuppa läks, oli lendand kohe kaljaraba jah vastu silmi. Kohe suured plärtsud, nagu oleks kamaluga visanud. Ega näha ole midagi olnud muud kusagil. Mõnikord hakkanud jälle ahjukeriselt kive maha loopima. Eks inimesed hirmuga pidand katsuma, et uksest välja said. Tuppa ei ole tulnud, aga rehetoaas oli kohe mõlland mõllamise viisi. Ega siis ole nii kuuldagi olnud, kui sinna keegi ei läinud. Aga eks sis oma hoones ole ju ikka vaja käia, kuidas muidu siis saab. Aga igaüks, kes aga uksest sisse läks, kaljaraba vastu vahtimist sai ka kohe. Ega sellele ei ole võinud keegi midagi arstimiseks teha. Hakkasid aga lendama toas, mis seal aga leidis. Ega ei ole usaldanud kohe keegi seda kaljatõrt tühjendama kaa minna, et mine tea hullu, paneb veel endale tunni viimaks kummuli peale ja jäädkki alla, kas veel pääsebki ära, ei teadnud küll keegi. Parempoolsele hoida. Ega olegi saanud selles majas kuidagi elada, muudkui kohe lahutatud see maja ära küttepuudeks ja mindud teise kohta. Mis sa hulluga teed, ega seda sama maja võind mujale ehitada ka, ega teadnud keegi, ehk aga tuleb jälle sinna ka loopima.

RKM II 276, 140/5 (80) < Kuusalu khk., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < Pauliine Soomere, s. 1891 a. (1969) Sisestas Helen Hanni 2009

Minevik

See olnud 1918. aastal, kui ka oli sõda, mida nimetatud ilmasõjaks. Jah, ikka paarisse peresse juhtus kuul kohe tuppa ka minema. Kolgakülas Ristoru peres oli kuivanud toas parsil, jah, lapse põll ja kuul oli läinud kohe põllest läbi, põll pooleks. Mei olime perenaisega ikka kodus, see Villemi pere on ju mäe all, vähe rohkem varjus. Peremees läks lastega sugulaste juurde ööseks Palanseljale, see maja oli metsa sees ja teede äärest ka rohkem eemal. No sõja ajal kardeti ikka lagedat kohta ja teed

nii sama. Teed mööda tulevad no sõjaväed. Peremees, kui läks, käskis veel meid perenaisega olla rohkem ahju varjus, et siis ahi ehk jääb püsti, kui majagi kokku langeb. Ma olin Villemi peres teenijaks just sel aastal.

Vaenlane tuli siit, noh maa poolt, ja teised jälle Loksa poolt. Üks suur laev oli ka Loksa lahes ja see hakkas laskma suurtükkidega siis maa, noh Kolgaküla poole. Vaenlased vahtinud siit Jaagu pere toa viiluaugust, no eks lakast ikka paistis kaugemalle. See pere oli ka mäe peal, eks Loksa laht paistab seal kõik selgesti Kolgakülasse ära. Kui vaenlased nägid, et juba laev otsa keeras Kolgaküla poole, siis kadusid kohe ka ruttu Valgejõe poole minema. No laev hakkas laskma kohe siis suurtükkidest ka.

Tagavaraväed olid vaenlasel ka, neid mehi anti siis peredesse neh tööle, sest nooremad mehed olid kõik sõtta aetud, kodunt ära, ja töö tahtis ikka teha. Heinaaeg oli suvel parajasti. Kümme päeva ikka sai sõjamees olla peres tööl. Eks siis jälle võeti ära. Vanahantsul oli ka üks noormees, nendel ei olnud nii väga vajagi, siis mees tahtis oma koju vaatama minna, et kümme päevaga jõuab küll. No ega tohtinud siis kruunuriietega minna kuhugi ära, siis anti siit perest oma meeste riided talle selga ja pärast andis jälle ära tulles riided. Eks pani siis enda riided selga ja läks. Oli mehel küll heameel, et sai ka kodus vaatamas käia.

No ega siin sõda ei olnud, siin oli aga tagavaravägi. Hobustega kamandati mehed siis neid edasi viima nii kaugele, kui juba suuremad väed vastu tulevad. Jüripere sulane ka läks siit hobusega ja kui mõne päeva pärast siis koju tagasi tuli, oli suur koorem kraami kaasas. Eks ta sealt tee äärtest siis korjas, mis oli maha jäätud sõjaväe poolt. Seal oli saapaid ja riideid, sinelisi ja üht ja teist kraami.

Kolgaküla noorte kiige oli vanasti seal suure mäe all. Seal oli tuulevari metsa ääres. Mei, tüdrukud, ei oskanud ka kartagi neid sõjamehi, käisime laupäeva ja pühapäeva õhtutel ikka kiikumasa, nagu varemgi. Need võõrad poisid käisid ka kiigel, ega need teind midagi paha kellelegi. Rohelised riided olid neil seljas, justkui nüüdki sõjaväemeestel.

EFA II 37, 183 (4) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Uuri k. – Terje Salumäe (1999) Sisestas Melika Kindel

Kolgaküla mäe pealt paistab Lohja järv. Kolgas on Saalimägi, sest lossi saalist alla tuli mägi. Räägitakse, et Kolga krahv olla lasknud ehitada vale tuletorni, et laevu madalikule meelitada ja siis neid röövida.

Olen neid uurinud Uuri küla elanikelt Kolk, Milvilt, kes elab Sepa talus. Veel Uuri küla elanikult Juta Vesilind, kes elab Järve talus (Kahala ja Muuksi kohta).

365. Peksmine Kolgakülas

ERA II 222, 622/3 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kolgaküla – Ellen Sommer < Liisa Sommer, s. 1866 (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Lapsega tüdruku pekmine Kolgakülas

See juhtus Vene valitsuse ajal. Tol ajal vihati väga lapsega tüdrukuid, kuid vihkamisest veel ei aidanud, mispärast neid tihti peksti. Ka Kolgakülas juhtunud kord selline asi. Mõisavalitsus toonud linnast kaagi (peksukong või midagi sarnast), see asetatud praegusele Jaagu talu vainule. Kaak oli punane. Sinna viidud ka siis tüdruk ja pekstud, muidugi rahva nähes, tüdrukute hirmutamiseks. Kes peksetav oli, ei teata.

Teisalt kuuldub jälle, et peksetud Kõrtsi talu vainul ja tüdruk öelnud, kui teda tahetud peksa: „Pekske aga pealegi, tapate teise lapse ka ära.“ Kuuldavasti oli teda lapse tapmise pärast tahetud peksa. Tüdruku sõnade peale pole enam pekstud.

Praegu asub seal kohal kauplus.

RKM II 233, 569/71 (14) < Kuusalu khk., Kolga v., Kolgaküla – Ölme Aasmaa < August Soomre, s. 1891 a. (1967) Sisestas Helen Hanni 2009

Lapsega tüdrukut peksti

No minu ema seda rääkis, sellest ajast võib paarsada aastat ehk küll aega olla, ega kindlat tea

midagi. Varasematel aegadel oli olnud lapsega tüdruku vihkamine väga suur ja kogu ümbrus, kus niisugune asi oli juhtunud, tundis pahameelt selle tüdruku vastu. Neid tüdrukuid olevat siis ka sageli pekstud.

Sie tüdruk, kellel laps oli olnud, pidi määratud päevaks teatud kohta tulema, kus siis teda peksukong ootas, see olevat selleks olnud, et teistele tüdrukutele siis oleks hirmuks, et ei enam juhtuks niisugust asja. Lapsega tüdruku peksmiseks toodud kohe linnast mingisugune eriline kong, seda nimetatud siis peksukongiks. Peksukorraldus olnud küll mõisniku poolt, võib-olla siis ka peksjad olid sealt. Kuidas peksti, seda ei näinud teised inimesed ja ega seda tahtnudki keegi küll vist vaadata.

Seekordne peks toimunud Kolgakülas. Peksukong paigutati endise Jaagu talu vainule. Kui oli peksmine pekstud, eks siis viidud jälle kong sinna, kuhu vaja oli ja tüdruk lasti koju haigeid valutavaid kohti parandama. Seda ei mäleta ümbruskonna inimesed, et Kolgakülasse rohkem peksukongi toodi kui ühe korra. Kes peksetav oli, seda ei räägita, kuid kindel on, et eks siit ümbruse tüdruk ikka oli. Praegu asub seal peksukongi kohal endine kauplusehoone koos aiaga.

Ka endise Jaagu talu aida varemed ja maja ahervare on veel endisest püsinud. Kui vaadata neid paiku möödudeski, tulevad meelde endised hirmu- ja piinade ajad. Minevik oma kommete ja kombetäitjatega.

367. Härjakivi

RKM II 276, 167/8 (86) < Kuusalu khk., Kolgaküla – Ölme Aasmaa < Eliisbet Sang, s. 1902 a. (1969) Sisestas Melika Kindel

Härjakivi

Härjakivi asub Kolgakülas Kelba mäel praeguse rahvamaja lähedal. Kivi laius on kuus meetrit ja pikkus kaheksa meetrit. Teiselt otsalt maapealse osa kõrgus kaks meetrit ja teise otsa kõrgus pisut üle ühe meetri.

Kunagi, väga ammu, kui künti põldu veel härgadega, jäänud mees koos härjapaariga selle kivi alla. Mees istunud kivile puhkama ja härjad seisnud ka ta juures. See kivi olnud varem pisut serviti ja keerdunud sel korral, kui peale istuti, otsekohe ja nii õnnetult, et mees ja härjad enda alla ka matnud.

Jääajast olevat see kivimürakas sinna mäele jäänud peatuma ja vähehaaval otsekohe kaldunud, nii nagu maa jälle tema all vajunud. Nii räägitakse. Väga vanad inimesed, kes on kuulnud juba enda vanemaid seda juttu nii rääkivat, püüavad jälle enda järglaste kaudu kuuldut edasi anda ja nii need jutud siis sünnivadki.

369. Hundiselja mets

RKM II 338, 190 < Kuusalu khk., Kolga k. – Ölme Aasmaa < Osvald Kaugerand, s. 1905 a. (1972) Sisestas Melika Kindel

Hundiselg

Hundiseljaks nimetab rahvas Kolgakülast pisut põhja suunas, umbes 1 km, metsa. See on soodevaheline seljandik, kus ikka vanasti hundid liikunud. Suvel ei olnud näha, aga talvel läks huntide rada kohe alati seda seljandikku mööda. Nii.

ERA II 178, 245 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Pärlioja t. – Ilse Lehesalu < Gustav Lehesalu, 50 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Rahaauk Kolgakülas

Kord näinud Kolgaküla karjalapsed õhtul karjaga koju tulles Hundiselja metsas tuleaset, mille juures seisnud üksteise järel neli põtra. Lapsed rääkinud sellest kodus ja teisel päeval mindud tuleaset vaatama, aga pole midagi leitud. Siis arvatud, et see oli rahaauk.

370. Kuradikambrikuusik

RKM II 276, 104/8 (72) < Kuusalu khk., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < Pauliine Soomere, s. 1891 a. (1969) Sisestas Helen Hanni 2009

Kuradikambrikuusik

Noh, Kolgakülast, kui lähme läbi teed mööda Hara küla poole, siis seal on tee ääres suur, noh, jämedate kuuskedega mets. Seda metsa nimetab kohalik rahvas Kuradikambrikuusik. See mets olevat sellest nime saanud, et vanasti käisid ikka ju kaupmehed hobustega koormatega mööda külasi kaupu müümas. Kaugemalt ütlesid olema ennast ikka Mustveest ja Petserist ja Peipsi poolt, mitmelt poolt oli neid, nende enda jutu järel.

Üks niisugustest kaupmeestest läinud jälle seda teed Suurekõrve perede poole, need on enne, kui Hara küalani on veel tükk maad. See kaupmees käinud alati ikka ööseks Suurekõrve peres. Aga kui ta parajast sinna suure kuusemetsa jõudnud, kuulnud, et üks kisendab metsas: „Oot-oot, oot-oot.“ Tema kohe mõtelnud, et nüüd on küll kuradil siin kuusikus kamber ja ähvardab teda õnneks võtta. Kuulnud, nagu oleks veel ähvardanud, et noa toon, oot-oot, noa toon. Hakkanud ruttu hobust kohe rakkest lahti võtma, et noh, kohe paneb leikama oma hobusega ratsa, et saab rutem edasi, kui koorem jätta maha. Elu ikka saab päästetud, olgu koorem sis kuradile saagiks, kui ta seda nii siin passib. Kui jälle aga hüüdmise vaheaeg olnud, siis mees pannud uuesti hobuse rakkesse ja keeranud otsa jälle uuest Kolgaküla poole tagasi, et no ei ole julgenud enam edasi sealt kuusikust läbi minna Suurekõrbe ööseks.

Rääkinud tagasi tulles siis kõikidele inimestele, kellega kaupa müües kokku juhtus, et seal Suurekõrve ligidal on küll kuradikambri kuusik. Et tema kohe selgesti kuulnud, kui ähvardanud teda ikka: „Oot-oot, oot-oot, noa toon, noa toon.“ Ega inimese hääl see ei noh olevat küll olnud ja ega see inimene metsas siis niimoodi ka ei kisenda õhtul hilja.

See kaupmees oli müünud kangaskaupu, mitmesuguseid villaseid kalevikangaid ja õhemaid kangaid mitmesuguseid olnud tal. Eks see koorem olnud hinnaline küll, aga näe imet, et elu oli ikkagi neist veel kallim. Nimi on aga tänaseni sellel kuusikul.

See on üks pika nokaga hall lind, rähnist vähe suurem. See lind laulab niimoodi kohe ootutades. Mina tulin kord kodu laupäeva õhtul saunast ja siis kuulsin, et kaevu juures suures saarepuus kuldnoka karbi juures laulis niimoodi ähvardades. Mina võtsin seina äärest mitu hernekeppi kätte ja läksin kohe pörutasin kõvasti vastu puud, kus ta oli. Siis pani lendu ka, muidu oleks ööks kisama jäänud.

RKM II 338, 180/4 < Kuusalu khk., Kolga k. – Õilme Aasmaa < Osvald Kaugerand, s. 1905 a. (1972) Sisestas Melika Kindel

Kuradikambri kuusik

Kuradikambri kuusikuks nimetab rahvas suurt tihedat kuusemetsa Hara-Kolgaküla tee ääres. Vanasti eksinud selles kuusikus palju inimesi. Kes kord sellesse kuusikusse juhtunud minema, pole enam oskanud teele tulla. Maa oli kivine ja suurte mätastega ja loomad olid ka nende vahele suvel rajad tallanud. Möödunud sõja ajal läinud kord see Loksalt pärit olev õmblusmasinaagent õhtul mööda Kuradikambri kuusikust. Kuulnud seal naisterahva nuttu. Õnneks olnud tal kaasas taskulamp, nii siis läinud ta lambiga valgustades nutu suunas. Tükk maad kuusiku äärest istunud tõesti naine ja nutnud. Päärmann, nii oli agendi nimi, küsinud, kas ta on eksinud või miks ta nutab. Küsimuse peale pole kohe naine midagi vastanud, pärast küsinud temalt, et kas sa oled tõesti inimene. Naine seletanud, et tema käinud Suures soos jõhvikal ja hilja tagasi tulles aga siia kuusikusse ära eksinud. Naine rääkinud, et tema polekski hommikuni siin küll elanud. Kottpime ja ümber ka veel mitmesugune õudne hääl. Koos läinud nad Loksale.

Sellest kuusikust olid ju inimesed kuulnud kohe päevalgi mitmesuguseid õudseid häáli. Kord kui talle määgimist, samas jälle nagu hammaste kiristamist ja oigamist vaheldumisi ja tuulega veel rohkem oli ikka kuulda.

Seal olid kaks kuusike ristamisi kasvanud ja hõõrumine üks ühe vastu tekitas neid häälightsusi. Kui puud olid kuivad, siis kostis talle määgimine, kui aga vihmase ilmaga olid puud märjad, siis tõesti kostis kuusikust suur oigamine ja hammaste kiristamine. Kole oli see.

Üks Undla valla mees käis meil ikka ööd, kui tuli Harast kalakoormaga, noh kodu veel kaugel, öö aga juba ligidal. Ühel õhtul oli päris hirmunud, kui tупpa tuli, küsis: „Kas elab seal kuusikus keegi, ma päris selgesti küll oigamist sealt kuulsin.“ Tema ütles, et ei ole kunagi enne löönud oma hobust, aga nüüd täna saanud tuhatnelja tulles hirmsa vatti. „See oli seal kuusikus vist siis vanakuri ise. Paar kilomeetrit ma nüüd kihutasin kohe hobusega. Kui hakkas tuli paistma, alles siis kadus suurem hirm ja tõmbasime hinge.“ Meie seletasime, et seda kuusikut nimetab rahvas Kuradikambri kuusikuks. See oli esimese ilmasõja järgsetel aastatel ja oli teel vahest röövimisi ka kuulda, eks see hirmutas omalt poolt veel kõiki.

ERA II 192, 85 (23) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k., Otsa t. – Rudolf Põldmäe < Maunus Einstruk, 81 a. (1938) Sisestas Melika Kindel Kuradikambri kärk

Kolga ja meie vahel on üks kõrge kärk, seda üüta Kuradikambri kärgaks. All on org, üleval on kõrge kärk. Vanasti on see nimi juba old, eks ikka kurat ole eland seal. Eks vanad inimesed ikka nähnd koa midagi ja kuuld. Seal pidi siis kuradi kamber olema.

371. Ristimägi

ERA II 222, 538/9 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k., Parksi t. < Haljala khk., Läsna k., Keldripõllu t. – Hilse Martinson < Amalie Veerla, 55 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009 Ristemägi

Kõnnu vallas Kolgakülas on üks mägi, mille nimi on Ristemägi. Rahvajutt räägib selle kohta järgmist. Umbes 1845.–1850. a elanud üks mees, Lassisoo Indrek. Lassisoo Indrek oli käinud ühe tüdrukuga, teinud selle tüdruku raskejalgseks ja pole tahtnud tüdrukut enam ära võtta. Ühel õhtul, kui tüdruk tulnud Loksalt ja saanud sinna mäe alla, võtnud mees tüdruku kinni, toppinud tüdruku suu kinni, et tüdruk ei saaks karjuda; pannud tüdruku seljale maha, ise põlvitanud ta põlvedega tüdruku rinde peale ja tapnud selle ära. Selleks kurvaks mälestuseks taoti Ristimäe all olevasse kivisse rist. Sellest pandi ka mäele nimeks Ristimägi.

372. Suurekõrve

RKM II 276, 110/6 (73a) < Kuusalu khk., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < Pauliine Soomere, s. 1891 a. (1969) Sisestas Helen Hanni 2009 Vaimud Kolgakülas

Sellest kuulmisest, millest jutt on, võib küll oma paarsada aastat aega juba olla. Suurekõrve Juhan seda lugu ise mulle rääkis ja Juhan on nüüd kaa ammu surnud. No see Juhanile rääkija olnud temale vanaisa. Sie lugu juhtunud jah olema mõisa valitsuse ajal. Kõnnu mõisa krahv oli määranud tema, no Juhani isaisa Kolgakülasse metsavahiks, sest Kolgakülas ka olnud palju metsa ja suured metsad. Selle koha nimi, kuhu tema vanaisa saadeti, on ju nüüd Suurekõrve. Ega siis ei olnud seal ühtki maja, aga nüüd hiljem koosneb Suurekõrve seitsmest majast. Suurekõrves oli ainult sel ajal suur paks mets.

No jah, tema saadeti metsavahiks, aga eks ta ehitanud siis sinna metsa endale majakese kaa, kus muidu siis ikka perega elada. Tal olnud naine ja üks poeg kaa Suurekõrve tulles. Poeg olnud juba nii suur, et käinud kaa isaga seltsis päeval metsas ringi. Ema siis olnud päeval, noh, videvikuni üksinda kodus, mehed olid ju nii kaua ikka metsas.

Õhtul, kui juba hakkas videvikuks vedama, hakkanud, noh, selle praeguse Kolgaküla poolt ikka metsast kostma pasunakoori mängu. Muusika tulnud kohe nende maja suunas ja ikka aina lähemale ja lähemale. Ja maja juurde jõudes läinud kohe see mängukoor nagu mööda maja nurka üles. Üle toa lakapealse ja jälle teist nurka mööda alla. Ega paigal ole olnud, ikka kogu aeg mäng läind, noh, edasi. Mööda maja nurka alla ja otsesuunas jälle metsa. Ja sinna poole, kus nüüd on Kolga-Hara tee. Eks see niisugune kuulmine teinud ikka üksinda olles hirmu küll. Ega näha ei ole küll midagi olnud,

aga siis, kui muusika lähedal oli, siis oli kobinat ja müdinat küll kuulda olnud.

Igal õhtul videviku hakul kordunud sama lugu. Perenaine ei ole julgenud kohe enam üksinda koju jäädagi. Aga ega sest ole paremat midagi olnud, et peregi kodus oli, sest orkester mänginud ikka oma lugusi. Tulnud kaugemalt ligidale ja üle toapealse jälle nurka mööda alla ja sirgjoonena metsa poole tagasi, kuni helide kaugenedes viimaks kõrvust lõpuks hoopis jälle kadus.

Suurpea külas elanud aga niisugune vana naisterahvas, kes oskanud mitmetki paha asja ära arstida. Toodudki siis see imearst muusikat kuulama. Naine, noh, see tark, läinud siis majast natuke eemale lõuna poole, toonud endale metsast pihlakase vembra. Kui nüüd pillide mäng juba kostma hakkanud, hakkanud naine selle pihlakase vembraga vastu maad kohe kõvast taguma ja ise midagi oli pobisenud ka veel. Ega sõnadest, mis ta seal rääkis, ei ole teised inimesed, noh metsavaht oma perega aru küll saanud. Ega need sõnad olnudki teistele nii tähtsad, peaasi, et oleks abi olnud, rääkigu, mis tahes. Noh, sellel õhtul, jah, veel olid käinud, kui see Suurpea naine arstimas oli, sealt läbi, ja teisel õhtul ka veel tulnud, aga siis kadunud. On nii rahulik tänaseni, et ei ole enam hiljem ei metsavahi pere ega hilisemad elanikud midagi kunagi ega kusagilt Suurestkõrvest kuulnud ega näinud ei ole ka midagi.

Nii et ikka oli nõiasõnadest siis kasu sellel korral. Sie nõid olevat rääkinud, et see maja on ehitatud vaimudele kesk nende teele ette. Nende tee käinud sealt läbi ja kes teab, kuhu nad igal õhtul siis suure hulgaga läksid. Ega tea, kui palju neid tonte lugu järel oli, aga müdinat olnud palju küll ja mäng olnud kaa kohe kuulda, nagu oleks neid terve kari mängimas olnud.

RKM II 276, 122/5 (75) < Kuusalu khk., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < Pauliine Soomere, s. 1891 a. (1969) Sisestas Helen Hanni 2009

Oli kord

Praeguse Suurekõrve küla kohal on olnud nähtavasti ja kuuldavasti ka ennem asustatud maa-ala. Praegugi on tunda veel kohati kõrgemaid ümaraid künkaid ja mõnes kohas näha reastikku istutatud kadakaid. Kadakaid oli neli väga suuri ja jämedaid, aga kolm nendest on ära juba kuivanud, vaid üks nendest püsib veel. Kündes ja kraave kaevates on leitud üks kivikirves ja kolm käsikivi. Käsikivid, mis leitud, on erinevas suuruses.

Tubademetsa perenaine rääkis, et kui nemad sinna elama asunud, olnud seal hulgaliste näha varemeid ja ühes ahjuvares laulnud veel isegi kilk. Kes seal elanud või kuhu on kõik kadunud – nendest inimestest ei ole teada kellelgi ümbruses. Sellest, kui praegused inimesed sinna asusid, on ka juba nii kolm põlvkonda tagasi. Aga väga suur kask kasvab veel ühel künkal. Sellest räägib rahvas, et kunagi asetsenud seal üks väike suitsusaun, mida nimetatud Laurisaun. Elanud selles kaks vanainimest. Kui need vanakesed ära surnud, maetud nad endale elamu ukse kõrvale, teine teisele poole. Kask vaid tuletab veelgi meelde endale nii armsa kohinaga kunagisi olnuid, töötanuid, elanuid.

Suurestkõrvest läbiva Hara-Kolga tee veerel võib praegugi näha veel kivi, mis oma kujult tuletab meelde ohvrikivi, iidset ohverdamispaika. Pisut ohvrikivist eemal on madal lai kivi, kus on peal mingid trükitähtedest koosnevad sõnad, kuid mida need tähendavad või mis keeles, ei oska siin seletada keegi.

Kolgakülas, autobussipeatuse juures, vasakul Tallinna poolt sõites, on üle tee näha kõrgem kungas. Seda kungast nimetab rahvas Raadna mäeks. Seal elanikud räägivad, et sinna liivamäkke ei saavat kaevata kartulikoopaid, sest inimeste luud tulevad kaevamisel välja. Nähtavasti on sinna Raadna mäele maetud vanasti inimesi.

Kõnnus Kalme pere juures asuvat nõmme nimetab rahvas Kalmunõmmeks, sest ka sealt on leitud inimeste luid. Kes või millal sinna maetud, ei tea.

374. Haldjad Lohja järves

ERA II 192, 126 (52) < Kuusalu khk., Kolga v., Hara k., Kõrvemetsa t. < Kõnnu v., Turbuneeme k. – Rudolf Põldmäe < Kadri Kvellstein, 85 a. (1938)

Lohja järve ääres öelda neid nägemisi nähtama. Eks näkk ole see aldijas.

ERA II 222, 89 (22) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Aksli t. – Linda Merela < Mariie Kain 80 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Lohja järve neitsi

Lohja järve ääres pohlas olles näinud Liisu Silberberk – on juba surnud – oma emaga ja naabri ema – kõik surnud –, kuidas järveneitsi istunud keset järve vee peal ja pesnud ennast. Tal olnud helevalge nahk ja süsimustad juuksed. Ta olnud väga suurte rindadega. Ta pesnud ennast kiirest ja kiirest, kui ühe rinna oli pesnud, viskas selle üle õla ja pesi teise. Aga äkki kadunud järveneitsi nende silmist, nii et marjalised pole näinud kuhu kadus.

H I 4, 795/6 (3a) < Kuusalu khk., Hara k. – J[ürg] Ponomar (1876) Sisestas Helen Hanni 2009 Kolmas tükk näkkidest

Kord läinud vana Kadapikku Jaan kõndima Lohja järve taha metsa ja tulnud siis ka selle nimetud järve kaldal ligidalle, ja näeb säääl – tema ligidal peseb üks naisterahvas endid järve kaldal. Mees paneb seda asja võeraks ja mõtleb, et kes naisterahvas see siin ommetegi pesemas on, ja jääb salaja vaatama, kus ta siit viimaks läheb ja kes ta on. See naisterahvas peseb endid truuiste puhtaks, siis kuivatab endid ilusaste ära, paneb riided ümber, kammib ilusaste pääd ja ehtib endid kõik viisi ja moodi järel, nõnda et näha oli, et ta üks suurest ja kõrgest seisusest inime oli. Kui ta kõik sai endid ilusaste välja ehtind, siis korjas ta enese kuivatamise linad ära ja siis pani kääd ette pidi sirutattes ja laskis nagu mere lind, pää otseti eel, kaldalt järvesse, ja vesi lõi kahelt poolt kokku ja siis põlnud enam midagi näha. Siis vanamees sai aru, et see näkk oli.

E 16574 < Kuusalu khk.– J[ohan] Abreldal (1895)

Ka Suru jões on näkisi nähtud mitmel näul ja Kahala järves ja Ara juures meres, neist olen teile ju enamalt kirjutanud. Ka Lohja järves on pääva tõusu ja keskhommikute vahel näki ilusa tüdruku näul istumas nähtud puunoti peal, kus ta vaikse, aga imeilusa healega laulnud. Kolgakülalt käinud üks noor mees järve kaldal tema laulu kuulamas, viimaks sügisel, kui järv jäässe läinud, kõndinud ta nagu vari inimeste ulgas ja ühel päeval nähtud teda järve jäe peal ulgumas, kus ta ka kadunud. Kevadel leitud tema surnukeha kaldal ligidalt veest. Teisel suvel ola karjalapsed näinud jälle teda kesk järve laulma, mehe pea ja pool keha veest väljas tüdruku süles, keelele ka siis vahel rõemsaid ja vahel nagu hällilaulusid laulnud. Kui lapsed õikanud, et vadake näki, olnud kohe kadunud.

376. Titeloik

ERA II 222, 496 (3) < Ilumäe khk.(?), Loobu v., Kaasiku t. < Ambla khk., Lehtse v., Valli t. – Hilma Martinson < Maria Uukkivi, 53 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Titeloik

Titeloiku on Loksa ja Joaveski vahelisele teele näha. Rahvajutu järgi on sealt vanasti leitud surnud titt ning loigule nimeks pandud Titeloik.

ERA II 222, 617 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kolgaküla – Ellen Sommer < Liisa Sommer, s. 1866 (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002

Titeloik Porgaste nõmmes

Kõnnu vallas Kotka küla poolt Porgaste poole minna, asub vasemat kätt suur veeloik. Loik on väga pikk, kuid mitte lai, samuti mitte sügav, kuid vesi lõpeb seal ainult põuaga ära. Oma nime Titeloik on ta saanud sellest, et kunagi üks mustlaseit oma lapse sinna olevat ära uputanud. Kummitusi pole seal nähtud.

RKM II 233, 581 (21) < Kuusalu khk., Kolga v., Kolgaküla – Õilme Aasmaa < August Soomre, s. 1891 a. (1967) Sisestas Melika Kindel

Titeloik Porgaste-Kotka nõmmes

Kotka veskist Porgaste poole minnes näeme vasemal teest suurt veeloiku. Loik on pikk ja kitsas,

kuid nähtavasti väga sügav, sest vesi ei kuiva sealt ka põuasel suvel ära. Oma nime, Titeloik, on see veekogu saanud sellest, et varematel aegadel, kui veel mustlased ikka käisid külade vahet ja peredes ka kõike mangumas, olevat üks mustlasenaine enda lapse sinna loiku ära uputanud. Kummitusi ega vaimusi ei ole aga inimesed sealt juhtunud nägema. Titeloigu nimi käib aga suust suhu, põlv-põlvelt.

377. Raudsilla

EFA II 37, 162/3 (3) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k., Seppa t. – Kelli-Kadri Sass < Milvi Kolk, 58 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Raudsilla

Raudsilla talu asub Kolga lähistel, tuulemurru metsa juures. Raudsilla nime pälvib ta järgmiselt. Seal lähedal olevalt Lätismäelt valguvad allikad, mis ühinevad maja kõrvalt jooksva jõega. Kuid maja ees oleva rauamaagi tõttu on allika vesi punakas, mis ka jõe veele punaka varjundi annab. Ning maja kõrval olev sild, kust alt see punakas jõgi läbi voolab, annab sellele talule nimeks Raudsilla. Räägitakse veel, et kõik selle jõe juures olevad majad olid ühe nime all. Nimelt Raudsilla. Kuigi neid oli vaid paar, pälvisid nad ikka ühte ja sama nime. Kuid kudagi pidi ju vahet taludel tegema. Niisiis kutsuti neid pereisade eesnimede järgi. Näiteks Raudsilla Antsu või Raudsilla Peetri talu.

378. Kolga-Tsitre hoburaudtee

EFA II 37, 194 < Kuusalu khk., Kuusalu v., Tsitre k. – Kadri Metstak < Maarja Orusalu (1999) Sisestas Melika Kindel

Hoburaudtee

See ehitati tsaari ajal. See algab Erulepelt (mitte Kolga mõisa juurest). See raudtee oli Kolga ja Tsitre sadama vahel ning mööda seda raudteed veeti puid sadamasse (Tsitresse). Sellel raudteel oli ka sild Maarikojal, aga see on juba hävinenud. Arvatavasti lõpetati selle raudtee kasutamine 1920. algul. Hoburaudtee jäljed on siamaani näha, ka Tsitres.

EFA II 37, 280 (6a) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Uuri k. – Liis Veersalu < Alice ja Väino Veersalu (1999) Sisestas Melika Kindel

Kolga hoburaudtee

Sajandivahetuse paiku ehitati Kolgast Tsitresse hoburaudtee, et mõisahärra ja -proua saaksid minna Tsitresse oma suvemõisa. Rongil oli kaks vagunit ja üks lisavagun, kus olid proua ja härra. Raudtee siht on tänaseni alles. (Rongi vedas hobune.)

379. Vanaküla rahaauk

ERA II 165, 111 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kaasiku t. – Erni Janter < G. Valk, 56 a. (1937) Sisestas Helen Hanni 2009

Rahaauk

Kord näinud keegi Vanaküla inime unes järgmist: Pohla ja Klaukse talu rajal asuva suure kivi all on suur varandus peidus, mida ei saa aga muidu kätte, kui tuleb reede õhtul viia seitsme elaja veri sinna kivile, siis pidi avanema varanduseauk.

Sellel inimesel endal pole aga julgust olnud seda teha ja nii seisab varandus veel praegugi suure kivi all.

RKM II 297, 6/7 (6) < Kuusalu khk., Vanaküla – Linda Palu < Leena Berg, s. 1882 a. (1973) Sisestas Melika Kindel

Varandus Valgejõe käärus

Minu sünnikodu on siinsamas lähedal Valgejõe kaldal. Rootsi sõjavägi olnud seal laagris. Seal on allikas, kust joogivett saadi. Minu mälestuses on Valgejõgi palju väiksemaks läinud. Kõige suuremas jõekäänd on maetud varandust. Kivi oli märgiks. Siis oli kivi jões, nüüd on kaldal. Mäletan, et umbes 10 aastat tagasi käisid siin rootslased varandust otsimas. Hakatud vanu kirju tuhnima ja tulid siis siia varandust otsima. Kotkal, kus kalakasvandus, leidsid rootslased midagi.

382. Hobuseraua jäljega kivi Vanakülas

ERA II 222, 304 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Suru k., Pihlakamäe t. – Osvald Sandström < Ants Mändlo, s. 1887 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Kivi külles hobuseraua kuju

Kord oli Rootsi sõjaväepäälük Vanakülas olnud sõja ajal. Sõitnud oma hobusega mööda Vanaküla teed ja ajanud nii palju, et hobune tõusnud kahe jala pääle püsti. Suur kivi olnud tee ääres ja hobune astunud sinna kivi pääle. Kivi sisse jäänud hobuseraud ja see raud on praegu sääil kivile kujuks. Seda kivi võib praegu sääil oma silmaga näha. Kivi pääl pidi hobuseraua alla kirjutatud [olema], et se[ll]e kuju on sõjaväepäälük Austrat õnnelikul kombel moodustatud.

ERA II 222, 397 (18) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Varemete t. – Ilse Lehesalu < Maali Pärn, 69 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Hobusejalg kivil

Kõnnu vallas Vanakülas Pohla talu maa peal asub suur kivi, millel on näha hobuse jälg. Sõja ajal põgenenud üks ratsanik hobusega vaenlaste eest. Hobune hüpanud kivi peale ja kivile jäänud sellest jälg.

ERA II 222, 624 (13) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Julie Mikenberg, s. 1892 (1939) Sisestas Melika Kindel

Kivi hobusejala jäljega Vanakülas

Vanakülas Pohla talu koha peal jõe ääres on kivi, millel hobusejala jälg. Selle kohta käib jutt, et Vanakülas olnud kord äge ja tuline lahing – nii tuline, et kivid muutunud pehmeks. Siis astunud hobune sellele [kivile] ja see jälg jäigi sinna.

RKM II 233, 556 (6) < Kuusalu khk., Kolga v., Kolgaküla – Ölme Aasmaa < August Soomre, s. 1891 a. (1967) Sisestas Melika Kindel

Hobuse jälg kivil

Vanakülas Pohla talu endisel maa-alal jõe ääres heinamaal on kivi, millel on hobuse jälg peal. Vanarahvas räägib, et Vanakülas olnud kord vanal ajal suur lahing, nii et kohe kividki pehmeks läinud. Eks siis hobune juhtunud kiiruga muidugi kivi peale astuma ja hiljem, kui lahing jälle vaibus, läksid kivid uuesti kõvaks. Kuid hobuse jälg on püsinud seal tänapäevani ja püsib edaspidigi nüüdsetele inimestele vaadata.

EFA II 37, 36 (1) < Kuusalu khk., Loksa v. – Piia Lindvee < Rutt Talpsepp (1999) Sisestas Melika Kindel

Vanakülas Valgejõe ääres Põhla talu kõrval üle tee on jõgi. Mille kõrval asub kivi, mille peal on hobuse kabja jälg. See oli nii, et Rootsi kuningas oli ühel päeval kuhugi minemas. Ja see tee kulges minu külast läbi. Ja nii see kivi seal on.

ERA II 222, 596 (49) < Kuusalu khk. – Alma Allemann (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002

Rahva jutu järgi on Valgejõel Pohla väravas hobuserauajalg kivi sees. Oletatakse, et see on Kalevipoja hobuserauajalg. Kuidas see sinna on sattunud, seda ma ei tea.

384. Pikakose

ERA II 222, 630 (26) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Liisa Parktal, s. 1863 (1939) Sisestas Melika Kindel

Pikakose – röövli varaauk

Vanakülas Pikakose talu maa-alalt on leitud surnuluid, helmeid, preese jne. Rahvajutu järel olevat sinna oma vara matnud röövel Pruntas. Pruntas oma seltsimeestega ise elanud sama talu maa-alal, kus veel praegugi on elamujäänused näha. Röövimas nad käinud ümbruskonna teedel.

385. Joaveski kummitus

ERA II 222, 626/7 (17) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Liisa Parktal, s. 1863 (1939) Sisestas Melika Kindel

Kummitus Joaveskil

Joaveski külas vabriku direktori elumajas kummitavat keegi mees. See maja oli enne Joaveski mõisa härrastemaja. Kummitusi enne kunagi pole nähtud, alles viimasel ajal kummitavat. Kummitajaks olevat pikk mees, mustas rüüs, kahvatu näoga, Teda olevat mitmed inimesed nii öösel kui päeval näinud.

388. Valgejõgi

EFA II 37, 38/9 (4) < Kuusalu khk., Loksa v., Kolgaküla k. – Age Allmägi < Lola Aasala, 75 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Harju maakonnas Loksa vallas voolab jõgi, mida nimetatakse Valgejõeks. Valgejõgi sai oma nime toiduveest tulevatest arvukatest allikatest ja ülejooksul on jõe põhjas mitmel pool näha kriidilademeid. Jõe vesi on alati läbipaistev ja kalad ja ning veetaimed paistavad selgelt. Vanasti võis olla Valgejõgi tähtis veesoon. Rahvasuu pajatab, et taanlaste laevad sõitnud mööda jõge Porkuni alla välja.

EFA II 37, 255 (3) < Kuusalu khk., Loksa l. – Maksim Kunitškin < Aleksander Gossman (1999) Sisestas Melika Kindel

Valgejõgi

Muistend on sellest, kuidas on jõgi oma nime saanud. Muistend on sündinud vana aegadest, kui Eesti kristlased kündsid põllud ilma väetiseta ja sellest oligi nii puhas vesi jões. Jõgi voolas Porkuni järvest, järves oli nii puhas vesi, et võis näha isegi järve põhja. Jões elasid jõekarbid ja nendes leidis pärl, see oli nii valge ja kaunis, et selle pärlu auku jõgi sai oma nime Valgejõgi.

ERA II 165, 99/100 (1) < Haljala khk., Aaspere v, Valgejõe – Ilmar Heinsoo < vanemate meeste suust (1937) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Valgejõe madu

Valgejões elas palju aastaid tagasi suur kollasekirju madu. See olevat õnnemadu. Madu lennanud siia kaugelt. Ennen ei olnud selles peres, kus kohal madu asus, õnne, kuid mao tulekul kasvanud taluvara mitmekordseks. Sellest ajast liigub rahva seas lugujutt ühest perepojast, kes nõia poolt olevat muudetud maoks. Madu kadunud nõia juurest ja hüpanud jõkke just oma talu kohale. Perel, kus poja kadumisel kadus koduõnn.

Nüüd aga sigines see uuesti. Pererahvas kui tundis oma poja lähedal olekut. Nõid aga kiristas hambaid. Vette ei ulatu ta võlus.

389. Lihuniidu haud

ERA II 222, 538/9 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Vanaküla, Mäepealse t. < Pohla t. – Hilse

Martinson < Leena Perk, 56 a. (1939) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2002

Kummitusjutt

Kord näinud üks mees Valgejõel Lihuniidu hauas näkki. Ühel varahommikul enne päevatõusu loomi välja ajades näinud see mees jões kivil istuvat üht ilusat alasti naisterahvast, kellel olnud ilusad mustad juuksed, mida ta hoolega ise kamminud. Varsti uppunud kaks karjapoissi samasse Lihuniidu hauda ära.

390. Venemägi

ERA II 222, 609 (60) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kemba k., Ojamäe t. – Alma Allemann < Joosep Kirimija, 78 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Venemäe tekkimine

Kui Vene sõjavägi meie maale tuli, jõudsid eestlased neile siia poole Valgejõed ühele mäekärgale vastu. Algas äge võitlus mõlema sõjaväe vahel. Eesti sõjavägi oli siinpool mäekärka ja Vene sõjavägi Valgejõe pool. Sääl võitis Vene sõjavägi ja selle järgi pandigi mäekärga nimetus Venemägi.

ERA II 222, 609/10 (61) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kemba k., Ojamäe t. < Männiku t. – Alma Allemann < Pauliine Kirimija, 64 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Ka Vene sõja ajal, umbes samal ajal, kui Venemäele nimetus pandi, maeti kaks venelast Valgejõe tee äärde ja praegultki on järele männi küljes kaks risti nende mälestuseks ja sellel ajal maeti Kemba Reinholmi põllupeenra alla ka üks eestlane.

391. Saueaugu talu

ERA II 165, 97/8 < Haljala khk., Aaspere v., Valgejõe k., Sauaaugu t. – Ilmar Heinsoo < H. Heinsoo (1937) Sisestas Melika Kindel

Saueaugu talu tekkimine

Saueaugu on praeguse sugukonna algmete käes juba hämaral ajal. Siia asunud jõe äärde juba kõrges eas mees. Ta tegi tööd ööd kui päevad. Ja ta tööl oli edu. Sõber rahamuretseja või kratt asunud temaga ühendusse, siit algas talu hiilgeaeg. Kuid millegipärast ei meeldinud mehele Valgejõe kallas. Räägitakse, et kratt olevat süüdi. Mees ei annud ühele kahtlase välimusega mehele öömaja. Kratt vihastanud ja öelnud mehele, et tema ei too ühtki krossi enam. Siit läinud mees Venesse suurel rändamisajal ja talu jäänud vennale, kelle järglased rühmavad tööd teha tänaseni. Kratt ei anna end enam kätte.

ERA II 165, 101/2 (2) < Haljala khk., Aaspere v., Valgejõe k., Sauaaugu t. – Ilmar Heinsoo < H. Heinsoo (1937) Sisestas Melika Kindel

Kivivaim

Sauaaugu talu ümbruses ei ole ühtki teist nii suurt kivi kui karjamaal. Vana perenaine jutustab: „Kivi saand senna vanal viletsal orjaoal. Saatan kutsunud külast üht nõiamoodulist eite. Seks valinud ta meie karjamoal. Et vana ise ei old jõudnud tulla, siis saatnud ta suure kollase ussi. Jumal tahtnud kurja looma tappa, seks loonud ta suure kivimüraka otse ussi selga. To ussi kuju on ka kivile loodud märgiks.” Nüüd suviõhtuil kuulub veelgi, eriti selgeil õhtuil, oige sarnast häält. Vanade jutu järgi ootavat uss enda päästjat. Õudne hakkab endalgi, kui mõtled seda kõike.

392. Pruntase kaev

ERA II 165, 75 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Pärlioja t. – Ilse Lehesalu < Magda Lehesalu, 50 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Pruntase kaev

Vanal ajal, kui olid veel paksud metsad, elanud Narva maantee ääres metsas röövel nimega Pruntas.

Ta kaevanud sinna omale ka kaevu, mis tänapäevalgi on näha Pärlioja talule kuuluval maa-alal. Seda hüütakse Pruntase ehk mõrtsukakaevuks.

Röövel oli säält ära minnes matnud kaevu ligidale toobi hõbedat ja istutanud sinna pääle kibuvitsapõõsa, et juhul kui ta tagasi tuleb, tunneks selle koha ära. Kuid pääle röövli äraminemist viidud kibuvitsapõõsas Seljaku tallu ja nüüd ei teata, kas viidi põõsaga ühes ka hõbe või on see praegugi säält alles.

ERA II 178, 387/8 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k. – Ervin Selgeveer < Julius Selgeveer (1938) Sisestas Melika Kindel

Sel ajal, kui maal oli veel palju röövleid, kes elatasid endid röövimisest. Nad elasid enamasti paksudes metsades. Ühe käidava tee ääres, mis ühendab kahte linna Narvat ja Tallinna, elas salkkond röövleid. Kui teekäija juhtus teed mööda minema, tormasid metsast röövliid ja surmasid ta. Nad elasid metsas rahulikult, et saada vett, kaevasid nad endile kaevu. Röövliid vangistati, aga kaev on alles praeguse aegadeni, mis kannab Bruntase kaevu nime.

ERA II 222, 599/600 (53) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kemba k., Ojamäe t. – Alma Allemann < Joosep Kirimija, 78 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Pruntasest

Suur röövel Pruntas elas Mati juures jaaniheinamaa kaldas koopas ja ta tassis oma varastatud raha Mati juurde koopasse suure kuuse juurte alla. Ta keetis ka säält süüa suuri härgasi ning säädis selleks suured ahelad ülesse. Ahelad leidis viimaks Leeripõllu nüüdse peremehe isa ja säält metsas kuuse all pidi olema ka kaks toopi kulda ning ka Virumäe all allika kaldal puu all pidi olema ka 2 toopi kulda – kui see röövel võlla poodi, tunnistas ta ülesse, kus ta varandus on.

393. Seamägi

ERA II 165, 87 (15) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Pärlioja t. – Ilse Lehesalu < Gustav Lehesalu, 49 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Seamäe nimetuse tekkimine

Kord läinud emis Narvast Tallinna. Jõudes Valgejõe ligidal oleva väikse mäekünka otsa, sündinud emisel põrsad. Sellest olevatki selle väikse mäe nimi Seamägi. Praegune Narva maantee olevat rajatud selle sea jälgede järele.

ERA II 178, 364 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kemba k., Ussisoo t. – Hilma Martinson < Juuli Kiviberg, 55 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Seamäe sünd

Kord tulnud emis Tallinnast. Narva poole mööda Narva maanteed. Jõudnud praegusele Läsna ligidale, Seamäele, sündinud emisel põrsad. Sellest saati kutsutakse seda mäge Seamäeks. Räägiti, et on selle sea jälgede järele tehtud suur Narva maantee.

ERA II 221, 627/8 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Viinistu k., Vanapere t. – Nelli Lilhein < Rihart Lilhein, 41 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Juhtum Seamäel

Umbes 60–70 aastat tagasi, s.o 1870.–1880. aastate ümbruses, mill rannaelanikud salakaubana Soomest soola vedasid. Läks kord mitmehobuseline Kõnnu valla Viinistu küla meeste voor maale soola kauplema. Meeste nimed olid Jaan Lüneberg, Joosep Inkapööl, Jaan Sandbank, Juhan Kalholm ja mõned veel, kellede nimesid ei tea. Harjumaa piirist Virumaale jõudes, Valgejõelt umbes 3 kilomeetrit Narva maanteed mööda Rakvere poole minna. Säält kohal, kus Narva maantee üle Seamäe läheb, tulnud nendele ühel kuuvalgel sügisööl suure metsa vahel vastu üks kahehobusekaleska. Hobused olnud süsimustad, kutsar istunud pukis ja taga kaleskas istunud üks uhke mustas riides härra, sigar suus. Mehed kohkunud enne ära, et mine tea, kes kroonuametnik võib olla, siiski antud härrale tee vabaks ja mindud edasi. Viimasest külamehest vooris, kelle nimi

Jaan Sandbank, mööda jõudnud, hakkanud kaleska nagi kraavi ja metsa poole kalduma, kuna viimaks suure raginaga metsa kadunud. Viimane hobusemees hüüdnud selle pääle ettepoole teistele: „Tulge, mehed, läheme appi!“ Sellele vastanud üks meestest (Juhan Kalholm): „Või sina lähed veel niisugusele põrgulisele appi!“ Nii mindudki oma koormatega edasi.

Viitna kõrtsi juurde jõudes jäänud mehed hobuseid söötma, kus nendele üks sama küla elanik (Jüri Nyholm), kes oma hobusega umbes ½ kilomeetrit teistest järel oli sõitnud, järele jõudis, ei olevat aga kedagi näinud.

Kaubalt tagasi tulles vaadanud mehed koha, kus härra oma hobuste ja kaleskaga kraavi sõitnud, hoolega läbi, ent seal pole olnud kõige vähemat jälge ega märki näha, ka noored võsud olnud kraavikaldas terved.

Pärast kuulnud mehed, et samal ööl, samal ajal olla Sõõtsa metsavahi Jüri, kelle elukoht samast kaleska katastroofi kohast u 2 km metsast läbi minna, oli ennast üles poonud.

ERA II 222, 586 (37) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kaasiku t. – Alma Allemann < Jak. Allemann, 50 a.(1939) Sisestas Melika Kindel

Kuidas Seamägi tekkis

Kord hakanud üks emissiga Tallinnast tulema ja Narva maantee, nagu igauks teab, on väga kõver ja kääruiline ja ennustatakse, et seajälgedest ongi Narva maantee tekkinud. Tulnud siis siga kuni teinepoole Valgejõe ühele mäekärgale ja sinna sünnitanud siga põrsad ja säält mäelt leitud siga kogu põrsastega ülesse. Viidud siis põrsad varju alla ja kasvatatud ülesse, võibolla elavad nad praegugi. Nii siis pandigi selle mäe nimeks Seamägi.

RKM II 233, 572/4 (15) < Kuusalu khk., Kolga v., Kolgaküla – Ölme Aasmaa < August Soomre, s. 1891 a. (1967) Sisestas Melika Kindel

Seamägi Valgejõe küla juures

Valgejõe ja Läsna külade vahelisel teel asuvat mäge nimetab rahvas Seamäeks. See ei ole küll väga kõrge mägi, kuid ta asub siiski keset teed.

Rahvasuus on selle mäe nimesaamise lugu nii. Vanal ajal, mõisnikkude valitsuse ajal, olnud ka ikka see kinkimise mood suurtel sakstel. Vene keiser oli kinkinud kahele noorele krahvile mõisad. Krahvidele lubatud mõisad olnud Kolga ja Albu mõis. Aga selle kaubaga, et need krahvid pidid hobustel võidu sõitma Loobu mõisast Kolga mõisa. Kumb esimesena jõuab Kolga mõisa juurde, saab ka siis Kolga mõisa endale.

Nende noorte krahvide nimed olnud Steinbock ja teist nimetatud Tuglaseks, aga see olnud sellel ainult hüüdnimi. Steinbock ostnud Tuglase kutsarid ära, noh maksnud nendele, et midagi viperust teeksid, teise võidu saamiseks. Tuglase kutsarid puistanud liiva Steinbocki tõlla rataste vahele ja rummudesse. No siis hakatud võidu kihutama Loobu mõisast Kolga poole. Hobused olnud kohe valges vahus tõllade ees. Selle suure kihutamisega hakanud äkki just selle mäe peal Tuglase tõld põlema. Samas kohe ka lasknud Tuglas kutsari hobused ringi pöörata ja sõit alganud Albu mõisa poole. Ega temal olnud enam Kolga mõisa vajadust tulla.

Nii saigi Kolga mõisa peremeheks krahv Steinbock ja see Tuglas omandas Albu mõisa. Sellest ajast peale ongi selle mäe nimi Seamägi. Sest seal mäel süttis põlema krahvi tõld ja ega see sõitja teist nime ka oleks väärinudki. Rahvas nimetab ikka Seamäeks.

RKM II 251, 180/1 (14) < Haljala khk., Aaspere v., Loobu k. < Harjumaa, Rihasoo k. – Mall Proodel < Juta Viigand, s. 1929 (1967) Sisestas Kaisa Sammelselg 2008

Siamägi ja Venemägi – Põhjasõjast.

Siamäe nimi olevat niiviisi tulnud, et sakslaste ja venelaste vahel oli lahing ja sakslased kaotasid ja olid andnud sõimunime – Siamägi. Ja seal Valgejõe ääres on Venemägi, seal on lahinguplats.

ERA II 222, 313 (4) < Kadrina khk., Aaspere v., Metsanurga k., Mikupõllu t. – Erika Sammelselg < Kati Sammelselg, 58 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Mägi

Aaspere vallas Läsna külas asub veel teine mägi nimega Seamägi. Olnud jällegi sõda. Mehed seisnud mäel ja arutanud, kuidas vaenlastele peale tungida. Esimene mees tahtnud teisiti kui teine ja sellest mindud riidu. Esimene mees ütelnud teisele: „Sa oled loll kui siga!“ Sellest ajast hüütakse seda mäge Seamäeks.

394. Tõldemägi

ERA II 222, 617/8 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kolgaküla – Ellen Sommer < Liisa Sommer, s. 1866 (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Tõldemägi Loksa maanteel

Tallinn-Loksa-vahelisel maanteel asub kõrge mägi, mida nimetatakse Tõldemäeks, selle mäe kohta käib rahvasuus järgmine jutt. Väeteenistuse eest Vene sõjaväes olevat Vene keiser kinkinud kahele krahvile, Steinbockile [Stenbock] ja Tuglasele [Douglas] mõisad. Need mõisad olid Kolga ja Albu. Et keiser kindlaks ei määranud, kumb saab Kolga, kumb Albu, selleks pidanud krahvid sõitma Loobu mõisast Kolga mõisa. Kumb enne sinna jõuab, see saab Kolga. Steinbock ostnud aga Loobu mõisas Tuglase kutsarid ära, kes visanud tõllarummudesse liiva, siis alanud kihutamine. Kihutamise tagajärjel aga hakanud tõld põlema. See juhtunud just praegusel Tõldemäel, mida sellest ajast hüütaksegi Tõldemäeks. Sealt pöördunud krahv Tuglas Albu mõisa. Seega sai Kolga mõisa Steinbock.

ERA II 165, 91 (21) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Tõlde t. – Ilse Lehesalu < Jaan Aru, 76 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Tõlde talu nimetuse tekkimine

Katariina II saatnud kord krahv Stenbocki ja Albu krahvi Tuglase määratud paigast Kolga mõisa sõitma, et kumb enne Kolka saab, omab Kolga mõisa. Praeguse Tõlde talu kohal läinud Tuglasel tõld põlema ja ta pole säält enam edasi saanudki. Sellest tulnudki talu nimi. Krahv Stenbock aga jõudnud Kolka ja saanudki mõisa endale.

395. Kimbalu küla (punktid nr 445 Volmbri, 426 Paelageda talud)

ERA II 178, 346 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Varemete t. – Hilma Martinson < Maali Pärn, 68 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Kimbalu küla lagunemine

Ennevanasti, kui siin olnud Kimbalu küla, tulnud järsku sõda. Kõikjal oli häda suur. Naistel, kellel oli kangas üleval, kellel leivad ahjus, kõik põgenesid praegusesse Volmbri talu õue peal olevasse keldrisse. Kui oldi natuke julgemad ja vaadati – majad olid peaaegu kõik viidud naaberküladesse näitks Parksi, Kalme jne. Nii lagunes Kimbalu küla.

ERA II 222, 397 (19) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Varemete t. – Ilse Lehesalu < Maali Pärn, 69 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kimbalu küla hävitamine

Vanasti olnud Kimbalu küla veidi teises kohas kui praegune samanimeline küla. Kord tulnud Kõnnu mõisnikule tuju seda küla ära hävitada ja sealt mõisale maad juurde võtta. Päevapealt oli aetud inimesed sealt minema ja lõhutud hooned maha. Mõnes peres olnud parajasti leivad ahjus, teises kangas üleval, aga kõik pidanud sinnapaika jätma ja ära kolima. Ka kõrts oli olnud Kimbalu külas, aga seegi lõhutud maha. Praegu on veel näha selle küla kohal majade asemeid ja ahervarsi.

ERA II 222, 623 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Julie Mikenberg, s. 1892 (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Kimbalu küla

Praeguse Kõnnu küla ühe osa asemel on enne olnud teine küla. See asunud säääl, kus praegu on Volmri, Paelageda ja teisi talundeid. Allikas, kus küla on vett saanud, asunud Paelageda ja Volmri talude vahepeal heinamaal. See olevat veel praegu seal näha. Kõnnu mõisa põlde laiendades kaduski küla. Nüüd on seal jälle küla.

ERA II 223, 635/7 (15) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Keskla t. – Evi Kariste < Madleena Taava, 80 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Samas, kus asub praegu Kalme küla, olnud varem Kimbalu küla. Praegugi võib leida siit ja sealt ahervaretaolisi künkaid. Äkki tahtnud mõisnik aga seda maad omale saada ja annud mõisa sulastele käsu majad maha lõhkuda. Ühes talus olnud just leivad ahjus, kui hakatud maja maha lõhkuma. See talu on nüüd uuesti samasse kohta ehitatud.

RKM II 233, 575/6 (16) < Kuusalu khk., Kolga v., Kolgaküla – Ölme Aasmaa < August Soomre, s. 1891 a. (1967) Sisestas Helen Hanni 2009

Kimpalu küla

Praeguse Kõnnu küla üks osa olnud vanasti teise nime all, nimetatud Kimpalu külaks. Kimpalu küla asukoht olnud seal ümberkaudu, kus praegune Volmri ja Paelageda pered on. Kimpalu küla perede veevõtmise paigaks olnud allikas. Allikast käinud vett viimas kõik selle küla pered, sest see ei olevat jäänud kuivaks suval põuaga ega ka talvel pakasega. Alati oli nii selge vesi kui piiritus ja puudu ei olnud ka veest selle küla inimestel kunagi. Kaevu ei ole olnud ühtki Kimpalu külas.

Allikas on veel praegugi selle küla mälestuseks alles ja ta asetseb praeguse Volmri ja Paelageda perede vahelisel heinamaal. Kui Kõnnu mõis oma põlde laiendas, kadus ka see küla. Inimesed otsisid omale uued kohad ja tööd, maalapid ja elasid ikka edasi, mõisniku tülist ära. Eks seda elu saand ikka kuidagimoodi sees hoida, ehkki küll viletsat moodi. Ega see kerge olnudki, ei siin ega seal, aga parata ei olnud vaestel töölistel siis mitte kui midagi muud, kui toeta jalad kõvasti vastu maad ja vajuta tugevalt hambad kokku.

396. Väljavahi talu

ERA II 222, 393 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Pärlioja t. – Ilse Lehesalu < Gustav Lehesalu, 51 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Väljavahi talu, mis asub Kõnnu vallas Kimbalu külas olevat oma nime saanud sellest, et selle talu maa peal olnud vanasti maja, milles elanud Kõnnu mõisa väljade vaht.

397. Paemurru talu

ERA II 178, 315 (1) < Kuusalu khk. – Leida Pääsuke (1938) Sisestas Melika Kindel

Kimbalu küla talude nimede saamisloost

Paemurru talu Kimbalu külas

Mõisaajal võeti paasi paemurrust. Talu nimi pandi ka Paemurru.

ERA II 178, 375 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k. – Ervin Selgeveer < Anete Selgeveer (1938) Sisestas Melika Kindel

Paemurru talu nime tekkimine

Praeguse talu piirides tuleb maapinnale Põhja-Eesti aluspõhi paas. Põllud on kive täis, puudeks on kadakapõõsad, mis tuletavad meelde loopelist, kahjuks ei ulatu selline loopäalne ümberkaudsete talude piiresse. Hea ehitusmaterjali tõttu on hakatud säält paat murdma ja sellest ongi talu saanud oma nimetuse.

398. Rajakivi talu

ERA II 178, 315/6 (6) < Kuusalu khk. – Leida Pääsuke (1938) Sisestas Melika Kindel

Rajakivi talu Kimbalu külas

Rajakivi koht on kahest talust koos. Ühe talu nimi Raja ja teise talu nimi Kivi. Raja talu oli saanud oma nime sellest, et ta oli riigipiiri vastas. Teine talu oli saanud sellest, riigi piiri ja Kivi koha vahel oli kivi. Kui neid ühendati üheks taluks, siis pandi [nimeks] Rajakivi talu.

399. Titemägi

ERA II 165, 88 (17) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Tõlde t. – Ilse Lehesalu < Madli Aru, 79 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Titemäe nime saamislugu

Kalme küla poolt Loksale viival teel asub väike liivamägi, mida hüütakse Titemäeks. Selle nime tekkimist seletatakse sellega, et vanasti matnud keegi ema oma väikse lapse selle mäe ligidale põõsa alla, sellest ajast olevatki see nimi.

ERA II 178, 364 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kemba k., Ussisoo t. – Hilma Martinson < Juuli Kiviberg, 55 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Titemäe sünd

Kord põgenenud naine kodust. Jõudnud praegusele Titemäele, sündinud naisel laps. Sellest peale kutsutakse seda mäge Titemäeks.

EFA II 37, 37 (1) < Kuusalu khk., Loksa v., Parksi k. – Age Allmägi < Eva Allmägi, 46 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Harjumaal Loksa vallas Kõnnu külas on väike mägi, mida nimetatakse Titemäeks. Kunagi keegi teenija oli taluperemehest käima peale saanud ja talust põgenenud, et laps kuskil mujal ilmale tuua. Kõndis jala mööda külasid, et keegi halastaks ta peale ja ulualla võtaks. Kõnnu küla metsa vahel algasid tal sünnitusvalud, ta tõi oma lapse ilmale seal samas suure kuuse all. Tüdruk mähkis lapse suurräti sisse ja jättiski tillukese sinna maha. Mööda teed sõitev talumees kuulis lapse nuttu, peatas hobuse ja hakkas hääle suunas liikuma ning leidis lapse, kelle ta koju viis ja ülesse kasvas. Seda mäge, mille juurest ta lapse leidis, kutsutakse tänapäevani Titemäeks.

400. Remmelga talu

ERA II 165, 77 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Palu t. - Ilse Lehesalu < Juula Nõmberg 78 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Remmelga talu nime saamislugu ja orjapajud

Kõnnu mõisa kubjas oli Kõnnu mõisa tee äärde torkinud keppe, mis olid remmelgapajust ja millega oli peksetud orje. Muist keppe olid ära kuivanud, aga neli tükki hakanud kasvama. Neid hakati siis orjapajudeks hüüdma. Neist on praegu alles veel kaks, kuna üks on maha lõigatud ja teise murdis tuul maha. Nende järele on nime saanud ka lähedalasuv Remmelga talu.

402. Nõmmevärava talu

ERA II 178, 315 (4) < Kuusalu khk. – Leida Pääsuke (1938) Sisestas Melika Kindel

Nõmmevärava talu Kimbalu külas

Seal oli ilus nõmm ja välja ääres oli värav. Nii sai ka talu omale nime Nõmmevärav.

403. Kõvera talu

ERA II 178, 315 (5) < Kuusalu khk. – Leida Pääsuke (1938) Sisestas Melika Kindel

Kõvera talu Kimbalu külas

See koht on väga kõver. Seda moodi sai see talu omale nime Kõvera.

ERA II 178, 334 (16) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Kõvera talu

Kõvera talu nimi on tekkinud sellest, et selle talu piirid jooksevad täiesti vinkadi-vonkadi, kuni (Par[ksi]) Murksini.

ERA II 223, 641 (21) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Laane t. – Evi Kariste < Gustav Haufmann, 75 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kõnnu vallas Kalme külas Kõvera talu karjamaal asuva mäe sisse on kaevatud suur koobas. Selle olevat sõja ajal sinna teinud küla elanikud, et sealt varju leida.

404. Kalmeveski talu

ERA II 165, 74 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Pärlioja t. – Ilse Lehesalu < Magda Lehesalu, 50 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kalmeveski talu nime saamislugu

Vanasti, kui kogu maal möllanud katk, surnud inimesi nii palju, et pole jõutud neid enam korralikult matta, veetud laipu praeguse Kalmeveski talu maale ja maetud suurtesse koobastesse. Nii tekkinud sinna suured kalmud. Praegugi tulevat säält inimluid nähtavale. Räägitakse koguni, et säält olevat nähtud vaime. Arvatavasti hüütud seda talu enne Kalmu taluks. Lisandus „veski” on tulnud säält talus varemalt olnud veskist.

ERA II 178, 371 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k. – Ervin Selgeveer < Jakob Rebane (1938) Sisestas Melika Kindel

Kalme küla talude sünniloost nimede tekkimise ajal

Kalme talu nime tekkimisest

Vanal hallil ajal, kui mannerjää oli maalt sulanud, kuhjusid sulaveed liiva ja kruusi kokku, tekitades kõrged mäed ja sügavad orud. Mägesid hakati nimetama Kalmumägedeks. Praegalt asub nende mägede orus Kalme talu. Sellest on siis tekkinud mägede järel talu nimetus.

405. Matmispaik

ERA II 223, 639 (19) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Laane t. – Evi Kariste < Gustav Haufmann, 75 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Sõjaaegne matusepaik

Kõnnus Kalme külas Kalme talu maa peale olevat maetud ühe sõja ajal. Varem olnud näha hauakive ja -künkaid, kuid praegu enam näha pole. Seal kõmiseb maa. Samas olevat olnud ka vanu kaitsevalle. Kaevamine seal on keelatud.

ERA II 178, 386/7 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k.– Ervin Selgeveer < Anete Selgeveer (1938) Sisestas Melika Kindel

Kalmemäed

Vanasti, kui maad laastas katk ja sõda. Palju inimesi sai surma, neid ei maetud surnuaedadesse, vaid visati aukudesse. Praegustesse Kalmemägedesse on veetud tuhandeid inimeselaipu. Need visati kuristikudesse ja aukudesse, paljudest kuristikest on aastate jooksul kokku varisenud, on aga veel neid, mis siiamani püsinud, ehkki palju väiksematena.

Et neis mägedes niipalju surnukehi aset leiavad, hakati neid mägesid nimetama Kalmumägedeks, aga millegipärast muudeti mägede nimi teiseks. Kalmumägede asemel hakati nimetama mägesid Kalmemägedeks, see nimi on ka praegu neil mägedel.

406. Lambatalli talu

ERA II 165, 91 (20) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Pärlioja t. – Ilse Lehesalu < Magda Lehesalu, 50 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Lambatalli talu nimetuse tekkimine

Praeguse Lambatalli ehk Lamba talu elamus käinud vanasti Kõnnu mõisa lambad öösel magamas. Nüüd hüütaksegi seda talu Lambatalliks.

ERA II 178, 315 (2) < Kuusalu khk. – Leida Pääsuke (1938) Sisestas Melika Kindel

Lambatalli talu Kimbalu külas

Mõisa ajal oli lambatall seal. Ja talu nimi pandi Lambatall.

ERA II 178, 337 (28) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Lambatalli talu

Vanal mõisade ajal olnud see mõisa lambatall. Praegune peremees teinud sest elamiskõlvulise hoone. Sel põhjusel kutsutaksegi seda Lambatalliks.

407. Härgallika talu

ERA II 165, 92 (23) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Pärlioja t. – Ilse Lehesalu < Magda Lehesalu, 50 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Härgallika talu nime saamine

Kõnnu valla Samblepõllu talu heinamaal asub Härgallika allikas, kuid Härgallika taluks hüütakse teist lähedalasuvat talu. Vanasti olid Kõnnu mõisa künnihärjad säääl allikas käinud joomas, seepärast ristitigi see allikas ja talu Härgallikaks.

ERA II 178, 336/7 (27) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Härgallika talu

Ennemuiste, mõisade ajal olnud praeguse koha peal, mõisa põldude ääres suur allikas. Suvel käidi jootmas seal allikal künnihärgi. Nii pandudki talule nimeks Härgallika.

ERA II 178, 373 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k. – Ervin Selgeveer < Julius Selgeveer (1938) Sisestas Melika Kindel

Härgallika talu nime tekkimine

Vanasti, mõisnikkude ajal, kui maal valitses nende võim, tekkisidki taludel nii imelikud nimed. Selle talu piirides asub allikas, kus Kõnnu mõisa karja käidi jootmas, sest mõisas ei jätkunud nii suurele karjale vett. Et härjad käisid allikal joomas, hakatigi talu hüüdma Härgallika.

408. Sambla- ja Oravapõllu talud

ERA II 178, 294 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Pärlioja t. – Ilse Lehesalu < Magda Lehesalu, 51 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Samblepõllu talu nime saamine

Praeguse Samblepõllu talu põllud olnud vanasti sammeldanud, sellest siis pandudki niisugune nimi. Talu asub Kõnnu vallas Kalme külas.

ERA II 222, 393/4 (11) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Pärlioja t. – Ilse Lehesalu < Gustav Lehesalu, 51 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Härgallika tekkimine

Samblapõllu talu heinamaal Kõnnu vallas asub allikas, mida kutsutakse Härgallikaks. Vanasti olnud see heinamaa mõisa oma ja mõisa härjad käinud seal söömas. Kord olnud härjad jälle heinamaal, kui tulnud metsast kari hunte härgade kallale. Üks härg oli karanud järsku kõrvale ja vajutanud maa sisse suured jäljed. Sinna kohta tekkinudki allikas. Seepeale pannud härjad jooksu. Nad jooksnud nii suure hooga, et vagu jäänud järele. See vagu on praegugi näha oja näol, mis voolab läbi Samblapõllu ja Vetepere heinamaade. Seal kohal, kus praegu see oja jõkke suubub, saanud hundikari härjad kätte ja murdnud nad maha.

ERA II 178, 293 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Pärlioja t. – Ilse Lehesalu < Magda Lehesalu, 51 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Oravapõllu talu nime saamine

Kõnnu vallas Kalme külas asuv Oravapõllu talu olevat oma nime saanud ühest endisest peremehest, kelle nimi oli Orava-Jaagup. Viimane omakorda saanud nime sellest, et ta metsas tihti oravaid oli taga ajanud.

ERA II 178, 334 (17) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Oravapõllu talu

Oravapõllu nimi selle talule on tekkinud sellest, et selle talu põldudel ennevanasti muud kui oravasavad.

ERA II 165, 79/80 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Pärlioja t. – Ilse Lehesalu < Magda Lehesalu, 50 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kalevipoja haud

Kõnnu vallas Pärlioja jõe ääres Oravapõllu talu heinamaal asub suur hauataoline küngas, mille alla olevat maetud Kalevipoeg. Kas sinna tõesti kedagi on maetud või on see küngas muidu hauataoline, ei ole teada.

410. Laane talu

ERA II 178, 264/5 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Laane t. – Ilse Lehesalu < Gustav Haufmann, 74 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Laane talu nime saamine

Kõnnu vallas Kalme külas asuva Laane talu nimi on tulnud sellest, et sääl kohal kasvas vanasti paks laas. Enne olnud selle talu nimi Uuetoa, sest mõis ehitas sinna uue maja ja teisi uusi majasid ümberkaudu polnud.

411. Kiigemäe talu

EFA II 37, 38 (2) < Kuusalu khk., Loksa v., Parksi k. – Age Allmägi < Eva Allmägi, 46 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Harjumaal Parksi külas on Kiigemäe talu, mis sai nime kiige järgi, mis oli väikese mäe otsas ja kus külarahvas pidutsemas käis. Seal pidasid pidu talupoisid, talupiigad, peremehed, perenaised. Põhiliseks pillimeheks pidudel oli kohalik mees, kes saatis tantsusid ja tantsumänge oma kandlel ja tema talugi nimetati kandle järgi Kandiku taluks.

412. Varemete talu

ERA II 165, 92 (22) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Pärlioja t. – Ilse Lehesalu < Magda Lehesalu, 50 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Varemete talu nime saamine

Kui oli kohtade ostmine, siis olnud praeguse Varemete talu kohal ainult mõisa rehe varemed. Pärast korraldati rehevaremed karjalaudaks ümber ja see laut on praegugi alles.

ERA II 178, 348 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Varemete t. – Hilma Martinson < Maali Pärn, 68 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Varemete talu

Varemete taluks hakati teda seepärast kutsuma, et seal seisavad vanaaegsed mõisavaremed.

ERA II 178, 374 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k. – Ervin Selgeveer < Anete Selgeveer (1938) Sisestas Melika Kindel

Varemete talu nime tekkimine

Mõisnikkude ajal asusid praeguse koha piirides mõisa karjatallid. Mõisnik jäi kehvaks, tallid lagunesid ega jäänud muud järele kui varemed ja seepärast hakatigi talu nimetama Varemeteks.

413. Nurmekaevu talu

ERA II 178, 280 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Soosilla k., Nurmekaevu t. – Ilse Lehesalu < Anna Meelind, u 65 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Nurmekaevu talu nime saamine

Praeguse Nurmekaevu talu ligidale nurmele, mis asub Kõnnu vallas Soosilla külas, kaevatud vanasti teomeeste hobuste jootmiseks kaev. Seepärast pandudki hiljem talu nimeks Nurmekaevu.

414. Liivapõllu talu

ERA II 178, 286 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k. Liivapõllu t. – Ilse Lehesalu < Magda Lindmaa, 45 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Liivapõllu talu nimi

Kõnnu vallas asuv Liivapõllu talu olevat oma nime saanud sellest, et seal olnud liivased põllud.

ERA II 178, 289/90 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Pärlioja t. – Ilse Lehesalu < Magda Lehesalu, 51 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Kälimägi

Praeguse Liivapõllu talu krundis asub mäeküngas, mida enamalt hüüti Kälimäeks. (Nüüd on see nimi juba peaaegu kadunud.) See nimi olevat tulnud sellest, et seal elanud kaks käli. Mõlemil olnud talud. Nad aga olid niipalju riielnud, et mõlema talud jäänud hooletusse ja kälid ise läinud sealt ära, kumbki ise kanti. Kälimäel on praegugi näha väike osa teise talu ahjuvarrest.

416. Vetepere talu

ERA II 178, 334 (14) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Vetepere talu nimi

Pärastpoole raiutud see mets ning juuriti maad nii palju, et sai maja ehitada. Et jõgi seda talu kolmest küljest piirab, hüütakse seda Vetepere taluks.

ERA II 222, 486/7 (5) < Ilumäe khk. [?], Loobu v., Kaasiku t. < Ambla khk., Lehtse v., Valli t.

– Hilma Martinson < Maria Uukkivi, 53 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Varemed

Ennemalt vanasti elanud üks Andrese-nimeline mees, kes ehitanud endale põlisesse metsa maja. Jõgi jooksnud metsast läbi ja olnud 50 sammu eemal sellest Andrese majast. Andres niipalju metsas saanud põldu teha, et 1½ korvitäit kartuli maha saanud panna. Andrest nimetati Ülejõe Andreseks. Praegustki on maja varemed Vetepere talu krundil kivihunnikus.

417. Sirge talu

ERA II 178, 334 (15) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Sirge talu

Sirge talu nimi on tekkinud sellest, et selle talu piirid jooksevad täiesti otse.

419. Vaseristi ja Oja talu

ERA II 178, 335 (19) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Oja talu

Oja talu nimi on tekkinud sellest, et seal toa ligidalt voolab läbi oja.

ERA II 222, 485 (1) < Ilumäe khk. [?], Loobu v., Kaasiku t. < Ambla khk., Lehtse v., Valli t. – Hilma Martinson < Maria Uukkivi, 53 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kohanimede sündimisi

Vaseristi talu

Ennemalt mõisaajal, kui seda talu veel ei olnud, leitud sealt läbijooksvast ojast vasest risti, mis oli Rootsi sõja aegne. Kui talude jagamine oli, siis ristitigi selle talu nimeks Vaseristi.

ERA II 222, 628 (22) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Juhan Mikenberg, s. 1861 (1939) Sisestas Melika Kindel

Vaseristi talu nimesaamine

Parksi külas asub Vaseristi talu. Oma nime sai ta sellest et Rootsi ajal olevat selle talu maa-alal olnud vaseveski, kus jahvatatud vaske.

420. Kandliku talu

ERA II 178, 335 (20) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Kandliku talu

Kandliku talu nimi on tekkinud sellest, et see koht on rajatud kändude keskele.

421. Tipi talu

ERA II 178, 335 (21) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Tipi talu

Kohtade jagamisel jäänud väike kolmnurkne talu, millele nimeks pandi Tipi.

422. Kaeraaia talu

ERA II 178, 335 (22) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Kaeraaia talu

Selle talu põldudel vanasti muud ei olevat kasvanud kui kaera. Sellepärast pandudki talule nimeks Kaeraaia.

423. Väiketüki talu

ERA II 178, 336 (23) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Väiketüki talu

Praeguse peremehe Joosep Parktali isaisa läinud sinna metsa elama. Ehitanud sinna maja ja harinud põldu. Sellest hakatudki seda talu Väiketüki taluks kutsuma.

424. Lepa talu

ERA II 178, 336 (24) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Lepa talu

Talu õues kasvanud suur ja jäme igivana lepp. Kohale pandudki nimeks Lepa talu.

425. Lepiku talu

ERA II 178, 336 (25) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Lepiku talu

Praeguse talu peal kasvanud ennemuiste tihe leplik. Sellel põhjusel kutsutaksegi seda Lepiku taluks.

426. Paelageda talu

ERA II 178, 336 (26) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Paelageda talu

Selle koha nimi on tekkinud sellest, et selle talu aluspõhi on lage paas.

427. Kangru talu

ERA II 178, 337 (29) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Adele Martinson, 41 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Kangru talu

Selle koha nimi on tekkinud, et see koht on asutatud kangrute (kivikääpad) keskele.

428. Pärlioja talu

ERA II 178, 372 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k. – Ervin Selgeveer < Anete Selgeveer (1938) Sisestas Melika Kindel

Pärlioja talu nime tekkimine

Pärlioja talu maadest lookleb väike jõgi läbi, jõe põhi on kaetud pärlikarpidega, kohati asetseb jõe

põhjas nii palju karpe, et palja jalga astuda ei või. Sellest jõest on siis saanud Pärlioja talu omale nime.

429. Kuusiku talu

ERA II 178, 316 (7) < Kuusalu khk. – Leida Pääsuke (1938) Sisestas Melika Kindel

Murksi küla talunimedede saamisloost

Kuusiku talu Murksi külas

Sellel talul oli karjamaal suur kuusik. Talu nimi pandi ka Kuusiku.

430. Kase talu

ERA II 178, 316 (8) < Kuusalu khk. – Leida Pääsuke (1938) Sisestas Melika Kindel

Kasetalu Murksi külas

Heinamaal oli küün ja seda hüüti Kaseküüniks. Ja talu nimi pandi Kasetalu.

Kemba küla

431. Ussisoo talu

ERA II 178, 345 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kemba k., Ussisoo t. – Hilma Martinson < Juuli Kiviberg, 56 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Ussisoo talu nimi

Ussisoo nimi talule on tekkinud sellest, et selle talu maa peal on soo ja soos palju usse.

432. Raba talu

ERA II 178, 357 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kemba k., Raba t. – Hilma Martinson < Elisabeth Krasmus, 51 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Raba talu nimi

Ennemuiste olnud siin paks mets. Metsa sees raba. Seal elanud, metsa sees, vanas saunas mees nimega Andres. Ta oli hakanud ennast kutsuma Raba-Andreseks. Sellest peale hakatudki seda talu Raba taluks kutsuma.

433. Samuli talu

EFA I 43, 151 (5) < Kuusalu khk., Kuusalu v. – Hedi Latik (1999) Sisestas Melika Kindel

Samuli

Vanim teadaolev talukoht Loo jõe suudmes.

434. Rahakatlad Aru katkudel

ERA II 222, 364 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Kalmeveski t. – Ilse Lehesalu < Jakob Rebane, 66 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Rahakatlad Aru katkudel

Kõnnu vallas Kimbalu külas asuva Aru talu ligidal metsas (seda kohta hüütakse Aru katkudepealseks) nähakse öösiti tulesid vilkumas. Arvatakse, et seal on rahakatlad peidus.

435. Kemba talu

ERA II 222, 364 (6) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Varemete t. – Ilse Lehesalu < Maali Pärn, 69 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Moonaakate maja varemed

Kõnnu vallas Kemba külas Kemba talu heinamaal on näha mingisugune suure maja ase. Rahva jutu järgi olnud seal mõisamoonaakate maja. Seal nähtavat ka mitmesuguseid kummitusi.

436. Sõjalaager Kemba külas

ERA II 222, 593 (44) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Nuka t. – Alma Allemann < Mart Mardikas, 78 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2008

Sõjalaager Kemba külas

Arvatavasti Põhjasõja või ka Vene-Liivi sõja ajal on olnud suurem väeosa laagris Kemba külas praeguse Leeripõllu talu maa pääl. Praegu on näha veel laagri kaitsemoodustuste jäänuseid. Vett on laagris saadud Kemba ojast ja vee rüvetanud ära nii, et praegugi ojavett ei tarvitata. Kes laagris olid, seda ei teata. Sellest laagrist, nn leerist on saanudki Leeripõllu [oma nime].

438. Oruküüni talu

ERA II 222, 397/8 (20) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Varemete t. – Ilse Lehesalu < Maali Pärn, 69 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Rehepapp ja ta kaks venda

Praegused Oruküüni ehk Orureie talu majad on vanad mõisaaegsed hooned. Ka vana mõisa rehi on seal alles. Kõnnu mõisa rehepapist räägitakse, et see olevat rehetuppa vingu surnud ühes oma kahe vennaga. Rehepapp kütnud õhtul ahju ja tema vennad tulnud temale sinna külaliseks. Võetud ahjusuu ees viina ja viimaks pole vennad enam ära läinudki, vaid jäänud ööseks rehetuppa. Hommikul aga leitud kõik kolm surnult – olid surnud vingu. Hiljem oli seal rehes ja selle ümbruses tonte ja vaime nähtud.

ERA II 223, 629 (9) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vahi t. – Evi Kariste < Jüri Laagerküll, 67 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Kõnnu mõisas asuva Oru rehe juures olevat sageli haldjat nähtud härja kujul. Kord üks teomees valvanud kartulikuuhja rehe juures ja näinud, et suur hall härg rehe ümber käib. Vaatama minnes pole ta aga kedagi näinud.

440. Sepa talu

ERA II 222, 473 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k., Männipõllu t. < Vanaküla, Sepa t. – Hilma Martinson < Vilhelmine Ingliskokk, 78 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Sepa talu

Sepa talu nimi on tekkinud sellest, et seal on olnud kolm põlve mehi sepaks.

441. Kõrve talu

ERA II 178, 330/1 (10) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vetepere t. – Hilma Martinson < Villem Martinson, 47 a. (1938) Sisestas Melika Kindel

Kõrve talu

Kui praegu[se] peremehe isa oli olnud 12 a ja vend 14 a vana, tulnud nad elama ühes oma isaga Kõrvele. Seal, praegusel kohal olnud nii paks ja kõrge kuusemets, et ükski loom ega inimene ei pääsenud läbi. Nemat, praeguse peremehe isaisa ja pojad hakanud seda metsa lõikama. Ühe päevaga jõutud metsa maha võtta majaaseme suuruse tüki. Sinna ehitatud maja. Et seal oli nii suur

ja lai mets, pandudki kohanimede panemise ajal nimeks Kõrve.

ERA II 222, 473/4 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k., Männipõllu t. < Vanaküla, Sepa t. – Hilma Martinson < Vilhelmine Ingliskokk, 78 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kõrve talu

Kõrve talu nimi on tekkinud sellest, et seal kasvanud paks kuusemets. Praeguse peremehe isa oli selle talu looja. Ta oli ehitanud metsa äärde omale majakese. Põldu ta oli teinud järgmiselt: keeranud mätta kummuli, pannud kartuli mätta alla kasvama. Kapsastega niisamuti. Aga kapsad ja kartulid olid kasvanud suureks kui müraakas.

442. Parksi talu

ERA II 222, 485 (2) < Ilumäe khk. [?], Loobu v., Kaasiku t. < Ambla khk., Lehtse v., Valli t. – Hilma Martinson < Maria Uukkivi, 53 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Parksi talu

Vanasti ulatunud Rakvere linna piirid kuni Parksi taluni. Parksi talu maa-alal kasvanud palju pajusi ning pajukoori tassiti ja müüdi Rakverre, milledega pargiti nahku. Sellest on tulnudki Parksi talu nimetus.

ERA II 222, 628 (21) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Juhan Mikenberg, s. 1861 (1939) Sisestas Melika Kindel

Parksi talu nimesaamine

Kõnnu vallas Parksi külas on Parksi talu. Vanal ajal ulatunud Rakvere linna piirid Parksi talu piiridega kokku. Talu rendi eest viidud Rakverre pajukoori, millega pargitud nahku. Sellest saanudki Parksi talu.

Samas asub ka Väädimetsa talu, kes saanud oma nime sellest, et tolle talu rendi eest viidud Rakverre adravitsu või -väätsi.

443. Kadapiku talu

EFA II 37, 38 (3) < Kuusalu khk., Loksa v., Parksi k. – Age Allmägi < Eva Allmägi, 46 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Harjumaal Loksa vallas Parksi külas on üks koht, kus on väga palju kadakaid. Neid on vanu ja võimsaid, noori ja väeteid, seda talu, mille talumaal need kadakad kasvavad nimetatakse Kadapiku taluks.

444. Murksi talu

ERA II 222, 486 (3) < Ilumäe khk. [?], Loobu v., Kaasiku t. < Ambla khk., Lehtse v., Valli t. – Hilma Martinson < Maria Uukkivi, 53 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Murksi talu

Murksi talu krundis olnud vanasti soo, kus kasvanud palju murakaid. Sellest on tulnudki nimetus talule Murksi. Praegusest Murksi talust on see murakasoo kilomeetri kaugusel.

445. Volmbri talu

ERA II 222, 486 (4) < Ilumäe khk. [?], Loobu v., Kaasiku t. < Ambla khk., Lehtse v., Valli t. – Hilma Martinson < Maria Uukkivi, 53 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Volmbri talu

Praegusel Volmbri talu maa peal olnud mõisa küün, mida rahvasuus hüüti Volbriküüniks. Seepärast on ka talule nimeks pandud Volmbri.

446. Kõrve talu

ERA II 222, 487 (6) < Ilumäe khk. [?], Loobu v., Kaasiku t. < Ambla khk., Lehtse v., Valli t. – Hilma Martinson < Maria Uukkivi, 53 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Vana ehituse ase

Praeguse Kõrve talu peremehe isaisa oli ehitanud metsa maja. Kord leivaahju küttes süttinud maja põlema. Sinna enam maja ei ehitatud, vaid ehitati maja kilomeeter eemale. Praegustki on Vaseristi talu maaala juures, metsa ääres näha ahjuvaremeid.

447. Virumägi

ERA II 222, 487 (7) < Ilumäe khk. [?], Loobu v., Kaasiku t. < Ambla khk., Lehtse v., Valli t. – Hilma Martinson < Maria Uukkivi, 53 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Virumägi

Vanasti ulatunud Virumaa piir praeguse Virumäeni. Sellest rahvas on hakanudki seda mäge hüüdma Virumäeks.

449. Kotka

ERA II 222, 627 (19) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. – Ellen Sommer < Juhan Mikenberg, s. 1861 (1939) Sisestas Melika Kindel

Kotka nimesaamine

Kõnnu vallas asub väike küla Kotka. Oma nime olevat ta saanud sellest, et seal olevat kunagi suur kotkakull maha lastud, mille järel ristitudki veski nimi.

450. Kotka veski

ERA II 222, 512/4 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v. < Viinistu k., Vanapere t. – Hilma Martinson < Richald Lillhein, 42 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kotka veski

Kõnnu vallas, Loksa alevikust umbes 5 km maanteed mööda Tallinna poole minna on Loksa või Valgejõe kaldal Kotka veski ühes samanimelise suure taluga. Veski asutamisest jutustab rahvasuu järgmist. Vanemal ajal, mil selle koha peal veel põline mets asus, olnud korra üks Palmse mõisa härra – parun Pahlen – seal jahipeol. Ilm läinud juba pimedaks, kui tema Valgejõe kaldale välja jõudis. Äkitse näinud tema puulatvade kohal suurt musta kogu keerlevat, kes enese külles mingit tompu alla kannud. Härra arvanud selle vanaõeluse enese olevat ja et vanakurjale ainult hõbekuul pidada peale hakkama, võtnud ta kuue eest hõbenööbi, pannud selle püssile laengu peale ja lasknud siis püssi sellele lendava kurjavaimu peale lahti. Sellepeale lasknud see kogu enese küüntest rippuva tombu lahti ja see kukkunud jõkke, kuna lendav kogu puulatvade taha ära kadunud. Härra toonud selle allakukkunud tombu jõest välja ja see olnud üks väike laps, kellele mingisugune plaat keti või rihmaga kaelas olnud; plaadil olevatest kirjadest uuritud välja, et selle kandja on üks hommikumaa kuninga poeg. Kas laps elus või surnud oli, seda ei ole teada. Selle sündmuse mälestuseks lasknud sama härra sinna kohta, kuhu kotka küüntest laps oli alla kukkunud, veski ehitada, millele nimeks pandi Kotka veski.

ERA II 222, 514 (2) < Kuusalu khk., Kõnnu v. < Viinistu k., Vanapere t. – Hilma Martinson < Richald Lillhein, 42 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Hulk aega peale selle, kui nimetatud veski ja talu juba Kolga mõisa omanikkude krahv Steinbockide valduses oli, olla üks Kolga krahv väljamaal reisil olles oma mõisa käest ära mänginud; krahvil olnud aga tubli toapoiss ja see mänginud mõisa krahvile tagasi. Selle heateo eest annud krahv Kotka

veski ja talu toapoisile eluaegseks tasuta kasutamiseks ja antud temale ka veski järele saksakeelne perekonnanimi Adler. Nüüd on selle koha pealt juba Adleri sugu ammu kadunud ja viimasel ajal oli veski ühes taluga parun Fersenite omanduses.

RKM II 140, 603/4 (13) < Kuusalu khk., kolhoos Murrang – Senni Vilippus (1949) Sisestas Helen

Hanni 2009

Kuidas tekkis Kotka veski

Elas kord talumees, kellel oli väike tütreke. Laps mängis väljas murul. Sinna lendas suur kotkas, võttis lapse noka vahele ja tõusis lendu. Ehmunud mees, märgates lapse kadumist, jooksis maad mööda edasi. Kotkas lendas õhus ja lasi lapse ühe jõe kaldale maha, kust ka mees oma tütre leidis. Et koht oli sobiv veski ehitamiseks, ehtas mees häämeele pärast tütre leidmise üle veski. Millele andis nimeks Kotka veski, mis on praeguseni säilinud Harjumaal Kõnnu vallas.

ERA II 216, 574 (4) < Haljala khk., Palmse v., Käsmu k., Uuetoa t. – Ellen Eru < Juljane Eru, 43 a. (1939) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kord varastanud kotkas Palmse mõisast väikese lapse. Nähes lapse vargust, kihutanud parun talle ratsahobusega järele. Jõudnud jõe kohale, lasknud parun kotkast. Kotkas kukkus jõkke ja laps oli toodud veest välja. Parun oli lasknud sinna kohta ehitada veski. Ja selle veski nimeks pandi Kotka veski. Jõe hüütakse sama nimega.

451. Kummitus Kembas

ERA II 222, 562 (8) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kõnnu k., Mudametsa t. – Alma Allemann < Agnes Ojasalu (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Üks valgeriietega laps tulnud Lilleoru poolt ning kadunud Ojamäe silla alla ning peale selle tulnud suur heinakuhi ja kadunud Leeripõllu talu rehe alla.

453. Soosilla mägi

ERA II 222, 594 (45) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kõnnu k. – Alma Allemann < Theodor Luke, 34 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Soosilla mäe tekkimine

Esiteks olnud see maa tüma raba. Kord tulnud postipoiss tõlla ja hobustega ja kukkunud rabasse. Rabelenud ja rabelenud, aga välja pole saanud, surnud viimaks postipoiss sinna, ja sellest hakanud mägi kasvama ja kasvab praegugi.

454. Kahala järv

ERA II 165, 107/8 (1) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Määpealse t. – Erni Janter < L. Berg 53 a. (1937) Sisestas Melika Kindel

Kahala järve tekkimine

Vanasti olnud praeguse Kahala järve kohas Uuri küla. Ühel kevadpäeval kündnud Uuri mehed põllul ega ole teadnud aimata midagi paha, kui korraga ilmunud küla kohale lind, kes kogu aeg hüüdnud: „Põiki, rahvas, põiki, rahvas!” See pidi tähendama, et Uuri küla rahvas oleks pidanud säält hoopis ära minema. Mehed aga olid pannud linnu hüüdmist muidu naljaks ja kündnud edasi. Korraga aga ilmunud taeva alla suur hall pilv, mis Uuri küla kohta jõudes lausa vihmaks muutunud ning küla peal maha sadanud ning kogu küla enda alla matnud. Alla jäänud kõik mehed hobuste ja atratega. Selgel suvepäeval olevat neid veel praegugi näha järve põhjas.

ERA II 222, 395 (14) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Kalmeveski t. – Ilse Lehesalu <

Jakob Rebane, 66 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Muinasjutt Kahala järvevaimust

Üks rätsep oli hakanud õhtul kuuvalgega üle Kahala järve sõudma. Natuke maad juba sõudnud, kerkinud äkki paadi kõrvale umbes 10-aastase tütarlapse pea. Rätsep oli ära ehmatanud ja hakanud kõigest jõust sõudma, aga paigast pole saanud. Pea olnud ikka tema paadi kõrval. Viimaks oli rätsep arvanud, et kui õige lööks aeruga, aga pole tohtinud ka – järsku ajab paadi ümber või tea mis kurja teeb. Siis oli jätnud paadi hoopis seisma ja hakanud ootama, mis sellest loost viimaks välja tuleb. Pea oli veel natuke aega olnud paadi kõrval, siis noogutanud peaga ja kadunud.

ERA II 222, 538 (3) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Vanaküla, Mäepealse t. < Pohla t. – Hilse Martinson < Leena Perk, 56 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kahala järv

Kolga vallas on Kahala järv. Rahvasuu selle järve tekkimisest räägib järgmist. Kord suvel, kui mehed põllul künnud, tulnud suur pilve, mille ees lennanud üks lind. Lind hüüdnud: „Põeke, rahvas! Põeke, rahvas!” Kes põgenenud, pääsenud. Kes pole põgeneda saanud, on praegugi järve põhjas.

ERA II 222, 591/2 (42) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kõnnu k. < Kolga v., Kahala k. – Alma Allemann < Madli Juhken, 74 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kahala järve sünd

Üks mees kündis härgadega praeguse järve koha peal. Mees märkas juba ammugi, et Tallinna poolt tõuseb must täpp ja läheb silmnähtavalt suuremaks. Korraga lennanud vares üle tema pea ja kraaksub: „Põgene, põgene, järv tuleb, järv tuleb.” Mees ei saanud esiteks arugi, aga kui vares uuesti tagasi lendas ja neidsamu sõnu kordas, hakkas mees härgadega vähehaaval ära minema, kuid see pilv, mis selle ajaga juba kohutavaks muutunud, oli mehe kannul, nii et mees vaevalt pääsis eest, kui juba see pilve langenud sinna, kus mees esiteks künnud. Sellest tekkinudki järv ja Kahala küla järgi pandi Kahala järveks, sest küla asub järve kaldal.

ERA II 223, 625 (4) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vahi t. – Evi Kariste < Jüri Laagerküll, 67 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Kahala järve kohal olnud varem lage väli. Ühel päeval mehed seal kündes kuulnud, et üks lind nende ümber lennates laulab: „Vesi tuleb, vesi tuleb!” Mehed pole seda täheleegi pannud ja kündnud edasi. Äkki aga tulnudki vesi ja mehed uppunud järve.

ERA II 228, 680 (31) < Haapsalu – Alma Eller (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Ka Kahala (Kaala) järv oli langenud taevast. Põllul kündjad kuulnud lindude hüüdmist: „Järv tuleb! Järv tuleb!” Ja järsku kukkunudki vesi taevast otse lagedale põllule ja nii tekkinudki Kahala järv.

ERA II 292, 147 (3) < Kuusalu khk., Kiiu vstm. – Gustav Vilbaste < Anna Vilistus, 73 a. (1940?) Sisestas Melika Kindel

Kahala järve tulemine

Liivakandil Jõealme kihelkonnas olnud vanasti kaks järve. Sellest järvest, mis hiljuti kuivaks lasti, olnud all mere pool teine järv. Ülemine järv saatnud oma sodivee alumisesse järve. Selle üle pahandanud alumine järv ja nurisenud: „Miks sa oma sitta minu silmile ajad!” Ülemine järv olnud uhke ja vastanud alati: „Mine eest ära!” Alumine järv vihanud, tõusnud üles ja läinud minema.

Uuri küla all Kuusalu kihelkonnas kündnud mehed väljal. Korraga näinud nad suurt musta pilve ja kuulnud nad häält: „Põeke rahvas, põeke rahvas!” Kõik inimesed põgenenud väljalt ära. Ainult kaks meest jäänud oma sahu korraldama. Liivakandi järv laskund Uuri küla alla maha ja matnud ka need kaks meest ühes kahe paari härgadega oma alla. Järve hüütakse praegu Kahala järveks.

E 6529 < Kuusalu khk – J. Aberdal (1894)

Kahal järves ola neid [haldjaid] ene ka nähtud – rahvasuu räägib veel, et ene vanast ola seal

heinamaa olnud, kui üks suur vesipüks edela poolt tulnud ja sina maha kukunud, teel ola ta veel muist ära kaudanud ja Mardu ligi maha piland, kus ka samati järv sündind sest savast, niisama Rummu järv, mista vähe aaval ära kaudand.

Olnud palav lämatav päeva aeg ja inimesed rutand kuiva heina koku pana, kui üks heal kolmele korrale hüidnud, et minge kodu, järv tuleb. Inimesed jäänd kartma ja läinud kodu. Üks noor tüdruk unustand oma õbesõle heinarõugu peale ja jooksnud seda sealt ära võtma, enne kui aga heinamaalt ära jõud, akand suure kohinaga pilvest vet ala voolama ja põrmu ajaga olnud kõik heinam vee al, muud kui mõned heina saud ujund vee peal, mis vee langemine põlnud laiale kiskunud. Ja tüdrukud nähtud kesk järve heinarõugu otsas istumas, kui vee kukumine otsa saanud; ehk ta kül api karjunud, põle võinud keski teda peasta. Et see heinamaarjapääv just olnud, siis on pärast iga aasta sel pääval nähtud vee peal istuma ja api üüdma. Keda kui õnetuse kuuludejad ustud, kes teda on juhtund nägema.

E 6529/30 < Kuusalu – J. Abreldal (1894) < Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001

Seda järgmist lugu on sele mehe poeg umbes neljakümne aasta eest rääkind pärast isa surma Kolga mõisas, kus ta puusepaks olnud.

Kahala külas Vaga koha peal olnud peremees Vaga Jaan. Se pidand järve algjaga koku elama, üks veike mäni metsa tukut olnud järve kaldal, kus Jaan õhtatel algja juures käinud, kes enast ilusa tüdruku näul näidanud, muud kui külm pidanud olema. Sele ete olnud Jaani võrgud iga homiku kalu täis et nõredanud, kuna teised keski põle saanud kala saba näha. Jaan tüdinenud sest koku käimisest viimaks ära ja põle enam pärast järve metsa ega järvele läinud, seitsaadik kulnud küla rahvas iga õhtal järve pealt nagu veikese lapse nutu, keda vitsatega peksetakse. Kogu sele sügise nutnud teine, kuni pakase pois jää kora üle järve tõmand, kadund ka lapse nut järvelt.

E 16553 (1) < Kuusalu khk. – J[ohan] Abreldal (1895) Sisestas Melika Kindel

Üks jutt Mardu ja Kahala järvedest

Mardu järv on Tallinna ligidal, lõunapool Narva maandeed. Kahala järv on Kuusalu kihelkonnas, põhja pool Narva maandeed, Kolga mõisa ligidal. Kahala järv olnud vanal ajal Mardu järve juures, põhja pool maandee kaldal. Nende järvede algjad alati üksteisega palju rielnud.

See koht, kus praegust Kahala järv seisab, on vanal ajal põld olnud. Ükskord on kündjad künnud ja üks lind on seal kohal, kõrgel ringi lennanud ja ise kisendanud: „Põgenege rahvas, põgenege rahvas, järv tuleb, järv tuleb!” aga kündjad ei ole sest kisendamisest uolinud. Siis on Tallinna poolt akkanud suur must pilve üles tõusma ja tulnud Kahala poole; ja on nähtud, et sest pilvest on üks tük Kuusalu kiriku ligidale, lõuna poole Narva maandee kaldale maha kukunud. Selle koha pial on tänaseni suur vee loik, nimetakse Turaka katk ehk järv. Kündjad on seda suurt kohinad kuulnud ja lind on ikka ühtelugu kisendanud: „Põgenege rahvas, põgenege rahvas, järv tuleb, järv tuleb!” aga ei ole keegi enam jõudnud ära põgeneda, suur vesi akkanud maha sadama ja vähe ajaga on see koht järveks jäänud. Kahala järv on kõrge koha pial, väljade vahel, mudase põhjaga, karusi kaladega väga rikkas ja kala püüdjad mittu kord sahu järvest muda seest leidnud on.

E 18895 (1) < Kuusalu khk. – Johannes Kuisk (1895) Sisestas Melika Kindel

Jutt Mardu ja Kahala järvest

Mardu järv on Tallinna ligidal, lõuna pool Narva maandeed. Kahala järv on Kuusalu kihelkonnas Kolga mõisa ligidal, põhja pool Narva maanteed. Kahala järv olnud vanal ajal Mardu järve juures, põhja pool maandeed. Nende järvede algjad (näkid) on alati üksteisega rielnud. See koht, kus praegu Kahala järv seisab, on vanal ajal põld olnud. Ükskord on kündjad künnud ja üks lind on seal kohal kõrgel ringi lennanud ja ise kisendanud: „Põgenege rahvas! Põgenege rahvas! Järv tuleb! Järv tuleb!” Aga kündjad ei ole sest kisendamisest hoolinud ja teinud oma tööd edasi. Varsti on Tallinna poolt suur must pilve üles tõusma [hakanud] ja tulnud Kahala poole. Ka on nähtud, et sest pilvest on üks tükk Kuusalu kiriku ligidale, lõuna poole Narva maandee kaldalle on maha kukkunud. Selle koha peal on tänaseni suur vee luek, nimetakse Turaka katk. Kündjad on seda suurt kohinad kuulnud ja lind on ikka kisendanud, aga ei ole enam keegi enam jõudnud põgeneda: suur vesi

akkanud maha voolama ja vähe ajaga on see koht järveks jäänud.

Kahala järv on kõrge koha peal, väljade vahel mudase põhjaga. Kala püüdjad on järve põhjast mitu korda sahu leidnud.

E 43957/9 (1) < Kuusalu khk. – A. Bachmann (1903)

Kahala järve tondid

Vana rahva jutu järele pidanud Kahala järves ka tondid olema. Korra läinud üks järve ligidalt mees laupäeva õhtul järve peale kalu püüdma. Mehe süda olnud järvele minnes nõnda raske, just nagu oleks midagi paha ette aimanud ja ei tahtnud minnagi, kuid naene ei lasknud teda koju jäeda. Järve peale minnes sõudnud tema künaga sinna kohta, kus teadis kalu olema. Kuid sellkorral oodanud kogu õhtu, aga mitte üht kala ei tulnud võrkudesse.

Mees vihastanud selle ilma asjata vaeva nägemise üle ja ütelnud: „Mis pagana temp see on täna, et mitte üht kala ei saa, muud kui näe ilmaasjata vaeva, parem põleks neid kalu olemaski tarvis!” Sedaviisi lõpetades tõusnud järve peal häkitselt suur kohin ja igast kohast tulnud mitmesuguseid kujusid tema ümber, kellel pealt poolt inimese, aga alt poolt kala keha oli, tõmbasivad teda künas pikali ja hakkasivad teda suure kohinaga kägistama.

Mees, kellel hing jo kinni jäemas, ei teadnud, mis peale hakata, kuid häkitselt tulnud temale meele tagurpidi issa meie palvet hakata lugema, keda ta vaevast viisi oskas, mis peale vaimud aeg-ajalt taganema ja mees kõigest jõust kalda poole sõudma hakkas. Taga järel kuulis tema veel hüüdmist: „Täna küll peasesid meie käest, aga kui veel teinekord laupäeva õhtul järve peale kalu tuled püüdma, siis peasmist loota ei ole.”

Mees jõudnud seekord küll õnnelikult koju, kuid olnud ülekeha siniseks muljutud ja tõutanud ilmaki enam laupäeva õhtul minna järve peale kalu püüdma. Kas tema seda tõutust pidas või ei, seda ma ei tea ütelda, aga selle järele mõnel ajal küll ei läinud tema järve peale kala püüdmiseks.

E 51361/2 (1) < Kuusalu khk. – Valter Levström (1921) Sisestas Melika Kindel

Kahala ja Mardu järve riid

Kahala ja Mardu järve vaimud elasid isekeskis tülis. Et küll palju maad vahet oli, käisid nad siiski teineteisi riisumas, mille all enamasti Mardu vaimud kannatasid. Kahala järve vaimud olid tugevamad ja tegid teistele palju kahju. Vahel käisid ka Mardu järve vaimud Kahala vaimusi riisumas, aga viimased said alati võidu sest, et tugevamad olid. Kord aga tõusis Kahala järvest paks pilv üles ja läks otseteed Mardu järve poole. Senna jõudes tõmbas ta kõik vee oma sisse ja tuli jälle tagasi. Tee peal kukkus üks tükk pilvest Tõdelõpe juurde maha, kus ta veel praegust näha on. Ülejäänud vee tõi pilv nii kaua oma kasas, edasi, kuni teda viimati Kahala järve paigutas. Sest saadik olid Mardu vaimud võidetud ja nende poolt ei olnud enam vähematki kahju karta, ehk see kartus küll ennegi just suur ei olnud.

E 51761a < Kuusalu khk., Kolga – E. Jalakas (1921) Sisestas Melika Kindel

Kahala järve sündimine

Ennemalt olnud Kahalajärv Mardujärve kõrval. Järvede vaimud läinud tihti riidu ja käinud Vanataadile kaebamas. Vanataat tüdinenud kaeptustega ära. Ta võtnud nõuks järve teise kohta viia. Ükskord tulnud must pilv järve kohta ja tõmbanud kõik vee enesesse. Ja siis hakkanud ta edasi liikuma. Musta pilve ees lennanud lind ja karjunud: “Põgenege, järv tuleb!” Mõned inimesed pannud linnu hüüdmist tähele ja põgenenud ära, aga muist ei ole pannud tähele, vaid teinud tööd edasi. Kui pilv senna kohta saanud, hakkanud hirmus palju vihma sadama. Need, kes linnu hüüdmist tähele on pannud ja ära põgenenud, need peasunud ära, aga kes linnu hüüdmist tähele ei pannud, need uppunud ära. Nüüdse Kahalajärve asemel on olnud ennemalt ilus nurm. Inimesed teinud seal tööd.

E 51776/7 < Kuusalu khk., Kolga – A. Pihlakas (1921) Sisestas Melika Kindel

Kahala järve sündimine

Harjumaal Tallinna linna lähedal olnud kaks järve. Kord läinud nad kahekesi tülisse. Et seda tüli

jälle heaks teha, läinud nad Vana-Jumalale asja ära seletama. Viimaks tüdinenud nad ka sellest kaimisest ära, ja jäänud rahule. Ükskord ilmunud sinna järvede kohta suur pilve ja korjanud teise järve vee oma sisse Varsti peale selle, seisnud Kahala küla ligidal ühe heinamaa kohal, kus inimesed töötanud, suur must pilv. Selle eel lennanud suur lind ja hüüdnud: “Minge ruttu eest ära!” Töölised ei ole pannud seda hüüdu tähelegi ja töötanud edasi Selle peale hakanud kangesti vihma sadama, mis kõik heinamaa ja töölised oma alla matnud. Sinna tekkinud veekogu, mida Kahala järveks kutsutakse.

EFA II 37, 267/8 < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Janno Pajupuu < Jüri Pajupuu, 39 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kahala järv

Vanasti oli igal järvel vanake. Sel ajal olid kõrvuti Maardu ja Kahala järv koos vanakestega. Vanakesed läksid riidu (pole teada mis põhjusel) ja ei tahtnud enam üksteisega kõrvuti elada. Kahala järve vanake läks oma järve veele kohta otsima ning tõstis kogu vee taeva alla. Ta leidiski ühe ilusa heinamaa, kuhu ta otsustas oma järve viia. Üks vares olevat seda näinud, ning hüüdnud heinalistele, et alt ära vesi tuleb. Mõned kiiremad heinalised jõudsidki alt ära, kuid teised jäid alla ning uppusid. Nii tekkiski Kahala järv.

EFA II 37, 273 (3) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Uuri k. – Liis Veersalu < Alice ja Väino Veersalu (1999) Sisestas Melika Kindel

Kahala järv

Üpris reostunud ja mudane järv. Suurim sügavus 2,8 m, vesi vahetub vaid ühe korra aastas. Teke: Kunagi asus järv hoopis teises kohas, kuid seal olevat üks lohakas naine käinud oma musta pesu pesemas. Järvele see ei meeldinud. Ta “korjas oma asjad kokku” ja lendas siia. Siin ei käinud inimesed järves oma musta pesu pesemas. Talle meeldis siin ja ta on tänase päevani siia jäänd.

EFA II 37, 313/4 (2) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Tsitre k. – Argo Kuusik < Arno Leppnurm, 68 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kahala järv

Kahala järve asemel on olnud põld, kus omal ajal künti ja vilja kasvatati. Ühel päeval kündnud üks mees härjaga põldu, kui linnuke oli laulnud: “Järv tuleb, järv tuleb...” Mees selle peale naerma hakanud: kuidas järv tulla saab, tal pole jalgu ega tiibu. Nõnda mees kündnud edasi ega hoolind sellest, mis linnuke oli laulnud. Varsti tulnud suur must pilv Tallinna poolt. Mees oli hakanud kodu poole minema arvates, et hakkab sadama. Sadu olnud aga nii tugev, et põllu kohal tõusnud veetase nii kiiresti, et mees hädavaevu pääses oma härjaga põllult. Nii hakati järve kutsuma Kahala järveks, sest ta asub Kahala küla kaldal Kuusalu vallas.

ERA II 153, 70 (95) < Haljala khk. – Hermann Länts < Hermann Länts, 1868-1917 (1937) Sisestas USN, kollatsioneeris Ell Vahtramäe, redigeeris Maarja Oras [järv]

Kahala järv

Tea, kus metsas säääl üleval pidi see järv, enne on old. Ühekorra aga toond haldijas järve säält ära metsast läbi, mets räginal maha. Must härg käind ise järve ees. See old enne põld, kus Kahala järv nüüd on. Teumehed kündaned ja vaimud võttaned loogu. Järv tuld et heinasaadud tolmaned. Keik jäänd alle. Tasase ilmaga peab järvest teumeeste jahtimist ja vaimude laulu kuulda olema. Selge ilmaga on adrakuredki paistand. Kui aga kalamees seda teistele oli rääkind, oli ise ööse ära uppund. Nüüd peab vahest järvest seda musta härga Kalame mõisa heinamaal söötamas käima.

ERA II 198, 189/90 (260) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001

Kahala mõisa väljal kündand teumehed kesa, vaimud võtand välja ääres einamaal loogu. Palava ilma ja kiirega ei ole keski tähele pand, kui ülevalt metsast must ärg välja tuld ja ammund – keik tehend oma tööd kiireste edasi. Must ärg tuld pikkamisi ees, musta ärja taga tuld räginal männikut ja

okse maha murdes järv otsekohe teu vää ulka ja jäänd sinna pidama. Keski kogu teuvääst ei ole ära pääst, einasaadudki jäänd. Kesk järve peab seljandik olema kust vagase ilmadega teumeeste ärgadega jahtimine ja vainude laul auuast peavad kuuluma. Ka adrakured ja ärja sarved seljandiku kohast peavad ilusa selge ilmaga, vahest jälle sügavast saadud. Kes neid aga nägema juhtub peab teisel aastal järve ära upuma. Enne inimese upumist paar õhtat peab Kalame mõisa juure söödile must ärg järvest sööma tulema. Ei upu suvel kedagi teist, upub kalamees ise. Järv peab iga aasta omale ühe inimese pärima ja kui kedagi ei peaks upuma, peab järv säält jälle ära menema. Kahala järv tuld Rakvere suurest Kaanjärvest.

ERA II 198, 190 (261 II) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001

Lie mää old all vanaste jõgi. Hiis käskind jõe Kahalasse menna. Ise üüdand ees: “Vaduse poisid, iis tuleb!” Kahalas mehed kündand, kui iis tuld. “Lööge poisid sahad maa sisse!” üüdand teine aldias. Järv joost aldia ümber kokku.

ERA II 198, 333/5 (32 2) < Haljala khk. – Hermann Länts (1938) Sisestas Eva-Kait Kärblane 2001

Tõrma küla juures on mittu liivamäge: Niinemägi, Ellemägi, Surnu ehk Käepamägi, Iiemägi, Tõrvasaugu mägi. Nende otsas eland vanal ajal jumalad. Puhas kui õbe, allikas puetand mööda Jõeoru Iiemää alt läbi. Pühad olid mäed, püha pidi ka allikas olema, aga üks lits lähend oolimataalt jõeale oma lapse kaltsusid loputama.

Pahane iis akkand kõvaste pasunat puhuma ja Iiemääle ilmund suur all sikk pilvest. Pilve tõmband jõest vee kogu kaladega üles ja akand vesikaare poole menema. Sikk käind pilve all maas ja pirand: “Iisi ees, jõgi taga, pagenege!” Viimaks kadund pilv vaatajate silmist.

Maha jäänd aga kaanid muda pääle, mispärast üht sügavamalt jõe auda Kaanjärveks üüeta.

Keelikus rahvas kaevand augu kuhu aga virtsa vesi sisse kogund, nii et seda auku paha meelega Kaltsuanguks aketud üüdama.

Kui äda õige suur old, akand vainult Tõrva vett välja ajama, allikas, mis ilmaski vett ei lõpeta. Liigvesi, mis inimestest üle jääb ja elajatest jookseb Taravainule liivasse laiali enne kui Kaanjärve saab.

Kahala mõisa väljal olid moona mehed palava paarmuse päävaga kiireste kesa kündand, ärgi jahtind, et kiil kallale ei pääse; vaimud võtand välja ääres loogu ise irisend tasailukeste laulada.

Ülevalt männikust tuld mõurades must ärg välja, jäänd metsa ääre seisu ja ammund ja akand uueste pikkamisi musta ärja moodi edasi menema. Kellelgi ole aega old kiirega ärga tähele panna. Härja taga tuld suure rägina ja kohinaga järv mannik maha, puud nahatumaks, oksad puruks: Kogu teuvägi jäänd tervena järve alle.

Ilusa vagase ilmaga peavad keskjärve seljandiku päält atra kured ja ärja sarved paistama. Vahest peab vaimude laul ja teumeeste ärgadega jahtiminegi ülesse kuuluma.

Nüüd peab aga järv omale iga aasta ühe inimese tahtama ja kui suve pikas keski ei ole upund, siis peab kalamees ise sügise ära upuma.

Enne aga kui keski ära upub peab ette näidetama: must ärg peab uduga õhta kuuvalgel Kalame mõisa juure söödile sööma tulema.

Kui aga kedagi järv aasta pikas ei peaks saama, siis peab järv säält jälle ära menema.

ERA II 217, 297/8 (44) < Haljala khk., Aaspere v., Võipere k. – Aadu Allvee < Eduard Akberg, 68 a. (1939) Sisestas USN

“Võipere ja Auküla külade vahel on Kaaniksoo. Ennemuiste old seal Kaunikese järv aga vesipüks viind teise Kahala mõisa väljale. Teomehed olnud parajasti härgadega kündmas, kui kuulnud kuidas valge luik karjunud: “Põgege, põgege, järv tuleb!” Ja järv tulnudki ja matt kõik teomehed oma alla. Sellepärast oli leitudki sealt Kahala järvest põllutöö riistade osasid. Kaaniksoost on tuld välja nooda laudu turpa lõikamisel. Järv kasvanud kinni ja sinna kasvanud siis vägev mets. Metsa keskel olnud kungas, vist siis järve aegne saar ja sinna pagenud inimesed sõdade ajal peitu kogu oma kraamiga.

Seda küngast hüütud sõrmuse mäeks.

455. Kahala hiiekuusik

E 16570 < Kuusalu khk.– J[ohan] Abreldal (1895) Sisestas Melika Kindel

Teie küsite, kas on teie pool hiisi? Siin Kahala järve kaldal on veike kuusik, mida Iie kuusikuks hüitakse, kuusiku sees on veel kivivaremed näha, kus ene vanast altarid on olnud. Siis on Koitjerv. Koitjärve järve kaldal iie mets ja altari aseme jäteisi näha. Sigula külas kanab üks veike koht iie nime.

Rahva jutude järel on neis kohtades ene vanast pööri päävadel ja öösetel suured ohverdamised olnud. Kõige suuremad ohverdamised olnud sügise pööripäeva ajal, siis on toodud kõigist uutse viljadest, mis sel aastal oli kasvanud ja ohverdatud Taaral kui kõige asja sigitajale tänuks. Enemalt põle tohitud midagi uute viljadest süia, siis on kohe akanud inimesed surema, ja veel täna päävani käib inimeste suus ika see sõna: kui uutse leiba saab, siis akavad inimesed surema, mis sest vanast kombest tunistab. Nõnda viidud, kui midagi elajad tapetud, tük liha iiesse ehk kui loomadel vasikad ehk lamastel taled olnud, viidud esimesed ika ohvrikohtatesse loomade signemise õneks. Nõnta olnud need siis ika lootused õneliku elamise tarbeks.

Ka on siin Kuusalu ligidal üks suur tamme puu, mis kül aasta sadasid võib vana ola ja mis pühaks on peetud. Seal puu sees on enevanast pühad ussid eland, keledele ka on ohvriteks viidud kõiki uutse viljasid ehk mis midagi looma tapetud, kõige esiteks ika neile teiste loomade signemise õneks ka paar vana pedakast mändi, mis vanad pühad puud on olnud ja nüid kui mälestuseks seisavad.

EFA II 37, 275 (4) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Uuri k. – Liis Veersalu < Alice ja Väino Veersalu (1999) Sisestas Melika Kindel

Hiiemets

Asub Kahala järve ääres. Antud piirkonna kultusemets. Inimesed viisid seal läbi teatud rituaale haldjatele ja vaimudele. Neid ülistati ja neilt paluti õnne igapäevastes tegemistes ja toimetustes. Kui talus midagi juhtus, arvati selle taga olevat ikka mõned vaimud või haldjad. Oli see sündmus siis halb või hea. Vahel toodi ka ohvreid. Iga eseme ja toimetuse jaoks olid erinevad haldjad ja vaimud.

456. Ussisoo

E 43961/2 (3) < Kuusalu khk. – A. Bachmann (1903) Sisestas Melika Kindel

Ussi soo

Ussi sooks nimetakse üht metsa salka, mis seisab Kahala küla hommikupoolsel sõrval. Ühel hommikul läinud sinna metsa kaks töömeest hagu tegema. Saanud ju metsa sisse, tulnud neile ju õige palju ussa vastu, keda nemad maha löönud. Mehed pannud imeks et kuda nüüd niipalju ussa vastu tuleb, sest seal põle olnud millaski niipalju ussa näha ja läinud ikka edasi kaugemale metsa sisse, aga mida kaugemale nemad läinud, seda rohkem ussa vastu tulnud. Viimaks, kui nemad jo õige kaugemale metsa sisse olivad jõudnud, kuhu nende jalad enne põle saanud, nägivad nemad eemalt lagendiku pealt üht suurt ilmatumad usside kuhja ja selle kuhja keskel olnud üks suur uss krooniga, mis neile kana naha üle ihu ajas ja katsusivad, et metsast välja saivad. Sellest ajast hakatud seda salka hüütama Ussi sooks ja seda jutu tõendab see, et sealt ka veel nüüdsel ajal palju ussa maha löödakse.

457. Turjekelder ja -mägi

ERA II 222, 87 (19) < Kuusalu khk., Kiiu v., Valkla k., Esklema t. – Linda Merela < Leena Jürisson, 67 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Türje kelder

Türje kelder asetseb vististi Tsitri ligidal ja säääl olnud naine, muidugi vaimuna, ja müünud säält inimestele viina. Seal Türje keldris pidi olema nüüd allikas ja ühel ööl pidavat selle allika vesi muutuma viinaks.

ERA II 222, 201 (25) < Kuusalu khk., Kiiu v., Valkla k., Esklemma [Esklimäe] t. – Joosep Merela < Leena Jürisson, 67 a. (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Türjekelder

Türjekeldris, mis asub Tsitri lähedal, olnud naine, muidugi vaimuna ja müünud säält inimestele viina. Seal Türjekeldris pidi olema nüüd allikas ja ühel ööl pidavat selle allika vesi muutuma viinaks.

ERA II 222, 558 (5) < Kuusalu khk., Kõnnu v., Kõnnu k., Pikapõllu t. – Alma Allemann < Joh. Luke, 61 a. (1939) Sisestas Melika Kindel

Loomõisas Turja keldris on nähtud kummitusi ja räägitakse, et vanal ajal müünud vanapagan oma ümmardajatega säääl viina.

ERA II 228, 678 (26) < Haapsalu – Alma Eller (1939) Sisestas Helen Hanni 2009

Turjakelder

Harjumaa põhjarannikul kõrge kalda sees oli koobas. Selles koopas oli kivi, mis olnud laua moodi. Räägitakse, et mungad saanud sellest kivist süüa. Nad pannud raha sinna kivile, kust see kadunud ja selle asemel tulnud kivist iseenesest välja soovitud toidud.

ERA II 292, 151/2 (8) < Kuusalu khk., Kiiu vstm. – Gustav Vilbaste < Anna Vilistus, 73 a. (1940?) Sisestas Melika Kindel

Turjekelder

Kuusalu kihelkonnas Muuksi küla all on kõrge paekalda sees koobas, mida Turjekeldriks hüütakse. Koobas on kaunis suur, mis aja jooksul pae- ja tahukivisse murenemise teel sündinud. Ülevalt jookseb vesisel ajal kraavi mööda väike veetireke alla, koopa seinte vahelt imbib alati vett, mikspärast koopa põhi vesine ja pehme on. Allpool on pehme vesine soo. Selles koopas või keldris olnud ennemuiste vanarahvajutu järele Vanapagana kõrts. Kõrtsis olnud kolm neidu. Kes raha kivist laua peale pannud, neile toonud piigad kohe viina.

Kord kündnud üks mees kalda peal põldu. Korraga kuulnud ta, et keegi hüüdnud: „Kai, too kapaga kalja!” Tema öelnud seda kuuldes: „Too mulle ka!”. Kohe olnud kaljakapp nagu iseest mehe juures. Mees joonud isu täis, õige hea kali olnud, ja kapp olnud jälle kadunud.

Korra toonud üks mees Rannametsa heinamaalt heinu. Kurehallika teelahkmes palunud üks vanaeit teda peale võtta. Mees võtnud. Tee peal seletanud eit: „Ma olen Turje eit ja lähen Piirita moorile katsikule.” Annud siis ka kaks kooki mehele, õige head koogid olnud.

Kord kuulnud jälle üks linna minija, et keegi taga järele hüüdnud: „Turje eit saadab Piirita moorile palju tervikseid.”

H II 40, 579/84 (6) < Kuusalu khk., Koitjärve – Jakob Ploompuu, Hans Rebane (1892) Sisestas Melika Kindel

Turje kelder

Kuusalus, Sitri- [Tsitre] ja Loomõisa vahene kallas, umbes 5 versta pikk, nimetatakse Turje kallas. Kõrge tahukivi sarnane kalju kallas on ajajooksul libajaks kulunud ja et ülevalt mulda ja kõik sugu prügi sinna hulka on libisenud, sest on see kalda alune väga lihavas taimerikkuses lokkamas. (Meie oleme seal kolme seltsi põesa sarnatsid puid leidnud, kelle nime meie ei tunne ja keda me ka mõisaaedades võeramaa puu nime all põle näinud.) Eemal, tasasema ja madalama pinna peal on kuni mereni mitme versta laiused heinamaad. Igalt poolt ei ole aga mäe sõrv veel mitte libajas, vaid järsku järsk kaljusein ja nii paljas nagu sell ajal, kui mere lained tema vastu loksusivad.

Ühes kohas, umbes verst maad Zitri [Tsitre] mõisast eemal ulatab lühikene järsu seinadega org kalju sisse, mille põhjas veike ojake niriseb. Selle orukese sopis on nõnda nimetud Turje kelder. See

umbes 12 jalga kõrge, 4 sülda lai ja ulatab umbes 15 jalga kalju sisse. Paistab nagu ühe koletuma võlvitud hoone ots. Koopa lae või räästa kesk kohalt jookseb ühtelugu sirinal vet alla, mis sealt sama kohalt koopa pealt mäe seest välja nõrgub. Koopa lagi ja seinad on pragusi täis, millest igast ühest vet välja nõrgub. Kesk koobast on vähelane nõgu, mis kristal selged vet täis on. Ajahammas mõjub selle koopa peale väga ruttu. Talve külmetab iga prau vahele vesi ära ja kangutab tük tükki järele kalju küllest lahti. Ennevanast olnud ta palju kitsam ja sügavam; seda võib ka praegugi veel kukkunud kalju pankadest aru saada. Koht on oma loomu poolest väga ilus ja luulelik, mida iludust veel kohane taime, puude ja lillede rikkus tõstab.

Kohalise Zitri [Tsitre] suvemõisa suvitajad perekonnad käia enamiste igapäev oma jalutamise käikudel kord Turje keldri juure.

Rahva juttu järele olnud seal ennevanast Vanapagana kõrts. Suure laja kivi sõrval seisnud viina klaas milles Vanapagan oma jooki müinud. Kes kõrtsi tulnud, pannud raha kivi peale, mis sealt iseenesest ära kadunud, kunna viina klaas magusad purjustavad jooki täis ilmunud. See jook olnud aga veel palju kahjulikum kui meijeagne viin. Inimesel, kes seda kord maitsenud, käinud nii kange himu tema järele, et ta kuskil muidu põle rahu saanud, kui et ikka jälle Turje keldri juure pidanud tulema ja Vanapagana käest viina ostnud. Selleläbi kadunud kõik õnnelik elu ümberkaudselt rahvalt ära ja vaesus ühes kõigesuguste voorusevastaliste hädadega tulnud asemele. Siiski olnud veel inimesi, kes saadana joogist vabad olnud. Neile läinud rahva viletsus ja rahva elu väga südamesse ja need pidanud nõu kuida sarnatses viletsusest lahti saaks. Mõni katsunud küll klaasi ühes ära viia, aga kohe olnud Vanapagana poisid järele, kes klaasi jälle oma koha peale viisivad.

Ükskord muretsenud keegi omale ratsa hobuse keldri juure varuks ja siis läinud viina klaasi ära tooma; maksnud raha ära, võtnud klaasi viinaga ja jooksnud hobuse juure. Selga hüpates vaadanud kord koopa poole ja näinud, et koopa tagumisest seinast veikesest haugust kurrje kui pihu ja põrmu välja voolanud. Mees pannud hobusega tulist ruttu ajama, aga see kõik ei aidanud ühtegi, sest Vanapagana poisid jõudnud ikka ligemalle ja ligemalle. Kui mees juba üsna tagaajajate käte langemas olnud, kuulnud ta hüitavat: „Vii ristitud ma peale!” Mees ajanud siis hobusega põllu peale, arvates et see küll hästi ristitud on s.o risti küntud. (Tuttav lugu on, et Vanapagan ilmaski üle risti ei saa.) Põllu äärest läinud Vanapagana poisid tagasi, kunna mees viina põllule maha valas ja klaasi puruks tegi. Sest saadik kadunud viin Turje keldrist, aga põld, kuhu viin viidud, jäenud sest saadik sigimata sooks. Vanapagan ehk mõni tama poistest aga elutseda veel praegugi Turje mäe sees ja käija vahel videviku ajal sealt sisse ja välja.

H IV 7, 453/4 (5b) < Kuusalu khk. – Johannes Esken < L. L. (1895) Sisestas Melika Kindel Tūrje kelder

Üks teine teadis öölta, et üks vana naene on seal viina müünud. Kes on selle viina kõik ära rüüpanud, sellele ei ole kedagi viga sündinud, aga kes on muist karikasse järele jätnud, siis vanamoor jooksnud järele, kallanud selle ülejäänud viina ostja peale ja kuhu kohta ihu peale se viin on puutunud, siis on hakkanud see koht hirmsaste mädanema.

H IV 7, 447/53 (5a) < Jamburi, Simititsa < Kuusalu khk., Kolga rand – Johannes Esken < M. Tihane (1895) Sisestas Melika Kindel

Tūrje määkoobas

Kuussalu kihelkonnas Loovallas on mööda mere äärt üks määseljandik; selle seljandiku põhja pool külles on üks koobas, umbes arvada kolm sülda igate kanti lai ja pealt nagu kokku võlvitud, ümmargune auk on nagu ukse moodi põhja pool külles, kust sisse peaseb. Pisikene oia nirišeb joosta määst alla üle selle koopa lae ja vesi kukkub koopa ukse ette maha ning kaub sinna laiali maa sisse ära. Kuival aial ei ole seal rohkem vet, kui aga tilgub nagu mahla kask.

Selle koopa kohta käib rahva jut nõnda. Ennemuiste olnud seal nagu kõrtsis letti laud sees ja kuld karikas seisnud laual. Kes on soovinud viina saada, se on läinud sinna sisse, pannud raha lauale ja karikasse on tulnud viin iseenesest, ilma kellegi kallamata sisse, nõnda palju kui ostja raha lauale pannud. Muud kui võtta ja pane viin nahka, jätta raha ja karikas sinna ja tule ära, siis ei ole kedagi viga olnud, aga kes oma raha ehk selle karika ka tahtnud ära tuua – ei seda ole saanud, siis on

tulnud nägematta vaimusi, kes on kinni pidanud, et ei ole mite paigast ära saanud, enne kui nimetud asjad jälle letti peale tagasi pandud.

Kord olnud (sõia aial või muidu) üks kassakas käimas, siis on rahvas juttustanud sellele ka seda lugu; se on öölnud: „Mina tahan selle karika sealt ära tuua.” Läänud kord siis sinna, pannud raha letti laua peale ja silmapilk olnud viin karikas. Tema rüüpanud viina ära, pistnud raha ja karika sumpkasse, karganud kohe hobuse selga ja kihutanud tuhat nelja Kuusalu kiriko poole, otse kohe üle heinamaade ja põldude. Kui on saanud juba pisut eemale, siis vaatnud tagasi ja näinud, keda teda on taga aettud, tema kiirustanud hobust, et se on läinud kui udu edasi, kus on heinamaa olnud, seal on tagaiajad saanud ligemale, aga põllu peal jäänud kaugemale. Selle pärast, et põld oli olnud risti küntud (vana õelus ei pea heast ristidest üle saama). Viimaks on peasenud ikka eest ära ja saanud õnnelikult Kuusalo kirikusse. Ja võib olla, et se karikas on selle kassakaga seltsis seal praegu – seda rahvajut ei mäleta.

E 4319/20 < Kuusalu khk. – J. Abreldal (1893?)

Turje kelder – se on üks koopa moodi õõnestik järsu mäe sees. Rahvasuu räägib sest mõnda juttu, kas neil kõigil küll sugugi tõtt on, ei tea ma.

Üks jut on, et seal olla vanal ajal kõrts olnud, kus kaks väga ilusad neiud viina müünud, mis hästi inimesi ligi tõmand, liati noori mehi. Viin põle jälle muud midagi olnud kui vesi, mis koopa laest jooksnud (mis tänini alika kombel sealt välja jookseb. Suvel vahel palavaga poevad hobuse ja loomad sinna viluse, kuhu neid 20 viisi mahub). Neiud põle aga muud keegi olnud kui Vanajätise inglid, kes seal inimese näul inimesi eksitanud. Ka olnud seal alati häid lihakookisid valmis, mis inimeselihast olnud tehtud, keda neiud olnud oma võrku saanud.

Ühekorra, kui Kalevipoeg Soomest tulnud, kaksteistkümmend tosinaid saelaudu seljas, siis jootnud neiud teda purjuse seal koopas, ja kui ta jälle Peipse poole akand sealt minema, tulnud Vanasorts ise talle kaela peale. Kuna Kalev ikka lapi laudu teisele tõmmand mööda turja, hüidnud veike heal põesast, et ana serviti, mis ka va Jätise naha peale mõjunud. Kuna siis Kalev oma kasukaõlma siilile katteks and hea õpetuse eest, kannab see koht tänini Siilikõrve nime kannab.

E 51362/3 (2) < Kuusalu khk. – Valter Levström (1921) Sisestas Melika Kindel

Kalevipoeg Turje keldris

Kuusalu rannas Turje keldris olnud vanasti vanapagana viina kõrts. Kaks ilusat tütarlast müünud seal viina. Need neiud polnud muud kui vanapagana orjad. Korra tulnud Kalevipoeg Soomest, kaksteistkümmend tosinat saelaudu seljas. Neiud kutsunud Kalevipoega Turje keldrisse. Kalevipoeg läinud. Neiud jootnud Kalevipoja üsna joobnuks Tüki aja pärast hakanud Kalevipoeg joobnud peaga edasi Peipsi poole minema. Vanasorts arvanud: Kalevipoeg joobnud, nüüd paras aeg tast jagu saada. Vanasorts Kalevipoja kallale. Kalevipoeg laudadega sortsi tõrjuma. Andnud ikka lapiti. Laud läinud pooleks, ei kasu midagi. Viimaks hüidnud siil põösast: “Põigiti, Põigiti!” Kohe hakanud Kalevipoeg põigiti laudadega vanapoissi peksma. Nii viisi kihutanud Kalevipoeg sortsi minema. See koht, kus siil Kalevipoega õpetanud, kannab praegu veel Siili-kõrve nime.

EFA II 37, 270 (1) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Uuri k. – Liis Veersalu < Alice ja Väino Veersalu (1999) Sisestas Melika Kindel

Turje kelder

Selle looduslikult tekkinud koopa juures olevat Kalevipoeg pidanud võitlust sortsidega. Ta oli parajasti lauakoormaga teel ja peksis nendega sortse. Kuna ta lõi lapiti, murdusid kõik laud pooleks. Järsku ütles siil põösast: ”Löö serviti.” Nii ei läinud laud pooleks ja ta sai nendest võitu. Siis palus ta oma abistajal põösast välja tulla. Siil aga vastas, et ta on alasti. Kalevipoeg viskas talle tüki oma kasukast ja sellepärast olevat ka siilid nüüd okkalised.

EFA II 37, 287 (9) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Mari Sass < Milvi Kolk, 58 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Turje kelder

Asub Muuksis. Turje keldrit kasutanud Vanapagan oma joogikohana – kõrtsina. Ühele mehele see kord väga vastumeelt oli ja tahtnud toda kohta ära hävitada. Võtnud siis Vanapagana viinakarika ja sellega plehku pannud. Jooksnud kiirelt üle ristitud maa, millest Vanapagan üle ei saanud, kuid siis ühe vao vahele komistanud. Viinakarikas läinud ümber ja sinna tekkinud erinevate juttude kohaselt Kahala järve soo, Pelgusoo või Naistesoo.

EFA II 37, 310/2 (1) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Tsitre k. – Argo Kuusik < Arno Leppnurm, 68 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Turje kelder

Turje kelder on koobas, mis ulatub mäe sisse (umbes 2–3 m sügav). Ta asub Harjumaal Kuusalu vallas. Räägitakse, et seal voolanud viina allikas ja Vanapagan oli seal viina müünud. Viin olnud nii magus olnud, et mõni mees oli oma püksid jalast joonud ja mõni teine oma naise ja lapsed vanapaganale orjadeks müünd, et viina saada. Selle juures oli aga üks tingimus, et toobrit ei tohtind kunagi ära viia ega endale võtta. Kord tulnud üks ratsanik oma keelt kastma Vanapagana kõrtsu. Seal ta oli puhanud ja joonud head viina. Kui ta minema hakkas, unustas ta toopi tagasi anda. Siis saatis Sorts oma mehed toobivargale järele, et karistada kuritegijat. Ratsanik oli märganud Sortsi mehi ja oli andnud valu hobusele ja püüdnud neid maha raputada, aga asjata, Sortsi mehed püüsid tal kannul. Nõnda oli mees põgenenud. Kuid hobune hakkas väsima ja Sortsi mehed hakkasid järele jõudma. Viimaks oli mehele tulnud meelde, et Sarvik ristitud maale tulla ei saa. Nõnda ta sõitis ristitud maa poole. Viimaks hüppas ta hobuse seljast ja jooksis sügavamale sohu ja heitis pikali. Sortsi mehed sohu ei pääsind ja nõnda hakati sood kutsuma Pelgusooks. Sellest ajast peale ei voola Turje keldris viina ega müü Vanapagan seal midagi muud. On proovitud osta: pandi raha laiale kivile. Raha ei kadunud ega viinatoober ei ilmunud iseenesest kivile nagu ennem oli olnud. Seda ma ei tea kas see soo nimi on kaardi peale kirjutatud või mitte, aga ma olen näinud, et vanemate kaartide peal on kirjas olnud.

ERA II 192, 238 (61) < Kuusalu khk., Kolga v., Virve k., Kadapiku t. – Rudolf Põldmäe < Jaan Rantmann, 77 a. (1938) Sisestas Helen Hanni 2009

Muuksi mäe juures on Turjemägi, seal on ussid palju.

RKM II 323, 402/3 (13) < Lehtse < Kuusalu khk., Leesi k. – Richard Viidalepp < Marta Ilson, s. 1896 a. (1956) Sisestas Melika Kindel

Turjekelder ja Muuksi linnamägi

See üitakse Turjekelder. Seal on Vanapagana kõrts olnud ja Kalevipoeg käind seal viina joomas. Seal ligidal on Turjemägi, seal on Kalevipoja säng. See on Muuksi külast üks kaksteist kilomeetrit eemal. Siis tuleb Muuksimägi, teisel pool on Turjemägi. Tee läheb vahelt läbi. Muuksi on kõrgem, vana linnamägi pidi olema. Ütlevad inimesed: vana Linnamäe ots. Järsk ots on sel mäel.

Kalevipoja säng oli Turje (jutustaja hääldas mõnikord ka Türje) mäe peal.

Mõni ütleb Kalevipoja kõrts, mõni ütleb, et Vanapagana kõrts olnud. Et seal käinud Kalevipoeg joomas.

EFA I 43, 151 (3) < Kuusalu khk., Kuusalu v. – Hedi Latik (1999) Sisestas Melika Kindel

Turjemäe lõunanõlv – Ussimägi

Vanasti tulnud soost kevaditi siia palju rästikuid, kuid rahvas kutsus neid ussideks, selle järgi saigi see koht nime.

458. Muuksi mägi

EFA II 37, 172/3 (2) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kahala k. – Vallo Järv < Kalju Soosaar, 65 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kolga mõisast 6 km kaugusel asub Muuksi linnamägi. Vanarahvas räägib, et selle all on peidus uhke linn kirikute, kõrgete majade ja käsitööpoodidega. Sellel linnal lasub aga needus. Needusest

saab seda linna päästa küll, aga siiani pole see veel kellelgi õnnestunud. See linn nimelt kerkib iga saja aasta tagant täpselt jaaniöööl maa peale, kogu oma hiilguses ja rikkuses. Selle linna elanikud aga on üsna kurvameelsed, sest neil ei leidu mitte sentigi raha. On kulda, on karda, sööki-jooki, aga pole ühtegi sendi poegagi. Kui nüüd keegi satuks just sellel jaaniöööl, kui linn uuesti maa peale kerkib, sealt midagi ostaks, oleks see linn needusest päästetud.

Minu vanaisa oli poisikesena Muuksis hobusekarjas. See juhtus olema just jaaniöö ja õitsilised olid tukkuma jäänud. Mõne aja pärast oli vanaisa üles ärganud ja näinud, et nende hobune Markus oli karjast plehku pannud. Vanaisa tormas hobust otsima ja oh imet: jooksis tema otse linnavärvast sisse. Kõik olid kukkunud teda meelitama ja paluma, et too midagi ostaks, kas või viie sendi eest oleks kullakamaka kätte saanud. Aga polnud minu vanaisal ühtegi senti ja jälle vajus linn kolinal maa alla tagasi. Küll oli vanaisal siis kahju, et tal raha polnud!

**EFA II 37, 206 < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Merlin Rõõm < Ulvi Meier (1999)
Sisestas Melika Kindel**

Muuksi linnamägi

Räägitakse, et Muuksi linnamäe all on linn, mis tõuseb iga saja aasta tagant, just jaanipäeva ööl maa peale. Ükskord jaanipäeval oli Muuksi mäe asemel linn. Linnast jalutas mööda üks poiss. Kõik linna elanikud hakkasid paluma, et ta midagi ostaks. Aga kuna poiss oli väga vaene, siis ta ei saanud midagi osta ning linn vajus maa-alla tagasi. Kui poiss oleks midagi ostnud, siis polekski Muuksi linnamäge vaid hoopis linn.

**EFA II 37, 234/5 < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Petri Osila < vanavanematelt (1999)
Sisestas Melika Kindel**

Muuksi linnamägi

Räägitakse, et Muuksi mäes on peidetud linn. See ilmub iga 100 aasta tagant. Niisiis ükskord oligi seda ilmumist näinud lambakarjus ja läinud ta siis uurima seda imeasja. Astunud värvast sisse ja järsku tema ümber oli suur rahvamass. Ta läks kohe ühest suvalisest majauksest sisse ja seal tuli talle vastu mees, kellelt tema kohe päris: “Mis sellel rahval seal väljas viga on?” Mees ütles, et kunagi olevat nõid, kes tahtis, et linnaisa ehk linnapea poeg abielluks tema tütreaga. Kuna aga linnaisa poeg seda ettepanekut nõialt vastu ei võtnud, siis pani nõid linnale, kui ka linnaisale, nõiduse peale ja sellest ajast oligi nii. Linnal polnud mitte sentigi raha ja kuna nüüd siis karjane seal linnas juba oli, siis pidi temagi sealt midagi ostma, et linn nõidusest vabastada. Aga kust siis peaks üks karjane võtma raha, sest karjasele on ju tasuks katusealune, riided ja toit. Tänu sellele ei saanud karjus sealt midagi osta ning temagi jäi vangi sinna ilmuvasse linna. Räägitakse, et see linn ikka veel iga 100 aasta tagant ilmub.

459. Andineeme

E 16574/5 < Kuusalu khk.– J[ohan] Abreldal (1895)

Ka on nähtud Andineeme ligidal meres üht naisterahvast päeva tõusu järel laene peal kaugel meres läikiva kammiga pead sugema.

Üks vana jutt räägib: Kord kõndinud üks veike pois mööda mere kalast ja nutnud, sest isa olnud hiljuti meresse ära upunud ja võeras ema olnud tige võera poisi vatus kodu. Seal tulnud üks ilus naisterahvas merest ja annud vaese poisil kaks käevare jämedust eledad puu tüki ja käskinud neid niikaua varjul hoida kui suureks saab. Pois matnud teised mere kaldale kivi ligidale ära ja kui suuremaks saanud, tulnud talle see lugu meelde. Läinud vaatama ja leidnud kaks suurt panka kallist mere vaiku, kellest ta palju rikust saanud.

**EFA I 43, 151 (4) < Kuusalu khk., Kuusalu v. – Hedi Latik (1999) Sisestas Melika Kindel
Andineeme küla**

Ta sai endale nime Andineeme ranna neemiku järgi, kus on elanud 9–10 peret.

460. Pärlijõgi

EFA II 37, 274 (3) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Uuri k. – Liis Veersalu < Alice ja Väino Veersalu (1999) Sisestas Melika Kindel

Pärlijõgi

Üks Pudisoo jõe lisajõgedest. Sealt on inimesed vahel jõepärleid leidnud. Kuid ega neid sinna ise eriti mõtet otsima minna ei ole, sest võimalus, et sa neid sealt leiad on üks tuhandele.

EFA II 37, 303/4 (3) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. – Anu Katvel < Milvi Kolk, 58 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Kolgast jookseb läbi Pärlioja, see on Tagavälja kandis. Pärliojas on leitud ebapärle karpe, mida olevat isegi keisrinnale kingitud. Kolgas ei olnud mõisa ajal talusi, olid talud – Vaadisepa (vana koolimaja) küllap peremehe tegevuse järgi nimi. Hundituru, Luuba, Iisaka, Karjaku. Uuris, Kahala järve ääres, oli ka taarausuliste pühapaik Hiie. Kõrtsi oli palju. Söödi kõrts – Pudisool, Männiku kõrts – Männikul, Posti kõrts – Kahalas, Liiva kõrts – Kahala-Liival.

463. Karjaku talu

EFA II 37, 277 (5) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Uuri k. – Liis Veersalu < Alice ja Väino Veersalu (1999) Sisestas Melika Kindel

Hävinud Karjaku talu

Karjaku talu oli tavaline talu. Hävis, kuna polnud enam kedagi, kes talu edasi peaks. Vanemad inimesed surid ja lapsed läksid kaugemale (linnadesse, abiellusid).

464. Toomani talu

EFA II 37, 277/8 (5a) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Uuri k. – Liis Veersalu < Alice ja Väino Veersalu (1999) Sisestas Melika Kindel

Toomani talu

Sajandi algusest peale selle kandi üks suuremaid talusid. Kahekümnendate aastate paiku oli tal maad üle 100 ha, nad rentisid Kahala järve ja neil oli väga palju töölisi. Eriti suvel, kui võeti lisatöölisi ja tulid talvel laenu võtnud inimesed päevi (võla tagasi maksmiseks tehtavad tööpäevad) tegema. Peres oli üheksa last ja kaheksal neist oli ülikooliharidus.

465. Kivikalmed Uuri külas

EFA II 37, 271/2 (2) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Uuri k. – Liis Veersalu < Alice ja Väino Veersalu (1999) Sisestas Melika Kindel

Kivikalmed

Siinseid kivikalmeid austati ja hoiti omal ajal väga. Siin on tehtud ka arheoloogilisi kaevamisi, kuid kuna eestlased elasid üsna vaeselt, pole ka eriti palju leitud, sest koos inimestega ei pandud hauda palju. Inimene (inimesed) maeti laibana või põletatult. Peale kuhjati kive. Arvati, et ka maetute – surnute hinged kaitsevad mahajäänuid ja tulevad vahel neid vaatama (hingedepäev). Öösiti jäeti vahel õue või tuppa hulga paremate toitudega kaetud laud, et hinged saaksid sööma tulla. Hingi ja kalmeid austati väga. Siinne kant oli väga populaarne matmispaik. Mõnede andmete järgi on siin kalmeid umbes 400.

466. Vene talud Uuris

E 52369/70 < Tallinn < Kuusalu khk. – J. Ploompuu (1916) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Lugedes kirjutust Eesti Kirjanduses „Rootsi“ mälestustest Eestis, tuli meelde, mis Kuusalu

kohanimedest hiljuti olin tähele pannud: Narva maantee äärde Uuri küla varemetele hakati Põhja sõja järele talusid üles ehitama. Ehitajad olivad, peale muude, ka keegi Vene Tõnu ja Soome Eerik. Vene Tõnul oli neli poega ja igauks nendest asutas jälle talu: 1) Vene Tõnu Jüri, 2) Vene Tõnu Mart, 3) Vene Tõnu Jaak, 4) Vene Tõnu Joosep. Üks taludest kannab praegu nime Venetu. Soome Eeriku talu kadus järgmisel põlvel revisjonikirjadest. Muuki külas, naabruses, ehitas talu keegi Rootsi Jaan, kelle talu aga nüüd ka enam ei leidu.

Kõige lihtsam seletus oleks:

Rootsi Jaan oli sõja ajaks Rootsimaale põgenenud ja Soome Eerik oli see, kes pärast sõda Soomest kodumaale tagasi tuli, kuna Vene Tõnu mitte ei olnud vabatahtlikult Venemaale läinud mees, vaid vist üks niisugustest, kes sõjavägede voorimehena sunniti Venemaale minema, kuhu ta vist üsna kauaks jäi, nii et temale tagasitulekul Vene nimi anti. Nüüdne Venedu nimi on huvitavaks näituseks, kuida nimed kujunevad.

469. Siilikõrve

EFA II 37, 160/1 (2) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k., Seppa t. – Kelli-Kadri Sass < Milvi Kolk, 58 a. (1999) Sisestas Melika Kindel

Siilikõrve

(tegelik nimi on praegu Müüriseppa, Uurikülas.) Siilikõrve on tulnud järgmiselt. Kalevipoeg tuli lauakoormaga üle Soome lahe. Eestisse jõudes sattus ta kokku sortsilastega, kes teda varitsesid ning tüli norisid. Seda kõike nägi pealt siil, kes ilma kasukata põõsa all kükitas. Kalevipoeg ning sortsilased hakkasid omavahel kaklema. Siil selle peale hüüdis Kalevipojale: “Löö serviti, serviti, nii saad neist hõlpsamini jagu”. Tänu siili targale nõule võitiski Kalevipoeg kakluse. Tänutäheks andis Kalevipoeg siilile tüki oma kasukast. (Arvatakse, et sellest ajast peale polegi siilid enam nn paljad.) Sellest ajast peale hakkati seda kohta kutsuma Siilikõrveks.

EFA II 37, 177/9 (1) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Uuri k. – Terje Salumäe (1999) Sisestas Melika Kindel

Elan ise Mustametsa külas Saki t. See nimi on kuuldavasti tulenenud peremehe nimest. Meie talu on Mustametsa küla viimane talu. Kohe kõrvaltalu on juba Uuri küla. Järve poole jääb Kahala ja meist üle järve on Muuksi.

Üsna mitu kohta on ka seotud Kalevipojaga ja Vanapaganaga. Näiteks Turje kelder, mis asus ranniku kilde sees, Tsitres allikaga. See oli koobas, kus juttude järgi oli olnud kõrts, kus Vanapagana sulased kenade neiudega viina müüsid. Kord läinud Kalevipoeg Soomest laudu tuues sealt läbi. Piigid jootsid ta purju ja kui Kalevipoeg oma lauakoormaga minema hakkas, tungis Vanapagan talle kallale. Ka Uuri külas olla koht praeguse nimega Müüriseppa talu, mis vanainimeste sõnutsi peaks Siili nime kandma. Kui Vanapagan ja Kalevipoeg seal kaklesid, õpetanud Siil Kalevipoega põõsast, mispeale sai siil enesele tüki kasukast. Ning nüüd ongi siil okaline. Uuri küla nimi olla tulnud, kui üks võõras olla kohaliku talumehe käest kella [küsinud], too vastanud, et mis sa minu käest küsid, uuri ise. Veel arvatakse, et see on tulnud ka inimese nimest.

Kahala väljadel asub kusagil Kulle kaev, mille lähedal peab olema metsatukk – Kallelaan.

Kohanimed on enamasti seotud sihtpärase asjadega. Härjajoodu – joodeti küla härgasid, Sõrgepera – loomade koht. Kruusaaugu – oli kruusa koht, Saviauk – seotud saviga. Raudsilla – suursilla kraavist oli sild üle aga vesi, mis voolas olla väga maagirikas vesi.

470. Muuksi linnamäe kraav

E 51391 < Kuusalu khk. – J. Kruusman – A. Linkman < Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Jutt Tsitri kullaleidmisest

Ennevanaste elanud Tsitris üks suur tore mõisnik. Sel mõisnikul olnud palju vara. Tema pidanud omal palju teenijaid. Ükskord tulnud sinna kraavikaevajad tema käest tööd paluma. Mõisnik

juhatanud mehed kraavi kaevama. Kaevates leidnud üks mees kraavi põhjast kollast kullakarva mulda. Mehed kaevanud kuni õhtuni, siis läinud koju. See mees, kes kulla mulda leidnud, pannud seda tasku ja viinud seda mõisnikule näha.

Sellele aga ütelnud mõisnik, et ära sa seda kellelegi räägi. Maksnud meestele palga välja ja saatnud nad minema. Sest ajast saadik on aga kraav poolikule jäennud, sest mõisnik kartnud seda, et keegi võib selle läbi rikkaks saada.

E 51774/5 < Kuusalu khk., Kolga v., Tsitre ms. – J. Kruusman – K. Volberg (1921) Sisestas Kaisa Sammelselg 2009

Kullamuld

Kolga vallas, Muuksi külas on vana mere kalda kõrgem koht, mida Linnamäeks kutsutakse. Seal ligidal on Zitri mõis. Vanasti saatnud selle mõisa härra oma teomehe Linnamäe alla kraavi kaevama. Kraavi kaevates näinud teomes, et kraavi põhjas punane muld olnud. Õhtul koju minnes viinud ta mulda mõisahärrale näha. Härra vaadanud mulda ja käskinud teomeestel kraavi hoolega kinni katta. Seal juures ütelnud härra, et mees sellest kellelegi ei räägiks. Viimaks läinud jutt siiski laiali. Arvatakse, et punane muld kuld olnud.

471. Tsitre küla

EFA II 37, 278 (5b) < Kuusalu khk., Kuusalu v., Uuri k. – Liis Veersalu < Alice ja Väino Veersalu (1999) Sisestas Melika Kindel

Tsitre küla

Esmamainitud 1290. a.

Teke: Sinna asusid elama mungad. Panid aluse külale. Mungad olid tsisterlased, selle järgi ka nimi.

RKM II 144, 559 (3) < Kuusalu khk. < Kuusalu kn. – Hilja Kokamägi < Endel Vaherma (1962) Sisestas Melika Kindel

Rajakivi e Lauritsa kivi

Asub üle Leningradi maantee põhja poole Kuusalust, paremat kätt tee ääres. Seal peal rest ja piiskopi sauad risti pandud. See kivi tähistas piiri Kuusalu kiriku ja tsistertslaste kloostri maade vahel. (Siit nimi Tsitre.) Klooster asuski mere lähedal, kus praegu Tsitre.